ОБРАЗЦЫ
НАРОДНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
СѢВЕРНЫХЪ ТЮРКСКИХЪ ПЛЕМЕНЪ.

СОБРАНЫ

В. В. Радловымъ.

ЧАСТЬ V.

НАРѢЧІЕ ДИКОКАМЕННЫХЪ КИРГИЗОВЪ.

PROBEN

DER VOLKSLITTERATUR

DER

NÖRDLICHEN TÜRKISCHEN STÄMME

GESAMMELT UND ÜBERSETZT

VON

Dr. W. Radloff.

V. Theil.

DIALECT DER KARA-KIRGISEN.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ, 1885.

ПРОДАЕТСЯ У КОМИСІОНЕРОВЪ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ:

И. Глазунова, въ С. П. Б. **Эггерса и Комп.**, въ С. П. Б.

Н. Киммеля, въ Ригѣ.

Цѣна 2 р. 40 к.

НАРѢЧІЯ
СѢВЕРНЫХЪ ТЮРКСКИХЪ ПЛЕМЕНЪ

I ОТДѢЛЕНІЕ.

ОБРАЗЦЫ НАРОДНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.

ЧАСТЬ V.

DIE SPRACHEN

DER

NÖRDLICHEN TÜRKISCHEN STÄMME

VON

Dr. W. Radloff.

I. Abtheilung.

PROBEN DER VOLKSLITTERATUR.

V. Theil.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ, 1885.

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

(Вас. Остр., 9 л., № 12.)

Ф1-79
10909

ОБРАЗЦЫ

НАРОДНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

СѢВЕРНЫХЪ ТЮРКСКИХЪ ПЛЕМЕНЪ.

СОБРАНЫ

В. В. Радловымъ.

ЧАСТЬ V.

НАРѢЧІЕ ДИКОКАМЕННЫХЪ КИРГИЗОВЪ.

PROBEN

DER VOLKSLITTERATUR

DER

NÖRDLICHEN TÜRKISCHEN STÄMME

GESAMMELT UND ÜBERSETZT

VON

Dr. W. Radloff.

V. Theil.

DIALECT DER KARA-KIRGISEN.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ, 1885.

ПРОДАЕТСЯ У КОМИСІОНЕРОВЪ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ:

И. Глазунова, въ С. П. Б. **Эггерса и Комп.**, въ С. П. Б.

Н. Киммеля, въ Ригѣ.

Цѣна 2 р. 40 к.

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.
Декабрь, 1885 г. Непремѣнный Секретарь, Академикъ К. Веселовскій.

160130-0

2020036978

ОГЛАВЛЕНІЕ.

Стр.

I. Манас.

1) Манастын тўҕаны 1

2) Алман Бет бусурман болўп Көкчөдөн чыҕып Манаска кірät. 6

3) Манас-мінän Көкчөнўн соҕўшканы, Канықäінін алҕаны. Манас өлгөндөн сон тірілгäні 61

4) *Бок Мурун.* 140

5) Көс Каман 205

6) Семätäідін тўҕаны 280

7) Семätäі 312

II. Јолоі Кан 369

III. Ер Төштўк. 526

IV. Кошоктор.

1) Јанtаі өлгөндө 590

2) Чокчолоі чечäктän өлгөндө кысы кошок аіtкан . . 594

3) Кыстарнын кошоҕў 597

4) Кул Мырса 602

ПРЕДИСЛОВІЕ.

Изданные здѣсь тексты были собраны мною въ 1862 и 1869 годахъ у Кара-киргизовъ или такъ называемыхъ дикокаменныхъ киргизовъ, единственнаго тюркскаго народа, сохранившаго до настоящаго времени названіе «Кыргызъ». Кара-киргизы живутъ на сѣверныхъ склонахъ Тянь-Шаня по р. Текесу, къ югу отъ озера Иссыкъ-куля, въ долинѣ р. Чу, вдоль главнаго хребта; по направленію къ Кашгару и къ западу до г. Кокана и р. Таласа. Они раздѣляются на двѣ главныя вѣтви Онгъ(правую) и Солъ (лѣвую), изъ которыхъ первая распадается въ свою очередь на шесть племенъ. 1) Племя Бугу (олень) кочуетъ по Текесу къ востоку отъ Иссыкъ-куля 2) племя Сары Багышъ (желтый лось) по южному и западному берегамъ Иссыкъ-куля 3) племя Солту или Солто къ югу отъ р. Чу 4) племя Эдигене по р. Аидиджанъ 5) племя Чонъ-Багышъ (большой лось) къ сѣверу и западу отъ Кашгара и 6) племя Черикъ (войско) вокругъ Кокана. Вѣтвь Солъ значительно малочисленнѣе первой и кочуетъ преимущественно по р. Таласу. По статистическимъ свѣдѣніямъ генерала Макшеева *) число подвластныхъ Россіи Кара-киргизовъ доходитъ до 27,825 ки-

*) Записки Императорскаго Геогр. Общ. по отдѣленію статистики. С.-Петербургъ 1871 г.

битонъ т. е., считая 5 человѣкъ на каждую семью, до 150,000 душъ, но число ихъ въ настоящее время вдвое больше, такъ какъ въ эти свѣдѣнія не были включены Кара-киргизы, кочующіе въ предѣлахъ прежняго Коканскаго Ханства. Болѣе подробныя свѣдѣнія объ исторіи Кара-киргизовъ и о географическомъ ихъ распредѣленіи я сообщилъ въ недавно появившейся въ печатѣ книгѣ *) по этому я считаю лишнимъ пускаться здѣсь въ подробности. Кара-киргизы говорятъ особеннымъ нарѣчіемъ, прозваннымъ мною «кара-киргизскимъ» которое, хотя и близко къ казакъ-киргизскому нарѣчію, всетаки рѣзко отличается отъ послѣдняго фонетическими особенностями. Діалектическихъ оттѣнковъ я у Кара-киргизовъ не замѣтилъ и поэтому не счелъ нужнымъ собирать матеріалы въ различныхъ мѣстностяхъ для опредѣленія отдѣльныхъ говоровъ и могъ довольствоваться заимствованіемъ текстовъ значительнаго объема въ тѣхъ мѣстахъ, гдѣ мнѣ представлялся для этого случай. Тексты собраны мною въ слѣдующихъ пунктахъ: 1) въ 1862 году на р. Текесѣ у племени Бугу 2) въ 1869 году къ западу отъ Иссыкъ-куля у племени Сары-Багышъ и къ югу и востоку отъ города Токмака у племени Солту.

Звуковыя особенности Кара-киргизскаго нарѣчія я подробно разсмотрѣлъ въ своей «Фонетикѣ сѣверныхъ тюркскихъ языковъ» **), по этому я здѣсь ссылаюсь только на все высказанное тамъ и на предисловіе къ I части «образцовъ народной литературы тюркскихъ племенъ ***).

Собранные у Кара-киргизовъ тексты почти что исключительно состоятъ изъ эпическихъ пѣсень, которыя содержаніемъ своимъ и живостію изложенія побудили меня передать ихъ въ переводѣ стихами. Это то обстоятельство и замедлило нѣсколько изданіе этого пятаго тома, тексты котораго уже въ 1876 году были совершенно готовы для печати. Переводя эти пѣсни сти-

*) Aus Sibirien, Leipzig 1884, часть I. стр. 136—142 и 200—235.
**) Leipzig 1881.
***) С.-Петербургъ 1866.

хами я всячески старался не отступать отъ текстовъ, такъ что стихи перевода соотвѣтствуютъ, съ весьма незначительными исключеніями, стихамъ оригинала.

Эти пѣсни ясно доказываютъ намъ, что народная поэзія Кара-киргизовъ находится въ какомъ то своеобразномъ періодѣ, который лучше всего назвать «истинно эпическимъ періодомъ». Это тотъ же періодъ въ которомъ и находились Греки, когда, эпическія ихъ пѣсни о Троянской войнѣ не были еще записаны, но жили въ видѣ настоящей народной поэзіи въ устахъ народа. Такъ какъ этотъ періодъ народной поэзіи, на сколько мнѣ извѣстно, не былъ еще наблюдаемъ въ такой чистотѣ, я счелъ нужнымъ подробнѣе изложить сущность этого періода какимъ онъ представляется намъ у Кара-киргизовъ. Мнѣ кажется, что такое изложеніе облегчитъ изученіе самыхъ текстовъ, которые отчасти могутъ способствовать рѣшенію, до настоящаго времени еще не рѣшенаго, такъ называемаго «*эпическаго вопроса*».

Мнѣ приходилось уже упоминать, что какъ и Кара-киргизы такъ и Казакъ-киргизы отличаются отъ своихъ соплеменниковъ тюркскаго происхожденія необыкновеннымъ умѣніемъ говорить. Дѣйствительно, нельзя не удивляться тому, какъ Киргизы владѣютъ своимъ языкомъ. Киргизъ всегда говоритъ бѣгло, не останавливаясь и не запинаясь. Излагая свои мысли точно и ясно, онъ умѣетъ придать своей рѣчи извѣстную долю изящества и даже въ самомъ обыкновенномъ разговорѣ при построеніи фразъ и періодовъ у него является часто ясный ритмическій размѣръ, такъ что предложенія слѣдуютъ другъ за другомъ въ видѣ стиховъ и куплетовъ и производятъ впечатлѣніе стихотворенія. Стоитъ только взглянуть на киргизскаго разскащика, чтобы убѣдиться въ томъ, какъ Киргизъ любитъ говорить и какъ онъ старается легкой и обдуманной рѣчью повліять на своихъ слушателей. Не трудно также замѣтить, что и слушатели съ необыкновеннымъ наслажденіемъ слѣдятъ за его словами и вполнѣ

умѣютъ цѣнить удачную рѣчь. Гробовое молчаніе царствуетъ въ толпѣ, когда разскащику удается привлечь къ себѣ всеобщее вниманіе; всѣ сидятъ, наклонившись впередъ съ блестящими, восторженными глазами, и, затаивъ дыханіе, прислушиваются къ словамъ оратора и каждая ловкая изящная фраза его, каждое остроумное, игривое слово вызываетъ крики восторженнаго одобренія. Это необыкновенное краснорѣчіе, свойственное Киргизу, естественно вытекаетъ изъ окружающихъ его условій. Киргизъ имѣетъ и время упражняться въ этомъ искусствѣ; онъ болтаетъ днемъ и ночью, такъ какъ ѣда и сонъ единственныя занятія, препятствующія ему говорить.

Понятно, что народъ, который до такой степени наслаждается краснорѣчіемъ, смотритъ на ритмическую рѣчь какъ на высшее искусство въ мірѣ. Поэтому народная поэзія у Киргизовъ достигла высокой степени развитія. Пословицы и старинныя изреченія съ искуственно смѣшанными риѳмами, историческія, состязательныя, свадебныя пѣсни, плачевные стихи въ честь умершихъ и т. д. поются и рецитируются во всѣхъ собраніяхъ и всюду принимаются съ наслажденіемъ. При этомъ сильно распространено искусство импровизаціи и каждый маломальски опытный пѣвецъ въ состояніи тутъ же на мѣстѣ воспѣть присутствующихъ гостей въ складно составленныхъ стихахъ.

Предъ многочисленными собраніями понятно не каждый Киргизъ рѣшается выступать въ качествѣ пѣвца, а только лица, одаренныя способностью къ ритмическому изложенію, которыя частыми упражненіями усовершенствовались въ этомъ искусствѣ. Этихъ людей называютъ почетнымъ именемъ «Акынъ» (пѣвецъ) и многіе изъ нихъ пользуются громкою славою. Торжественныя собранія и пиры не рѣдко повторяются у Киргизовъ, особенно потому что праздновать поминки по умершимъ считается священнымъ долгомъ всякой семьи, вслѣдствіе этого то и пѣвцамъ часто представляется случай выступать предъ народомъ. Это обстоятельство послужило причиною образованія цѣлой касты пѣвцовъ, которые посѣщаютъ одинъ пиръ за другимъ и

этимъ добываютъ себѣ средства для пропитанія. Образованію этой касты пѣвцовъ не мало способствовали султаны и богатые Киргизы, радушно принимающіе у себя пѣвцовъ, которые веселятъ ихъ въ минуты горя и муки и всюду воспѣваютъ ихъ славу, они содержатъ ихъ, осыпаютъ богатыми подарками, принимаютъ въ свою свиту и въ ихъ сопровожденіи посѣщаютъ народныя собранія, гдѣ гордятся ихъ публичнымъ успѣхомъ.

Вслѣдствіе различныхъ дарованій и склонностей, также какъ и различнаго историческаго развитія, Кара-киргизовъ и Казакъ-киргизовъ народная поэзія у этихъ двухъ родственныхъ племенъ приняла различный характеръ. Въ то время какъ у Казакъ-киргизовъ главнымъ образомъ развивалась лирическая поэзія, какъ это видно изъ собранныхъ мною образцовъ III части, у Кара-киргизовъ напротивъ того стала процвѣтать поэзія эпическая, которая почти что подавила всѣ прочія отрасли народнаго творчества и не только устранила лирическія произведенія, но даже совершенно поглатила всѣ преданія, сказки и разсказы въ прозѣ.

Такое полнѣйшее господство эпоса я нашелъ только у двухъ народовъ тюркскаго происхожденія, живущихъ въ настоящее время совершенно отдѣльно другъ отъ друга: у Абаканскихъ или Минусинскихъ Татаръ на верховьяхъ Енисея и у Кара-киргизовъ. Первое племя состоитъ преимущественно изъ Киргизовъ, оставшихся въ XVII столѣтіи на Енисеѣ т. е. изъ потомковъ древнихъ Хакасовъ *), которые въ IX вѣкѣ уничтожили великое царство Уйгуровъ. Кара-киргизы, живущіе нынѣ въ Тянь-шанѣ, происходятъ отъ той части Хакасовъ, которая въ X вѣкѣ покинула прибрежія Енисея и восточнаго Алтая и направилась къ юго-западу, поэтому мы имѣемъ основаніе думать, что склонность къ эпической поэзіи была уже свойствена древнимъ Хакасамъ и сохранилась до настоящаго времени у всѣхъ ихъ потомковъ (Минусинскихъ татаръ и Кара-киргизовъ) въ одинаковой силѣ, хотя

*) Слово Хакасъ не вѣрное чтеніе китайскихъ знаковъ 黠戛斯 К'е-гя-си, которыми передается навѣрно имя Кыргызъ уже во время династія Танъ.

и эти два племени уже болѣе девяти столѣтій живутъ совершенно отдѣльно другъ отъ друга.

Настоящее соціальное положеніе этихъ двухъ тюркскихъ народовъ различно во всѣхъ отношеніяхъ. Абаканскіе Татары, не сохранившіе никакихъ воспоминаній о кровавыхъ войнахъ XVII вѣка, состоятъ изъ ряда мелкихъ, отдѣльныхъ племенъ, не имѣющихъ даже понятія о народномъ единствѣ. Окруженные и стѣсненные со всѣхъ сторонъ русскими поселенцами, они уже перестали вести кочевой образъ жизни, разводятъ мало скота, занимаются недостаточно земледѣліемъ и главнымъ образомъ питаются добычею охоты, собираемой осенью и зимою въ походахъ по лѣсистымъ и скалистымъ горамъ окружающимъ Абаканскія и Енисейскія степи. Кара-киргизы напротивъ того народъ истинно кочующій, отстоявшій только благодаря гористому характеру своей страны страшныя нападенія Китайцевъ, Калмыковъ и Казакъ-киргизовъ. Вслѣдствіе этихъ обстоятельствъ Кара-киргизы до настоящаго времени и сохранили свойственный имъ воинственный духъ. Еще нѣсколько десятковъ лѣтъ тому назадъ они жили совершенно самостоятельными среди Китайцевъ, Русскихъ и Коканцевъ и постоянно должны были защищаться отъ нападеній и притѣсненій сосѣдей. Они кочуютъ не отдѣльными аулами, какъ Казакъ-киргизы, но цѣлыми родами, т. е. всѣ жители одной рѣчной системы одновременно перемѣняютъ свое мѣстопребываніе, такъ какъ они всегда могутъ ожидать нападенія и должны имѣть на готовѣ необходимыя для отраженія непріятеля вооруженныя силы. Не смотря на свое постоянное военное положеніе, Кара-киргизы отличаются отъ своихъ сосѣдей богатствомъ скота. Народное сознаніе развито у нихъ гораздо болѣе чѣмъ у остальныхъ сѣверныхъ тюркскихъ племенъ. Продолжительныя войны прошлаго столѣтія крѣпко соединили ихъ въ одно цѣлое, если не въ политическомъ отношеніи, это у народа кочующаго немыслимо, то по крайней мѣрѣ въ общихъ ихъ стремленіяхъ и идеалахъ, которые рѣзко выдѣляютъ ихъ изъ среды всѣхъ соплеменниковъ.

Понятно что и эпическая поэзія у двухъ народовъ, такъ рѣзко отличающихся другъ отъ друга, должна была развиться въ различныя формы. У Абаканскихъ Татаръ, не составляющихъ однаго цѣлаго и постоянно ропчущихъ на свою участь, могли выработаться только отдѣльныя, не имѣющія между собою связи, героическія сказки. Въ этихъ сказкахъ описывается замѣчательная судьба страшныхъ и могучихъ богатырей. Богатырь большею частью родится въ горькой нуждѣ и избѣгаетъ погибели только благодаря своей физической силѣ и несокрушимому сопротивленію своей богатырской натуры. Уже въ отрочествѣ онъ предпринимаетъ походъ, чтобы отомстить погубителямъ своего отца. Съ помощью своего вѣрнаго сотоварища, богатырскаго коня, онъ проникаетъ сквозь широкіе слои земли, перескакиваетъ черезъ огненные потоки и моря, на немъ онъ взбирается на высокія небесныя горы и даже поднимается къ мѣстопребыванію *боговъ, съ нимъ онъ погружается* въ глубокіе подземные слои и борется тамъ со страшными великанами и вѣдьмами. Когда же по своей собственной винѣ онъ попадаетъ въ безвыходное положеніе или даже умираетъ, то вѣрный спутникъ его, конь, является спасителемъ и возвращаетъ ему потерянную уже жизнь. Добившись наконецъ высшей цѣли своей долговременной борьбы, опредѣленной ему богами жены, онъ возвращаясь на родину, устраиваетъ свою юрту на угловой землѣ отца, у угловой рѣки на берегу моря и занимается управленіемъ своего народа и охотою до тѣхъ поръ, пока не бросается, большею частью по собственной *неосторожности и* противъ желанія вѣрной жены, опять въ новую опасность и борьбу, въ которой онъ и погибаетъ.

Эти богатырскія сказки описываютъ намъ особенный, туманный, неясночертанный, сказочный міръ, міръ фантастическій, далекій отъ этой жалкой земной жизни, чудесами котораго наслаждается забитый судьбою инонародецъ. Именно невѣроятныя, сверхъестественныя, непонятныя черты этихъ описаній и разсказовъ главнымъ образомъ и вліяютъ на слушателей и приводятъ ихъ въ ужасъ. Этотъ родъ поэзіи можно понять только,

представляя себѣ обстановку, при которой онъ дѣйствуетъ на умы слушателей. Это бываетъ большею частью по осеннимъ и зимнимъ вечерамъ, когда общества охотниковъ, странствующія по цѣлымъ недѣлямъ по дикимъ, лѣсистымъ горамъ, готовятся къ ночлегу въ построенныхъ изъ вѣтвей шалашахъ. Утомленные отъ трудовъ охотники сидятъ вокругъ костра, закутавшись въ свои шубы; они только что подкрѣпились ужиномъ и, закуривъ трубки, радуются грѣющему огню. Тогда пѣвецъ беретъ свою балалайку и низкимъ, гортаннымъ голосомъ запѣваетъ однообразную мелодію своей богатырской пѣсни. Ночная тьма, окружающая всю сцену, магическій свѣтъ костра, завываніе бури, ревущей вокругъ шалаша, и гортанные звуки пѣвца образуютъ необходимую рамку для яркоосвѣщенныхъ, туманныхъ картинъ этихъ сказокъ.

Совершенно другую картину изображаютъ эпическія пѣнія Кара-киргизовъ, народный духъ которыхъ крѣпко соединилъ отдѣльныя эпическія пѣсни въ одно не разлагаемое цѣлое. Какъ въ насыщенномъ растворѣ соли выдѣляемые испареніемъ новые кристаллы группируются вокругъ ядра кристалловъ, находящихся въ жидкости, какъ желѣзные опилки собираются вокругъ магнитнаго полюса, такъ и отдѣльныя преданія и сказки, историческія воспоминанія, разсказы и пѣсни какъ бы вслѣдствіе силы притяженія присоединяются къ эпическому центру и при всемъ своемъ раздробленіи дѣлаются частями объемистой общей картины, въ которой отражаются всѣ мысли и стремленія народа, однимъ словомъ совокупность народнаго духа. Киргизъ цѣнитъ въ своихъ пѣсняхъ не какой-то чудесный и страшный, сказочный міръ, напротивъ того онъ воспѣваетъ въ нихъ свою собственную жизнь, свои собственныя чувства и стремленія, тѣ идеалы, которые живутъ въ каждомъ отдѣльномъ членѣ общества. Не колоссальное и не сверхъестественное доставляетъ наслажденіе слушателямъ, а естественное и истинно существующее. Не смотря на чудесныя и отчасти невѣроятныя приключенія богатыри этихъ пѣсень являются настоящими людьми, одаренными великими ка-

чествами и въ то же время людскими слабостями и недостатками. Преувеличенное и сверхъестественное служитъ только украшеніемъ набросковъ жизни, отвлекаетъ своимъ рѣзкимъ освѣщеніемъ слушателя отъ суровой дѣйствительности и дѣлаетъ его способнымъ къ воспринятію поэтическихъ описаній. Главнымъ центромъ, около котораго группируется вся народная поэзія, служитъ идеальное изображеніе героя предводителя мусульманъ Эръ-Манаса, сына Якупъ-хана изъ рода Сары-Ногай. Онъ сильнѣйшій изъ воиновъ, странствующій въ сопровожденіи своихъ сорока товарищей (чоро) по всему міру и всюду побѣждающій своихъ враговъ. Всѣмъ народамъ пришлось почувствовать силу его оружія. Онъ разбилъ на голову Китайцевъ, обратилъ въ бѣгство Сартовъ, разогналъ дружину Калшаровъ и безпрестанно мучилъ Персіянъ. Его конь — бѣлый буланый, нѣтъ коня, подобнаго ему, его одежда — бѣлыя латы, ни одна стрѣла не пробьетъ ихъ. Не одни только враги трепещутъ передъ героемъ, трепещетъ и родной отецъ, ибо въ гнѣвѣ своемъ великій богатырь не щадитъ престарѣлаго отца, не щадитъ и любящей его матери. Также какъ не одинъ греческій герой не можетъ сравниться съ сильнымъ Ахиллесомъ, такъ никто изъ Мусульскихъ богатырей не можетъ состязаться съ Манасомъ. Его достойнымъ противникомъ является одинъ только Йолой, повелитель язычниковъ, могучій обжора, который благодаря исполинскому своему тѣлосложенію и сверхестественной силѣ, можетъ быть побѣжденъ только тогда, когда онъ впадаетъ послѣ истребленія неимовѣрнаго количества пищи и напитковъ въ свойственный ему одному смертоподобный сонъ. Его конь — могучій Ачъ-буданъ, не уступающій даже бѣлому буланому Манаса.

Кромѣ этихъ двухъ богатырей въ Киргизскомъ эпосѣ перечисляется еще цѣлый рядъ самостоятельныхъ мусульманскихъ князей: Кара-ногайскій князь Ямгырчы; могучій борецъ, старый Эръ-Кожой, отворившій ворота рая; Эръ-Кökчö, сынъ Айдархана и потомокъ Камбаръ-хана; Эр-Тöштюкъ, Югöрю, входившій въ сношенія съ мертвыми и многіе другіе. Между язычниками

выдѣляются главнымъ образомъ Кара-ханъ, Урумъ-ханъ и Конгуръ-бай, повелитель Китайцевъ.

Греческій эпосъ, не смотря на всѣ поэтическія украшенія, совершенно вѣрно излагаетъ политическую жизнь всего народа, какъ болѣе или менѣе тѣснаго союза между отдѣльными греческими государствами, которые хотя и не всегда относятся другъ къ другу дружелюбно, но соединяются въ одно цѣлое, когда выступаютъ противъ общаго непріятеля. Подобно тому и киргизскій эпосъ совершенно вѣрно обрисовываетъ политическую жизнь Киргизовъ, народа истинно кочующаго, не имѣющаго и понятія о крѣпкомъ общественномъ порядкѣ и похожаго въ подвижности своей соціальной жизни на волнующееся море, громадные валы котораго несутся то въ одну, то въ другую сторону, но изъ котораго никогда не могутъ образоваться твердые элементы, годные для прочнаго государственнаго строя. Выступающая изъ береговъ вода затопляетъ цѣлыя полосы земли, разоряетъ и опустошаетъ уже насажденныя цивилизаціи и наконецъ, достигнувъ крайнихъ предѣловъ своихъ силъ, снова возвращается въ свое прежнее русло. Мы видимъ борьбу за борьбой, но не видимъ соотвѣтствующихъ имъ результатовъ. Герои погибаютъ и оставшіеся послѣ нихъ дѣти образуютъ новое поколѣніе, которое въ подобныхъ же борьбахъ также понапрасно тратитъ свои силы. Кочевникъ не заботится о будущемъ, но живетъ настоящимъ и наслаждается спокойствіемъ, пока возрастающая въ немъ сила не побудитъ его къ дѣятельности или пока приближающійся врагъ не принудитъ его взяться за оружіе для сохраненія этого спокойствія. Мы видимъ картины эпоса слѣдующими одна за другой, не понимая причины постоянной перемѣны изображеній. Но мы не должны забывать, что здѣсь имѣемъ дѣло съ кочевниками, идеалы которыхъ не совпадаютъ съ идеалами осѣдлаго, занимающагося земледѣліемъ народа, постоянно думающаго объ усовершенствованіи своей соціальной жизни. Сравнивая картины греческаго эпоса, изображающія чудесное небо юга, освѣщенные солнцемъ богатые берега Малой

Азіи и Греціи и разнообразную жизнь стремящихся къ культурному развитію Грековъ съ изображеніями киргизскаго эпоса, то эти послѣднія покажутся намъ безцвѣтными и скучными. И здѣсь встрѣчаются громадныя горы и дикія, живописныя ущелья, но между ними лежатъ безконечныя, пустынныя степи и покрытыя густой травой однообразныя пастбища, составляющія высшее блаженство для скотовода-кочевника. Человѣческая жизнь здѣсь также однообразна какъ и вся природа, только избытокъ силы и богатство скотомъ служатъ отличіемъ между сословіями; но не смотря на все это, различныя страсти волнуютъ и этихъ дѣтей природы. Ненависть и любовь, радость и горе, корыстолюбіе, месть и преданность кипятъ также и въ груди степняковъ и управляютъ ихъ поступками. Это то все описываетъ намъ какъ киргизскій такъ и греческій народный эпосъ. Я увѣренъ, что и излагаемый здѣсь родъ поэзіи можетъ заинтересовать читателя, не нужно только приступать къ чтенію со слишкомъ большими ожиданіями и читать по многу за разъ, иначе однообразныя картины могутъ легко наскучить.

Очень часто противоположность между язычествомъ и исламомъ выступаетъ причиною ожесточенной борьбы; этотъ этическій мотивъ борьбы изъ за вѣры не свойственъ первоначальнымъ преданіямъ, а внесенъ въ нихъ послѣ кровавыхъ войнъ прошлаго столѣтія. Эти войны собственно не были религіозными, но калмыцкіе князья и китайцы своими притѣсненіями возбудили въ киргизахъ-магометанахъ религіозную ненависть къ невѣрующимъ врагамъ. Эта ненависть сохранилась до настоящаго времени въ народѣ, который и самъ имѣетъ объ исламѣ только какія-то смутныя понятія и считается жителями городовъ, истинными магометанами, просто невѣрующимъ.

Въ описанныхъ здѣсь борьбахъ мы часто встрѣчаемъ намеки на страшныя войны, разразившіяся, какъ уже было сказано, надъ киргизами въ прошломъ столѣтіи. Несмотря на это, главные герои Манасъ и Йолой, участвующіе въ этихъ сраженіяхъ, вовсе не историческія личности, а просто мифическія фигуры, сущест-

вующія въ народѣ уже съ незапамятныхъ временъ. Историческія событія слились съ древними преданіями и создали новыя изображенія фантазіи, въ которыхъ воспоминанія объ испытанномъ въ дѣйствительности служатъ только украшеніемъ и дополненіемъ къ прежнимъ преданіямъ.

Эпическія пѣсни приведены мною подъ тремя заглавіями: Манасъ, Йолой и Тöштюкъ, но не нужно думать, что это три отдѣльныхъ эпоса. Извѣстная и другимъ тюркскимъ племенамъ сказка Эръ Тöштюкъ, представляется здѣсь въ видѣ героической пѣсни; но я поговорю о ней послѣ. Манасъ и Йолой образуютъ цѣлый рядъ эпизодовъ, совокупность которыхъ далеко не составляетъ всего киргизскаго эпоса. Представить весь эпосъ такимъ, какимъ онъ существуетъ въ народѣ невозможно. Эпосъ есть поэтическое отраженіе всей жизни и всѣхъ стремленій народа, которыя состоятъ понятно изъ отдѣльныхъ характеристическихъ чертъ. Точно такъ, какъ народная жизнь высказывается въ отдѣльныхъ личностяхъ, также и поэтическое отраженіе этой народной жизни, т. е. эпосъ состоитъ изъ отдѣльныхъ, передаваемыхъ различными личностями эпизодовъ, которые поэтому образуютъ только индивидуальныя изложенія частей цѣлаго. Напрасно было бы стараніе составить всю картину изъ отдѣльныхъ частей ея, такъ какъ эпосъ не представляетъ собою ничего законченнаго, а является самымъ народнымъ сознаніемъ, живущимъ въ народѣ и мѣняющимся съ нимъ. Если бы даже удалось записать всѣ эпизоды, существующіе въ настоящее время въ народѣ, то пришлось бы по окончаніи этой работы снова приступить къ собиранію, такъ какъ со временемъ различныя индивидуальныя представленія отдѣльныхъ личностей навѣрно опять перемѣнились бы и группировались бы въ новые эпизоды. Чѣмъ полнѣе было бы собраніе матеріала, тѣмъ труднѣе было бы составить изъ нихъ общую картину, такъ какъ съ увеличиваніемъ числа эпизодовъ и увеличилось бы также и число варіантовъ, повтореній и противорѣчій, устранить которыя никто не былъ бы въ состояніи.

Такъ какъ главная цѣль моя состояла въ собираніи необходимаго матеріала для изученія кара-киргизскаго нарѣчія, я могъ довольствоваться записываніемъ значительнаго числа текстовъ въ томъ видѣ, въ какомъ они мнѣ были продиктованы пѣвцами. Поэтому я и не обращалъ вниманія на встрѣчавшіеся варіанты и противорѣчія и не сокращалъ диктуемаго для избѣжанія повторенія. Но я думаю, что я только такимъ образомъ могъ представить состояніе настоящей эпохи.

Отдѣльные, записанные мною эпизоды, я привелъ здѣсь въ томъ порядкѣ, какъ это требовалъ ходъ жизни Манаса. Первый эпизодъ «Рожденье Манаса», записанный мною у племени Сара-Багыша недалеко отъ г. Такмака, очень скуднаго содержанія и кажется мнѣ пѣснью, случайно составленною вслѣдствіе моего вопроса о рожденіи Манаса. Одинъ мой вопросъ былъ въ состояніи побудить пѣвца къ импровизаціи новой пѣсни. Второй эпизодъ изображаетъ принятіе ислама калмыкомъ Альманъ-Бетомъ, которое нѣкоторыми чертами походитъ на преданіе объ Огузъ-Ханѣ. Альманъ-Бетъ сначала дѣлается товарищемъ Кökчö, но уже вскорѣ, послѣ ссоры съ нимъ, бросаетъ его и переходитъ на сторону Манаса, которому и остается вѣрнымъ до конца своей жизни. Третій эпизодъ излагаетъ общую картину жизни Манаса. Онъ начинается похвалою подвиговъ Манаса, потомъ переходитъ къ борьбѣ между Манасомъ и Кökчö (вызванная повидимому переходомъ Альманъ-Бета). Описаніе борьбы весьма подробно. Послѣ этого слѣдуетъ сватаніе Манаса и его свадьба съ Каныкеей. Затѣмъ Манасъ погибаетъ по неизвѣстнымъ причинамъ и наконецъ описывается судьба родственниковъ Манаса и его возвращеніе къ жизни. По случаю этого эпизода я обращаю вниманіе читателя на то обстоятельство, что пѣвецъ въ продолженіе всей пѣсни выставляетъ Манаса какъ друга Бѣлаго Царя (Русскаго Императора) и русскаго народа. Царь вездѣ принимаетъ участіе какъ дѣйствующее лицо. Это упоминаніе о Царѣ было вызвано только моимъ присутствіемъ. Пѣвецъ думая, что русскій чиновникъ можетъ обидѣться на то, что Манасъ побѣждаетъ и

русскихъ и поэтому позаботился о пріятномъ для меня измѣненіи. Такое обстоятельство ясно указываетъ, какое вниманіе обращаетъ пѣвецъ на своихъ слушателей. Четвертый эпизодъ описываетъ пиръ Бокъ-Муруна, на которомъ собираются всѣ герои мусульманъ и язычниковъ. Пятый эпизодъ намъ разъясняетъ причины смерти Манаса, упомянутой въ третьемъ эпизодѣ. Манасъ принимаетъ противъ совѣта жены у себя родственниковъ отца, жившихъ прежде у калмыковъ и въ ссорѣ съ ними погибаетъ. Въ шестомъ и седьмомъ эпизодахъ излагается смерть Манаса и судьба его сына Семетея и внука Сейтека. Во второмъ отдѣленіи обрисовывается жизнь великана Йолоя. Въ этомъ эпизодѣ мы не находимъ никакихъ намековъ на Эръ Манаса, но это чисто личное воззрѣніе пѣвца. Я слышалъ нѣсколько разъ эпизоды, въ которыхъ упоминаются сношенія между этими героями, о коихъ и говорится въ третьемъ эпизодѣ во время пира Бокъ-Муруна.

Пѣсня Эръ Тöштюкъ, какъ я уже раньше сказалъ, есть сказка извѣстная и другимъ тюркамъ, записанная мною у Тобольскихъ татаръ (смотри IV томъ «Образцовъ»), гдѣ главный герой называется Еръ-Тюштюкъ (подземнымъ героемъ) и получилъ это прозваніе за походы свои въ подземномъ царствѣ. Киргизское названіе Эръ-Töштукъ навѣрно ошибочно. Начало этой сказки описывается киргизскимъ пѣвцомъ очень подробно и совершенно въ духѣ эпическаго пѣнія; къ сожалѣнію пѣвецъ только поверхностно зналъ содержаніе второй части сказки. Подземные походы очень скучны и растянуты и непоходятъ на приключенія, описанныя въ тобольской сказкѣ. Что это просто происходитъ отъ незнанія пѣвца, это намъ ясно доказываютъ нѣкоторые намеки въ эпизодѣ «Бокъ Мурунъ». Впрочемъ пѣвецъ этотъ мнѣ только что спѣлъ эпизодъ «Йолой» и, уставши отъ пѣнія этой долгой пѣсни, спѣшилъ при изложеніи Эръ Töштюка. Много мѣстъ онъ пропустилъ нарочно, такъ напримѣръ причину того, что Илеманъ ищетъ отца съ девятью дочерьми, кромѣ того поѣздка отца для отысканія невѣсты смѣшивается съ поѣздкою

восьми братьевъ и пропущено то важное обстоятельство, что Эръ Тöштюкъ остается дома.

Записываніе пѣсень подъ диктовку представляло большія затрудненія. Пѣвецъ, понятно, непривыкшій диктовать такъ тихо, очень часто терялъ нить разсказа и запутывался въ противорѣчіяхъ, а всякій вопросъ съ моей стороны еще больше отвлекалъ его отъ обычнаго пѣнія. Поэтому я долженъ былъ заставить пѣвца сначала пропѣть весь эпизодъ для того, чтобы могъ записать въ короткихъ словахъ общій ходъ разсказа. Когда я познакомился съ содержаніемъ эпизода, я велѣлъ пѣвцу продиктовать мнѣ все пропѣтое. Такимъ образомъ, познакомившись съ содержаніемъ, я имѣлъ возможность замѣтить всѣ пропуски и неточности. Несмотря на всѣ эти осторожности и старанія, мы теперь еще нерѣдко встрѣчаемъ пропуски въ записанныхъ текстахъ.

Пѣвецъ рецитируетъ свои стихи въ размѣрѣ Джира (смотри введеніе къ III тому «Образцовъ») и употребляетъ при этомъ весьма различный порядокъ риѳмъ. Риѳмы вообще находятся въ концѣ стиховъ (вѣроятно вслѣдствіе вліянія народной поэзіи казакъ-киргизовъ), но всетаки встрѣчаются и начальныя (оскростихическія) риѳмы; первоначальная форма тюркскихъ стиховъ, соотвѣтствующая вполнѣ духу всѣхъ урало-алтайскихъ языковъ. Пѣвецъ поетъ свои пѣсни двумя различными мелодіями, первая изъ нихъ исполняется въ болѣе ускоренномъ тактѣ и употребляется при разсказахъ и описаніяхъ, вторая поется тихо и торжественно въ видѣ речитатива, ею передаются разговоры между героями. Всѣ опытные пѣвцы придерживаются этой перемѣны мелодій. Вообще всѣ пѣвцы поютъ одинаковыя мелодіи. Каракиргизскіе пѣвцы превосходятъ пѣвцовъ другихъ племенъ ясностью выговора при пѣніи; мелодическій ихъ речитативъ нисколько не мѣшаетъ пониманію содержанія, которое ясно даже для некиргизовъ. Это обстоятельство очень облегчило записываніе текстовъ.

Всякій опытный пѣвецъ поетъ по вдохновенію, такъ что онъ

не въ состояніи спѣть одно и тоже два раза, не измѣняя форму изложенія. Но не слѣдуетъ думать что импровизація есть постоянное сочиненіе новыхъ стиховъ. Импровизирующій пѣвецъ поступаетъ не иначе, какъ и импровизаторъ-музыкантъ, который соединяетъ только знакомые ему пассажи, переходы и музыкальныя фразы по минутному вдохновенію въ одну цѣлую картину, выражающую его внутреннее настроеніе и такимъ образомъ составляетъ новое изъ затвердившагося въ немъ стараго. Также поступаетъ и пѣвецъ эпическихъ пѣсень. Вслѣдствіе частыхъ упражненій у него на готовѣ цѣлый рядъ отдѣльныхъ частичекъ пѣсень (если можно такъ выразиться), которыя онъ и присоединяетъ другъ къ другу въ соотвѣтствующемъ ходу разсказа порядкѣ. Каждая изъ такихъ частичекъ пѣсень изображаетъ описаніе извѣстныхъ случаевъ и происшествій, какъ-то рожденіе героя, развитіе героя, похвалу оружій, приготовленіе къ борьбѣ, шумъ борьбы, разговоры героевъ передъ борьбою, описаніе личностей и лошадей, характеристическія черты извѣстныхъ героевъ, похвалу красоты невѣсты, описаніе жилищъ, юрты, пированія, приглашеніе къ пиру, смерть героя, плачь объ умершихъ, описаніе ландшафта, наступленіе ночи, начало дня и т. п. Искусство пѣвца состоитъ только въ ловкомъ соединеніи готовыхъ уже частичекъ картины въ одно цѣлое, смотря по ходу обстоятельствъ. Опытный пѣвецъ умѣетъ воспѣть всѣ приведенныя вами частицы картинъ различными манерами. Онъ въ состояніи обрисовать одну и ту же картину нѣсколькими штрихами, изобразить ее обстоятельнѣе, или же наконецъ, расплываясь въ мелочахъ, пуститься въ подробное описаніе. Чѣмъ больше такихъ картинъ въ запасѣ у пѣвца, тѣмъ разнообразнѣе становится его пѣніе и тѣмъ дольше онъ можетъ пѣть, не утомляя слушателей однообразіемъ. Количество готовыхъ частичекъ картинъ и ловкость соединенія ихъ служатъ мѣриломъ достоинства пѣвца. Опытный пѣвецъ въ состояніи воспѣть какой угодно рядъ событій, если только знакомъ съ ходомъ дѣла. Когда я спросилъ одного изъ лучшихъ пѣвцовъ, можетъ ли онъ мнѣ пропѣть ту

или другую пѣсню, онъ отвѣчалъ мнѣ: «Я могу спѣть какую бы то ни было пѣсню, такъ какъ Богъ надѣлилъ меня искусствомъ пѣнія, онъ влагаетъ въ мои уста слова и мнѣ не приходится искать ихъ; я не выучилъ ни одной пѣсни, все вытекаетъ изъ меня». И онъ былъ правъ. Пѣвецъ-импровизаторъ воспѣваетъ, не размышляя о формѣ, все что хочетъ, если только извнѣ приступаютъ къ нему какія нибудь побужденія, также какъ говорящій произноситъ слова, не думая объ артикуляціяхъ, необходимыхъ для произношенія отдѣльныхъ звуковъ, когда ходъ мыслей требуетъ извѣстнаго слова. Дѣльный пѣвецъ можетъ пѣть не переставая день, недѣлю, мѣсяцъ, также какъ и въ продолженіе всего этого времени онъ можетъ говорить. Но съ пѣвцами случается тоже самое какъ и съ краснорѣчивыми говорунами, которые, болтая слишкомъ долго, въ концѣ концовъ начинаютъ повторять уже высказанныя мысли и поэтому становятся скучными и утомляютъ слушателей. Это доказываетъ напр. эпизодъ Тёштюкъ, продиктованный мнѣ тѣмъ же самымъ пѣвцомъ, который мнѣ только что пропѣлъ пѣсню Йолой. Когда этотъ пѣвецъ началъ еще пѣть пѣсню Югёрю, мнѣ пришлось прервать пѣніе, такъ какъ здѣсь повторялись только скучныя описанія, встрѣчавшіяся уже въ прежнихъ его пѣсняхъ. Поэтому то я и не привожу этого отрывка въ послѣдующихъ образцахъ народной литературы.

Внутреннее настроеніе пѣвца зависитъ отъ количества живущихъ въ немъ частицъ картинъ, но этотъ запасъ недостаточенъ для пѣнія, для этого необходимо и внѣшнее побужденіе, которое понятно исходитъ всегда отъ окружающей пѣвца толпы слушателей. Пѣвецъ всегда старается достигнуть одобреній публики, такъ какъ онъ заботится не только о своей славѣ, но и о личныхъ выгодахъ, и всячески старается соображаться съ воззрѣніями своихъ слушателей. Когда его не приглашаютъ пѣть какой нибудь извѣстный эпизодъ, онъ начинаетъ пѣніе прелюдіей, которая и должна подготовить слушателей къ самой пѣснѣ. Искусственнымъ переплетеніемъ стиховъ и намеками на вліятельныя личности изъ окружающихъ его, онъ привлекаетъ къ себѣ вни-

маніе слушателей еще до начала самой пѣсни. Когда онъ заключаетъ изъ восторженныхъ криковъ слушателей, что цѣль его достигнута, то онъ или прямо переходитъ къ самому дѣйствію, или набрасываетъ краткими чертами моменты, необходимые для пониманія эпизода. Пѣніе подвигается не всегда съ одинаковой быстротой. Каждое одобреніе слушателей побуждаетъ пѣвца къ новому старанію, при этомъ онъ соображается вполнѣ съ кругомъ своихъ слушателей. Если богатые или знатные люди присутствуютъ при его пѣніи, тогда онъ вплетаетъ въ свою пѣсню похвалу ихъ родовъ или другія обстоятельства, которыя непремѣнно должны понравиться знатнымъ; если кругъ слушателей состоитъ изъ бѣдныхъ людей, то онъ не прочь примѣшивать различные колкіе намёки на надменность богатыхъ и знатныхъ. Изъ третьяго эпизода Манаса видно, какъ пѣвецъ старался поддѣлываться подъ мой вкусъ. Пѣвецъ отлично понимаетъ, когда долженъ перестать пѣть; чуть только онъ замѣчаетъ признаки усталости въ своихъ слушателяхъ, то онъ еще разъ употребляетъ всѣ свои силы для возбужденія восторга и вдругъ обрываетъ свою пѣсню. Нужно удивляться тому, какъ хорошо пѣвецъ знаетъ свою публику. Я видѣлъ своими глазами, какъ одинъ султанъ посреди пѣнія вскочилъ на ноги, сорвалъ съ себя шелковый халатъ и съ восторженнымъ крикомъ бросилъ его пѣвцу въ подарокъ. Очень интересно наблюдать, что больше всего нравится киргизской публикѣ, часто это бывали мѣста, которыя на меня не производили ни малѣйшаго впечатлѣнія и показались мнѣ пустословной, но искусственной игрой риѳмами. Такъ напримѣръ самая трудная задача пѣвца состоитъ въ передачѣ воззванія Манаса къ своимъ сорока товарищамъ, которое и пользуется наибольшимъ почетомъ у слушателей. Читатель встрѣтитъ во всѣхъ эпизодахъ о Манасѣ различныя формы этого воззванія.

Къ величайшему моему сожалѣнію, мнѣ нужно сознаться, что несмотря на всѣ старанія, мнѣ всетаки неудалось передать въ точности всѣ эти пѣсни. Медленная диктовка, повтореніе одной и той же пѣсни и мои частые вопросы ослабляли въ пѣвцѣ

необходимое для пѣнія вдохновеніе, онъ не былъ въ состояніи продиктовать мнѣ пѣсню съ такимъ жаромъ, съ какимъ онъ пропѣлъ ее въ первый разъ. Я не щадилъ подарковъ и одобреній для возбужденія вдохновенія въ пѣвцѣ, но это искусственное средство не могло подѣйствовать на него такъ сильно, какъ естественныя обстоятельства. Поэтому стихи, мною записанные, потеряли во многихъ отношеніяхъ. Но я надѣюсь, что сдѣлалъ все возможное. Затѣмъ, переводъ довольно слабо изображаетъ картины оригинала, такъ какъ многія выраженія, вставленныя только для риѳмы, кажутся въ переводѣ лишними и безсмысленными.

Мнѣ кажется, что споръ объ «эпическомъ вопросѣ» привелъ къ такимъ противоположнымъ мнѣніямъ, потому что всѣ стороны не понимали и не могли понять сущность ἀοιδός-а. Греческій аидъ тотъ же киргизскій пѣвецъ, какъ это видно изъ пѣсенъ Гомера *). Пѣвецъ принадлежитъ къ свитѣ князя. Ему одному *свойственно искусство эпическаго пѣнія.* Онъ находится подъ властью музы, которая и влагаетъ въ него пѣсни. (Тоже самое, только въ другихъ словахъ, сообщилъ мнѣ, какъ я уже упомянулъ выше, кара-киргизскій пѣвецъ). Къ этому я прибавлю, что ошибочно выводитъ Низэ изъ словъ Гомера: Od. ϑ. 62:

κῆρυξ δ'ἐγγύθεν ἦλθεν ἄγων ἐρίηρον ἀοιδόν,
τὸν πέρι Μοῦσα φίλησε, δίδου δ'ἀγαθόν τε κακόν τε·
ὀφθαλμῶν μὲν ἄμερσε, δίδου δ'ἡδεῖαν ἀοιδήν.

что пѣвецъ выучился этому искусству. Пѣвецъ учится только пассивно, слушая. Онъ и не поетъ знакомыхъ ему пѣсень, такъ какъ готовыя пѣсни вовсе не существуютъ въ періодѣ настоящаго эпоса, существуютъ только сюжеты, которые и описываются такъ, какъ муза, то есть внутренняя сила пѣвца, влагаетъ ихъ въ него. Онъ никогда не поетъ пѣсень составленныхъ другими, онъ сочиняетъ только самъ, какъ я изложилъ это выше. Правда,

*) Сравн. Niese, Die Entwickelung der homerischen Poesie. Berlin 1882.

что искусство пѣвцовъ служитъ и средствомъ ихъ пропитанія. По моему Низэ уже слишкомъ напираетъ на это. Изъ словъ Гомера α 154 ὅς ῥ' ἤειδε ἀνάγκῃ слѣдуетъ только, что пѣвецъ былъ принужденъ пѣть или желаніемъ къ пріобрѣтенію наживы и славы, такъ какъ нигдѣ не находилъ такихъ внимательныхъ слушателей и такіе удобные случаи для пѣнія какъ на пирахъ жениховъ.

Періодъ аидовъ возможенъ только въ то время, когда народная поэзія составляетъ еще единственное умственное произведеніе народнаго творчества, когда не существуетъ другихъ воспроизводителей кромѣ ихъ; только народъ не достигшій индивидуализирующей культуры, можетъ выдѣлять изъ своей среды аидовъ и развить періодъ настоящаго эпоса. Съ водвореніемъ культуры и съ распространеніемъ грамоты аиды вытѣсняются и замѣняются рапсодами («акын» Казак-киргизовъ), которые не творятъ сами, но поютъ заимствованныя у другихъ пѣсни. При заимствованіи образцевъ народной литературы, мнѣ пришлось убѣдиться въ томъ, что народный пѣвецъ можетъ запомнить только весьма ограниченное число чужихъ стиховъ, выученныхъ въ опредѣленномъ порядкѣ, и что устная передача изъ длинныхъ пѣсень, въ объемѣ напр. нѣсколькихъ книгъ Гомера, немыслимо. Я не хочу сказать этимъ, что человѣческая память не въ состояніи удержать длинное произведеніе. Мнѣ самому приходилось встрѣчать магометанъ, которые знали наизустъ весь коранъ и передавали его, не пропуская ни одного слова, но это возможно только тогда, когда длинное произведеніе записано, и когда заучивающій можетъ затвердить отдѣльныя части, прочитывая ихъ самъ или слушая чтеніе другихъ. Преданія, незаписанныя дословно, будутъ подвержены постояннымъ измѣненіямъ и уже по истеченіи десяти лѣтъ перемѣнятся совершенно. И такъ, я увѣренъ, что поэма такого объема какъ пѣсня Гомера не могла бы сохраниться въ народѣ даже въ продолженіе 10-ти лѣтъ, если бы не была записана. Какимъ же образомъ составилось это стихотвореніе. Составляетъ ли оно самостоятельную работу одного

человѣка, сочинено ли оно однимъ поэтомъ или же представляетъ компиляцію отдѣльныхъ пѣсень аидовъ. Послѣ всего прочитаннаго мною объ эпическомъ вопросѣ, я считаю себя въ правѣ придерживаться перваго мнѣнія, но оно въ то же время не мѣшаетъ мнѣ считать эпосъ Гомера настоящимъ народнымъ эпосомъ.

Еще въ этомъ столѣтіи мы видѣли появленіе подобнаго же произведенія. Я говорю о собранномъ Леннротомъ финскомъ эпосѣ «Калевала». Леннротъ всегда любилъ эпическія пѣсни своихъ земляковъ и еще молодымъ человѣкомъ съ удовольствіемъ прослушивалъ старинныя, народныя стихотворенія и такимъ образомъ со временемъ самъ, сдѣлавшись народнымъ пѣвцомъ и будучи человѣкомъ высокаго образованія, онъ началъ разъяснять себѣ связь между отдѣльными выученными имъ пѣснями. Тогда онъ рѣшилъ собрать всѣ эпическія пѣсни своего народа. Результатомъ этого собранія и явился изданный имъ эпосъ. Штейнталь *) *сожалѣетъ о томъ* что Леннротъ не издалъ необработаннаго матеріала для Финскаго эпоса. Мнѣ кажется, что этотъ упрекъ не основателенъ. Леннротъ не могъ сдѣлать этого, такъ какъ его «Калевала», въ томъ видѣ, въ какомъ она издана, составляетъ твореніе его одного. Онъ могъ бы издать всѣ отдѣльныя пѣсни, но этимъ не было бы ничего достигнуто для представленія обо всемъ эпосѣ. Общая картина въ связи всѣхъ упомянутыхъ въ пѣсняхъ составляетъ отраженіе недостижимаго цѣлаго, какимъ оно отражается въ индивидуальности Леннрота. Онъ не былъ бы въ состояніи передать эту общую картину, еслибъ бы не написалъ *половины всего наизусть* по своей собственной памяти. Въ то время какъ эти пѣсни жили въ его памяти, отдѣльныя части ихъ группировались въ умѣ его въ одно, записанное имъ послѣ, цѣлое и этимъ уничтожились противорѣчія, которыя сдѣлали бы постороннему человѣку не возможнымъ компилировать отдѣльные эпизоды въ одинъ общій эпосъ. Но даже самъ Леннротъ не могъ сгладить всѣхъ противорѣчій, такъ какъ иначе

*) Steinthal. Das Epos. Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft, V. B. S. 44.

онъ отнялъ бы у народныхъ пѣсень свойственный имъ подвижной характеръ. Поэма Леннрота полна противорѣчій и во многихъ мѣстахъ ея мы встрѣчаемъ вставки, которыя можетъ быть и не находятся на принадлежащихъ имъ мѣстахъ.

Штейнталь *) говоритъ по поводу финской «Калевалы» слѣдующее: «До 1832 года никто не зналъ о цѣльномъ Финскомъ эпосѣ и никто не зналъ объ имени, принадлежащемъ этой цѣлой Калевалѣ, никто, ни одинъ финляндецъ, не исключая и самого Леннрота, который выросъ среди этихъ пѣсень и который самъ былъ лучшимъ изъ пѣвцовъ рунъ между финскими крестьянами. Это то и есть чудо, никто не зналъ о единствѣ а между тѣмъ оно существовало, оно жило въ пѣсняхъ, которыя пѣлись, и никто не имѣлъ о немъ понятія. Только когда Леннротъ, знавшій многія пѣсни, началъ самъ собирать и заставлялъ другихъ собирать пѣсни, набралась масса, въ которой замѣтно было извѣстное расчлененіе. Такимъ образомъ никто не имѣлъ понятія о единствѣ и всетаки оно жило не въ мистической трансценденціи, но существовало въ самихъ пѣсняхъ. «Изъ этого я смѣю только заключить, что у Финновъ въ 1832 году періодъ настоящей эпики (какъ онъ нынѣ существуетъ у Кара-киргизовъ) уже миновалъ. Въ эпическомъ періодѣ живетъ сознаніе единства эпоса въ каждомъ членѣ общества на столько, на сколько этотъ членъ въ состояніи обозрѣть его. Цѣлый эпосъ въ этой эпохѣ такого громаднаго объема, что о полномъ изображеніи его не можетъ быть и рѣчи, каждый членъ можетъ только описать эпизодъ, который, какъ ни великъ кругъ зрѣніе наблюдающаго, все только представляетъ цѣлое на столько, на сколько оно отражается въ отдѣльной части.

Мы можемъ изъ возникновенія финскаго эпоса заключить о возникновеніи эпоса вообще, что составлять эпосъ можетъ только человѣкъ, который самъ народный пѣвецъ своего времени. Если настоящій эпическій періодъ миновалъ, какъ у Финовъ, то пона-

*) Тамъ же стр. 38.

добится для составленія его собраніе множества маленькихъ эпизодныхъ пѣсенъ, которое исполнимо только при содѣйствіи многихъ соучастниковъ и въ теченіе многихъ лѣтъ, тогда только избытокъ матеріала способствуетъ пѣвцу вникнуть въ общій эпосъ. Если же напротивъ того составитель эпоса стоитъ ближе къ настоящей эпикѣ, т. е. если сознаніе объ эпосѣ живетъ еще въ каждомъ членѣ общества, тогда составителемъ долженъ быть извѣстный аидъ, принявшій въ себя до начала составленія большое число частицъ картинъ и эпизодовъ.

Такимъ образомъ необходимы три условія для того, чтобы поэтомъ могъ быть составленъ истинный народный эпосъ. Вопервыхъ онъ долженъ быть членомъ народа, имѣющаго врожденную склонность къ произведенію эпическихъ пѣсенъ, изъ которыхъ въ теченіе времени съ помощью великихъ историческихъ событій можетъ выработаться настоящая эпика. Во вторыхъ въ народѣ его не должна *возникнуть культура* до тѣхъ поръ, пока настоящая эпика не дошла до полнаго процвѣтанія, и въ этой безкультурной эпохѣ народъ долженъ былъ испытать цѣлый рядъ великихъ историческихъ событій и этическихъ потрясеній. Въ третьихъ должно во времена высшаго процвѣтанія эпики вдругъ возникнуть сильное стремленіе къ культурѣ, которое быстро подняло бы значительную часть общества на непредвиденную раньше культурную высоту.

Первыя два условія необходимы для образованія настоящаго эпическаго періода, такъ какъ послѣдній можетъ возникнуть только тогда, если *сознаніе народа*, по причинѣ воспоминаній о потрясавшемъ народъ прошломъ, можетъ образовать великіе эпическіе центры, притягивающіе вокругъ себя совокупность народнаго творчества. Но этотъ эпическій періодъ самъ по себѣ не въ состояніи выдѣлить изъ себя поэтическія индивидуальности, такъ какъ настоящая народная поэзія отличается отъ художественной поэзіи тѣмъ, что въ ней всѣ индивидуальности поглащаются общимъ. Но для составленія общаго эпоса, (если назвать такъ великіе эпосы какъ Иліада-Одиссею, Нибелунговъ,

пѣсню о Роландѣ, которыя, не смотря на свой эпизодическій характеръ, все таки изображаютъ общую картину эпики своего времени, понадобится индивидуальность, которая была бы въ состояніи создать изъ сюжетовъ, живущихъ въ эпическомъ періодѣ, общую картину, но такія индивидуальности производятся только культурою. Культурный человѣкъ съ своей стороны можетъ только тогда соединить всѣ чувствованія и стремленія народа въ одно цѣлое, когда въ отдѣльныхъ личностяхъ еще живетъ эта общая картина въ одѣльныхъ эпизодическихъ начертаніяхъ, т. е. если поэтъ еще, какъ настоящій аидъ, можетъ участвовать при вырабатываніи эпизодовъ. Сочинитель эпоса поэтому долженъ поступить совершенно такъ какъ аидъ при составленіи эпизода, онъ долженъ соединить въ одно цѣлое отдѣльныя частицы картинъ, которыя въ немъ находятся готовыми по обдуманному, начертанному имъ впередъ, плану. А такъ какъ отдѣльныя частицы картины не являются произведеніями его личности, а собственностью всего народа, то общійэпосъ, который онъ сочиняетъ, все таки будетъ компиляціей произведеній народнаго творчества, которая, не смотря на то, что она составлена одной личностью, содержитъ въ себѣ противорѣчія и повторенія, какъ и всѣ эпизоды, пѣтыя въ самомъ народѣ и образовавшіеся въ различное время и при различныхъ обстоятельствахъ. Этимъ именемъ и отличаются общіе народные эпосы отъ художественныхъ, сочиненныхъ отдѣльными поэтами какъ Гете, Тассо и другими. Послѣдніе эпосы въ цѣломъ какъ въ отдѣльныхъ своихъ частяхъ составляютъ произведенія поэта, между тѣмъ какъ въ первыхъ эпосахъ составитель является только органомъ, изображающимъ народную поэзію.

Изслѣдованіе греческаго эпоса еще усложнено тѣмъ обстоятельствомъ, что этотъ эпосъ въ своемъ настоящемъ видѣ вовсе не представленъ въ созданной аидомъ Гомеромъ формѣ, но что былъ подвергнутъ въ теченіе многихъ столѣтій различнымъ редакціоннымъ измѣненіямъ и что мы теперь въ немъ находимъ значительное число сокращеній и вставокъ, не встрѣчавшихся въ

немъ прежде. Но мы не должны принимать всякое противорѣчіе за прибавленную въ послѣдствіи вставку; противорѣчія эти составляютъ именно характеристическій признакъ всякой истинно народной поэзіи. Если изслѣдователь желаетъ получить понятіе объ истинно народныхъ элементахъ этого эпоса, тогда раньше всего ему слѣдуетъ выдѣлить различныя мѣста, повторяющіяся въ менѣе или болѣе измѣненномъ видѣ. Они являются созданіями отдѣльной личности по твореніямъ народа, взятыя изъ періода истинной эпики, они составляютъ матеріалъ, изъ котораго поэтъ создалъ свой эпосъ. Затѣмъ слѣдовало бы очертить круги миѳовъ группирующихся около извѣстныхъ личностей и событій и сравнить эти круги между собою. Посредствомъ такихъ сравненій можетъ быть удалось бы разъяснить себѣ, въ какомъ видѣ греческіе аэды передавали свои эпизоды, т. е. картину эпизодовъ догомеровской, если можно такъ выразиться, народной поэзіи греческаго народа. Для подобныхъ изслѣдованій изученіе мною записанныхъ у Кара-киргизовъ текстовъ можетъ принести пользу, такъ какъ они являются непосредственными наблюденіями тождественнаго эпическаго періода. Въ нихъ, какъ я уже упомянулъ раньше, читатель найдетъ пеструю смѣсь истины и фантазій, историческія событія, присоединенныя къ миѳамъ о древнихъ геояхъ, событія, совершившіяся въ различное время, представленныя одновременными и т. д. Цѣль эпоса не состоитъ въ описаніяхъ историческихъ событій, но въ созданіи идеальнаго міра, въ которомъ отражается народное сознаніе со всѣми своими воспоминаніями и идеалами. Поэтому историческое изслѣдованіе недостаточно для пониманія гомеровскаго міра. Гомеровскій міръ, т. е. отраженіе греческаго народнаго духа, должно быть изслѣдовано изъ самого себя. Только въ эпосѣ онъ выражается во всей своей красотѣ.

Читатель долженъ извинить меня, если я ограничусь здѣсь приведеніемъ общихъ точекъ зрѣнія; мнѣ хочется только опредѣлить отношеніе записанныхъ мною текстовъ къ эпическому періоду народа, у котораго они записаны. Можетъ быть мнѣ

удастся еще разъ возвратиться къ этому предмету, сравнить эти эпизоды Кара-киргизскаго эпоса съ матеріалами миѳовъ, находящихся у всѣхъ тюркскихъ народовъ и изслѣдовать въ отдѣльности, какимъ образомъ и съ какими измѣненіями эти матеріалы слились въ эпическіе эпизоды.

Кромѣ эпическихъ пѣсень, въ языкѣ которыхъ нигдѣ не находятся старинныя слова или обороты, несвойственные настоящему разговорному языку Кара-киргизовъ и которыхъ поэтому совершенно достаточно для очертанія Кара-киргизскаго нарѣчія, я написалъ еще двѣ плачевныя пѣсни, одну пѣсню дѣвицъ и пѣсню о Кулъ-Мырзѣ. Эти послѣднія написаны подъ диктовку лицъ вовсе незнающихъ эпическаго пѣнія. Несмотря на это, плачевныя пѣсни и пѣсня о Кулъ-Мырзѣ носятъ на себѣ явный отпечатокъ обыкновенныхъ эпическихъ пѣсень, такъ что ихъ легко можно принять за частицы картинъ, вырѣзанныя изъ эпизодовъ. Чтобы убѣдиться въ этомъ, слѣдуетъ только сравнить плачевныя пѣсни съ прелюдіей третьяго эпизода Манаса или пѣсню о Кулъ-Мырзѣ съ часто встрѣчающимися разговорами въ «Кай-Йолой».

Я записалъ еще нѣсколько подобныхъ пѣсень, но въ свое собраніе ихъ не принялъ, такъ какъ они слишкомъ близки къ эпическому пѣнію и не представляютъ одинаковаго съ ними интереса.

Петербургъ, въ октябрѣ 1885 г.

В. Радловъ.

I. МАНАС.

1) Манастын тӯҕаны.

Јеті-тӧрдӱ̆н башында
јеткӣӏӓн тӯҕан Бӧјӧн Кан,
Бӧјӧн Кандын баласы
ƙаіраттӯ тӯҕан Кара Кан,
Кара Кандын баласы
ƙаіраттӯ тӯҕан Јаƙып Кан.
Чуңкар-уја ӱ̆стӱ̆ндӧ,
Алматынын ӧсында
јердӓп јатƙан Јаƙып Кан.
Кечӓ Аідар Кандын ƙысы Чӣрычы
алҕан екӓн Јаƙып Кан.
«Ошу Чӣрычыны алҕаны,
«мен јыттап бала ӧппӧдӱ̆м,
«бу Чӣрычы јаіҕан чачын тарабаіт,
«Кудаіҕа тӧба деп тіптӣ менӣ ƙарабаіт,
«беӏӣн бекӓм бӯбады,
«бу Чӣрычы еркӓк бала тӯбады.
«Бу Чӣрычыны алҕаны,
«јајы ƙышы он тӧрт јыл,
«бу мазардӯ јергӓ сыдырбаіт,

«бу алмалӯ јергӓ ӧнабаіт,
«бу арашандӯ јергӓ тӱ́нӱ́бӧіт.
«Е Кудаі Тāла јар болсо!
«Чӣрычынын ƙурсаҕына
«еркӓк бала бар болсо!
«бу беlӣн бекӓм бӯдӯрсам!
«бу Чӣрычыдан еркӓк бала тӯдӯрсам!
«Ноктолӯ ӧтӱ́к, кӧк кӧпӱ́ч
«Ноіҕуттӯ бузӯп јегӓндӓі,
«ƙуш баш ер, кӧк чапан
«Коƙондӯ бузӯп јегӓндӓі,
«јӧр ешӓк, тешік там
«Сартты бузӯп јегӓндӓі,
«чірі тоƙум, ƙӯ наіза
«Казаƙты бузӯп јегӓндӓі,
«Суҕалаҕын ƙоібоҕон,
«сурап ічӣп тоібоҕон
«Кырҕысты бузӯп јегӓндӓі».
Емі беlгӓ садаƙ бӯдӯрдӯ,
Јаƙып Кан Чӣрычыдаі ƙатындан
ем еркӓк бала тӯдӯрдӯ.
Емі еркӓк бала ƙараса,
апаƙ етӣ чӱ́штӱ́дӓі,
устуƙан сӧ̄гӱ̄ містӣдӓі.
Аƙ бос біӓ соідӯрдӯ,
Јаƙып Кан тӯҕан баласынын
тӧрт паіҕамбар коҷоҕо
атын Манас ƙоідӯрдӯ;
тӧрт паіҕамбар ƙынады,
паіҕамбар баланы сынады,
Јеркӓндӓн кеlгӓн јеті еlчӣ,
јентӓгӣн мыƙтап јеп кеттӣ,
Манас јеlмоҕус чыҕат деп кеттӣ,
Кытаідан кеlгӓн ƙырƙ еlчӣ,

ƙаінасын мыктан јеп кеттї,
Манас Кытаіды ƙырат деп кеттї,
Ноҕоідон кеlгӓн он еlчї
олтурӯп етїн јеп кеттї,
Манас оірон чыҕат деп кеттї.
Бу баібічӓ Чїрычы,
Манасты сыр бешіккӓ бӧlӧдӯ̆,
Манасты Кыдыр јӧlӧдӯ̆,
Манас ƙабаƙ јердӓн буҕулдӯ,
Капыр-мїнӓн бусурман
Манастын ƙабары мыктап уҕӯлдӯ,
Манас емі кӯ̄lӧдӯ̆,
Манас бешіктӓ јатып сӧlӧдӯ̆:
«Аƙ саƙал атӓкӓ Јаƙып Кан,
«бусурман јолӯн ачамын,
«ƙапырдын малын чачамын,
«ƙапырҕа кетӓт ƙыламын,
«бусурман јетӓт саламын».
Јаƙып Кан ошу кептї уƙƙанда
ала баш јорҕо чāр ат,
алып кеlїп тоƙуттӯ,
јаƙасы алтын, јеӊӓ јес
аƙ кӯ̆рӧ̄кӧ торҕоі кӧс,
алтындын шерін јаптырҕан,
кӯ̆мӯ̆штӯ̆н шерін тӧктӯ̆ргӧн
бадананы кїгӓн сон,
бу Јаƙып Кан чыƙырды:
«Баідын ӯлӯ Баƙаі Кан,
«бері кеlчї ƙашыма!
«кеп аітамын башыма,
«менїн Манас ƙулунӯм,
«атанамын, јортом деіт,
«алыска сапар барам деіт,
«Мӓдінӓнї сыдырып,

«чоң Бүкарды кыдырып,
«Іт-кечүдән кечäм деіт,
«Беш-Терäктäн өтöм деіт,
«Беңіндäгі Коңур Баі
«барып урўш салам деіт,
«ак теңгä булдў ачам деіт,
«Калмактын малын чачам деіт,
«Узун-булак ашам деіт,
«Кебäс-булак тўшöм деіт,
«Шемäі-мінäн Кызыл-јар,
«ортосўнда кыр кечў
«ошондон кечіп аңам деіт,
«Беш-Терäктäн өтöм деіт,
«Кумбулуңдў басам деіт,
«Алматыны ашам деіт,
«ешіктї менäн тўргöндö
«еңкäјіп өтўп чыңам деіт,
«Кополунў кечäм деіт,
«Тор-аіңырды ашам деіт,
«Сары-Каікан басам деіт,
«Темірдіктї ашам деіт,
«Медінä чöлдў сыдырып,
«ошу кең Пäнї кыдырып,
«Чоң-Бўраның бојўнда
«алты кўнў јатам деіт,
«ат сергäтіп өтöм деіт,
«кең Пäнї кемä-мінäн кечäм деіт,
«кең Кулңаны тегäрäнä өтöм деіт,
«Кожонўн шäрін басам деіт,
«Корңўштан тўра өтöм деіт.
«Ошу Манас балама,
«Казан асып, от чаңып,
«јаныма јолдош болсоңчў, Бакаі!
«көрбögönўн көрсötўп, Бакаі!

«көтӱнөн биргä jӱрсӧңчӱ, Бакаі!
«білбägäнін білгісіп, Бакаі!
«биргä jортӱп jӱрсӧңчӱ, Бакаі!
«Адам ата, Обо енä,
«тӱңан jерін білчі едäң;
«Оң jаңына Оісул ата бука еткän, Бакаі,
«сол jаңына Кojo Кыдыр дука еткän, Бакаі,
«Бабедін башында, Бакаі!
«Кojo Кыдыр кашында, Бакаі!
«Ошу Манас баламдын, Бакаі!
«арбajып адам болңондо, Бакаі!
«ат jалынды тартып мінгändä, Бакаі!
«ербäjїп адам болңондо, Бакаі!
«егінä сакал чыкканда, Бакаі!
«мінäрінä ат тапчы, Бакаі!
«кіjäрінä тон тапчы, Бакаі!
«ат башындаі куранды, Бакаі!
«коі башындаі кітäптї, Бакаі!
«кыjамат jолӱн турӱшӱп, Бакаі!
«Jылкы ічіндä бос болчӱ, Бакаі!
«Манас-мінän кыjаматтык дос болчӱ, Бакаі!»
Баідын баласы бу Бакаі аітат:
«Макыл болот, jӧп болот, Jакып!
«аттаналы, jортолӱ, Jакып!
«бусурман jолӱн ачалы, Jакып!
«Беңіндін jолӱн басалы, Jакып!
«Кудаі берсä чабалы, Jакып!»
Ботодоі көзӱн jаінаткан,
шакардаі ічін каінаткан,
Jакып ӱлӱ jаш Манас,
jаңгыс оңгон ер Манас
он jашында ок аткан,
он төртӱнӧ чыкканда,
ордо чаікап кан болңон,

алтымыш аіғыр, jўс кунан
аідап jедї Кокандан,
сексäн баітал, мың кымкап
jеткїсїп алды Букардан,
Кашкардағы Кытаіды
Турпан аідап чығарды,
Турпандағы Кытаіды
Аксы аідап тўшўрдў.

2) Алман Бет бусурман болўп Көкчөдөн чығып Манаска кірät.

Jер jер болғондо,
су су болғондо,
алты атанын ўлў капыр бар екäн,
ўч атанын ўлў бусурман бар екäн,
төрт арыштў Оіроттўн,
кыл jакалў Оіроттўн,
алтын аідар, чок белбäў,
Кара Кандын баласы,
кабылан тўған Алман Бет,
топ ölja jїлып,
топ өзынан бўтўптў,
бар ölja jїлып,
батасынан бўтўптў,
Арчалў Мазар азрät
алдасынан бўтўптў.
Алман Бет тўдў дегändä,
ала тө коркkондон бас болдў,
ағын су коркkондон саі болдў,
ўч атанын ўлў бусурман,
сунўн башын көстөп кашты,
Кара Ноғоі Jамғырчы,

Сары Ноҕоі Ер Манас,
арҕы атасы Камбар Кан,
бергі атасы Аідар Кан,
Аіланҕыс тӯҕан Ер Көкчө.
Ӱч бусурман ортосӯна турӯп
el кыламын дедї.
Көкчө бу сӧс аітканда,
кабар келдї Көкчӧ:
«Кара Ноҕоі Јамҕырчы,
«Кӯрмӧнтӧ-Шатӯ салды деіт,
«ошу јердӓн көчӱптӱ,
«Ілӓ баҕына тӱшӱптӱ.
«Јакыптын ӯлӯ јаш Манас,
«ӧркӧчӱ бӣк ӧр кула,
«ӧктӧм тӯҕан ак кула,
«Таікы јалдӯ тап еттӱ ак кула,
«су аjаҕын көстӧп көштӱ».
Көкчө турӯп аітты:
«оң тӯрдуҕӱм Манас Кан,
«сол тӯрдуҕӱм Јамҕырчы,
«атымным башын буралбаімын,
«ем ошу јердӓ туралбаімын».
Таң аҕарып аткан jок,
кӯн кызарып чыккан jok,
elї-мїнӓн jуртӯн jїдї:
«Тарс еткӓн-мїнӓн бір аткан,
«тарсылдатып кол jӱрсӱн!
«кӯрс еткӓн-мїнӓн бір аткан,
«кӯрсӱлдӧтӱп el көтсӱн!
«кызыл чоктӯ Оіроттӯн
«el четїнӓ баралы!
«тілдї кармап алалы
«тілдӓн тілїн сураілы!»
Көкчӧ бу сӧс аітканда,

kара тӧбӧl буланды міндї,
кӧl аілана kуш салды,
јарҕаk таман kас алды,
кӧк ала моін сон' алды,
kызыkkанынан kызыkты,
Ызыk-кӧlдӱ̆н јегїнӓ кірїп барды,
ар јаҕында адырда,
Kабылан тӯҕан Алман Бет,
kалдаіҕан kара бӧрӱ̆к башында,
чыҕып кеlдї алдынан,
Кӧкчӧ аны кӧрӱ̆п kорkтӯ,
Алман Бет кӧрдӱ̆ Кӧкчӧнӱ̆:
«Алтаі! алтаі!» деп аітты,
«јабы! јабы!» деп аітты,
«мӧндӱ̆! мӧндӱ̆!» деп аітты,
«kалаkаі kашkа!» деп аітты,
бічік солӧн!» деп аітты.
Кӧкчӧ турӯп мыны аітты:
«Алтаі кебїң біlбӓімїн,
«Јабы кебїң біlбӓімїн,
«Kалаkаі кебїң біlбӓімїн».
Kабылан тӯҕан Алман Бет,
Ызыk-кӧlдӱ̆н башынан,
аіланып салып барады.
«Атыңнын башын бура-тур Кӧкчӧ,
«kаk астыма тура тур Кӧкчӧ!»
kабылан тӯҕан Алман Бет,
Кӧкчӧ јаkkа барады.
«Алтаі! алтаі!» деп аітты,
«јабы! јабы!» деп аітты,
«kалаkаі kашkа!» деп аітты,
«бічік солӧн!» деп аітты.
Кӧкчӧ турӯп мыны аітат:
«бу кебїңдї біlбӓімїн!»

Анда аіттың Алман Бет:
«Алтаі алтаі дегәнім
«амансыңбы дегәнім,
«јабы јабы дегәнім
«јакшысыңбы дегәнім,
«калакаі кашка дегәнім
«каның барбы дегәнім,
«бічік солбн дегәнім
«төрөң барбы дегәнім;
«бу дүнөдөн өткөндө,
«а дүнөгө јеткәндә,
«біскә јол барб'екән?»
Көкчө турўп мыны аітат:
«Моілбңды оідўрсаң,
«сакалыңды коідўрсаң,
«көкүлүңдў кырктырсаң,
«башыңнан тозоғо тіңсә алдырсаң;
«а ңума-мінән бу ңума,
«арасында јеті кўн,
«өзў-мінән сегіс кўн,
«беішкә кірәт дедіlә;
«Алда тала азрәт,
«аід' асманнан јылдырған,
«кўнд' асманнан јылдырған,
«ызығын јергә тігіскән».
Анда аіттың Алман Бет:
«мен моілбмды оідўрсам,
«сакалымды коідўрсам,
«аічыңы алтын тў келәт,
«алты сан кара кол келәт,
«дүкөртүң бардыр јаныңда,
«устураң бардыр алдыңда,
«кітәбің бардыр коінўңда,
«кураның бардыр моінўңда,

«көтөр кураның көрөін!
«јаі кітәбің оқуін!»
Көкчө колдў чыкырды,
Көкчө ақ чатыр тіктї деіт,
барча-мінән макмалды,
астына калың тўшўрдў,
Саңөр отко коідў,
ақ куірук чаідан салды,
каімактан алып салды,
канттан алып коштў,
алмасынан алды,
шекәрінән куідў,
мартўлап чаіды каінатты,
ендї Алман Беткä сундў.
Алман Бет чаіды албады:
«Менің моілөм ој'әләк,
«сақалым менің коj'әләк,
«көтөр куран көрөін!
«јаі кітәбің оқуін!
«танысам алып ічәін!
«таныбасам кантіп ічәін?»
Көкчө турўп мыны аітты:
«Кара Каның баласы,
«кабылан тўңан Алман Бет,
«Моілөң терәң ојўңар!
«сақалдарың коjўңар!
«көкўлдөрўң кыркыңар!
«башыңдан тозоғо тіңсä алыңар!
«кітәбімнї оқусўн!
«куранымны танысын!»
Кабылан тўңан Алман Бет,
моілөны терәң оідў деіт,
Сақалдарын коідў деіт,
көкўлдөрўн кырқты деіт,

ајајым kатты ашты деіт,
астына kојо kоідў деіт,
кӧтӧртпӧі kуран таныды,
јаідырбаі кітӓп оkудў.
Кара Кандын баласы
kабылан тӯҕан Алман Бет,
«мен бусурман болом!» деіт.
Алман Беткӓ таш чыны kоідў,
Алман Бет чаіды албады:
«Кӧкрӧккӧ јан kошом,
«кӧмӧкӧігӧ тіl kошом,
«аі јарыҕы бос болом,
ӧзӱ̆ӊ-мĭнӓн дос болом,
«анан кĭн ічӓмĭн».
Кӧкчӧ турўп аітты деіт:
«*kelгӓн бір ајаk менĭкĭ!*»
«кеткӓн бір ајаk сенĭкĭ».
Аі јарыҕы бос болдў,
Аідар Кан ӯлў Ер Кӧкчӧ,
kучаkташып дос болдў.
Ендĭ Алман Бет чаі іштĭ,
Алман Бет чаіды ічкӓн сон,
турўп Кӧкчӧ̄ аітты деіт:
«Кӧкрӧктӧ јаным бір дедĭ,
«кӧмӧкӧігӧ тіlĭм бір дедĭ.
«Енді мен еlĭмӓ бараін!
«менĭӊ јуртўма бараін!
«еlĭм мен аітып кӧрӧін!
«јуртўм мен аітып кӧрӧін!
«еlĭм тіlĭм албаса,
«аk теӊгӓ булўм чачаін,
«kызыл чоkтӯ Оіроттўн,
«Канын ӧlтӱ̆рӱ̆п kачаін!
«Еlĭм тіlĭм алса, дедĭ

«алты ӯлў Оіроттў,
«су аjakka kopkўп кірїп кеткӓн,
«ӱ̆ч ата ӯлў бусурман
«ічїнӓ кірїп баралы!
«Малды kатkа салдырып,
«малды алалдап алалы!
«булдў kатkа салдырып,
«булдў алалдап алалы!
«бусурман kōмынан ӧтӱ̆п кетӓлї!»
Алман Беt атkа міндї,
атасынын jakka jӱ̆рдӱ̆.
Атасыныӊ ӱ̆jӱ̆нӧ,
кірїп кеlсӓ Алман Бет,
«Асалау маlīkым атам!» дедї,
Салам берсӓ Алман Бет,
ӓlік берӈӓн адам jok,
тура kалӈан адам jok.
Алман Бет оттўн башында,
тура kалып аітт'еlӓі:
«Тӯдўрбаі туна чӧксӧӊчӱ̆!
«Учурбаі kурўп kалсаӊчы!
«Jалӈан дӱ̆нӧ мында деіт,
«jаі дӱ̆нӧlӧр анда деіт,
«а дӱ̆нӧ-мїнӓн бу дӱ̆нӧ,
«jakшылык jаjын біlӓlїк!
«kулkулдабат kуалдат,
«kуран тіlїн біlӓlїк!
«Мекӓ-мінӓн беіштїн,
«ортосўнан тіlӓіlїк!
«біс бусурмар бололўk!
«кеӊӓш кебїн kылыӊар!
«ертӓн кеlїп уӈаін!
«Атымнын башын буралбаімын,
«ошу jердӓ туралбаімын».

Кабылан тӯҕан Алман Бет,
ошу ӱ́ідӧн чыкты деіт,
кыл јірӓнӣн міндӣ деіт,
кыл кӱ́бӧсӱ́н кӣдӣ деіт,
еlдӣн четӣнӓ кеlӣп јатты,
јӧнын бетӣнӓ кеlӣп јатты.
Тактасында Кара Кан,
еlӣн јуртӯн јӣп алды,
тактадан турӯп аітты деіт:
«Аркар јӱ́рбӧс кыјадан,
«атадан, јалҕыс ујадан,
«ечкіlӓр јӱ́рбӧс кыјадан,
«енӓдӓн, јалҕыс ујадан.
«Јумуртkадан ак едӣ,
«бір јатындан так' едӣ,
«Кан Алман Бет јалҕысым,
«кантӣп мындаі кеп аітты?
«Калың арман кӧп јуртӯм,
«бу Алман Бет ӯлӯмдӯ,
«бір кӧсӱ́мӧ кӧрсӧтпӧі,
«ертӓн кармап ӧlтӱ́р,
«атып салҕан оҕӯмдӯ
«катӯ чычкан боҕӯмдӯ».
Јуртӯ канҕа аітты деіт:
«чалдыратпаі ук чечӓбӣс,
«шаңшытпаі бӱ́ркӱ́т алабыс,
«сунӯн башын кӧстӧібӱ́с».
Кан анда турӯп аітты:
«Калың ормон кӧп јуртӯм,
«мен сендӓн аірылбаім;
«алтындан кылҕан зер тактан,
«ӧзӱ́м јергӓ тӱ́шпӧімӱ́н,
«ешіктӣ ӧзӱ́м ачпаімын,
«кан башым кара болбоібы?»

Аічыҕы алтын тӯ болдӯ,
алты сан кара кол болдӯ,
Кытаідын колӯ кырк сан болдӯ,
орустӯн колӯ он сан болдӯ,
Алман Беттін бу jолӯн,
тосӯп jатты ошу кол.
Таң аҕарып атканда,
кӯн көгөрӯп чыкканда,
кабылан тӯҕан Алман Бет,
кыл jіріндї мінді деіт,
кыл кӯбөсӯн кіді деіт,
ӱідӯ көстөп jӱрдӯ деіт,
Кытаідын колӯ, кырк сан кол,
оустӯн колӯ он сан кол,
өтӯп кеттї Алман Бет,
алтын тактаның ӱстӯндө олтурҕан,
атасының ӱстӯнө кірдї:
«Асалау маҕалікым!» дедї,
салам аітса Алман Бет,
әлік jок болдӯ атанын,
алтындан кылҕан зер такта,
анан тӯштӯ атасы,
ешіктї өзӯ ашканда,
кабылан тӯҕан Алман Бет,
атасын кармап алды деіт:
«Тӯдӱрбаі туна чөксөңчӯ!
«учурбаі курӯп калсаңчы!
«а дӯнө-мінән бу дӯнө,
«jакшылык сурап кетәлї!
«кылча кызыл jандарҕа,
«кулкулдабат куалдат,
«куран тілін білälї!
«біс бусурман бололӯ!
«капырдын каны болҕончо,

«бусурман ƙулў бололў!»
Атасы турўп аітт'elä:
«А дӯ̈нö-мĭнäн бу дӯ̈нö,
«jaкшылыk jajын білälбäім,
«Мекä-мĭнäн беіштĭн
«ортосўнан алалбаім,
«мен бусурман бололбоім,
«чабычы болсоң баш мына!
«тöгӯ̈чӯ̈ болсоң ƙан мына!»
Кара Кан бу кептĭ аітып,
ӯ̈ідöн чыҕып барды деіт,
кара бедäнĭ міндĭ деіт,
кöлдӯ̈ кöстöп jӯ̈рдӯ̈ деіт.
Кабылан тӯҕан Алман Бет,
енäсĭн кöстöп оƙтолдў,
ƙылычын сӯрўп алып,
енäсĭнä jетĭп аітты деіт:
«Атäкäмä сölöштӯ̈м,
«кöп кеп аітып сурадым,
«а дӯ̈нö-мĭнäн бу дӯ̈нö,
«jaкшылыk jajын білäli!
«біс бусурман бололў!
«сурасамда болбодў,
«атäкäм сöсӯ̈м албады,
«а дӯ̈нö-мĭнäн бу дӯ̈нö,
«jaкшылыk jajын білбäімін,
«Мекä-мĭнäн беіштĭн
«ортосўнан албаімын,
«мен бусурман болбоімўн,
«атäкäмнĭн сöсӯ̈ бу едĭ.
«Он екі аілар кöтöргöн,
«омуртƙаңды сыстаттым,
«тар ƙурсаҕың кеңіттĭм,
«таш емчäҕің бошоттўм,

«сен балаңны таштаба!»
Енәсї аітты ӯлӯна:
«Кара Кан, барса барармын,
«атäкäңнäн аірылбаім,
«астыңнан адам бӯбасын!
«артыңнан адам кӯбасын!
«менän бурун сен барсаң,
«көсӯңнӯн кырын сала jӯр!»
Анда аіттың Алман Бет:
«Ак теңгä булдӯ чачаін,
«кызыл чоктӯ Оіроттӯн,
«каныи öлтӯрӯп качаін!
«капырдын каны болҕончо,
«бусурман кулӯ болоін!»
Алман Бет енäдäн чыҕып,
кыл jірäнїн міндї деіт,
кыл кӯбöсӯн кїдї деіт,
Алман Бет ендї jӯрдӯ деіт.
Кыр jаҕында Кытаі колӯ,
кырк сан кол болӯп jатыр,
Оі jаҕында Орус колӯ,
он сан кол болӯп jатыр.
Кабылан тӯҕан Алман Бет,
кара болот кылычын,
бір тетігїн чыҕарып,
бір копшутӯп коіды деіт,
Кызыл чоктӯ көп Оірот,
тең jарыла бердї деіт,
Алман Бет öтӯп келä jатыр.
Колдӯн көбӯн öтӯп келгäндä,
бір сап турҕан Калмакка,
кармап алып сабынан,
сӯрӯп алып кабынан,
шіltäп кылып jібärдї.

Кызыл чоктӯ көп Оіроттӯн
өрт кӱігөн немәдәі
сапырылып јатып калды.
Бір саптын башында турған екән,
алтындан көкӱл јаікаған
сӱлөсө јін таркаған
Кандын ӯлӯ Карача бар екән,
Кара інгән салса ібәгән,
башына даңкан тібәгән,
тала јердің кырсасы,
сан јіндің мырсасы,
орустан чыккан екән деіт.
Алман Бет батыр аітты деіт:
«Мына дӱнөмінән бу дӱнө
«јакшылык сурап барамын,
«кылча кызыл јаныма
«кыјамат тілән барамын,
«Кызыл чоктӯ Оіроттӯн
«аласын ала качпадым,
«куласын кӯа качпадым,
«Медінәнің сары талаға
«бір тӱшӱрӱп албасам?
«сенї бір кудаідан бір тілән салбасам?»
Алман Бет батыр мыны аітып
Оіроттӯ көстөп јӱрдӱ деіт,
Кызыл чоктӯ көп Оірот
дӱркӱн дӱркӱн болдӱ деіт
арышың узун Алман Бет
јелägің јердән тӱрдӱ деіт,
көтӱнөн кӯп келдї деіт,
кызыл бір чоктӯ Оіроттӯ
кӱн чығыш көстöі сӱрдӱ деіт.
«Бекїп бір калған беіштін
«ешігін ачкан Ер Кошоі,

«баіланып калған базардын:
«jолұн бір ачкан Ер Кошоі,
«арұң турат башыңда,
«арбағың турат кашыңда,
«арбактарың колдосұн!
«беріштäрің көтөрсұн!
«чакырған ұнұң азандаі, кojом!
«башыңда селдä казандаі, кojом!
«беріштäläр көтөрсұн!
«арбактарың jölöсұн!»
Алман Бет jiläктї jердäн тұрдұ деіт,
кызыл бір чоктұ Оіроттұ
кұн чығыш көстöі сұрдұ деіт:
«Көкрöктö jаным, бір досұм
«көмöкöідö тілім, бір досұм,
«беріштäläр көтөрсұн!
«кызыл бір чоктұ Оіроттұн
«аласын ала качпадым,
«куласын кұа качпадым,
«jасаған! сä не jастым?
«кұдрöт! саға не кылдым?»
Алман Бет бу етäгін бу jakka
булкұп алып кыстады,
сол етäгін сол jakka
булкұп алып кыстады,
сол колұнда наізаны,
сол колұнан чығарып
оң колұна алды деіт:
«Көкчö, Көкчö!» деідї деіт,
Көкчönұн беріштäсї бас болдұ;
Манастың арбағы бір бсына кірдї деіт,
Манастап урäн салды деіт
сан ердін кыікрағың
Алман Бет батыр салды деіт,

Сан аттын дӱбӱртӱ̆н
kыл jīрӓн будан салды деіт,
топӱҕӱн тōдаі kылды деіт,
кӱ̆рмӧнӱ̆н ӱ̆ідӧі kылды деіт,
аk теңгӓ булун чашты деіт,
kызыл бір чоkтӯ Оіроттӱн
kанын ӧlтӱ̆рӱ̆п kашты деіт.
Аі jарыҕы бос болдӱ,
Аідар Кан ӯлӱ Кан Кӧкчӧ
kучаkташып дос болдӱ
мен бусурмап болом деп.
Кӱ̆гӱ̆м кірӓ, кӱ̆н бата,
kаш kарарып еl jата,
kызыл чоkтӯ Оіроттӱн
ӧlӱ̆ктӧн ат чурkатып чыkты.
Jер ортосӱ, кӧк дӧбӧ
арҕ' атасы Камбар Кан,
берҕ' атасы Аідар Кан,
Аідар Кандын баласы,
Аілаңkыс тӯҕан Ер Кӧкчӧ,
Ер Кӧкчӧ кеlдӣ деіт.
Баjа учрашkан jерӣндӓ
Ер Кӧкчӧнӱ̆ кӧргӧндӧ,
Алман Бет батыр аітты деіт:
«Асалау маlīкім Ер Кӧкчӧ, досӱм!»
««Ӓlікімӓ салам Алман Бет, досӱм!
««Саk саламат болдӱң бы, досӱм?»»
«Саk саламат болҕомӱн, досӱм!
«саҕынбаі есӓн кеlгӓмӣн, досӱм!
«Еlӣм бір тіlӣм албады, досӱм!
«енӓм бір тіlӣм албады, досӱм!
«jуртӱм бір тіlӣм албад'аі, досӱм!
«kаным бір тілӣм албад'аі, досӱм!
«kара бір тіlӣм албад'аі, досӱм!

«Ак теңгä булӯм чачкамын, досӯм!
«кызыл бір чоктӯ Оіроттӯн, досӯм!
«кан öлтӯрӯп качкамын, досӯм!
«Јабыңың маі кылам, досӯм!
«јамы јуртӯң баі кылам, досӯм!
«тӯндӯгӯңдöн маі кылам, досӯм!
«тӯгölбöі бір јуртӯң баі кылам, досӯм!
«Томоңо оңдап каітамын, досӯм!
«Тамајаңың баітамын, досӯм!
«Кемпіргä куірук чаінатам, досӯм!
«Келіңчä кетä баілатам, досӯм!
«Ер öлтӯрсöм, кун бербäім,
«нар öлтӯрсöм, бул бербäім,
«кылңаным мілдät кылбасмын, досӯм!
«јакшы аңрап кӯтӯп ал, досӯм!»
Көкчö турӯп аітты деіт:
«Көкрöктö јаным бір досӯмсӯн
«бокчодоңӯ тонӯм бір досӯмсӯн.
«Ак Кыјас-мінän Көк Кыјас, чором!
«Кара бір судаі кемä јок, чором!
«бістän бір немä јок, чором!
«Кара Кандын баласы, чором!
«Кабылан тӯңан Алман Бет, чором!
«öзӯ бір келдї ӱјӯмö, чором!
«Калың бір Наіман көп јурттан, чором!
«кадырын білät деп алңан, чором!
«öрчып бір Наіман көп јурттан, чором!
«оңоло сулӯ деп алңан, чором!
«кар ӱстӯнö кар јöса,
«кардан ап ак етї бар,
«кар ӱстӯнö кан тамса,
«кандан кызыл бетї бар,
«кӯдöрӯдöі былкылдаіт,
«кӯчӯгӯттäі чыңкылдаіт,

«сӱlöсӱндöі кеірілїп,
«сӱlöр сöскö ерінїп,
«кӱlсö кӱröктöі тіші кашкаjат,
«кӱімöнсö jыпар jыттанам,
«булӈары jыттӯ Будаі Бек
«буруксӱӈан Ак Еркäч
«öкӧнö кабар аітыӈар, чором!
«ушу бір jердäн көшсӱн де!
«алыстан беіман келät де!
«Атäкäм Аідар Канӈа аітыӈар!
«ушу бір jердäн көшсӱн де!
«ilгäрїläп консӱн де!
«алыстан беіман келät де!
«беімандын камын jесін де!»
Аідар Кан ӯлӯ Ер Көкчö
Кырк чоросын кошчӯ алып,
Кырӈын Чалды башчы алып
jатқан jерїнä jӱрдӱ деіт.
Екі чоро ӱігö jетät деіт,
беіман кабарын аітат деіт,
таң аӈарып атқанда,
кӱн кызарып чыққанда,
екі чоро ӱідӱ чештї
көштӱ келїп jöнöттӱ
jер тӱсӱнö кондӱ деіт,
алтымыш jелä мің кулун
чыбырата баілады,
сексäн jелä сан кулун
jергäлätä баілады.
Ӱзӱгӱн салӈан да
булӈары jыттӯ Будаі Бек
буруксырӈан Ак Еркäч
катындарды jїдї деіт,
сабам сулӯ болсӱн деп

сақтыjандан қылдырды,
күнөгү сулу болсун леп
көн булғарыдан тіктірді,
чықта сулу болсун деп
чын jібәктән ештірді,
казығы сулу болсун деп
калаілатып салды деіт,
уғун көрсөң уштү деіт,
сабасын көрсөң ыштү деіт,
токмоғу сулу болсун деп,
сом темірдән соктүрдү
коі семісін соідү деіт,
кол күшүрүп турдү деіт,
Алман Бет качан келәт деп
екі көзү төрт қылып
ошонтүп карап турдү деіт.
Булғары jыттү Будаі Бек,
Ак Еркәштін үjүндө
олтурған екән ошондо,
Алман Бет келәт деді деіт,
өкө екі jактан шықалап карады,
Ак Еркәч катын аітты деіт:
«үі көтүнө jө келсә
«jаңгыс сајар ер екән
«үі көтүнө дө келсә
«jаңгыс сүлөр ер екән!»
Кырк чоро келә jатыр деіт
кырк чоронын астында
Көкчө-мінән Алман Бет
өкө келә jатыр деіт,
кырк кішінін ічіндә
арышың узун Алман Бет
кары бojү чығып jатыр деіт,
үігө бір jакындап келді деіт

булҕары јыттӯ Будаі Бек
буруксурҕан Ак Еркäч
ешіккä чыҕа калды деіт,
Ак Еркäч катын аітты деіт:
«Тӧрт арыштӯ Оіроттӯн
«тӧрӧсӯ̆нӯ̆н баласы
«кыл јаҕалӯ Оіроттӯн
«кыібатынын баласы
«алт'арыштӯ Оіроттӯн
«азыс кандыл баласы
«алтын аідар чок беlбō
«Кара Кандын ботасы
«кабылап тӯҕан Алман Бет
«Салам аітмак бістä јок,
«ā̈lік алмак сістä јок,
«Саламды сіскä бујурҕан,
«татаіды біскä бујурҕан,
«атыңдын башын буратыр!
«как алдыма туратыр!»
Кыл јірäндäі будандын
чылбыр Ак Еркäч кармады.
Атынын башын бурдӯ деіт
арышың узун Алман Бет
ушу јердä турдӯ деіт
аттан тӯ̆шӧ калды деіт.
Тōдаі болҕон Кӧкчӧ Кан
ӧзӯ̆мнӯ̆н атын алмаіт деп
аттан тӯ̆шпӧі турдӯ деіт.
Ак Еркäч катын аітты деіт:
«Кызыл судӯн ојӯнда, тӧрӧм!
«Кытаілардын Ер Аҕыш, тӧрӧм!
«бір јылкысын алҕанда, тӧрӧм!
«кӧтӯ̆нӧн чыккан кӯҕынын, тӧрӧм!
«бырыктатып салҕанда, тӧрӧм!

анда бір атың алҕамын, тӧрӧм!
«ҡана бір мӱ̄с чыкканы? тӧрӧм!
«Ilӓнӣн сӯн ҡыдырҕан, тӧрӧм!
«таҡымын чеңгӓl сыдырҕан, тӧрӧм!
«анда бір атың алҕамын, тӧрӧм!
«ҡана бір мӱ̄с чыкканы? тӧрӧм!
«Кӱ̆пдӧ іт аҕытып ҡуш салып, тӧрӧм!
«кӱ̆ндӧ бір сапар ҡыласын, тӧрӧм!
«кӱ̆ндӧ бір атың аламын, тӧрӧм!
«ҡана бір мӱ̄с чакканы? тӧрӧм!
беіlӣң недӓн тар болд'аі тӧрӧм!
«берӓкӓң недӓн јоҡ болдӯ? тӧрӧм!
«алыстан кеlгӓн беімандын, тӧрӧм!
«атын бір турӯп мен алсам, торӧм!
«ічӣндӓ бір тар еlӓ, тӧрӧм».
Анда аіттың Кӧкчӧ Кан:
«Нарҡты біlгӓн Аҡ Еркӓч
«нарҡты біlгӓн турбаібы?
«јӧндӱ̆ біlгӓн Аҡ Еркӓч
«јӧндӱ̆ біlгӓн турбаібы?»
Тӧдаі болҕон Кӧкчӧ Кан
тоңҡојӯп аттан тӱ̆штӱ̆ деіт
еріктӣ ача бердӣ деіт
ӱ̆ігӧ бір кірӣп кеlдӣ деіт.
Буруҡсӯрҕан Аҡ Еркӓч
бір кӧкӧр араҡ бердӣ деіт,
чындырмалы кӧкӧр чыны чӧчӧк
јӱ̆к бурчӯнан алды деіт,
Кӧкчӧ-мӣнӓн Алман Бет батырдын
астына ҡојӯп салды деіт,
бӱ̆рӧ̄ ҡујӯп бердӣ деіт,
бӱ̆рӧ̄ сунӯп бердӣ деіт.
Буруҡсӯрҕан Аҡ Еркӓч
оттӯ јаҕып јібӓрӣп

саңбр бір отко коідў деіт,
ак куірук чаіды салды деіт,
каімактан алып салды деіт,
канттан алып коштў деіт,
алмасынан алды деіт,
шекäрінän коідў деіт,
мартўлап чаіды каінатат.
Көкчө-мінän Алман Бет
ушулар мастар болот деп
чаідан берін турдў деіт,
Мартўлаған чаілары
мас кылбаі масың кетіп турдў деіт.
Ендä Көкчö аітты деіт:
«Булғары јыттў Будаі Бек
«буруксўрған Ак Еркäч
«кололў кумған алыңар!
«колўна беіт болўңар
«бедäрдў кумған алыңар
«бетінä беіт болўңар!
«Коі семісін сојўңар!
«алыстан келгän Алман Бет
«кол кўшўрўп турўңар!
«Беіман кана чоң ўігö
«алып барып кіргіскін!»
Булғары јыттў Будаі Бек,
буруксўрған Ак Еркäч
бірің ешік ашты деіт,
бірің төшök салды деіт,
алып барып кіргістї
кололў кумған алды деіт,
колўна беіт болдў деіт,
бедäрдў кумған алды деіт,
бетінä беіт болдў деіт.
Коі семісін соідў деіт,

кол кӯшӯрӯп турдӯ деіт.
Јылӯ јāп јаткызып
ем ешікkä чыkты деіт.
Таң аӈарып атты деіт,
Кӯн kызарып чыkты деіт,
Алман Бет төшöктöн турдӯ деіт.
Алман Беттïн астында
Кöкчö турӈан екäн деіт,
кӯрöңчӯнӯ̈ мінгäн екäн деіт,
Томук боілӯ кӯрöңчӯ̈
топрак басып јӯгӯрдӯ̈,
батыр тӯӈан чоң Кöкчö
алтымыш jelä мің kулун
чыбрата баілап салыптыр
сексäн jelä сан kулун
jергірätä баілап салып тыр,
kаісы тӯ бенї сојӯрӯн білбäі
kаісы тукур атты сојӯрӯн білбäі
köп јылkының арасында
ары берї јӯргöндö
токмак јалдӯ тор аіӈыр
ушӯнӯң ала ӯ̈рӯ̈ндö
екі кӯікӯl бе бар екäн
Кöкчö јакындашып келгändä
аркы теркї турушӯп
карсылдашып тебішïп
бӯрӧнӯ̈н тарскарды аірылып кеттïlä,
Кан Кöкчö бір ушунӯ соід'elä,
Кан Алман Бет батырдын
башын онӯмïнäн куттӯktаіт.
Кök Алман Бет батыр јӯрдӯ̈ деіт
кӯн оројӯн сурабаіт
тӯн оројӯн сурабаіт
кызыл чоktӯ Оіроттӯ

алып келіп турдў деіт,
Көкчөнўн јабыңынан маі кылды,
јамы јуртўн баі кылды,
тўндўгўнän маі кылды,
тўгäl јуртўн баі кылды,
томоңосўн каітты,
том аjаңын баітты,
келіңгä кетä баілатты,
кемпіргä куірук чаінатты,
Кап Алман Бет батырдын
тўңгў jатаканасы
Аідар кандын алтын такта алдында болдў,
кўндўс аның jўргönў
Көкчөнўн ўстў болдў,
телäгäjін тегіс кылды,
темäнäсін болот кылды.
Көкчөнўң кашында jўргön
кырк чоронўн ічі кўідў деіт:
«Бу алыстан келгän Алман Бет
«капырдан чыккан Алман Бет
«төрömўскö тең болдў,
«кыркымыстан чоң болдў,
«батыр тўңан Көкчö Кан
«jönсўс іштї кылмасын!
«алыстан келгän капырды
«кашынан чыңарып коісўн!» деп
кеңäш кылды кырк чоро.
Бір тўнў Кан Көкчö
Будаі Бектін ўjўндö
конўп jаткан екän деіт.
Таң аңарып атканда,
кўн кызарып чыкканда,
Будаі Бек-мінän турганда
улу аңасы Ак Кыjас

кічі інїсї Кӧk Кыјас
чоролордӯн јаkшылары
аk ӯігӧ кірїп кеlдї деіт,
астына олтурӯп kалды деіт.
Аk Кыјас чоро аітты деіт:
«Јоҕортон кеlїп бӧ̄дӧсӯ̆п,
«kырk чородон ӧ̄дӧсӯ̆п,
«kудаі kылҕан кеңсӓнїп,
«тӧрӧм-мїнӓн теңсӓнїп
«батырымнын kатынын
«Аk Еркӓштїн тӧшӧгӯ̆н
«Алман Бет басып јӯ̆рӧт» деіт.
Кӧк Кыјас дегӓн чоро аітты:
«Мендӓ кӧрӯ̆п јӯ̆ргӧмӯ̆н
«емӓlӓ бӯ̆рӧ̄ аітар деп јӯ̆ргӧмӯ̆н».
Булҕары јыттӯ Будаі-Бек
ол да аітты kанына:
«Мендӓ біlїп јӯ̆рӧмӯ̆н
«Кӧкчӧ kанҕа мен аітсам
«кӯ̆нӯ̆lӯ̆гӯ̆-мїнӓн аітат, деір
«аны аітпаі јӯ̆рӧмӯ̆н».
Кӧкчӧ турӯп аіттың деіт:
«Алман-Беттї чаkырып кеlїңӓр!
«бу kылҕанын јазатаім!
«Аk Еркӓш ӣзанса
«база kалып кескіlӓп јібӓрӓмїн».
Кӧк Кыјас дегӓн чоро барды.
«Асалау маlӣкім!» дедї.
««Аlікӓмӓ саlау маlӣкім!» дедї.
«Бу Алман Бет батырды
«тӧрӧм Кӧкчӧ чаkырат».
Алман Бет «бараін» дедї.
Алман Бет Аідар Канҕа аітты:
«Ал'атӓкӓң Аідар Кан

«jабыӷыңнан маі kалдым,
«jамы jуртўң баі kылдым,
«тўдўгўңнäн маі kылдым,
«тўгäl jуртўң баі kылдым,
«томоӷоңдў kаіттым,
«том ajаӷың баіттым,
«кемпіргä kуірук чаінаттым,
«келіңгä кетä баілаттым,
«kылӷаным мілдät kылдымба?
«менің kаі jерімдї кем таптың?
«Кечä ak теңгä булўм чачарда
«kызыл чоктў Оіроттўн
«öңў бузук көрўнгöн,
«kан öлтўрўп kачарда
«көзў бузук көрўнгöн,
«äläі kелгäн Көк Kыjас
«Көк Kыjастаі чоронўн
«öңў бузук көрўнöт,
«көзў бузук көрўнöт,
«оңор шумдўk кеп болбоіт,
«Jакшылыктў кеп болсо,
«jана аітып келämін,
«jамандыктў кеп болсо,
«ошонон ары кетäрмін,
«сak саламат болўп тыр!
«саӷынбаі есäн болўп тыр!»
Каблан тўӷан Алман Бет
kыл jіраніи міндї деіт
kыл кўбöсўн кідї деіт,
омбў домбў бастырып
орд'аткандаі болдў деіт,
көктў-мінäн кірдї деіт,
коілот-мінäн чыкты деіт.
Кан Көкчöнўн ўjўнö

аттан тўшö калды деіт,
шіптäп кірін калды деіт.
Мурунҕў joруҕўнда,
Алман Бет ўстўнö келгäндä,
Чоролор дў деп тура калычы,
төрöсў бу Кökчö
оңдолўп олтура берічі.
Кабылан тўҕан Алман Бет
салам аітып кірді деіт,
Тура калҕан чоро jok,
оңдоло бергäн төрö jok,
Салам аітса alікä jok,
alікäмінän ішї jok,
анда олтурҕан Кан Кökчö
суңган бутўн тартпады,
jумҕан көзўн ачпады.
Кара Кандын баласы
кабылан тўҕан Алман Бет
мынау оттўн башына,
бу очоктўн кашына
олтура калдың Алман Бет.
Чоролордў караса,
öңў бузук көрўнöт,
көзў бузук көрўнöт.
Ак Кыjас чоро мыны аітты:
«бўгўнгў алҕан сä jакшы
«бергäнї мä jакшы
«ат керäк болсо ат сурасын!» деіт, дедї
«тон керäк болсо тон сурасын!» деіт, дедї
«калаҕаның алсын!» деіт, дедї
«тіläгäнін алсын!» деіт, дедї.
Анда Алман Бет аітты:
«Ат арыҕан jерї jok,
«тонўм тоскон jерї jok,

«бускан ішї бузўлсўн!
«јарыӈан кіші јарылсын!
«ат керägї jok», дедї
«тон керägї jok», дедї.
Јергä аркы теркі чїдї
бычак каітып кынына салды.
Төмöнгў јакта Кök Чоро аітты:
«Јоӈортон келїп бöдöсўп
«кырк чородон öдöсўп
«кудаі кылӈан кеңсäнїп
«төрöм-мїнäн теңсäнїп
«бірїм деґän кудаіды
«арсар кыла турбаісыӈбы?
«улукма төрöм бар едї
«төрömнўн улукмасы
«кармап олтурад'елä,
«Ак Еркäч катындан сурасаң
«берä турӈан болўп олтурбаітп'елä?
«Рас рыс кестä jігіт екäсїн».
Алман Бет анда аітты:
«Кудаі кылды арӈам jok,
«кўдрöт кылды чарам jok,
«келä берїң арактан!»
Арактан алып келдїлäр,
кабылан тўӈан Алман Бет
чыны-мїнäн бешт'іштї.
Ендї Кökчö ол аітты:
«Ат керäк болсо Алман Бет
«ат сурап алсаң! дедї
«тон керäк болсо Алман Бет
«тондў сурап алсаң!» дедї
Алман Бет батыр мыны аітат:
«Мен сураін атыңды,
«мен сураін тонўңдў!

«Белгәлӯдән бӧшӧ jok
«Белjї алача сулӯ jok
«Аітылӯ дан алтӧ jok,
«Алдаҕанча сулӯ jok,
«Алдың елә даң-мїнән,
«Алтымыш тоҕус мал-мїнән,
«Јемдәдің елә јетмїш батман нан-мїнән,
«Чаптың елә ала шалбырт јас-мїнән,
«Келдїң елә коңур салкын кӯс-мїнән,
«Кырк адам бојӯң бар едї,
«Кыл куірук таі jok едї,
«Текәчїнїн тердәбәс
«Алтын бїләк јес туjак
«Көк алаң берчї мінәін!
«Көк кӯбӧң берчі кіjәін!
«Кара бојӯ кіш телпәк
«Башыма берчї кіjәін
«Өкчөсӯ карыш көк јекә
«Бутӯма берчї кіjәін.
«Сура десәң мына екән
«Тілә десәң мына екән».
Көкчӧ турӯп мыны аітты:
«Көк аладан көп елән,
«Сар' аладан сан елән,
«Каісы каісы көк ала?
«Каісы каісы сар' ала?»
Ендї Алман Бет батыр аітты деіт:
«Көкрӧктӧ јаным бір досӯм,
«Көмөкөідө тілїм бір досӯм,
«Октолӯ да малым бір,
«Бокчолӯ да тонӯм бір,
«Аітпаінча бїлбәісїн
«Ачпаінча көрбөісӯн
«Мен башынан аітаін!

«Текäчї мергäн јаш ƙалҕан,
«Текäчї ƙула таі ƙалҕан,
«Коңурбаі соргоƙ чал ƙалҕан,
«Ошу Текäчїнїн тергäбäс
«алтын біläк јес тујаƙ
«мустаƙƙа тӯҕан кӧк алаң
«кӧк алаң берчі! мінäін!
«кӧк кӱбӧң берчі! кіјäін!
«Сура десäң мына екäн».
Енді Кӧкчӧ аітты деіт:
«Јоҕортон кеlїп бӧдӧсӱп,
«ƙырƙ чородон ӧдӧсӱп,
«ƙудаі ƙылҕан кеңсäнїп,
«тӧрӧ-мїнäн теңсäнїп,
«кӧк аланы бу сурап
«кӧттӱ сā кім бердї?
«Сар аланы бу сурап
«санды сā кім бердї?
«башына ƙамчы ӱргӱн!
«јаƙасын ƙалың тїргін!
«Чыƙ дегäндä іт кетäт,
«Алман Бет ƙалмаƙ не кетпäіт!»
Алман Бет турҕан араƙтан
Чыны-мїнäн бештї ічїп јібäрдї
анан турӱп аітты, дедї:
«Арҕы бір атаң Камбар Кан
«берің атаң Аідар Кан
«Аідар Кандын баласы
«Аілаңƙус тӯҕан Ер Кӧкчӧ
«бербäсäң тіптї берäн ƙал!
«Аідар Кандын кӧк кӱбӧ
«Коржунӱңда турбаібы?
«алысƙа кіші уҕарҕа
«јаƙын кіші кӧрӧргӧ

«бердӣм дегӓн бір ōзыңнан чыkсачы!
«kара бојӯ кіш теlпӓk
«kоржунуңда турбаібы?
«мен алсам албаі kылаін?
«мен кісӓм кӣбӓі kылаін!»
Кӧкчӧ анда аітты деідӣ:
«Јоҕортон кеlӣп бӧ̄дӧсӯ̄п,
«kырk чородон ӧ̄дӧсӯ̄п,
«kудаі kылҕан кеңсӓнӣп,
«емӣ ӧзӯм мӣнӓн теңсӓнӣп,
«кӧк аланы бу сурап,
«кӧттӯ̆ са̄ кім бердӣ?
«Сар аланы бу сурап,
«санды са̄ кім бердӣ,
«чыk дегӓнгӓ іт кетӓіт,
«Алман Бет kалмаk не кетпӓіт?»
Арышың узун Алман Бет
кӯlӯ̆п салып јібӓрдӣ:
«атаңнын кӧрӯ̆н іт Кӧчкӧ!
«сенің бу кебӣң іт уkсӯн!
«kабырҕа јāп біт уkсӯп!
«kаңkылдап бір ӯргӧп іт уkсӯн!
«атаңнын кӧрӯ̆ іт Кӧкчӧ!
«Саkалын толҕан біт Кӧкчӧ!
«kоролӯнӯң іт баскан,
«kотоҕӯң башын біт баскан
«кебічӣңдӣ тікпӓсӓм,
«сенӣң кемпіріңдӣ сікпӓсӓм,
«kылычыңды тікпӓсӓм,
«kыс кеlіңдӣ сікпӓсӓм,
«ешігӣңнӣн кӧ̄нчӧк
«kылыч-мӣнӓн буспасам,
«тӧтӧгӧlӯ̄ бос ӯјӯ̆ң
«тӧшкӧ сӯрӧі салбасам,

«еркімсіґän еріңдї
«қамчыңа ченäп қырбасам
«Алман Бет атым курусўп!
«Улу қысың кічўбї
«кічў қысың улубы
«ортосўнда олтурґан
«алты јашар Көрпö-Јан
«ач білäктäн албасам,
»Манастаін төрömö
«сōґатка кармап бербäсäм,
«Менің Алман Бет атым курусўн!
«Қыска јелäң қыбасам,
«узун јелäң јībасам,
«Менің Алман Бет атым курусўн!
«Көктў јердä јылқыңды
«коскоп аідап чакпасам,
«Јылґа јердä јылқыңды
«јылдырып аідап чықпасам,
«добулбашты какпасам,
«чылмарынан чаппасам,
«Менің Алман Бет атым курусўн!
«Аіттырып бербäс көк алаң
«астыңнан алып мінбäсäм,
«суратып бербäс көк алаң
«сўруп алып мінбäсäм,
«Менің Алман Бет атым курусўн!
«Кошкўна Көкчö аман бол!
«ант черт сенің моінўңа
«мен антыңнан кутулдўм».
Кабылан тўґан Алман Бет
қыл јīрändї міндї деіт,
қыл кўбöнў кīдї деіт,
Алман Бет ендї јўрўп чықты деіт.
Калың Наіман көп журттан

kадырын біlät деп алҕан,
Ōрчы Наіман кӧп јурттан
оҕӯлӯ сулӯ деп алҕан,
Кара Чашнын ӱ̆јӱ̆ндӧ
Ак Еркäч чачын јӯп јатkан,
ерїнäн kалҕан Кара Чач
тіші кетік екäн,
кӧ̄нӱ̆ шетїк екäн,
ӱ̆јӱ̆ндӧ чачын јӯп алҕан
Аk Еркäчкä ол аітkан:
«ат ајар ајаш болсочӯ!
«тон ајар ајаш болсочӯ!
«Кара Кандын баласы
«kабылан тӯҕан Алман Бет
«кетїп бара јатыры».
Буруkсурҕан Аk Еркäч
башындаҕы мандіlä
башынан алып кїдї деіт,
Оӊ чачып јӯп алды,
оӊ чекäгä бурдӯ деіт,
сол чачын јӯп алды
сол чекäгä бурдӯ деіт,
алтындан чачпаk бір kучаk
аі kуіруkkа салды деіт,
кӱ̆мӱ̆штäн чачпаk бір kучаk
кӱ̆н kуіруkkа салды деіт
кӱ̆чӱ̆ іттäі былkылдап
кӱ̆чӱ̆ іттäі чыӊkылдап
кӱ̆lсӧ тішї кӱ̆рӧктӧі kашkајып
кӱ̆імӧнсӧ јыпар јыттанып
јаш kозӯдаі торолӯп
соҕончоҕӯ чачын оролӯп
Кан баласы Аk Еркäч
ем ешіккä чыkты деіт,

Алман Беттäі батырдын
астынан кьіја басып чыкты деіт.
Ак Еркäч ендї аіттың:
«Салам аітмак сістä jok, ajaш,
«Alік бір бермäк бістä jok, ajaш
«атыңның башын бура тур!
«ошу jергä тура тур!
«мен төрömö кіраін!
«Көк ала сурап көроін!
«көк кўбö сурап көроін!
«кессäң дағы Алман Бет
«мінä кеткін көк ала!
«кессäң дағы Алман Бет
«кісäң дағы көк кўбö
«кіjä кеткін Алман Бет!»
Атының башын бурдў деіт,
Алман Бет ошу jердä турдў деіт,
Ак Еркäч ўідö кіріп келді:
«Ер Көкчö төрöм аі!
«ердігің бардыр есің jok,
«ештäңкä-мінäн ішің jok,
«ат ajap ajaш болсочў
«тон ajap ajaш болсочў!
«көк аладан ajaім деп
«көп jылкыдан аірылдың,
«бір jылкыдан ajaім деп
«бір талаідан аірылдың.
«Кўн езäптäп олтурсам,
«тўн езäптäп олтурсам,
«Алман Бет келгäн ajы ошу екäн,
«Алман Бет кетіп барған,
«ешіккä чыға калып карасам,
«мал беріштäм барысы
«jан беріштäм барысы

«көтӯнөн чыӷып бара јатыр.
«Бӯгӯн аідын јетісї,
«ертӓн аідын сегісї,
«көк аланды бербӓсӓң
«тӯптӯ сен берӓн кал!
«бӯгӯн алдап сӧлап тӯшӯргӯн!
«ертӓн аідын сегісї
«сегісїндӓ бір ӱјӱңнөн чыӷарычы.
«Јылдысың оңоп алыптыр
«јылдысың оң іннӓ салыптыр,
«бел аілана бергӓнчӓ
«белдӓі кызыл тал бӯткӧн,
«бір ішїң кудаі јар бӯткӧн,
«ӱі аілана бергїнчӓ
«ӱідӧі кызыл тал бӯткӧн
«коңо Кыдыр јар бӯткӧн,
«јӱргӧн јерї бак болӯп
«ішї бір кудаіӷа јак болӯп
«кабылан тӯӷан Алман Бет
«алдап сӧлап тӯшӯргӯн!»
Анда аіттың Ер Көкчӧ:
«Көк аланы бербӓімїн,
«көк кӯбӧнӯ јаппаімын,
«кессӓң өзӯң кетӓ бер!»
Ендї Ак-Еркӓч аітты:
«Көк аланы ајаімын деп
«көп јылкыдан аірылдың,
«бір јылкыны ајаімын деп
«бір талаідан аірылдың,
«аіттырып бербӓсӓң көк алаң
«астыңнан алар Алман Бет,
«суратып бербӓсӓң көк алаң
«сӯрӯп алар Алман Бет,
«алаканы чак кojӯп

«көтўн јергä так кojўп».
Анда аіттың Ер Көкчө:
«Көк аланы берiңäр!
«көк кўбöнў jабыңар!
«Алман Беттi алып келiңäр!»
Чоролор барып аіттып тыр:
«Алман Бет калмак мас болдў,
«бірд' iчкäндä бешт' iштi,
«jаң' iчкäндä бешт' iштi,
«ат аларда бешт' iштi,
«Алман Бет калмак мас болдў:
«Караңаідын көлöкöсўнö
«jатып калды Алман Бет
«андан каітып келiчi».
Ендi Ак Еркäч аітты:
«антäр калмак бу емäс».
Ешiккä каңып карат Ак Еркäч,
кетiп калыпты Алман Бет,
Көк аланы алып келäт деп
көп сактаңан Алман Бет,
көк аланы алып келбäдi,
Кыл jiрäн атты Манаска салды.

Jакыштын ўлў Ер Манас
ошу тўнў тўш көрдў,
от jаңалаш чiш көрдў,
ертäн турўп келгäндä
Чоролорўн чакырды:
«Кырктын башы Кырңылым!
«Бос-чолок-мiнäн Чалбajым!
«Jетi суңа jем jегäн
«Аі Jелбäгäі Сырңаңым!
«Көк Чебіч-мiнäн Серäгiм!

«Кутунаідан кӯ jігіт,
«Кӯлjаӈан шум jігіт,
«Jаіма Көкӯl jаш ӯл,
«баідын ӯлӯ Бакајым,
«Ак Болтоң ӯлӯ Болотӯм,
«Баукä чором jаісаным,
«ак сӧктӯн баласы
«тонӯм Бӯркӯт батырым,
«сӯм Сазам батырым,
«каіта чапкан Кан-келдӣм,
«Кара Jолтоі, Jан-келдӣм,
«Аламанды ырчы ӯл,
«jыртылӈанды jамаӈан,
«бузулӈанда тӯзögön,
«jатык тілдӯ Аӆыбаі
«Кенändін ӯлы Кен Ӆанбаі,
«Кенäшті тӯӈан Ер Ӆанбаі,
«төлгöчӯ кара Төлögӯм,
«öбӯlгön кырк чоронӯн Бölögӯм
«Казактан келгän Колмон Бет
«Кырӈыстан келгän Jалман Бет
«Капыр-мӣнän Бусурман
«калчап алӈан кырындар,
«елім-мӣнän журтӯмдан
«екчäп алӈан ерändäр,
«Кара Баір, Казалат
«барың бірдäі азамат
«тӯндö тӯлкӯнӯн ізін jаӆылбаі
«тӯрӯкäі таілак Шӯтӯм
«Караӈгыда карсактын ізін jанылбаі
«кабылан таілак Шӯтым,
«атäкäм Jакып Баі аітыӈар!
«мен от jакалаі чіш көрдӯм,
«мен оӈоло jакшы тӯш көрдӯм,

«етїн тарта турсўн
«кымысын тарта турсўн,
«тўш joрўткан elгä
«мен берämін!» деідї.
Бузулҕанды тўзögön,
jыртылҕанды jамаҕан,
jатык тілдў Аңы Баі
салып кетїп калды, деіт,
Jакып баіҕа келдї, деіт.
«Асалау малїкім Jакып Баі атам»,
««алїкїмä салам Аңы Баі балам»».
Алтын тактанын ўстўнön
Jакып Баі тўшўптўр,
башында калпаҕы jok топўчан,
бутўнда кепічї jok мазычан,
ўстўндö чепкäнї jok чапанчан
ендї оттўн башында
бул очоктўн кашына
Jакып Баі олтра калҕан екäн.
Аңы Баі чоро аітады:
«Берiштä törömö
«белгä берїп калыптыр
«азы белä törömö
«ajан берўп калыптыр
«Töröm Манас бу тўндö
«от jакалаі чіш körўп
«оҕоло jакшы тўш körўп
«етїн тарта турсўн! деіт
«кымысын берä турсўн! деіт
«тўш joрўткан кіша̄ берäм деіт
«тўшўмдў̄ тāп joрўса,
«октодон чечпäім мал берäм,
«бокчодон чечпäім тон берäм,
«тўшўмдў̄ бузук joрўса.

«ӯлӯ кетӓт Урумӷа
«кызы кетӓт Кырымӷа».
Аӌы Баі каіта Манаска jӯрдӯ:
«Атӓкӓмӓ аітып келдӣм деіт
«етӣн бір тартып кojӯптӯр
«кымысып тартып кojӯптӯр».
Батыр Манас тӯрдӯ деіт:
«Тарт ешіктӣ!» деідӣ деіт
Манас Кан ӯідӧн чыкты,
өкӯм тӯӷан ак кула
өркӧчӯ бік зерӣ бас
өктӧм тӯӷан ак кула
таікы joлдӯ, тап еттӯ
тамашалӯ ak кула
jӯгӯрӯп аттан калбаӷан
астына тӧгӧрӧк тujак салбаӷан
ak куланы мінді деіт,
бу кытаідын устасы
кыіны-мӣнӓн jазаӷан,
бу орустӯн устасы
ojӯ-мӣнӓн jазаӷан,
бу калмактын устасы
каілап турӯп jазаӷан,
бараӈнын оӧы батпаӷан
келтӓнӣн оӧӯ jетпӓгӓн
ӯстӯндӧгӯ ak олпок,
ak олпоӧӯн кідӣ деіт
Кӧмӯрӯнӯ чыдалбаі
кӧӈкӧ токоі jojӯлӷан
суӷатына чыдалбаі
сук Башат сӧлӷан,
өгӧнӧ чыдалбаі
отус өгӧ jаілӷан
кышкысына калӷанда

казы-мӣнән картаҕы
ā келӣп бӧлӧгӧн,
јаскысына калҕанда
кӧк шібäргä јӧлӧгӧн,
чапканынан тоібосӯн
кішінӣн каны-мӣнән
чіркäінӣн тумчуҕӯ-мӣнән суҕарҕан,
кылычын белӣнä курчанып алды,
Јакып Баіды көстӧп јӯрдӯ.
Аны көргӧн el јуртӯ
атасы Јакып Баіды өлтӯрӧт,
ја болсо енäсї Чакан баібічä өлтӯрӧт,
Елї-мӣнән јурттары
бары Манастын көтӯнӧн чубурдӯ,
барып Јакып Баідын ӯјӯнӧ кірдї
туш туш јерӣнä бат'ајак коі дедї
бат'ајакты іштї, бата кылды:
«Бата токтосӯн олтӯрӯҧар!»
Ендї Манас аітты:
«Елӣм-мӣнән јуртӯм бар
«екчäп алҕан ерäндäр
«капыр-мӣнән бусурман
«калчап алҕан курандар
«берішталӯ өзӯмӧ
«белгä бердї бір ајан,
«азы белӣң өзӯмӧ,
«ајан бердің өзӯмӧ,
«тӯндӧ јатып тӯш көрдӯм,
«оҕоло јакш'аі тӯш көрдӯм,
«тӯшӯмдӯ тāп јорӯсаң,
«октодон чечпäі мал берäм,
«бу кытаідын устасы
«кыіны-мӣнән јазаҕан
«бу орустӯн устасы

«ојў-мӣнӓн јазаҕан
«бараңдын оҕў батпаҕан
«кеlтӓнӣн оҕў јетпӓгӓн
«ӱстӱмдӧгӱ ак олпок
«мыны чечӣп берӓм мен.
«Тӱшӱмдӱ бузўк јорўсаң
«ӯлуң кетӓт Урумҕа,
«кысың кетӓт Кырымҕа,
«башыңды коідаі кесӓмӣн,
«каныңды судаі тӧгӧмӱн».
Ічкӓн етӣ-мӣнӓн јегӓн етӣ
ічкӓн кымысын кузўп јібӓрдӣ,
коркўп калды бу јуртў
јолў јорткондо болотыҕан баштанды
јашы узак болотўҕан баштанды
Батыр тӯҕан Ер Манас
Кара болот кылычын
кармап алды сабынан
сӯрўп анды кабынан
атасын чабатыҕан баштанды.
Бузулҕанды тӱзӧгӧн
јыртылҕанды јамаҕан
јатык тіlдӱ Аңы Баі
Аңы Баі тура калды.
Тӧрӧсӱнӧ карап аітты деіт:
«Ала тӧды ашырҕын тӧрӧм,
«аҕын су Пӓ кечіргӣн тӧрӧм,
«теңіс Пӓ ӧткӧргӱн! тӧрӧм,
«терӓң Пӓ чӧгӱргӱн! тӧрӧм,
«тӱшӱңдӱ аітчы уҕалы! тӧрӧм,
«оілоп турўп табалы! тӧрӧм
«ӧlсӧдӧ Аңы Баі ӧlӧт, тӧрӧм,
«јорўсада Аңы Баі јорўіт!» тӧрӧм.
Коркkон јурттўн јӱрӧгӱ

бір басылып токтодў.
Манас турўп мыны аітты:
«Ak куланы мінїппїн,
«тўндö jатып тўшўмдö
«Ak таіҕанды jетäläп
«ak чумкарды бöпöлöп
«мен сапарҕа чыҕыппын,
«колўмдаҕы ak чумкар
«ak чумкарым учурсам
«канаты білбäсін куштўн барасы
«астыма келїп кырылып,
«бу немäнї болўчў?
«артымдаҕы ak тajан
«ak таіҕанды аҕыссам,
«төрт ajактў kai берäн
«астыма келїп кырылат,
«немäнї болўчў?»
Аңы Баі чоро аітты:
«ала тōды ашырчы, төрöм,
«аҕын су Пäң кечірчї, төрöм,
«теңгіс Пäң öткўрчў, төрöм,
«екімät деп кеп аітам,
«Jандырмактў кеп аітам,
«jаныктатып даҕы аітам,
«Ak таіҕаның jетäläп
«ak чумкарың бöпöлöп
«бу сапарҕа сен чыксаң,
«колўңдаҕы ak чумкар
«ak чумкарың учурсаң,
«канат білбäсін куштўн барысы
«астыңа келїп кырылса,
«атасы-мїнän атаң тең
«батасы-мїнän батаң тең
«кандын азыс баласы

«конўңа конөт турбаібы?
«Артыңдағы ак таіған
«ак таіғанды ағыссаң
«төрт ајактў каі берән
«астыңа келіп кырылса,
«атасы-мінән атаң тең
«батасы-мінән батаң тең
«кандын азыс баласы
«артыңнан ерчіп турбаібы?
«Тўшўңдў тап јорўсам,
«Аңәкәңді кашыңа ал!
«тўшўңдў бузук јорўсам
«Аңәкәңдін башын ал!
«Јатык тілдў Аңәкәң
«таптымб' екән тўшўңдў».
Емі Манас мыны аітат:
«Коңрблў Баідың Кошобыс
«бірің тура калыңар,
«ак олпок јеңін тартыңар
«Аңәкәнің ўстўнө
«алып барып јабыңар,
«Аңәкәм келсін астыма».
Аңәкә ошу јердән турдў деіт,
тоғус кулдук урдў деіт,
Манас Кандын алдына
бір олтура калды деіт,
енді Манас аітты деіт:
«Бузулғанды тўзөлгөн
«јыртылғанды јамаған
«Јатык тілдў Аңы Баі
«берішгәлў өзўмө
«белгә бергін ајаны
«Азы белің өзўмө
«ајан бергін ајаны

«тӧрт арыштӯ Оіроттӯн
«азыс кандын баласы
«кылјаҕалӯ Оіроттӯн
«кыібатынын баласы
«алтын аідар чок белбӧ̄
«азыс кандын баласы
«кара кандын ботосӯ
«кабылан тӯҕан Алман Бет
«бетӣ берӣп болӯптӯр
«арбаҕы берӣ јӯ̆рӯ̆̆птӯ̆̆р
«елдäі келä јатыры
«јӧлаі келä јатыры
«аҷӧсынын (?) білбäдӣм.
«Кӧлдӧп јаткан кӧп јылкы
«кӧп јылкынын ічӣндä
«атасыныӊ батасы
«ак нiјäткä јаратkан
«укӯмӣнäн тукумӯ
«Камбар бостӯн ӯ̆рӯ̆нӧн
«екінӣ коштоп келӣӊäр!
«Бу атäкäм Јакып Баі
«он екі кулаш ак јелäк
«бір баілатып алыӊар!
«Аі тујаҕыӊ дегӣлä
«кӧтӧрӯ̆̆п којо бергілä!
«бірӣӊ коштоі јӯ̆ргӯ̆лӧ!
«алтымыш кулун ӧлтӯ̆̆рӯ̆̆п
«азрап алҕан таі бӯрул
«Јетіміш кулун ӧлтӯ̆̆рӯ̆̆п
«јемдäп алҕан таі бӯрул,
«таі бӯрул ала јӯ̆ргӯ̆лä!
«Кабыргасы каҷыр буҷыр кара тӧ
«караҕан ордо тіксä біліӊгіс
«ічäгӣсӣ ӣрі буіру кашка су

«ilгäläш kонсо тўтöңгўс
«менің чоң карам ала jўргўlö!
«kojон jак егō тіш
«кök ала jўргўлö!
«Jўгўргöнў чапкандаі
«jўнў таікы макмалдаі
«Менің kojон бос ала jўргўlö!
«Калкамандын кара кер
«калктан коштоі jўргўlö!
«Токомондўн торўсўн,
«топтон коштоі jўргўlö!
«колў колō болот деп
«koктолоі чан ўröткön,
«баштары чаіпō болот деп
«башынан манаттан нокто каттырҕан,
«сōрысы jаіпō болот деп
«ўстўнö jолборстон кеңім jаптырҕан.
«Сар' алаң ала jўргўlö!
«Jакшылыктў кеп болсо
«ал jōсынын кымарбыс
«jамандыктў кеп болсо
«ал jōсынын кыларбыс».
Тарс етмä-мінän бір атып
тарсылдашып кол jўрдў
кўрс етмä-мінän бір атып
кўрсўлдöшўп кол jўрдў.
Су ajаҕы Коркуттан
Марҕаланды басты деіт,
Намаҕängä келдї деіт,
ошу jергä кондў, деіт
Таң аҕарып атканда,
кўн кызарып чыкканда,
ошу jердän köштў деіт
Чаткан öрдöп чыкты деіт

Чапач ашып тӱштӱ деіт,
Кара бӯра беlӣнӓ
ā чыҕып кеlдӣ деіт,
ашу ашып тӱштӱ деіт,
Кара-бӯра ōсына
кеlӣп kонӯп kалды деіт,
ертӓӊ-мӣнӓн кӧштӱ деіт,
Талас боілоп чыkты деіт,
Jеlгӓктӣӊ сары далаҕа
кеlӣп kонӯп kалды деіт,
таӊ аҕарып атkанда
кӱн kызарып чыkkанда
Манас турӯп аітты деіт:
«Jаіма Кӧкӱl jаш ӯл
«ат тоkучӯ бос ӯл!
«Саӊōр отkо kоjӯӊар!
«kырkма чаідан салыӊар!
«kаімаkтан алып салыӊар!
«kанттан алып kошӯӊар!
«Мартӯлап чаіды kаінатып
«бір ӧзӱмӧ берӣӊӓр!
«іlгӓрӣlӓп бараін,
«еl арытып кеlӓін,
«jер арытып кеlӓін».
Темір таман ӱзӧнгӱ
теппӓі ырҕып міндӣ деіт,
Меркӓнӣн башын кестӣ деіт.
Ашмаранын kум беlдӓн
аk kула баілаі салды деіт
Ашмаранын kум беlдӓн
такіjадаі kара таш
kара таштын ӱстӱндӧ
Манас кеlӣп kарады,
тӧгӱрӧгӱн марады

тӧрт аілана барады
анда іштӓмӓ кӧрӱ̆нбеіт:
«Беріштӓлӱ̄ ӧзӱ̆мӧ
«беlгӓ бергӓн аjаны
«мында емӓс ал еlӓ».
Манастын kабаҕы kалың екӓн,
кірпігї узун е́кӓн,
кӧстӱ̆ң jастыҕында kала бергӓн екӓн.
Ашмараның астында
Аk-ермӓндїн ӧзӱ̆ндӧ
kыл jірӓнїн мінїптїр
kыл кӱ̆бӧзӱ̆н кіjїптїр
арышың узун Алман Бет
сӧlӧкӧтӧ сӧlпӧтӧ
атkа мінїп бастырҕан.
«Ат олтурҕан кеlбӓтї
«Капырҕа чалыш кӧрӱ̆нӧт
«алтын чыраінын нурбетї
«Мусулманҕа чалыш кӧрӱ̆нӧт.
«Jолоі кеlӓ бу jасса
«мындаі jӱ̆рбӧс ал еlӓ.
«kырk чоромо бараін
«еlїмӓ аітып кӧрӧін
«етӓгїнӓн алдырып
«еlтӓlӓтїп кебїн сураін!
«Jаkасынан алдырып
«шаштырып кебїн сураін».
Манас kаіта басты деіт.
Темір таман ӱ̆зӧңгӱ̆
теппӓі ырҕып міндї деіт,
Манас чӱ̆дӧп jӱ̆рдӱ̆ деіт.
Алман Беттїн кӧсӱ̆нӧ
Караң сураң болдӱ̆ деіт:
«Бу Кӧкчӧдӧн kачkалы

«kараң сураң бір немä
«мен кӧр'албаі кеlämїн,
«kараң сураң бір немä
«kараң етїп јоҕолдў,
«мен ошā бараін!»
Кунан тӧ̄нӱ̆н терäсїн
kыјып алҕан булдурсўн
чапса kулаk тундўрсўн
бештä тӧ̄нӱ̆н терäсїн
бычып алҕан булдурсўн
kош алаkан салдырҕан
алтын саптў сыр kамчы
kыл јірäнїн толорсўkтўн јоҕор' јаk
булчуң еттїн тӧмӧн јаk
тартып кеlїп јібäрдї
таідаі етї бӧlӱ̆ндӱ̆
таіҕандаі јолў тӱ̆ҕӧlдӱ̆
Ашмаранын kум беlгä
салып чыҕып барды деіт,
екі јаҕын kараса,
тӧгӱ̆рӧгӱ̆н мараса,
бір ӧкчӧсӱ̆ kарыш кӧк јекä
ізї јатыр бір етіктäн.
Алман Бет аттан тӱ̆шӧ kалды деіт,
баскан јерїн басты деіт,
бір еlісї кем кеlдї,
мундаі басып бард'еlä,
бір аттын ізї јатыры
kыл јірäндї нары тартып бастырды,
берї тартып бастырды,
бір еlїсї кем кеlдї.
«Кім-дä болсо бу кіші
«мендäн екі еlїсї артыk ер екäн».
Јаңыдан баскан бу јердä

Ак куланың істәрін
жаңы ат ісі екәнін білді деіт.
Алман Бет кетіп бара жатыр.
Манас чоролорго келді
чоролорўна аітты деіт:
«Капыр-мінән бусурман, чором,
«Калчап алған кырандар, чором,
«елім-мінән журтўмдан, чором,
«екчәп алған ерәндәр, чором,
«колго кабар аітыңар, чором,
«журтка кабар аітыңар, чором,
«сөлөкөтө сөлпөтө, чором,
«атка олтурған келбәті, чором,
«капырға чалыш көрўнөт, чором,
«алтын чыраінын нур бетї, чором,
«бусурманға чалыш көрўнөт, чором,
«елдәі келә жатабы, чором,
«а жосынын білбәдім, чором,
«жолаі келә жатабы, чором,
«озўмнөн төмөн конған ал елдәр, чором,
«мынан жоғорў конўңар, чором,
«ўідў каскатар кылыш тігіңәр, чором,
«көтўнө чатыр тігіңәр, чором,
«аттан жө болўңар, чором,
«каскатар болўп турўңар, чором,
«кол четінә алты бір кіші чығыңар, чором,
«ошу жердән жөлөтўп алып келіңәр, чором».
Алман Бет колдў көрдў деіт
кокту-мінән кірді деіт,
коілот-мінән чыкты деіт,
уча берген торгоідў
кыл жіраннін шаібар жорғосў-мінән
кармап алып каітып кожо берді.
Алты бір кіші салам аітты:

««Асалаудан салау малікім»», деді.
«Әлікәмә салам», деді Алман Бет.
««Жолөчү болсоң жол айтам!
««жорукчү болсоң мал айтам
««каідан чыңып келәсің?»»
«Кандү жердән келәмін,
«канға кебім айтамын,
«бектү жердән келәмін
«бекка кебім айтамын».
Емі алты кіші айтты:
««Кандү жердән келсәңіс
««канға сөзүң айтсаңыс
««бектү жердән келсәңін
««бекка кебің айтсаңыс
««каным Манас тігіндә
««беічарасы біс-акпыс
««караламан сіс кіші
««аттү барған анч'емәс»».
Чылбырынан кармады
Кабылан түған Алман Бет
булкуп алды чылбырды,
жулкуп алды тіскіндї,
Жакшынын жаңасынан бастырып
жаманды тепсәтіп
кетә бара жатыр.
Алман Бет-мінән Манас өкө
кантіп жүс көрүшәр екән кол деді.
Ак чатырдың ешігінің алдына
Алман Бет жетіп бард'елә
Жатык тілдү Аңы Баі
ешікка чыға калды деіт:
««Асалаудан салау малікім»»,
«әлікәмә салам», деді деіт.
Аңы Баі турүп айтады:

«Jолбчы болсоң jол айтам
«jорукчў болсоң мал айтам
«каідан чыңып келäсін?»
Анда Алман Бет айттың:
«Мен jорукчў емäс, jолбчы
«jолдў сурап келämін,
«кандў jердäн келämін,
«каныңа сöзўм айтамын,
«бектўў jердäн келämін,
«бегіңä сöзўм айтамын».
Аңы Баі анда айтты деіт:
«Кандў jердäн келсäңіс,
«канңа сöзўң айтсаңыс,
«бектўў jердäн келсäңіс,
«бекkä сöзўң айтсаңыс,
«караламан біс-акпыс
«каным Манас тігіндä
«беічарасы біс-акпыс
«бегім Манас тігіндä».
Атының башын бурдў деіт
асыл тўңан Алман Бет
ошу jердä турдў деіт
«кыл jірäннің чылбырын
кармап турўп айтты деіт:
«Кудаі кылды арңам jok,
«кўдрöт кылды чарам jok».
Кыл jірäннің чылбырын
ырңытып jібärді,
аттан тўштў Алман Бет
jатык тілдў Аңы Баі
еңілïп ешік ашты деіт
арышың узун Алман Бет
еңкäjïп кірïп келді деіт:
«Асалаудан асалау малікім

«Кан Манас батыр амам бы?»
««Älікім салам»», дедї деіт.
Ендї Манас аітты деіт:
«Бу јаҕындан јолōчы
«cölökötтўӈ cölпöттўӈ
«атk'олтурҕан кеlбäтіӈ
«kапырҕа чалыш кöрўнöт,
«алтын чыраі нур-бетїӈ
«бусурманҕа чалыш кöрўнöт,
«атаӈныӈ аты кім болот?
«енäӈнїӈ аты кім болот?»
Асыл тӯҕан Алман Бет
Манасты тартып kоідӯ деіт:
«Кудаі kылдыӈ арҕам јоk, Манас,
«кўдрöт kылдыӈ чарам јоk, Манас,
«уkтӯӈб'еlä уkмӯштӯ, Манас,
«кöрдўӈб'еlä кöрмўштў, Манас,
«мен тō ічїндä нар едїм,
«мен јерїмдä сенчä бар едїм,
«нар ічїндä löк едїм,
«мен јерїмдä кöп едїм.
«Алты арыштӯ Оіроттӯн
«аkымынын баласы,
«тōрт арыштӯ Оіроттӯн
«тöрöсўнўн баласы,
«kыл јаҕалӯ Оіроттӯн
«kыінынын баласы,
«алтын аідар чоk беlбō
«азыс kандын баласы,
«Кара kандын баласы
«Кабылан тӯҕан батырдан
«Кан Алман Бет чыkты деіт,
«уkшӯӈб'еlä уkмуштӯ, Манас?
«кöрдўӈб'еlä кöрмўштў, Манас?

«Мен Кан Алман Бет өзӱмӱн».
Манас турӱп аітты:
«Кара Кандын баласы
«Кан Алман Бет сен болсоң,
«келä берің колӱңдӱ».
Бір көрӱшӱп калды деіт,
ендї Манас аітты деіт:
«Капыр-мінän Бусурман
«калчап алған кырандар!
«елім-мінän журтӱмдан
«екчäп алған ерändäр!
«Кара Кандын балас'аі
«Кан Алман Бет батырға
«барың турӱп салам кыл!
«Саңбр отко коіңӱла!
«каімактан алып салғыла!
«канттан алып кошкыла!
«мартӱлап чаіды каіматып
«Алман Беткä бергїлä!
«Нар алсын бсына
«чырым алсын көсӱнö».
Асыл тӱған Алман Бет
чырым алды көсӱнö,
нар алды бзына.
Ендї Манас мыны аітты:
«Оркöчӱ бік зерї бас
«öктöн тӱған Ак кула
«Ак куланы баш кылып
«аның аркы јағына
«Сар аланы кылыңар!
«Аның аркы јағына
«Таі-бӱрулдӱ кылыңар!
«Ак куланы баш кылып
«тоғустӱ тартып öткӱрсӱн!

«Баратыңан елінä
«бататыңан тōна
«аіта келсін Алман Бет
«мінä келсін бұданды!
«Менің ак олпоңұм алңыла,
«Алман Беттің ұстұнö
«алып јаба коіңұла!
«кіjä келсін олпоктұ,
«карағаі наіза как зұңгö
«кармаі келсін колұна!
«алаштан тұшкöн болұчұ
«көр чегälі бос кісä
«чалына кессін белінä!
«Кəра бојұ кіш телпäк
«башына алып коіңұла!
«кіjä келсін Алман Бет!
«баратыңан елінä
«бататыңан тōна
«аіта келсін Алман Бет!
«öкчöсұ карыш көк јекä
«кіjä келсін бутұна!»
Аіткандындаі кылды деіт,
Аіткандындаі кылңанда
Асыл тұңан Алман Бет
берғäнін алмаі аітты деіт:
«Сар'аланды мінäін
«Ак кулаң турсұн özұңдö
«болсо болсұн!» деді деіт..
Манас батыр аітты деіт:
«Сірäк Сырңак екі ұл, чором,
«аіланаін кудаіңа, чором,
«арпа-мінäн пудаіңа, чором,
«берämін деғäн колұна, чором,
«белäн кылып jолұна, чором,

«Кара Кандын баласы
«ƙабылан тӯҕан Алман Бет
«башын тоҕус ƙылыңар!
«ат чабыш бір тӱшӱрӱп салыңар!
«аƙ саƙалың ат чыҕар!
«кічӱ чоро тон чыҕар!
«Кара Кандын баласы
«Кан Алман Бет бу болсо
«бір ƙуттуƙтап тӱшӱргӱн, чором!»
Аітƙанындаі ƙылды деіт:
«Кӧк текӓнї тō текӓдӓі ƙорҕутƙан, чором,
«атӓкӓңӓ Јаƙып Баіҕа аітыңар, чором.
«аладан баітал соісӯн де, чором!
«атырҕы јуртӯн јīсїн де, чором!
«Кемӓкӓнїң башына, чором,
«ƙырƙ кермӓнї ƙаƙсын де, чором!
«ƙырƙ ат беігӓ тіксїн де, чором!
«ошу јердӓн ат чабам, чором,
«ӱігӧ јеткӓнчӓ ат чабам, чором,
«Алман Беттӓі батырҕа, чором,
«јаңыдан сїм ƙылсын де, чором,
«астынан утурлап чыҕып кеlсїн де, чором!»
Екі чоро јӱрдӱ деіт,
Јаƙып Баіҕа јеттї деіт,
«Асалаудан асалау маlīкім, ата».
««Ӓlікімӓ салау маlīкім ботом»».
«Ертӓн-мїнӓн кеlїппїс, ата,
«атƙа мінїп јеlіппїс, ата,
«ƙан ордӯнда езӓнбї, ата,
«ƙалƙ даҕыда шӱгӱрбӱ, ата?»
««Кан ордӯнда езӓн дїр, ботом,
««ƙалƙ даҕыда шӱгӱр дӱр, ботом»».
«А сӱјӱнчӱ сӱјӱнчӱң, ата!
«Кара Кандын баласы, ата,

«кабылан тұұан Алман Бет, ата,
«качып бір келді кошұма, ата,
«кара колдұ көк біттұ, ата,
«Кан Алман Бет келгән, ата,
«төрөм Манас јібәрді, ата,
«аладан баітал соісұн деіт, ата,
«атырұы јурттұ јісін деіт, ата,
«Кемәгәнің башына, ата,
«кырк кермәні керсін деіт, ата,
«кырк атка беігә тіксін деіт, ата,
«ошу јердән ат чабам деіт, атам».
Јакып Баі мыны аітат:
«Атаң бір тұұан јер каіда, ботом?
«енәң бір тұұан јер каіда, ботом?
«кіндік бір кескән јер каіда, ботом?
«кіріңді бір јұұан јер каіда, ботом?»
Анда екі ұл аітат:
«Кіндік кескән јерләрді, атам,
«кірді јұұан јерләрді, атам,
«мен білбәімін деіді деіт».
««кіндік кескән јерләрің, ботом,
««кіріңді јұұан јерләрің, ботом,
««Кебәс бір тодың бері јаұы, ботом,
««кецәрсіп јатқан кең Ертіштін баш елә, ботом.
««Алман Беттің ыскарына чыдабаі, ботом,
««көчұп бір јұрұп тұгөндұң, ботом,
««алтымыш ала баш аіұыр ұрұ, ботом,
««алтымыш таі болд'елә, ботом»».
«Аны көстөп сен алұын, ботом!
«тор'ала аіұыр ұрұ, ботом,
«алтымыш таі болд'елә, ботом,
«аны көстөп сен алұын, ботом!»
Јакып Баі енді көштұ деіт,
јер тұсұнө кондұ деіт

алтымыш jelä мың kулун
чыбырата баілап салды деіт,
Jетіміш jelä мың kулун
jергіlätä баілап салды деіт,
дöбöдöі еттї kылды деіт,
кölдöі чыkты kылды деіт.
Кемäгäнїң башына
kырk кермäнї kakты деіт,
kырk атkа беігä тіктї деіт.
Манас ендї ат чапты,
Кыл Ертіштäн бу чыkkан
Алман Беттїн Кыл jірäн
Ak kуладан чыҕат деіт,
кӧ̄нӱ̆нöн öр' алат деіт.
манастын астына kojo берäт деіт.
Ak kула кеlät арыштап
Манас кеlät манастап
Манастап ура̄н чаkырды.
Jаkындашып кеlгäндä
бу Чаkаным баібічä
астынан ӯтурлап чыҕып кеlät деіт.
Алман Беттї кöрöт деіт,
Алман Бет аттан тӱштӱ̆ деіт,
Манас-та тӱшö kалды деіт,
Чаkанымнын kатып kалҕан ak емчäк
а̄ сӱттöр баіда болдӱ деіт,
тіркірäп аҕып турдӱ деіт,
Андан Алман Бет батыр аітты деіт:
«Енäкäңнїң ak емчäк
«аҕып турат Манас Кан,
«бір емчäгїн сен емгїн!
«бір емчäгїн мен емäін!
«беlімдї kындаі бӯаін!
«Jаkып баідан тӯаін!

«сенї-мїнäн бір тӯҕан адам болаін!»
Бір емчäгін Алман Бет емдї деіт,
бір емчäгїн Манас емдї деіт,
емї ӱјӱнö барды деіт,
јырҕап kулап јатты деіт,
Манас-мїнäн Алман Бет
ökō̄ бір тӯҕан адам болдӯ деіт.

3) Манас-мїнäн Кökчöнӱн соҕӯшканы, Каныkäінїн алҕаны; Манас ölгöндöн сон тірїlгäнї.

Манас, Манас болҕондо,
Манас атkа kонҕондо,
алчајып атkа мінгäндä,
алыска сапар јӱргöндö;
бу дӱнō̄нӱ kоркуткан,
пäндäнїн барын kоркуткан,
ічäрїнä аш kоіҕон
аk падыша дегäнгä
шуҕа Манас баш kоіҕон.
Бастырҕан јолӯн kōлабаі,
кöп урушӯп јōлабаі,
аk падыша еlдäрінä
ічäрїнä ат kоідӯ,
аk цадыша дегäнгä
батыр Манас баш kоідӯ,
кешїнä бӯҕан беl болдӯ,
аk падыша еlінä
батыр Манас еl болдӯ,
буірҕан дā̄мїн јутӯп-тур
барын Манас тутӯп-тур.
Аk Куланын ōсӯн јаіҕамын,
тӱндӱктӱн јабӯн

наізамінäн тӱрткӧмӱн,
ешігінін еңсäсін
кылыш-мінäн булҕамын,
таштан соккон корҕонӯн
такыр кылып алҕамын,
кумдан кылҕан корҕонӯн
чуп чункурчак кыламын.
Каркаралӯ бу кысын
кармап оljо кыламын,
Ач біläктäн алҕамын,
ат кӧтӱнä салҕамын,
чӱlдӱрäгäн Шӱршӱттӱ
батыр Манас ӱркӱттӱ,
булуттӯн јаідаі бурады,
аптап ороі барысын
батыр Манас сурады.
Ак сōт кīсä јең болдӯ,
ак падыша дегäнї
Манас мїнäн тең болдӯ.
Ак кула мінїп јеlгäн јок,
Манас орустӯ јōлап кеlгäн јок,
тобурчак ӱ̄рӱн īрдї,
Орустан бӧlӧк бу јурттӯ,
Манас кеңäшїнä кīрдї.
Ак дӧбӧ чыҕып таш урдӯ,
Орустан бӧlӧк бу јурттӯ,
Манаска кеlїп баш урдӯ.
Шаксы јердä бадам јок,
Манаска каірып аітар адам јок.
Јолоідӯ јолдо таштаҕан,
кыбраҕан јанды баштаҕан,
Кытаідын кыр мурундӯ Коңур Баі
кырка саідың бу Манас,
Сарттын јуртӯн сапырдың,

Калшар журтўн качырдың,
Кызыл баш журтўн кынадың,
Ак падышаҕа барып сīладың.
Ак асаба кызыл тў
ак jäлäгін аштаҕан,
кырк чороңў баштаҕан,
Аjу Баі чороңў аікырҕан,
Алман Бетін шакырҕан,
кылычы бар бiläктä,
Манастың батырлыҕы jўрöктö,
jўткўнгöндö jўрöгў,
кырк чоро шыманҕанда бiлäгі.
Каркараның карасы,
дўjўм алыптын сарасы,
алып пар кеңäш таппаҕан,
Манаска каіры камчы чаппаҕан,
арҕымак мінсä jелмäгäн,
батыр Маңастын алдына
тўра адам келмäгäн,
аідыңынан аі корукkан,
кўлпöңўнöн кўн корукkан,
аі булутка сīҥан,
кўн булутка сīҥан.
Мінгäн аты ак кула,
кīгäн тоңў ак кўбö
ak кулаҕа ат jетпäіт,
ak кўбögö ok öтпöіт,
каҕылап мінгäн кара кер,
бастырҕан jолў кара jер,
Манас, Манас болҕоңў,
Манас аткa конҕоңў,
ak кулаҕа ат jätпäіт
ak кўбögö ok öтпöіт.
Аткa міндің Ер Манас,

«бастырҕан јолӯн ḱōлаін деп
«ер Кӧкчӧнӯ̆ јōлаін деп,
«аḱ јолборс чаламын деп,
«Кӧкчӧнӯ̆н кӧк алалӯ кӧп јылḱы
«јаіда ылō ḱыламын,
«чыбыраҕан ḱулунӯн,
«суҕа кīрїп кеlӓмін,
«азынаҕан аіҕырын
«аӊга салып аламын,
«шыӊḱылдаҕан бӓ̄нї
«орусаḱ са̄п кеlӓмїн,
«јӓргӓlӓп кӓlгӓн Кӧчкӧнӯ̆н
«јӓкӓ сајып аламын,
«тонӯн тон ḱыламын,
«атын ылō ḱыламын,
«азыҕын атḱа тартамын,
«аітында кӯ̆рӧнчӯ̆lӧі кӯ̆lӯ̆гӯ̆н
«аḱ падышаҕа алып тартамын,
«ар јӯ̆гӯ̆ндӯ̆ тартамын,
«аḱ падыша аітḱаны-мїнӓн боломӯн.
«Јарḱыраҕан јаіда бар,
«аḱ падыша мā кеӊӓш аітḱан соӊ,
«мā ḱаірып кеп ḱаіда бар?
«аӊдаҕаным арḱал, ḱулја, кīк тір,
«Аḱ падыша ала тōдан бīк тір,
«Аḱ падыша кеӊӓш аітḱан соӊ,
«Манасḱа ḱамчы чабар кіші ḱаіда бар?
Аḱ ḱула атым тоḱ болҕон:
«Аḱ падыша-мӓн арḱалап турҕан соӊ
«мā урушар кіші јоḱ болҕон,
«батыр Манас арḱасы
«Кар јастанып мал таптым
«Каныḱӓі јырҕалды кӧрсӯ̄н! деп
«мус јастанып мал таптым

«буkарам јырҕап јӱрсӱн! деп
«kыјалӯ јердӓн јылkы алдым
«kырk чором јырҕап јӱрсӱн! деп.
«Алып јӣлып kеlгӓндӓ
«башын kоідоі кескӓмӣн,
«kанын kара судаі тӧкӧмӱн,
«тонӱн тонҕо kыламын,
«атын ылӧ kыламын.
«Карkаралӯ kыстарын
«ач біlӓктӓн аламын,
«олјо алып kеlӓмін.
«Алман Беттӓі чоромо
«ā сӧҕат берӓмін.
«Кӧкчӧ кӧп ала јылkы бар,
«јӣп терӣп аідадым,
«јібӓктӓн kылҕан јеlӓсӣн
«kанјыҕама баіландым,
«кӧтӱнӧн kӯп kеlгӓн Кӧкчӧнӱ
«тосӱп турӱп саіҕамын».
Алдындаҕы кӱрӧңчӱ
Кӧкчӧ kеlдӣ кӧтӱнӧн
бу Манасты чаkырат:
«Аідаҕан јылkың алты сан
«тең аралҕа kонолӱ!
«тең бӧlӱшӱ алалы!
«Кӯҕан јылkың јеті сан
«тең аралҕа kонолӱ!
«тең бӧlӱшӱ алалы!
«тоkсон торо јорҕо бар
«торӯна бӧlӧk ал!
«алтымыш ала јорҕо бар,
«аk саkалдӯ атаң бӧlӧk ал!
«Јетіміш ала јорҕо бар,
«јӓн ајаҕын алҕын!

«торӯна бӧлӧк ал!»
Манас Кӧкчӧ мыны аітат:
«ӧкӧмӱстӱн бӱрӧмӱс
«бӱрӧмӱс калбаілы
«тӱптӱ болбоімӱн,
«мен аралҷа конбоімӱн,
«тең бӧлӱшӱ албаімын,
«тӱптӱ сӑ бербäімĭн».
««Алың келсä алып кан!
««алың јетпäсä коңшӱ іттäі каңшыла турӱп кал!
««мал ӱчӱн ӧлгӧн іт Манас,
««мал ӱчӱн ӧкӧ ӧлгӧлӱ!
««Он екі дӱрмӧт кӧтӧргӧн
««От чыҷар кара мылтыкты
««ӧс колӱңа берäјĭн!
««кочӯштап октӱ кујӱп ал!
««табактап дары салып ал!
««алакандаі ак тӧшӱм!
««андаі ачып берäјĭн!
««мылтык-мĭнäн атыб-ак!
«менĭ атып ӧлтӱрсӧң
««бу јылкымды аідап кел!
««ӧлтӱр-албаі сен турсаң,
««зорлуҷӱңа болбоімӱн»».
Ӑ Манас ăітты деіт:
«тіптĭ сенĭ корукпаімын,
«сајышканын сајышкан,
«атышканын атышкан,
«урушканын урушкан,
«ӧлӧлгӱчӧ кармашамын
«мылтык-мĭнäн атышамын
«кылыч-мĭнäн чабышамын».
««Атышсаңда корукпаімын,
««чабышсаңда корукпаімын,

««кешінä бӯҕан беlїм бар,
««кӣгäн кӱбӧ тонӱм бар»».
Ak Кулаҕа міндї, деідї,
ak кӱбӧсӱ̈н кӣдї деідї,
аттаныш чыkты бу Манас.
Аідар Кан ӯлӱ Ер Кӧкчӧ
кӱрӧңчӱ̈ атын міндї деідї,
kулҕун тонӱн кӣдї деідї.
Бу jaktан чыkты Ер Кӧкчӧ,
бу jaktан чыkты Ер Манас,
ӧкӧ̄ кеlдї маңдаілашып,
сӧlӧспӧі сӧзӱ̈н таңдаілашып,
ӧкӧ̄ кеlдї jанаша,
Алмалы тō алаша,
jaкасына kармашты,
ӧрдӧ сӱрӧп кеттї деідї,
ылдī сӱрӧп кеттї деідї.
Соңдо Кӧкчӧ jалынат:
«kojo бергїн jaкамды
«ӧрдӧ сӱрӧп бардың сен,
«ылдī сӱрӧп бардың сен,
«jылkымды тīп алдың сен,
«kырk чоронӱ kырдың сен,
«kaіны-мїнäн kашташып
«kатын-мїнäн урушӱп
«kаныkkаның jассын деп,
«бір ачӯңдӱ бассын деп,
«сā kaіра kамчы чаптымбы?
«kатӯ кептї аіттымбы?
«kojo бäргїн jaкамды!
«сендä ā̈дäмä Ер Манас!
«мендä ā̈дäмä Ер Кӧкчӧ!
«іттäі болӱп урушӱп,
«kулдаі болӱп jулӱшӱп,

«jамам аттӯ болбоілӯ?
«өкӧмӱстӱң бӱрӧмӱс
«мал ӱчӱн өлмөк болдӱк
«koi! koi! десäм болбодӱң,
«менің тілімдї албадың».
Он екі дӱрмөт көтөргөн
от чығар kара мылтықты,
Манастың колӱна бердї деіт,
табактап дары салды деіт,
кочӯштап оӊӱн куідӱ деіт,
тарс дедірä бір коідӱ
Көкчөнӱн аты кӱрөӊчӱ
бу Көкчөнӱ көтөрӱп
көк тӱтӱн болӱп кубӱлдӱ,
мындаі Көкчө jӱргөн jok,
Мылтығы бу Көкчөнӱ тігän jok.
Маӊдajында Көкчө турат каткырып:
«от чығар kара мылтықты
«менің колӱма бäр!
«тамактап дары салajын
«кочӯштап оӊӱн куjajын!
«табылға бутак бол Манас!
«татӯ болӱп турӱп бер Манас!
«мен сенї тарс тең атajын!
«бек топчулап топчуӊдӱ,
«бек ӱпчӱлөп ӱпчӱӊдӱ,
«ajалдын оӊӱ тігändä
«токтотӱп турӊӱн ак кӱбö,
«ачык jергä калбасын!
«оӊӱ jаӊылып салбасын!
«Манас, Манас өлбögӱн!»
Көкчө тарс кojӱп бір атты, деіт
Манастың jӱрögӱн тідї, деіт
ошу мінгän ak kyла

кӧтӧрӯ̆п алып kашты деіт.
Кӧкчӧ кӧтӯ̆нӧн чаkырат:
«ерї јаңгыс сен едӓң Манас,
«атамнын јаңгыс мен едӓм Манас,
«сен јаңгыста мен јаңгыста Манас,
«ӧкӧ̄бӯ̆стӓн јаңгыс Манас,
«Карӧл кӧргӧн бу кӧсӯ̆м Манас,
«kачып кессӓң нӓ болдӯ Манас?
«Маша тартkан бу kолӯм
«баіланып kалсаң не болдӯ Манас?
«чыны дегӓн чыным бар,
«чыны ӣlӓгӓн дарым бар,
«ӧlгӧн јанды тіргїскӓн,
«ӧчкӧн оттӯ тамыскан,
«аk бактаҕа ороп алҕан сарым бар,
«аk бактаҕа ороп алҕан дарым бар,
«ічїңдӓн езіп берӓјїн!
«тышыңдан дары сӯ̆ртӧјӯ̆н!
«аіkтырып kојо берӓін!
«јолдо бӧ̄дӧlӯ̆п kаласын Манас!»
Ошу јаралӯ болдӯ бу Манас,
Алда деп атkа мінгӓнї
алыска сапар јӯ̆ргӧнӯ̆
јасатkан Кудаі јарында,
аk падыша барында,
Кудаі, Кудаі дегӓндӓн,
Кудаі мендӓ дӧчӯ̆ едӓм,
Кудаі бӧlӧk турбаібы?
Кудаі да ебӓс бу Манас.
Кудаіды алды ӧсӯна,
kојо! kојо! дегӓндӓн,
kудаі мендӓ дӧчӯ̆ едӓм:
«А Кудајым! а Којом!
«аманатkа сабыр kоі!

«аіҕыр jāk, kара тіl
«аікырҕаны јолборстоі
«Ајыбаіды kантäін?
«Качырҕаны kабландаі
«Алман Беттї kантäін?
«kараңҕыда kабыр kубур јӱгӱргӧн
«kарсаkтын ісін јаңылбас
«Каман, Јоіпур, екі ӯл
«тӱндӧ тӱlкӱнӱн ісїн јаңылбаі
«Дӱрсӱн, Таілаk, екі ӯл
«Еlім, Сеіт, екі ӯл;
«Кӱндӱрдӱн улӱ Чалбајым,
«Чалбаіҕа јанаша јӱргӧн Балбајым,
«Кӧк Серäк-мїнäн Сырҕаҕым,
«алтымыш алты мал досӱм,
«мал досӱмдӱн ічїндä
«kыјаматтыk Кара Тоkо јан досӱм,
«кӧктӱн јылдыс батыры,
«судӱн kундус батыры,
«kырыk чоронӱн ең јаманы Тас Баімат
«самабарҕа чаі kаінат!
«Јīрма кӱндӧ јīрма тӱндӧ
«јер алтында кеlгäнмїн,
«kырk чором ошу јолдо табалмас,
«о дӱнӧгӧ барҕанда
«азабын kантїп тартајын!
«јер алтындан ӧткӧрӱп
«еl четїнä јеткäрїп
«анан ӧlсӧм болбоібӱ?
«а Кудајым! а Којом!
«аманатkа сабыр kоі».
Кӧкчӧ чылбырын kармады:
«тоkто! тоkтоі бер! тоkkоі тур Манас!
«тура бер! тура! тура тур Манас!»

Устӱнӧ бу Манасты кӧтӧрӱп
ӱстӱнӧ бу Кӧкчӧнӱ кӧтӱрӱп
аспан булуттӯ кӱндӱн алдынан
бӯндӯ чӧптӱн ӱстӱнӧн
алып учӱп jӱрдӱ деіт
барып jергӓ тӱштӱ деіт.
Чылбырынан kармаӷан,
Кӧкчӧ тартып тура kалды деіт
ak куланын ӧсы jарылып кетті деіт,
еңкӓрін Манас кӧрдӱ деіт,
kынындаӷы kылычын сӱрӱп алды деіт,
Чылбыр kармап турӷан Кӧкчӧнӱ
kылыч-мінӓн чапты деіт,
Кӧкчӧ аттан тӱшӧ каштыдеіт.
Кӧкчӧ мінгӓн кӱрӧңчӱ,
белінӓн ӱзӓ чӓп салды деіт:
«Өзӱңдӱ чӓп өлтӱрсӧм
«Алдаӷа jазык тыр
«төрт бутӱ сӓ төрт кӱн азык тыр
«төрт бутӱн kактап
«jеп кеткін а Кӧкчӧ!
«кӱрӧңчӱ атың өлдӱ, kарып тыр,
«төрт бычкаӷы төрт кӱндӧ
«бу бутӱңа чарык тыр!»

Кырык чоро кӱӷан бір jылкын.
Аікырӷаны jолборстоі
Аjу Баі jылкыны кӯп jӱрӧт,
Бос Адыр тӧнӱн сеңрідӓі
ӱстӱндӧ kудаі теңрідӓі
Алман Бет jылкыны аідап jӱрӧт,
кӧк jал дӧбӧт бӧрӱдӧі
Jӧлӧнӱш сарыда керӓдӓ

Алман Бет аідап jўрөт:
«Jылкыны аідап барарсың,
«барып ўjўмä jетäрсің
«Атäкäм ak сакалдў Jакып Баі
«тосўп чыңар алдыңдан,
«карындашым Карыдыңач
«тосўп чыңар алдыңдан,
«енä Баңды Дөлөт баібічä
«сурап чыңар алдыңдан:
«төдаі Манас каіда?» деп
«мен буруламын бу jолдон,
«талдан тўптў jарамын,
«Ak Падыша улукка
«мен учурашып келäмін.
«Ak Падыша улуктўн
«аітканы-мінän боломўн».

«Калчарнын jуртўн какшатамын,
«ачўланба падышам!
«Кызылбаш jуртўн кырамын,
«кыіктаба Манаска!
«Кытаідын jуртўн кырамын,
«ачўланба Манаска!
«Сарттын jуртўн сапырамын,
«Коқондўн jуртўн коркутамын,
«Ындынын jуртўн ілатамын,
«ачўланба Манаска!
«Ak падыша улуңўм
«Тежіктін jуртўн тербäндäімін,
«ak кула атым ä jаратамын,
«Jан, jан бары барысын
«бір өсўма каратамын.
«Арңымак атты ірämін,

«Кытаідардын kыр мурундӯ Коңӯр Баі
«аны барып аламын,
«Падышадан сураімын,
«јеттї јылы јöјӯ басып
«тер јыттанҕан Јолоідӯ,
«аны барып аламын,
«јетміш алыпты öltӯрӯп
«kан јыттанҕан Јолоідӯ
«аны барып аламын.
«Кара тоkоі el kылҕан
«kар' ӯңкӯрдä ӯі kылҕан
«Аҕыш-мїнäн Кодош бар
«аны барып аламын,
«јар кемäрдін арасы
«абышkа кемпір баласы
«тоҕус ӯлдӯн толуҕӯ
«Еlämäн баідын ӯлӯ Ер Тöштӯк,
«Кудаідын бір äрїн дегäн бір ӯл Тöштӯк,
«аны öзӯм kараттым.
«Текäчінїн тектір сōры кöк ала
«сураҕанда бербäгäн,
«Текäчінäн алҕан даң-мінäн
«алтымыш тоҕус мал-мїнäн,
«kара kуірук нар-мїнäн
«балалӯ јубан кӯң-мїнäн,
«ошу кöк ала Алман Бет сураҕан,
«сураҕанда ā бербäгäн,
«Алман Бет тарынҕан,
«ошу Кöкчöнӯн öзӯ маkтанҕан,
«кöк аламды ā бербäімїн,
«Текäчідäн оінош оіноп алҕамын,
«чындаса чындап тартып алҕамын,
«оінош оінок алҕамын,
«оkшош зордӯk kылҕамын.

«Алман Бет турўп аікырат:
«өзў бојўңдў зордоісўн,
«Текәчінї кордоісўн
«мā немāнї кыласың,
«катын алып бердім деп
«каірылбаімын катыңа,
«катын јолдо болўчў,
«бала белдә болўчў,
«мен аттанып ā кетāмін
«Ноғоілордўн ер Јамбырчын Султан бар,
«ā јолдош болғомўн,
«анда калған бір катын,
«мен теңдіктә көнөмўн,
«сеніміінән олутумда біргә олтурсам,
«көк алаңды бербāісің,
«көк ала токпў едә,
«мен бір јылкыча јокпў ādām,
«менї јöјў јўрöт деісіңбā?
«јöјўдөн ölöт деісіңбā?
«бір атты кандаі мендән ајаісың,
«көк аланың тішї тўк ічї бок,
«алал ölсö бір казан ет,
«арам ölсö ітмінән кушка јем.
«Көк алача болбодўм,
«көңўлўм калды Көкчödөн,
«мен Манаска барбасам!
«барып јолдош болбосом!
«Манас акылына јеңдәріп
«ак сözўнö көндöрўп
«аттанып сапар јўргöндö.
«Алман Бет ўчўн јўрдўм мен,
«Ер Көкчөнўн јылкын алдым мен,
«Ер Көкчö-мінән урушўп
«кулдаі болўп јулушўп

«Кӱрөң атын өлтӱрдӱм,
«Кытаіды кырҕын кыламын,
«Кызылбаш јуртӯн кыінамын,
«Ындынын јуртӯн ілатамын,
«Тәјіктің елін тербәндәімін,
«Ак падыша елінә
«өсы тӱктӱ оруска
«ічәрінә аш коіҕон,
«ар башына чаш коіҕон
«Ак падыша елінә
«тіптї өзӱм катылбаімын,
«кетіңә бӯҕан бел болдӱм;
«Ак падыша елінә
«урушпастан ел болдӱм.
«А јолборстоі падышам
«Каіда камчың чабалбаіт,
«Бастырсаң јолӯң кө-да јок,
«Ак падыша елінә
«урушатӯҕӯн јө-да јок».
Манас Ак падыша алдына
Манас арзын аітты деіт.
Ак падыша аітты деіт:
«өңгӱ альштын барына
«кылбаҕанды кылҕын! деіт,
«азык барын атынба.
«Ак падыша јуртӯна
«тӱптӱ Манас катылба!
«Акылың чачып катылсаң
«тӱптӱ мә тарынба!
«аты јокко ат берсәң,
«тонӱ јокко тон берсәң,
«ашы јокко аш берсәң,
«көкөрөк барда јөтөлөр,
«сенї кудаі көтөрөр,

«буірҕан дāм ашатар,
«кудаі jўскö jашатар,
«от jакалаі баш берäр,
«ömрў узак jаш берäр,
«бу дўнō кештäп jўр!
«менĭн ошу кäбĭм ештĭп jўр!
«менĭн бу кäбімдĭ унуссаң,
«jашыңда ölörсўң Манасым,
«Ар дўнōнў касаҕан,
«Ак падыша дегäнĭ
«кудаі ўlкön jасаҕан,
«Кудаі Ак падышаны зор кылҕан.
«Ачўм келсä коркутамын
«Кытаідын jуртўн кыінамын!
«Ала тōдаі Ер Манас
«Падыша-мĭнäн el болсоң,
«аідаі кашын кергäімĭн!
«Ак падыша мен улык,
«екі каіш бір тіскін
«Манастын öс колўна бергämĭн».
Манас ўігö барҕан соң
атакäсĭ Jакып Баі
«тосўп чыкты Манасты:
«Ала тōдаі Манасым!
«кырк чоро ўігö келгändä
«ўч аідан берĭ көрўнбäі
«каіда jўрдўң кулунўм».
Асыл тўҕан Ер Манас
алдынан турўп аітты деіт:
«Кан атам Jакып Баі
«Көкчönўн бу jылкыны кўп алҕанда,
«Көтўнön келгän кўҕўнўн сajып салҕанда,
«Алтын барын алҕанда,
«Кытаіды кырып салҕанда,

«Јолоідў јолдон чапканда,
«Јамҕырчын јалындрып кеlгäндä,
«Аҕыш-мĭнäн Којоштў
«аідап алып кеlгäндä,
«Ају Кäм-мĭнäн Бō Бäктĭ
«аідап алып кеlгäндä,
«Егіш-мĭнäн Сегіштĭ
«баілап алып кеlгäндä,
«Ер Кöк Којон, Баі Мамат
«ерчіп кошо кеlгäндä
«ошунўн ак кула атын јараттым,
«алыптын барын бір ōсўма караттым,
«алтындан курак курадым,
«Ак падыша улуктан
«барып кеңäш сурадым,
«ак кула атың ток болсўн!
«мендäн сендäн улу јок болсўн!
«сā каіры камчы чапканда
«Ак падыша барында
«башын коідоі кесĭп ал!
«канын кара судаі тöгӱ̆п ал!
«тöгöрöк еlдĭн барысын
«Манас сен коркутўп алдың деп,
«Ак падыша еlімä
«тӱ̆птӱ̆ Манас катылба,
«о Манасым уктўңбў?
«менĭң еlĭмä катылсаң,
«батам урар Манасты.
«Дӱ̆м алыптан корукпаімын,
«бајаҕыдаі јортпоімўн,
«Кајыптын кысын Кара Бöрӱ̆к
«кармап алдым таладан,
«Шоруктўн кысын Акылаі
«олјолоп алдым корҕондон,

«Кыс алҕандаі болбодўм,
»кысы коінўн көрбөдўм,
«Кан ата Јакып Кан
«арҕымак атын тістägïн!
«аттанып кысты істägïн!
«мен јакшы катын алајын!
«кысы коінўн көрöјўн!»
Аттанып чыктың Јакып Баі
кысты таппаі јўрät, деіт
кыдырып келä јатат, деіт,
бакырып ўнўн маітырҕан,
көп коідў јöјў каітырҕан
коічў таска туш болдў.
Коічў адам тас чакырат:
«О Јакып Баі токтоі тур!
«сен кара кіш бöрўгўң кар кылып
«каідан јаның кор кылып
«караңгыда кантïп јўрöсўң?
«сен тўlкў бöрўк су кылып
«тўндö кантïп јўрöсўң?
«Батыр Манас ўлўң бар
«бу Манастын барында
«аттан јöјў болдўңбў?
«атты істän јўрдўңбў?
«бу Манастын барында
«тондон кемчіl болдўңбў?
«тондў істäп јўрдўңбў?
«Батыр Манас барында
«аштан ачка болдўңбў?
«ашты істäп келдіңбі?»
««Јöјў баскан аласын
««менї каіда көргön баласын»».
«Јакып Баі сенің мурун көрбөдўм,
«коі каітардым буракtан,

«даңкыңды уктўм ырактан,
«келбәтіңнән таныдым,
«сумбатынан таныдым».
««Батыр Манас барында
««аттан jöjў болбодўм,
««атты істәп келбәдім,
««аштан ачка болбодўм,
««ашты істәп келбәдім,
««тондон кемчіл болбодўм,
««Тондў істәп келбәдім.
««Батыр Манас бу балам
««ак сакалдан ат алды,
««Ак падыша алдына
««Манас барып бат' алды;
««батасынан тоідўм деіт,
««көп jортконўм коідўм деіт,
««jырҕаҕанды чалҕыча!
««кўjölöп сулў катын алҕыча!
««ар jырҕалды көргўчө!
««ак кула атты тістәттї,
««мā кысты істәттї.
««Ічәрімә тус істәп
««Манастын аларына кыс істәп,
««кара кіш бöркўм кар кылдым
««тўlкў бöркўм су кылдым
««кыс табалбаі бу jәрдә
««каідан јаныма зар кылдым»».
Коічў бу сöсўн ештәдї
Јакып Баіҕа аітты деіт:
«О Јакып Баі атәкә
«јалчылыктан алҕаным
«јаңыс менін бос токтўм
«токтумдў кармап сојојўн!
«сā бішірін берәјін!

«оң батаңды беріп кет!
«кыстын jöнӱ̆н біlämін.
«Темір кандын кысын Каныкäі
«Манаска теңтіш кыс äдä,
«jекäн барындаі jälпінгäн
«jес jыҕадаі jеңіlгäн
«алтындан сӧ̄кö каҕычы,
«каін атасы Jакып Канҕа jаҕычы,
«jакшы кеlін болӯчӯ,
«каін äнä Баҕды Дölöт Баібічä
«кӱ̆мӱ̆штöн ӣмäк каҕычы,
«баібічäгä jаҕычы,
«jакшы кеlін болучӯ.
«Ошу кеш курчаҕан беlіндä
«ошу Темір кандын еlіндä
«Темір Кандын тіlін сӱ̆löп туручӯ,
«ошӯ аккан сунӯ сузучӯ,
«Темір Кандын берä турҕан тöрölӱ̆к,
«бербäгäндä бузучӯ,
«Кöк ала сакал Меңді Баі,
«бузукка тӯҕан кул едä.
«Темір Кан-мінäн Jакып Кан
«кудалашып турҕанда,
«Манас коінӯна кеlгäндä
«Меңді Баі бузар барыңды,
«сенің бастырҕан jолӯн кō кылыр,
«Манас-мінäн Темір Кан
«öзӱ̆нӱ̆ң атасы Jакып Кан
«Каін атасы Темір Кан
«ӱ̆чӧ̄ ендї jō кылар;
«ошу jергä азыр бол!»
Оң батасын бердї деіт,
Темір Канҕа барды деіт,
Кöк ала сакал Меңді Баі

körö koidŭ Jakыptы
atka minïn jeldï deit,
Jakыptыn janына keldï deit,
jelïn keldï janына,
Jakып Kanŋa aitты deit:
«sen Aiŋash atыŋ arытып
«ajaŋы altын-mïnän charытып
«tögörök jurtўn aralap
«kaidan kelgän sen chalsыŋ?
«kaida barŋan sen chalsыŋ?
«aldыŋgы erdïŋ kezärät
«kызыл öŋўŋ bozorot
«sen jajын jō alып
«jabыŋып jўrgön chalsыŋbы?
«kышын malын jut alып
«jutap jўrgön chalsыŋbы?
«aidaŋan malып buталып
«selbik surap keldïŋbï?»
««Men jajын jō alып
««jabыkkanым tўptў jok,
«kышын malын jut alып
««jutap kelïp jўrböimўn,
««aidaŋan malын buталып
««selbik surap jўrböimўn.
««Menïn Batыр Manas balam bar
««Kajыptын kысын Kara Börўk
««karman alŋan taladan,
««Шoруктўн kызын Nakылai
««oljolop aldы korgondon
««kыс alŋandai bolŋon jok,
««kысы koinўn körgön jok,
««Aiŋash atым tïstädïm,
««Manaska bir sulu kыс istädïm,
««Chaldыр chулдур sўlögön

««тіlін адам біlбäгäн
««Кытаідын јуртӯн kыдырдым,
««андан бір kыс таппадым,
««кетмäн-мĭнäн талҕа саптаҕан
««кер ешäгĭн арҕымаk аттаі маkтаҕан
««заҕыра наны kоінӯнда
««аіры кетмäн моінӯнда
««Сарттын јуртӯн kыдырдым,
««батыр Манас улӯма
««андан сулӯ таппадым
««Јалпаk тō чыҕып јаілаҕан
««чочkонӯн кесĭп алып
««kанјыҕамҕа баілаҕан
««тöгöрöк kалпаk чоkтӯ бöрӯk
««Калмаkтын јуртӯн kыдырдым,
««Батыр Манас улӯма
««андан сулӯ таппадым.
««Калчанын јуртӯн kыдырдым,
««андан сулӯ таппадым,
««Кызыл-баш јуртӯн kыдырдым,
««андан сулӯ таппадым,
««су башында ӯі бар
««ӯі башында бī бар
««Кыргыстын јуртӯн kыдырдым,
««андан сулӯ таппадым,
««Ындынын јуртӯн kыдырдым,
««андан сулӯ таппадым,
««Тејіkтĭн јуртӯн kыдырдым,
««андан сулӯ таппадым,
««Алыптын јуртӯн аідадым,
««андан сулӯ таппадым.
««Казаkтын јуртӯн kарчадым,
««андан сулӯ таппадым,
««Алда kудаі јарында,

««Ак падыша барында,
««ак сакалдан аталған,
««падышадан бат' алған,
««Ак кула ат ток болған.
««Ак падышадан бат' алған соң,
««Манаска кеп аідар кіші јок болған.
««Темір Кан деген кан бар,
««ашка салған тузў бар,
««Канықäі деген кысы бар,
««кўрбкў кісä јеңдäш деіт,
««ол Канықäі деген кыс
««бу Манаска теңдäш деіт,
««Канықäігä јўчў тўшö келдім»».
Көк ала сакал Меңді Баі,
мінгäн атын бурады,
Темір Кандын ўјўнö
јелїп келїп тўштў деіт,
Темір Канға аітты деіт:
«Тербäнбäгїн Темір Кан,
«аі елiңдiн кашында
«бос дöбöнўн башында
«ак сакалдў Јакып Кан
«аідап келгäн малы јок
«артынып келгäн булў јок
«јумшап келгäн кулў јок
«атка мінїп јелдім деіт,
«Канықäігä јўчў тўшö келдім деіт.
«Мундаі кордук болорбў?
«мундаі зордук болорбў?
«даіраның башын бураңын
«куру келгäн куданы
«кулдарына урдўрңўн!»
Анда Темір Кан аітты деіт:
«Көк ала сакал Меңдї Баі

«бузукка тўған кулўдан
«бузуғўңа кірбäімĭн.
«Оң jактағы joролор
«сол ешіктäн чоролор
«чын Jакып Кан ол болсо,
«батыр Манас улў бар,
«башына кīгäн бöрўгў бар,
«төгöрöктöн көп алыптын
«кыламын десä еркī бар,
«батыр Манас улў бар,
«оң jактағы joролор
«сол jактағы joролор,
«атынан көтöрўп алыңар!
«ajағын jергä тīгіспäі
«атынан көтöрўп алыңар!
«калың төшöк салыңар!
«бағылан koідун аш бішіріп
«нарын тартып беріңäр!
«баітал бāдäн бал кымыс
«бал чаікатып алыңар!
«чыңгырдў кесä чыны ajak
«чырмалтыц ajak сунўңар!
«сусунўн jакшы кандырып
«кăлың төшöк салыңар!
«jабўнў jылу jабыңар!
«тынш уктатып коjўңар!
«таң ағарып атканда
«ободон jылдыс батканда
«кўн мурдўна тīгäндä
«оіғотўп алып сураін!
«ал атына міңгісіп
«алып дöңгö чығаін!
«jакшы jатык кеп аісса
«jакшы jōп беräін!

«јаман kатӯ кеп аісса
«јаман јōп берäін!»
Аітkанындаі kылды деіт,
ертäн-мĭнäн турдў деіт,
чылапчынды kоідў деіт,
јӱсӱ̆н kолӯн јӯдў деіт,
сусунӯн јаkшы kандырып
ен јергä барды деіт,
Јаkып Кандан Темір Кан
барып кеп сурады деіт:
«Ала тōдаі Јаkып Кан
«азҕансып kантĭп јӱрöсӱ̆ң
«кöк ала саkал Меңдĭ Баі
«бузуkkа тӯҕан кішідä
«саckа јеlĭп кірбä деп
менĭн турҕан тöрölӱ̆к
«бербäгäндä бузучў
«бузуk бузуk кеп аітты
«бузуҕӯна кірбäдĭм
«кеlĭп сендäн кеңäш сурадым».
Анда аітты Јаkып Кан:
«Менĭн кеlгäн јолӯм сурасаң,
«менĭн кебімдĭ ешітсäң,
«башы kара бут аіры
«адамсат бу јурттан
«анын барын kыдырдым,
«баҭыр Манас улӯма
«тӱптӱ сулӯ таппадым,
«јасаҕанын јараі-оk деіт,
«алтын īмäк kаkkыдаі
«kаін атасы мен Јаkып
«маkылыҕы јаkkыдаі,
«мā јаkшы кälін болҕӯдаі
«Каныкäі kысың бар-оk деіт;

«elчiлiккä өлӱм jok
«jӱчӱлӱkka kordӱk jok,
«Каныкäiгä келдiм мен,
«jӱчӱ тӱшө келдiм мен,
«татасыңбы бу тусӱндӱ?
«берäсiңбi бу Манаска кысыңды?»
Темір Кан турӱп мыны аiтты:
«А Jакып Кан тарынба!
«сенiн балаң бу Манас
«кудасы-мiнäн кӯша берät дебäiбi?
«досӱ-мiнäн дӧлаша берät дебäiбi?
«Карындаш-мiнäн кармаша берät дебäiбi?
«сенiң балаң бу Манас,
«көп jортӱчӱ дебäiбi!
«ак куланын куiруӈӱн бӯат деiт,
«төгөрөк jылкы коiбоi кӯат деiт,
«алыптар-мiнäн алышып
«батырлар-мiнäн сajышып
«көкӱрөк-мiнäн ерiнäчi келгäн ak кула
«көлдөнөн okko jaктырып
«jакасы алтын aқ кӱбө
«jакалашып jӧӈа jыртырып,
«бӱрӧнӱн алыптан өлӱп калбаiбы?
«менiн jаңыс кысым Каныкäi
«бiр тӱндӱктөн кӱн көргөн,
«бiр тӱтӱктөн су iчкäн,
«jорӈодон талдап бос мiнгäн,
«арактан талдап бал iчкäн,
«jелбäгäi jелгä чыкпаӈан,
«jel салкынын көрбөгөн,
«тӱндө ешiккä чыкпаӈан,
«тӱнөгөн ашты iчпäгäн,
«jаңыс кысым Каныкäi
«Кара кijiп калбаiбы?

«jортучўсўн koідўрсўн!
«анан kысымды берӓмӣн.
«Атышkаның koідўрсўн!
«чабышkаның koідўрсўн!
«сајышkаның koідўрсўн!
«анан kысымды берӓмӣн.
«Атышkаның koібосо,
«чабышkаның koібосо,
«сајышkаның koібосо,
«тўптў kысым бербӓімӣн».
Алачыkтаі Jакып Кан,
«ала тӧдаі Jакып Кан
Jакып Кан ўрпӧідў деіт,
ачў јаман келдї деіт:
«Темір Кан, е Темір Кан,
«менӣн kабактаӊы kакчыӊан боӊўн кемірӓн,
«мен Манаsка барбасам!
«барып kабар аітпасам!
«саsка jelä Темір Кан
«Манас kызылдан jelӓk алычы,
«kыр јаӊына чыӊычы,
«kыікырып Манас сајычы,
«сураса бербӓс Каныkäі,
«ач біläktӓн алычы,
«ат kӧtўnӧ салычы,
«олjо jесӓрӣн kылычы,
«анда алың негä jетӓт?
«kуімалў јўгӧн kашkасында
«ak падыша elінӓн бӧлӧk башkасын
«талдан тытты јарӊанда
«ak падыша бат'аламын деп барӊанда,
«аідаі kашын кердї дӓ
«орустан бӧлӧk бу јурттў
«ak падыша мӑ бердїдӓ.

«Jалтыш jултўп jаіда бар,
«кысын мā бāрбāс jерің каіда бар?»
Анда Темір Кан аітты:
«Оіноп аітамын Jакып Баі
«талкактап аітамын Jакып Баі
«аі караңгы тўн едā
«катын-мінāн бала
«аралашып біlгāн кўн едā,
«Катынға кеңāш салаін!
«балама кеңāш салаін!
«аға ма кеңāш салаін!
«анан каітып келāін!
«Тура турғўн Jакып Кан!
«баjағы көк ала сакал Меңді Баі
«бузукка тўған кул едā.
«Падыша берā-туған
«ат башындаі алтының
«коі башындаі кўмўшўн
«коі! деітуған бузуғў
«ош'ол менің буспаса!
«кеңāшіп келāін!
«Тура турғўн Jакып Кан!»
Каітып бутка салды деіт,
башы тўлў білāрін
карысы салык кандарын
ат чаптырып алды деіт,
өзў ўjўнө jіді деіт:
«Кечā кālгāн ала тōдаі Jакып Баі,
«сacка jелā кергін деіт,
«jаңғыс улўм Манаска
«Канықāі кысың бергін! деіт
«кантāбіс jакшылар?»
Көк ала сакал Меңді Баі
бузукка тўған кул екāн,

булкулуп кобо калды деіт:
«Аідап келгän малы jок
«артыныш келгän булў jок
«Jаңгыс аттў Jакышка
«ā кысым берāмĭн дāп
«jаның чыңыш барабы?
«Даіранын башын бурамын,
«катарлап калың корҕон урамын,
«өзўм сак боломўн!
«арҕымак ōсын jајамын,
«jаңгыс Манасты сајамын,
«атын ылō кыламын,
«Коркпо! коркпо! Темір Кан!»
Меҕді Баі бу сöс аіткында
карысы салык кандары
бажы тўлў бĭлāрĭ
Меңдĭ Баіҕа аітты деіт:
«Темір Кандын бергāнĭнä тоібодўң,
«бузуҕўңдў коібодўң,
«Көк ала сакал сен турҕаі,
«карысы салык кан мен турҕаі,
«Башы тўлў мен турҕаі,
«ак падыша елĭнāн
«андан бöлöк бу елĭнä
«Манас самандаі кылып сапырып
«камыштаі кылып jапырып
«каркаралў бу кысын
«кармап oljo кылычы,
«касабалў келĭнāн
«кармап олjo кылычы,
«бодоңсўҕан jігітĭм
«батырсыҕан jігітĭм
«барын кырып ијĭчĭ.
«Jакып Кан чакрып алыңар!

«ајаҕын јергä тīгіспäі
«так кӧтӧрӱ̆п алыңар!
«кан тактаҕа чыкарып
«калың тӧшӧк салыңар!
«барчан-мĭнäн балкыны
«алдына тӧшӧп којӱ̆ңар!
«булун-мĭнäн бутаны
«бутӱ̆на чулҕап кылыңар!
«барчан-мĭнäн балкыны
«атына тердік бузуңар!
«аракыҕа бал кошӱ̆п
«алтындан кылҕан әјакка
«ā кујӱ̆п сунӱ̆ңар!
«досторкондӱ̆ којӱ̆ңар!
«чылапчынды којӱ̆ңар!
«ӧрӱ̆к-мінäн меісĭ
«алдына барып тартыңар!
«алтындӯ тондӱ̆н тоҕустӱ̆
«ā кīгісĭп ijĭңäр!
«Темір Кандын кысыны
«Јакып Баі куда болдӱ̆ деп
«Тӧгӧрӧк јуртӱ̆ даңдасын!
«оі чуңкурӱ̆н толтӱ̆р! деп
«јылкыны аідап кälгĭн! деп
«кырк чуңкурӱ̆н толтӱ̆р! деп
«коідӱ̆ аідап кеlгĭн! деп
«јӱ̆с чуңкурӱ̆н толтӱ̆р! деп
«сīрдĭ аідап кеlгĭн! деп
«тӧрт чуңкурӱ̆н толтӱ̆р! деп
«тӱ̆ӧнӱ̆ аідап кеlгĭн деп
«ашыра малды салбаспы?
«тапса аідап кеlбäбі?
«таппаса ошунан ары кетпäібĭ?»
Аігканындаі кылды деіт,

ашыра малды салды деіт,
ā јарыша бололў.
Јакып Баі каітып барды Манаска,
јетїп Манаска аітты деіт:
«Јортконўңдў коіҕўн! деіт
«јортконўңдў коібосоң
«кысымды бербäімїн! деіт
«кырк чороңо кабар сал!
«Аікырҕаны јолборстоі
«Алман Беткä кабар сал!
«алдаҕаны качырҕан кабландаі
«Ају Баіҕа кабар сал!
«Бос-адыр болпоңдў тōны сеңірдäі
«ўстўңгў̆ кудаі теңрідäі
«Манас мында турасың
«ак падыша улуккӑ
«öзў̆ң барып катарсың,
«аітканын-мїнäн болорсўң».
Манас чоронў чакырды:
«Алман Бет аіда јўс јылкы!
«Ајы Баі аіда јўс јылкы!
«тең öскöнў̆м кырк чоро
«кыркы бірдäі бір тöрö
«кырктын кырк јўс јылкы аідыңар!
«оі чуңкурў толбоібў?
«кырк чуңкурў толбоібў?
«јўс чуңкурў толбоібў?
«тöрт чуңкурў толбоібў?»
Барына кабар салды,
Јакып Баідын ўјў̆нö
Манас баштап кеlдї деіт,
кеlїп ўідö тўштў̆ деіт:
«Кандаі јол-мїнäн барабыс?
«бўрō̆ јаман кеп аітып

«бӱрō јакшы кеп аітып
«јакшылашса јакшылашып аларбыс,
«јамандашса јамандашып аларбыс,
«дӱрмöттӱ мылтык тӱтöтӱп
«аны ашына алалы!
«сырдӯ јеläк сӱölӱп
«карађаі наіза колђо алалы
«катӯ болӱп баралы!
«јалаң кылыч баілалып
«јалманышып баралы!
«јакшысы јандан тӱңӱlсӱн!
«јаманы малдан тӱңӱlсӱн!»
Аітканындаі кылды деіт,
Кырђыс јылкы аідады
карыбађан кара атан
арыбађан ак атан
азык чоро артты деіт:
«Сläр јӱрö турӱңар!
«мынын ак куланы јӱгӱртӱп
«Ак Канђа барып кеläін!
«Андан јōп алаін!
«алтындан курак курајын
«Ак падыша улуктан
«барып кеңäш сурајын!»
Ак куланы арым арым јӱгӱртӱп
домбултӱп башы-мĭнäн тӱјӱlтӱп
Ак падыша улукка
Манас емĭ барды деіт,
Ак падышађа аітты деіт:
«Талдан тытты јарамын,
«Кандын кысы Каныкäі
«ем алђалы барамын,
«Кандаі болот падышам?»
««Барäкälдäі öзӱңö,

««машыр болдўм сөзўңö,
««разы болдўм өзўңö,
««бejil болдўм сөзўңö,
««оң jaктағы чоролор
««сол jaктағы санаттар
««ak kорjундў ачыңар!
««алтын дiлдä алып чык!
««акчаны кошо алып чык!
««Манас каiнына барғанда
««jеңäлäрi кäлгäндä
««балдыстары барғанда
««алтын, кўмўш акчаны
««ä берсiн ер Манас»».
Аiтканынды кылды деiт,
оң ешiктä төрт чоро
алтын дiлдä алып чыкты,
сол ешiктä төрт санат
алтын, кўмўш акчаны
артып бердi Манаска.
Ошу Манастын кырк чоро
орто jолғо келгäндä
ak кула-мiнäн бу Манас
ä jетä келдi деiт.
Анда аiтты кырк чоро:
«Каiдан келдiң сен Манас?
«кылкандаi кызыл наiза кылаiтып
«Кытаiды jōлап келдiңбi?
«кўjö сендäi болорбў?
«карағаiдаi мултук ашынып
«Калмакты jōлап келдiңбi?
«кўjö сендäi болорбў?
«садағын сала курчанып
«Сартты jōлап келдiңбi?
«кўjö сендäi болорбў?»

««Тӧба теңрі Кудаіға,
««Ак падыша көрӧ алды,
««јакшы көрдӱ Манасты,
««алтын, кӱмӱш акчаны
««артып бердї Манаска,
««аіткапымды кылғын деіт
««аілға јетїп барғанда
««јеңәләрї јеткәндә
««балдыстары барғанда
««алдында ачка берсїн деіт,
««балдыстары барғанда
««јеңәләрї јеткәндә
««алтын, кӱмӱш акчадан
««балдысына берсїн деп
«јеңәсїнә берсїн деп»».

Көк сакалдӱ Меңдї Баі
бу Манасты көргӧндӧ
Темір Канға јӱрӱрӱп
бузук кылып келдї деіт,
Темір Канға аітты деіт:
«Аттан! аттан Темір Кан!
«ак асаба тӱ кәлдї,
«јелпідәгән тӱ кәлдї,
«јерї маішкан кол кәлдї,
«ылдам аттан Темір Кан!
«өгӱн аіссам болбодӱң,
«даіранын башын бурамын, деп
«калың корғон урамын, деп
«катарлап бекәтїп којомӱн, деп
«аіткан тілімдї албадың
«тарбазаның осӱна
«тарсылдаған көп мултӱк.

«Темір Кан тес аттан!
«Манас-мінән кырк чоро
«екі бөлўп алалы!
«ала јōны кылалы!»
Темір Кан аітты деіт:
«Бузукка мен кірбäімін
«барыш көрö кojўңар!»
Темір Кандын колдошў
біргä jўрöр jолдошў
чāп барыш көрсö деіт,
кырк чоро кäлдї деіт,
кырк jўс jылкы аідап келдї:
«Бу нämäнї jылкылар?»
««Jакыштын elгä сллңан алымы
««Каныкäігä кырк чоронў н
««аідап келгäн калымы»».
«Jылкыны аідап алыңар!
«төрт чуңкурңа салыңар!
«төрт чуңкур толсо
«бітті сенің калымың
«төрт чуңкур толбосо
«сенін калымың бітпäсä
«даңы аідап кäлїңäр!»
Манас jаңгыс талада тўштў,
Көк ала сакал Меңдї Баі
Манастын кырык чоронў
ак сараі ўігä кірдї,
ешігін бекітїп коідў
Манас канды талада,
jаңгыс калды талада.
Кырк чоро ўігö кірген
аракыдан талдап бал ічїп
аңкабаіт, сусабаіт,
бу Манастын jанында

Кара баштӯ адам jok,
Төрт буттӯ іт jok,
Саратан тамыс, кӯн ыссык.
Манас сусалып өлӯп барат, деіт:
«Атадан jаңгыс тӯбаска тӧба,
«Атыңды Манас коібоско тӧба,
«Алдымдан аҕам бар болсо
«Арстан Манас канті деп,
«Кеläр едї jаныма
«Аркамда їнї бар болсо
«Jаңыс Манас калды деп
«Кеläр едї толҕонӯп».
Манас аракыҕа бал кошкон
Көкӯрӯндӧгӯ сусунӯн
Өзӯ кujӯп ічäргä,
Намас кылып олтурат,
Кыінадан кыін Манас.
Алтымыш алты мал досӯ
Мал досӯнӯн ічїндä
Кара Токо jан досӯ
Ешіккä чыҕып караса,
Пу Манастын jанында
Кара баштӯ кіжі jok,
Төрт буттӯ іт тä jok.
Манас кара баш сыр jӑн
Тартып кojo бердї деіт.
Кырк чоро атка мінді деіт,
Ічпäі калҕан кырк чоро
Татпаі калҕан кырк чоро
Коркӯп емдї аітты деіт:
«Пу Манастын jанында
«Кара баштӯ кіжі jok,
«Төрт буттӯ іт-тä jok,
«Төрӧ Манас кырбаібы?

«бізді кырып ібәібі?
«Ылдам аттан кырк чоро!
«біс Манаска баралы!
«барып jōп аіталы!»
Бірінін атын
бірі мінä чапты деіт,
бірінін тонўн
бірі кіjä чапты деіт.
«Аш ічпädік, таш іштік,
«Кан ешігі кāлҕа
«кара мō-мінän аш іштік,
«бек ешігі бекітіп
«бекітў-мän аш іштік,
«ала тōдаі Манас Кан
«ашырарбы екän jасканда
«аҕын судаі Манас Кан
«кечірärбі екän jасканда,
«кесічі болсоң баш мына!
«төгөчў болсоң кан мына!»
Манас кўлўп іді деіт:
«Кырк чоро сені кырбајын!
«кырбајында көрбöjўн!
«акылы сā кылармын!
«jō järіндän ітäjін!
«сā öчöшўп кантäjін?»
Алтымыш танап ак чатыр
астында jасып тікті деіт.
Манас jаңгыс олтурдў.
Кўндўс коркўп кел'албаі
балдыстар-мän jеңäлäр
көгўм керіп кеткändä
парча макмалды кошўп jамынып,
бермäткä шурунў кошўп таҕылып,
уппаҕа ендікті кошўп jаҕыныш,

акырын басып шӧдӱрап
Манастын кашына келдї кыс.
Суксурдаі моінӱн суналтып,
судаі бетїн кызартып,
басып келдї кашына
бір јанаша олтурдӱ.
«Кечä келä јатканда
«Ак падыша улукка
«ā өзӱм барҕанда
«алтын кӱмӱш акчаны
«артып бердї падышам,
«міс табакка салыңар!
«акча алдына салыңар!»
Аіткаиыдаі кылды деіт,
Ају Баі акча төктӱ деіт.
Екі ынак јеңäсї
тӱндӧ келгän дедї деіт
Каныкäідїн коінӱна
јаткысалык дедї деіт.
Тӱн јамынып барды, деіт
Каныкäінїн ӱјӱнӧ келгändä
ат баілабас акырҕа
ат-та баілап коідӱ, деіт,
камчы ілбäс кāлҕа
камчысын ілїп öттӱ деіт,
куш кондӱрбас тӱрҕа
куш кондӱрӱп öттӱ деіт,
от јакалаі казы
шішірїп алып јеідї деіт.
Ајаҕында сары бал
татып өтӱп кеттї деіт,
баітал бāнїн бал кымыс
сусалып алып јуттӱ деіт,
отус тӱмӧ он топчу

чылдыратпаі чештї деіт,
јарымчыкка төшөккө
јанаша јатып алды деіт,
јалпајып јаткан јаман јер
Манас бек батырып коідў деіт.
Темір Кан кысы Канықäі
уікусўнан оіғонот,
көсўн ачып коптў деіт,
ала саптў аш бычак
аны колўна алды деіт:
«Атакäм Темір Кандын
«ат баілабас акырға
«ат баілаған кім едäң?
«камчы ілбäс кāлға
«камчы ілгäн кім едäң?
«куш кондўрбас тўрға
«куш кондўрған кім едäң?
«ајағымда сары бал
«татып өткөн кім едäң?
«баітал бāнін бал кымыс
«сусалып јуткан кім едäң?»
««Чијїп коіғон кат емäс,
««бөлөк кіші јат емäс,
««тобурчак-мінän ат аідап
««сан јылкы бā аідап
««оі чуңкурўн толтўрған
««ошу Манас өзўмін»».
«Сен каі Манассың біläјїн!
«атакäм Темір Кандын
бу дўнөсў јар едä,
«јылкысында јўрўчў
«ол јылкысын бағычы
«Манас аттў кулў бар.
«Коі каітарып јўрўчў

«коічў кулдўн ата бар
«даңы Манас болучў,
«тӧ каітарңан кулў бар
«аты Манас болучў.
«Каі Манассың біläjїн?
«копчў Манас коінўмдан!
«колўңдў тарткын моінўмдан!
«атакäм Темір Кандын
«абалак саптў ак тінтä
«аш jўрöккö саібасам!»
Абалак саптў ак тінтä
кындан сўруп алды деіт.
Анда Манас аітат деіт:
«Каныкäі адам кантäсің?
«кан баласы еркäсің,
«еркäлїктї аітасың,
«бек баласы еркäсің,
«еркäлїктї аітасың,
«Каныкäі адам кантäсің?»
Абалак саптў бу бычаңын
кынынан сўрўп алды,
Каныкäі шіltäп ïді деіт,
алача балтыр ак білäк
аірып берїп кеттї деіт.
Етäгїн бўрўп кармады,
jеңїн тўрўп кармады,
анда Манас аікырды:
«Ӓрсіз jаідак болсомчў!
«катынсыс боідок болсомчў!
«алты сан jылкы кўбасам
«сўрöп берї албасам!
«кара бет сä кылбасам!
«колўңа тajак бербäсäм!
«коі кötўнö салбасам!

«бā көтӯнө салбасам!
«кара бет сā кылбасам!
«аікырңаны jолборстоі,
«Аттан! аттан! Алман Бет!
«Jölönӯш Сары керӓдӓі
«көк jалдӯ бӧрӯдӧі
«Кӯлдӯр улӯ Чалбajым
«аттан, аттан! ылдам бас!
«jакшы сулӯ таптым деп
«ала тōңа jортолӯ!
«алты сан jылкы кӯңалы!
«сӯрӧп ары берӓлї!
«сӯрӧп берї алалы!
«колӯна таjак берӓлї!
«кoі көтӯнө салалы!
«көп ыілатып кojолӯ!
«антїп өчӯм алajын!
«ārсїс jаідак болсомчӯ!
«катынсыс боідок болсомчӯ!
«кучпаі курӯп калсамчы!
«албаі арып тӯшсӧмчӯ,
«кашкулак өтӯ барбы äкäн?
«Кан Темір дары барбы äкäн?
«ічїнä есїп берїңäр!
«тышына есїп сӯртӯңäр!
«аракыңа бал кошӯп
«аны ічämїн, берїңäр!
«кара бет сā кылбасам,
«jірмä чором атка мін!
«Jакып Баідын jылкысын
«мында алып келїңäр!
«jірмä чором аттаның
«Темір Кандын jылкысын
«мында алып келїңäр!

«Кысын дōлы сактаҕан
«еlдїң сулӯ дегäнї
«еl јеңгісїс дōлы екäн,
«калк сулӯ дегäнї
«калк јеңгїсїс дōлы екäн.
«Токтаі турҕӯн Манас Кан».
Каін енäсі чакырат:
«Екі тулпар баласы
«бір акырҕа баілап kојӯпсӯң,
«јемїн біргä салып kојӯпсӯң,
«акырып аідап чапчып
«бӱ́рō мајып болбосӯн?
«екі шумкар баласын
«бір тöшöккö kојӯпсӯң,
«јем талашып kалбасын?
«бöрō мајып болбосӯн?
«Кан баласы Каныкäі
«Каныкäі адам kантäсїң,
«бек баласы еркäсїң,
«еркälїктї аітасың».
Каныкäі kыс аітат деіт:
«Каңkылдаҕан іт kакпа!
«каңkылдабаі ӱ́шӱ́к јат!
«мен адам кöскö іläјїн
«kаі Манасты біläјїн!
«Сен Темір Кан болҕӯла
«дōlöтӱ̆̆ңгö тојӯпсӯң,
«јылkы баkkан kулӯңдӯн
«атын Манас kојӯпсӯң,
«ар дӱ́нōгö тојӯпсӯң,
«тōнӱ̆̆ баkkан kулӯңдӯн
«атын Манас kојӯпсӯң,
«Кара Дöң улӯ kарт Манас,
«ол Манасты біlбäімїн».

Чӣрдӣ баідын Чын Манас
Јакыптын улў јаш Манас
онўң ічӣндä јӧ саіңан,
орчун јуртка баш болңон,
алтындан курак кураңан,
Ак падыша дегäндäн
анан барып кеңäш сураңан,
караңаі наіза чаірыды,
Манастын кебӣн катын каірыды.
Кырк чоро тӯн ічӣндä аттанды,
јӣрма чоро Темір Кандын
јылкысын алып келдӣ,
јӣрма чоро Јакып Кандын
јылкысын алып келдӣ,
екі јаңы даіра көл
екі јолў бар екäн,
јылкыны кӣрӣп салды деіт,
Јатты уктап калды деіт,
таңга макул оіңонңон соң
алтымыщ танап ак чатыр
ат бӯна чыдабаі,
асманңа чыңып барат деіт.
«Батыр Манас кантäбӣс?
«алтымыш танап ак чатыр
«ат бӯна чыдабаі
«асманңа чыккан ак чатыр».
««Ак таш-мӣнäн бастырып коі!
««өкӧдӧн өкӧ болўңар чором!
««өкӧ барар бір бӓ сојўңар чором!
««маіды тӯрап тојўңар чором!
««аштан бір кеңäш тутўлбаіт,
««токтон бір кеңäш кутулбаіт,
««јоңор јакта кара тӯ
««Темір Кан тӯ турбаібы?

««төмөн jақта қызыл тӯ
««Jақып Кан тӯ турбаібы?
««Қӯндӯн мурдӯ тігәндә
««нөландан қылған ақ көнөк
««jелбігәі jамыныш
««басып дөңгө чыған!
««Jақып-мінән Темір Кан
««jаңғыс ӯлға баталбас,
««мә jаңғыс ок чырқа аталбас,
««барандын оӯ аталбас,
««қараның оӯ аталбас,
««Jақыптың елі мен сајамын!»»
Ала төдаі Алман Бет
ақылдӯ тӯған Аjу Баі,
Елім, Сәjіт, екі ӯл,
қаранғыдағы баскан
қарсақтын ісін jаңылбас,
Каман, Jаіпур, екі ӯл
о-да чықты аттаныш,
Серәк-мінән Сырғақ
о-да чықты аттаныш.
Қырқ чоро ең jаманы Тас Баімат
төрө сусағанда
тӯшө калып чаі каінат,
алдында атқа міндї деіт,
Аjу Баілап тїдї деіт,
Алман Беттәп тїдї деіт,
Jақып Кандын колӯн саіды,
Темір Канды тїдї деіт,
барын сајып алды деіт,
Jақып ӯлы бу Манас
бір Каныкәі деп jӯрӯп
Темір Кандын елїндә
Каныкәідї тартып алғалы,

Манаска тартӯ кылҕалы,
Кара Аламан, Кӧі Тејік
касты аламын деп јӱгӱрдӱ.
Каныкäі кīмĭн кіјĭндĭ
кӧп чоҕулӱп кеlгäн соң
Каныкäі корболорӱн біlдĭ деіт,
јорҕодон талдап бос міндĭ,
булҕандан талдап тон кīдĭ,
аракыдан талдап аш іштĭ;
Ајып Кандын кысы екäн,
Алтын Аідаі ејäсĭн
Алман Бет атка мінгĭстĭ.
Караңгыда јол тапкан
аіҕыр јāк кара тіl
сӱlӧңкӱ тӯҕан Ају Баі
ā бір кыс аткасып,
Манастын кырк чоросӱ
кырк кыс аткасып алды.
Темір Кандын кысы Каныкäі
Кырк чороҕо аітты деіт:
«Токто, токто кырк чоро!
«сен карада мен тӧрӧ!
«јакама колӱң тīрбä!
«кырк чороҕо кырк кыс
«мен алып парамын Каныкäі,
«ӧзӱм тартӯ боломӱн,
«ӧзӱм еl болӱп кеläмĭн».
Кырк кыс-мäн аттаныш,
чыҕып кеlдĭ Каныкäі.
Кара кӧстӱ карт Манас
капыс јердäн кӧрдӱ деіт,
кырк чороҕо аітты деіт:
«Кара бет кеlä јатпаібы?
«кырктан кырк кыс алып тыр,

«алып келä jатып тыр,
«капыс jердäн чыққыңар!
«олjолоп алып келіңäр!
«Кырк ӱi тігіп kojӱп тур!
«кырк төшöктӱ салып тур!
«Арққымак öсын jajалы!
«бірідäi кылып кармаілы!
«ач біläктäн алалы!
«ат көтӱнö салалы!
«олjо jесір кылалы!
«Еркäläгäн Каныкäi
«емі көнӱ öрысын!
«емі көтӱ аркаға
«jаiдак атка jöрысын!
«еркäläгäн Каныкäi
«емі тӱшсӱн есінä!»
Öдö салып кетті деіт,
ылды салып кетті деіт,
Каныкäi Манаска jалынат:
«Көгӱрчкöн ушса jӱнӱн кес!
«кара бет көп сӱlöсö тілін кес!
«Саққыскан ушса jӱнӱн кес!
«кара бет көп сӱlöсö тілін кес!»
Бу Манас сӱlöп тӱр:
«Саққыскан учӱп сараіға тӱштӱ,
«санасыс баібак нег' оіқо тӱштӱ?
«Көгӱрчкöн учӱп көк ӱігö тӱштӱ,
«көцӱlчöк баібак нег' оіқо тӱщтӱ?»
Емі алдынан барды деіт,
кырк ӱігö тӱштӱ деіт.
Алман Беттін тӱшкäн ӱjӱ
көкӱрögӱ könöktöi
көтӱ тамыр біläктäi
кара кыс олтурат,

уі куімулчак сар'ала,
Уара болдў Алман Бет.
«Алман Бет јакшы кыс јокпо?
«талдап алып келінäр!»
Темір Кандын кысы Каныкäі
бардың Алтын Аідын кашына:
«Сенің атаң Ајып Кан
«менің атам Темір Кан
«өкөлöсў бір тўҕан
«ак чырајың салсаңчы!
«кубулҕаның коісоңчў!
«ўштöн чачын öрсöңчў!
«кызыл чарајың нўрбöтўң
«Алман Бет көрсöчў!
«Ол Алман Бет аікырса
«карап туруп іт бакпаіт
«качса јöсы бет бакпаіт
«уі куімулчак сар'ала
«урудан кўлўк бöлдў деіт,
«көк ала сакал Меңді Баі
«Манас каршы öлдў деіт,
«чыңкы бојўң чыҕарҕын ејäм!
«чіңгäл бетің көргöскўн ејäм!»
««Чыңкы бојўм чыҕарбаімын!
««чіңгäл бетім көргöспöімўн!
««бу кулўңдў мен чансам
««бу кулўң мені чанат кантäін?»»
«Манастын öзўнöн öдö ер деіт
«кечў чалҕан Алман Бет,
«кеңäш аіткан Алман Бет,
«көп сўлögöн Алман Бет
«оң јаҕында јоро јок
«Алман Бет бöлök сўлöр чоро јок».
««Тең атанын баласы,

««теңдісінä көнөмӱн,
««кемдігінä болбоімӱн,
««кечкä мал болҕондо
««бā сāп болҕондо
««бā аҕыта коі дерсің,
««мен тең атанын баласы
««теңістäі бojум чajып алар,
««ол jерінä көнбöімӱн,
««көнбöімӱндä болбоімӱн,
««jeläрдäн бā сā десäң,
««koшoктoн коідӱ сā десäң,
««ӱігö меімäн келгäндä
««кōп кымыс куі десäң,
««алып келіп сун десäң,
««ол jерінä болбоімӱн,
««алды ejäкäм тура тур!
««алтындан імäк бураімын,
««өзӱм jестämнäн Манастан
««андан кеңäш сураімың».
«Коіҕӱн бала сураба!
«jакшылыҕы кармаса,
«jакшы ӱjӱт кеп аітар;
«jамандыҕы кармаса,
«jаман кӱт кеп аітар,
«анда кōнӱң калбасын!
«аі Алтын Аі коісоңчы!
«jакшы кебің салсаңчы!
«jарkыш jаінап турсаңчы!
«суксурдаі моінӱң суналтып
«судаі бетің кылаітып
«бала кастаі баркылдап
«алтын тондоі jарkындап
«Алман Беткä көрӱнгӱн,
«коноk келіп келгäндä

«көп кымыс коі десäм,
«jелäдäп бä сä десäм,
«кошоктон коідў сä десäм,
«көп кымыс куі десäм!»
««Мен ejäкäм Каныкäі
««төбөсў ачык көк урсўн!
««төштўктў jер урсўн!
««ўштөн чачым өрўнчў!
««Алман Беттї чыным-мінäн көрўнчї!
««аідаі jаркыш көрўнөмўн,
««кўндäі jаркыш көрўнөмўн,
««талыш калсын Алман Бет
««таңданып копсўн Алман Бет»».

Ајыш-Канмїнäн Темір Кан
емі баілык талашып
булдў jїңан екäндäі,
ер Манаска кыс бергäн.
Ештїп екäн Меңді Баі.
Темір Каңға келдї деіт,
Темір Каңға аітты деіт:
«Кудаі алсын Темір Кан
«Карт атасы Jакыпка
«карман кысың бербäі кал!
«Ајып Кандын бергäнї
«санаты сандан өтўп тўр,
«акчасы міңгä jетїп тїр,
«кечä сенїн кысың Каныкäі
«Манаска jаман кеп аітып
«jуртка бузук салды да,
«бузук тўшўк калды да,
«атка кошўн артты деіт,
«төгө jўгўн jўктөдў деіт,

«сӱlӧгӧн тіlӣн тартты деіт,
«kоідоі kордуk тартты да
«ӧlӱм берсӓң Темір Кан».
Кӱнчӱlӱктӧн тӱшчӱlӱk
узатkан kысын kондӱрӱп kоідӱ,
kаітып ӱјӱнӧ чапты:
«Алтымыш тӧ̄ алып кеl! деп
«отусӱна алтын кӱмӱш
«јӱктӧп кеlӣп алып кеl!
«отусӱна барча-мӣнӓн балkыны
«јӱктӧп кеlӣп алып кеl!
«булӱ-мінӓп бутаны
«бутӱна чылҕӧ̄ kыларҕа,
«алтын-мӣнӓн кӱмӱштӱ
«атkа таkkа урарҕа,
«аны бӧlӧk јӱктӧп кеl!
«бермӓт-мӣнӓн шурунӱ
«бетӣнӓ таҕып аларҕа
«аны бӧlӧk јӱктӧп кеl!
«кӧк ала саkал Меңді Баі
«аітkан сӧсӱм kылбасаң,
«аны јӱктӧп кеlбӓсӓң,
«кӧрӱнбӧгӱн кӧзӱмӧ!
«јолобоҕӱн ӧзӱмӧ!»
Каіта бутkа салды деіт,
алып ӱјӱнӧ барды деіт,
аітkанындаі kылды деіт,
кӧк ала саkал Меңді Баі
алтын-мӣнӓн кӱмӱшӱн
аны јӱктӧп кеlдӣ деіт,
kызыл шуру аk бермӓт
бетӣнӓ таҕып алсын деп,
аны јӱктӧп кеlдӣ деіт.
Тоkсон тӧ̄гӧ бул јӱктӧп

алып кеlїп јӱрдӱ деіт.
Бу Калмактын бері јаҕы
бусурмандын ары јаҕы
Кӧкчӧкӧс-мїнӓн Камаӊ Кӧс
уру ӱјӱ бар екӓн,
ала кӧк Сакал Меӊді Баі
kабар бергӓн екӓн деіт,
аракыҕа бал kујӱп
ӯ kошӱп чаіkаӊар!
бу Манаска берӓlї!
kабар салҕан екӓн деіт.
Уч Капkактын ојӱнда
Укӓрчінїн бојӱнда
Оі-Кајыӊдын бојӱнда
ак чатырды тіктї деіт,
ата Манас тӱштӱ деіт,
беlдӓн кіlӓм салды деіт,
беlсӓнїшїп олтурдӱ;
тізӓдӓн тӧшӧк салды деіт,
тізіl ічїп олтурдӱ,
ӯ екӓнїн біlбӓдї,
уkтап kојомӱн деп јатты,
ӧ̄дӧ болбоіт бу Манас,
Серік-мїнӓн бу Сырҕаk
кїн kалҕан екӓн деіт,
чоронӱ чаkырды ер Манас:
«Сӱlӧгӧнӱ бірїн сӧс,
«аіҕыр јāk чіlін сӧс
«аіҕыр јāk kара тіl
«Ају Баі тірі kалсачы!
«Јӧlӧӊӱш Сары керїдӓі
«кӧк јал тӧбӧт бӧрӱдӓі
«Алман Бет kалсачы!
«еl ічїндӓ ермӓгїм

«Elім, Сäіт, екі ӯл
«анын бірĭ калсачы!
«караңгыда кабыр кубур јӱгӱргӧн
«карсактын ісĭн јаңылбас
«Каман, Јоіпур, екі ӯл
«анын бірĭ калсачы!
«тӱндӧгӱ̆ дӱбӱрӧ дӱбӱрӧ јӱгӱргӧн,
«тӱlкӱнӱ̆н ісĭн јаңылбас
«Дӱрсӱн, Таілак, екі ӯл,
«анын бірĭ калсачы!
«Кӱlдӱр ӯлӱ Чалбајым,
«Чалбаі ӯлу Албајым,
«анын бірĭ калсачы!
«Кӧктӱ̆н јылдыс батырым
«Сунӱн кундус батырым
«анын бірĭ калсачы!
«кырк чоронӱн ең јаманы Тас Баімат
«сусаҕанда сен тӱшӧ калып чаі каінат,
«коктӯ толӱп калҕалы!
«коі ӧlӱмӱ̆ кеlдĭбĭ?
«јылҕа толӱп јаткалы!
«јылкы ӧlӱ̆мӱ̆ кеlдĭбĭ?
«кырк чоро барын кудаі алып тыр,
«кырк чоронӱн јаманы
«Серĭк-мĭнäн бу Сырҕак
«ӧlбӧі кантĭп тірӱ̄ калып тыр».
Манастын кӧкӱрӧктӧн јаны кетäläк.
Кырк чоро аітты деіт:
«Јан сактар јерĭн аітып кет!
«Кетмäнĭн талҕа саптаҕан
«ешäгĭн кер тор'аттаі мактаҕан
«атаңдын кӧрӱ Сарт улӱ
«ā кірсä кантäіт?
«Чалдыр чулдур сӱlӧгӧн

«тілін адам білбäгäн,
«Кыдаиҕа кірсäк кантäіт?
«Jалпак Тор'ат jаіланҕан,
«Чочконӯн санын канjыҕаҕа баіланҕан,
«Калмакка кірсäк кантäіт?
«Оңкогор мурун чуңкур көс,
«Калчарҕа кірсäк кантäіт?
«ӯрӧн äläк jō едä,
«Ургöншкö кірсäк кантäіт?»
Анда аіттың ер Манас:
«Аіткanымдаі кылыңар!
«аіткан сöзӯмнӧн чыкпаңар!
«Уктасам тынч jатырсың!
«оруска барып батырсың!
«Сарттын jуртӯн сапырдым,
«тіпті ā барбаҕын!
«Калчардын jуртӯн кakчаттым,
«тіпті ā барбаҕын!
«Кытаідын jуртӯн кырдым,
«ā тіпті барбаҕын!
«Тejіктін jуртӯн тербänттім,
«ā тіпті барбаҕын!
«Ак падыша улуҕӯ
«ā барып баш коіҕон,
«төбöсӯн албаі чач коіҕон,
«чачын албаі коіҕон дыр.
«Ары кірсä тоіҕон дыр,
«jарды барып баjыҕан,
«jалаңач барып кінгäн,
«ачка барып тоjӯнҕан,
«арык барып семіргäн,
«не кылҕаны ең едä,
«акчасын берсä көп едä.
«Орустӯн jуртӯ бōры кер,

«орустан кірїп јаі алҕын!
«Ак Канҕа барып аш ічкїн!
«кїм чечїп берїчї,
«орустан јатып олут ал!
«аракы ічїп бӯ чыкса,
«булку ічїп су чыкса.
«Алман Беттäп кыіҕырҕын!
«Ају Баілап кыіҕырҕын!
«Ер Манастап кыіҕырҕын!»
Манастын чымындаі јаны кеттї деіт,
чын ӱјӱнä кеттї деіт,
ак сараілан коідӯ деіт,
кӧк сараілап коідӯ деіт.
Тоҕус кӱнӱ̆ јатты деіт,
токсондо бä соідӯ деіт,
алты кӱнӱ̆ јатты деіт,
алтымыш бä соідӯ деіт.
Алтындӯ тонӱн тоҕустап,
elгä јыртыш бердї деіт,
караҕаідан калың табыт чаптырды,
ічкї јӱсӱ̆н алтындап,
тішкі јӱсӱ̆н кӱмӱштӧп,
Манасты табытына салды деіт,
сараіҕа серä кылды деіт,
алдыңы јердäн сысын өткӱрбӧі,
ӱстӱ̆ңӱ̆ кӱндäн көсӱ̆н тїгіспäі,
сараіҕа серälän коідӯ деіт.
Кырк чоро атка мінді деіт,
Јакып Канҕа келдї деіт.
Кырк чоронӱн јакшысы,
кеңäш аіткан Алман Бет,
көп сӱlögӧn Алман Бет,
Јакып Канҕа аітты деіт:
«Токсон торо јоргонӯ,

«токўп алҕын, Jакып Кан!
«алтымыш ала jорҕонў,
«алдыңа алҕын, Jакып Кан!
«jетіміш jерäн jорҕонў,
«jана алҕын, Jакып Кан!
«Кең Таластаі jеріңдäн,
«мундан елің көчкўнчö,
«jакkан отўң öчкўнчö,
«мундан елің көчкўнчö,
«Ошу jылкы тўгöнгўнчö,
«карыныңды ачырба Jакып!
«ініңді тостурба Jакып!
«jаман кадырын аітпаҕын Jакып!
«jаңыс Манас öлдў деп Jакып,
«көсўндў чыҕарт кылба Jакып!
«бек баіла белiңді Jакып,
«бектіккä салҕын көнўндў Jакып!
«Сäдаҕың сала курчанҕын Jакып!
«кылычыңды кыjа баіланҕын Jакып!
«Караҕаідан кара мултуҕўң асыныш,
«катўлўҕўң коібоҕўн!
«тушпанҕа барып катў болорсўң,
«тўҕанҕа jакшы болорсўң,
«öбадан jылдыс батўлан,
«jаңгысым Манас öлдў деп,
«jабыкпаҕын Jакып Кан!
«Манастын барлыҕындаі катўлан!»
Баідын ўлў бу Бакаі,
Jакып Канҕа аітты деіт:
«Туҕанды тöдаі көтўргўн Jакып!
«Тушпанды кара коідоі бöктўргўн Jакып!
«jакшылар ўідöн чыкпаі колосўн!
«jамандар кантіп сä jолосўн!
«ошу аітканыма унутпа Jакып!

«Бір тұндұктөн тұн көргөн,
«бір тұндұктөн су ічкän,
«Мамас-мінän бір курсакка jатышкан,
«біргä емчіктän еміскän,
«Манастын карындашы Кардыҕач,
«карыш болұп калбасын!
«енäсі Баҕды Дöлöт баі-бічä,
«кекіріктäі кедäңдäп,
«Сарт машаҕын тербäсін!
«Кан атасы Jакыш Кан
«тöдак куштаі тоңкоңдоп,
«Сарт ороҕұн орбосұн!
«Манасың өлгөн болсо,
«Алман Беттäі батыр бар,
«Аjу Баідаі jакшың бар,
«Сöрунчу, кара Далычы,
«ол чороң даҕы бар,
«сенің улұңнұн Манастын
«алтымыш алты мал досұ,
«мал досұнұн ічіндä
«кыjаматтык Кара Токо jан досұ.
«Ак порчук аттың jандачы!
«кырк чоронұн бұрöнұ тандачы!
«Аікаш атың тандачы!
«кырк чоронұн jакшысын тандачы!
«көчкöндö töңдұ аідасын!
«öрұдöн бäңді баіласын!
«конок келіп конҕондо,
«кол кұшурұп атасын!
«ұjұңö төшөк алчасын!
«төрдöн төшөк jідырбаі,
«төбödöн jін таркатпаі,
«Манастын бардыҕыдаі кыл!
«Манастын бардыҕыдаі дöр сұр!

«іт аңытып куш салңын!
«Јоноіл'ылдī јол салңын!
«Каібаттӯ јаңгыс Манас өлдӯ деп,
«кыінанбаңын Јакып Баі!
«Арамдыкка јылбасаң!
«бөлөктӯгӯн кылбасаң!
«тондон бір јаланач коібоспӯс!
«ачтан ачка кылбаспыс!
«бөлөктӯгӯн кылбаңын!
«бөлөктӯк кылып сыстатпа!
«Алман Бетті мустатпа!
«јөлөнгөндө јөлөк деп,
«атасы мундан бөлөк деп;
«Ајұ Баі кӧнӯн салбаңын!
«Елїм, Сеіт, екі ӯл
«аның кӧнӯн салбаңын!
«Кӯлдӯрдӯн улӯн Чалбајым
«аның кӧнӯн салбаңын!
«барысына болбосоң,
«өкӧмӯс аілда конолӯ!
«баірңыдаі бололӯ!
«Манастын барлыңындаі јырңаілы!
«бу дӯнӧдө болјошкон,
«кыјаматта колдошкон,
«досондоңон јапы бір,
«кудандаңан малы бір,
«болосӯңбӯ Јакып Баі?»
Манастын атасы Јакып Баі,
Баідын улӯна аітты деіт:
«Манас кунан таідаі курдашы,
«tel козӯдаі теңдәчї,
«кечӯнӯ чалса бір чалдың
«ашӯнӯ ашса бір аштың,
«аітӯ калды Манаска,

«jылкыны кӯса бір кӯдӯң, ✓
«чаңы калды Манаска,
«елдї чапса бір чаптың,
«даңы калды Манаска,
«Манастын бір jӯргӧн кырк чоро,
«кыркы бірдаі сап тӧрӧ,
«кыркы бір сунӯн башында jаілаған,
«чубуратып бā баілаған,
«чыны сырдӯ кесä чын ajak
«чырмалтып аракы сундурған,
«ердінä jука сары ajak
«еңкäітіп аракы сундурған.
«Ашты судаі аңыскан
«ач арыңын jаңыскан,
«арстан Манас ӧлдӯ деп,
«Карыңанда Jакып Кан,
«мен каідан конӯш істäін?
«ӧзӯм jаттым бу jергä,
«баідаған малы асаіса,
«аркасы jок барбасам,
«Манастын малы асаіса,
«ічäр ашы тӯгӧнсӧ,
«кіjäр тонӯ тӯгӧнсӧ,
«анан істäп барамын.
«Манастын конӯшӯнан аірылбаімын,
«бу сӧздӯ каірылбаімын!»
Бакаі емдї аітты деіт:
«Кырк чоро кырк судӯн башында
«кырктан тӧрӧлӧп jатат,
«баштаңыдаі болбоңӯн!
«батыр Манас ӧлгӧндӧ,
«ӧс бojӯңа сакып бол!
«карӧлдын калыңы сал!
«касанат боіңо сакып бол!

«Батыр Манас өттӱ деп,
«баш аламан көп тушпан
«јылкыңды тӣп албасын!
«өзӱң јӧјӱ калбаҕын!
«мен сӑ бір аітканым ошу дур».
Јакып емді аітты деіт:
«Алман Бет уктӱңба?
«ӱјӱңӧ барып јергӓ јат!
«Манасым өлсӧ башым бар,
«алтындӯ курдӱн јаркын бар,
«Јакып Кан деген даңкым бар,
«кулун тајым білгӓсіс,
«барын јорҕо мініңәр!
«кулӱн бајын білгӓсіс!
«барын мурза јӱрӱңөр!
«падышам Манас өлгӧн соң,
«баш аламан болбоңор!
«екі каіш бір тіскін
«кары Бакаіҕа берӣңәр!
«көп сӱлӧгӧн кеңәштӣ
«Ају Баіҕа берӣңәр!
«аттанып јӧҕа барарҕа,
«Алман Беткӓ берӣңәр!
«уктӱңбӱ менін кебімдӣ?»
««Јакшы аіттың Јакып Кан,
««сен тілӣндӣ алалы,
««аітканыңды бололӱ!»»
Анда Јакып аіттың деіт:
«Мен данкы-мінән јатаін!
«алтын берсӓ албаҕын!
«менін-мінән тең караҕан кішінӣ
«Бакаідын кӧнӱн салбаҕын!»
Кырк чоронӱн јакшысы,
көп сӱлӧгӧн Алман Бет,

Jaкып канҕа аітты деіт:
«Аітканыңды кылајын,
«мен Бакаіды сīлајын,
«Бакаідын кӧ̄нӱ̆нӧ салбајын!»
Анда аітты Jaкып Кан:
«Бӓ̄рікӓлді ерӣңӓ чором!
«разы болдӱм ӧзӱ̆ңӧ чором!
«јырҕап калдым сӧсӱ̆ңӧ чором!
«сен сīласаң Бакаі дегӓн карыңды,
«кудаі сīлар баш башыңды барыңды,
«ар конӱшка конӱңар!
«емӣ јырҕак јатыңар!»
Jaкып-мӣнӓн тең болҕон,
Баідын ӯлӱ бу Бакаі,
емді аітты Jaкыпка:
«Менӣн аітканымда болбодӱң, Jaкып,
«менӣн кеңӓшӣмдӣ албадың, Jaкып,
«бір кебӣмӓ кірбӓдӣң, Jaкып,
«бурак атты баілаісың,
«бір ӧсыңды кармаісың,
«ошунда керӓк болормӱн,
«ошу јердӓ кантӓін?
«алаша бојӱм теңӓшӣп,
«кырк чоро-мӣнӓн кеңӓшӣп,
«Арҕымак мінсӓм кыінајын!
«арстан тӯҕан Манастан
«бір арбајын сīлајын!
«тобурчак мінсӓм кыінајын!»
Намыс Jaкып Кан тіптӣ болҕон јок,
ак куласы јараіт деп,
кечӓлӣп бу Манасты
ала тӧдаі Jaкып Кан
кырк чоронӱ кӧсӱ̆ң караіт деп,
намыс тіптӣ Jaкып болҕон јок,

аідан, аідан аі өттӱ,
Манастын азабы јаман чоң өттӱ
ала төдаі Јакып Кан,
кӱндөн, кӱндөн кӱн өттӱ,
кӱӏӱстөн туҕан Манастын
кӱітӱ јаман чоң өттӱ.
Кан атасы Јакып Кан,
алтын сандык ӱгөlсө,
Манас тап бärгän бу малы
асајып кеттї тӱгөнсө.
Манастын атасы Јакып Кан:
«Ар немä мактаімын? деп,
«јанымды кантїп сактаімын?
«малды каідан табамын? деп,
«карып келгän чаҕымда
«атты каідан табамын? деп,
«Төдак куштаі тоңкоңдоп,
«сарт ороҕӱн оромӱн деп,
«дїбанчылык сӱрӧмӱн деп,
«јергä егін саламын деп».
Төдак куштаі тоңкоңдоп
Јакып Кан сарт ороҕӱн ордӱ деіт,
снäкä Баҕды Дӧlӧт баібічä
кекіріктäі кедäңдäп
Сарт машаҕын тердї деіт,
карындашы Кардыҕач
бір тӱндӱктӧн кӱн көргӧн,
бір тӱндӱктӧн су ічкän,
јібäктäі чачы јӱн болду,
кураі терїп кӱң болду,
отун алып су сустӱ.
«Енäкäм Баҕды Дӧlӧт баібічä,
«карып келгän чаҕында,
«кантїп сенї сактајын?

«кабылан тұған Манасым
«кайтылбады бу јергә,
«Манасымдын алған
«Кајып Кап кысы Кара Бөрүк
«алған едї канодан,
«Шаурыктын кысы Акылаї
«алдың үч корғондон канодан.
«Сенің аідап малың таштаған,
«алтындү јаның карштаған,
«сұрдұрұп малың таштаған,
«сұнгөн јаның карштаған.
«Темір Кандын кысы Канықаї
«бадачыға барған деіт».
Бір каінатым чаі ічіп,
јарты токоч нан алып,
карып кеткән Јакып Баі,
картаі кеткән Бағды Дөлөт баібіча,
үчо Канықаї сактап јұрдұ деіт.
Манастын мінгән аты ак кула,
кұн сараідын тұбұндө,
тұн сараідын тұбұндә,
кылт етіп судұ јутпады,
керт етіп чөптөн јебәдї,
кабырғасы кара чымын кактады,
ылалып сараідын тұбұн сактады,
Манастын көрдө јатыштыр,
ак кула сұрөт болұп катыштыр,
кұн сараідын тұбұндө,
тұн сараідын тұбұндө,
обаны карап кіштәдї деіт,
ак кула арбаі болұп катты деіт.
Алтын бо тактырған,
кұмұш јаго салдырған,
Манастын ак чумкар,

каркылдатып кас алды,
куркулдатып кӯ алды,
ӱш тӧбӧдӧі jīды деіт,
чокӯп jемдӣ jебӓдӣ,
кӱн сараідын башында,
ōбаны карап чаңырат.
Серӓгӓ кулак кырк емчӓк,
Манастын ак таіҕаны бар екӓн,
кумдан кулан тіштӓдӣ,
адырдан аркар тіштӓдӣ,
бурулӯп буҕӯ тіштӓдӣ,
ӱш тӧбӧдӧі jīды деіт,
чокӯп jемдӣ jебӓдӣ,
ōбаны карап ылалыды,
ку шīрак болӯп курады,
ол ӱчō̄ ӱнӱ̆нӧн,
кыбырҕан jанын барысы,
кандаі муңдӯ іт едӓ,
кандаі муңдӯ куш едӓ,
кандаі муңдӯ ат едӓ,
Егӓм тāла jібӓрдӣ,
бӓріштӓнӣ jумшады:
«Jакшынын аты ол болсо,
«jакшынын кушӯ ол болсо,
«jакшынын ітӣ ол болсо,
«ā̄зін тіргісӣп кеlӣңӓр!
«Jамандын аты ол болсо,
«jамандын кушӯ ол болсо,
«jамандын ітӣ ол болсо,
«ӱчō̄нӱ̆ тең ӧlтӱрӱ̆п кеlӣңӓр!
«бōрына коіҕон кара таш,
«ӓзрӓт кысы Алтын Аі,
«сулӯ катын болсӯн алыпка!
«ӱстӱ̆ндӧ ак сараідаі кӱмбӧсӱ̆,

«алты канаттӯ ак ордо ӱі болсӯн!
«ылдам барҕын!» деідї деіт.
Ылдам јетїп келдї деіт,
беріштäläр ӱн салды:
«Сен кандаі іттїң кушӯсӯң?
«каркылдатып кас алып,
«куркулдатын кӯ алып,
«ӱш төбөдöі кылыпсың,
«тіптї јемї јебäісїң,
«ку канат болӯп калыпсың,
«кандаі іттїң куш едäң?
«сен кандаі іттїң ат едäң?
«кылт етїп судӯ ічпäгäн,
«керт етїп чöптöн јебäгäн,
«кабырҕасы кара чымын кактаҕан,
«кандаі іттїң ат едäң?
«сен кандаі іттїң іт едäң?
«кумдан кулан тіштäгäн,
«адырдан аркар тіштäгäн,
«бурулӯп буҕу тіштäгäн,
«ӱш төбөдöі кылыпсың,
«тіптї јемї јебäсїң;
«кандаі іттїң іт едäң?»
Анда чумкар аітты деіт:
«Іт тебäгїн ӓмдї,
«мен Манастын куш едäм.
«Бу Манастын барында,
«карындашы Кардыҕач,
«бір тӱндӱктöн тӱн көрдӱ,
«бір тӱндӱктöн су іштї,
«јelбігäі јelгä чыккан јok,
«јel салкынын көргöн јok,
«тӱндö ешікkä чыккан јok,
«тӱнögöн аштьі ічкäн јok.

«Каныкäідĭн jібäктäі чачы jўн болдў,
«кураі терĭп кўц болдў,
«аны көрдўм бір кўідўм,
«анын ўчўн какчадым».
Ак кула турўп аітат:
«Кабырғамды кара чымын кактады,
«мен ылалып сараідын тўбўндö сактадым,
«Баҕды Дöлöт баі бічä,
«кекіріктäі кедäңдäп,
«Сарт машаҕын көп тердї,
«аны көрдўм бір кўідўм,
«анын ўчўн ыіладым,
«іт тебäгĭн емдї,
«мен Манастың ат едäм».
Ак таіҕан турўп аітат деіт:
«Адырдан аркар тіштäдĭм,
«кумдан кулан тіштäдĭм,
«бурулўп буҕу тіштäдĭм,
«ўш төбöідöі ўі кылдым,
«анан чаінап jебäдĭм.
«Обаны карап ылалыдым,
«енäсї Баҕды Дöлöт баібічä,
«кекірĭктäі кедäңдäп,
«Сарт машаҕын көп тердї,
«аны көрдўм бір кўідўм,
«анын ўчўн ыіладым,
«іт тебäгĭн ämдї,
«мен Манастын іт едäм».
Аспандаҕы періштä,
Манастың башындаҕы беітĭн,
емдї келіп тептädї,
Ак сараідаі ўі болдў,
борўндаҕы кара таш
äзрät кысы Алтын Аі сулў болдў.

Манас kоптў тірїlїп,
аk kуланы міндї деіт,
аk кўбöнў̆ кїдї деіт,
kылычын kыјан баілады,
аk чумkарын kолђо алды,
Манас іт ађытып салат,
Манас kуш ађытып салат,
Јоноіл' ылдыі јол салат,
аk емчäккä kол салат,
ертäң-мїнäн аттанат,
іт ађытып kуш салат,
дўнō чыkkан кішідäн,
ölгöнў̆н Манас біlгäн јоk.
Ошунда Манас јўргöн соң,
кїгäнїн kара кіш кöрдў̆.
Темір Кандын kысы Каныкäі,
уkтап јатып тўш кöрдў̆,
kаkылдађан kара бет
kаkша kōп аітты деіт,
біріlдäп турўп аітты деіт:
«Мен атакäм-мїнäн енäкäм,
«екі турбаі бірб' екäн?
«Тўндö јатып тўш кöрдў̆м,
«ошу тўшў̆м опkон тўш,
«јўрöгў̆м башы kопkон тўш,
«аі kараңгы тўн екäн,
«аі тöбöдöн тӯптўр,
«кўн kараңгы кўн екäн,
«кўн тöбöдöн тӯптўр,
«Мынан алал тіläк ыђыштыр,
«kоломтодон бір терäк,
«kолтоі терäк чыђыштыр.
«бір бутађы kаірылып,
«аідын кöсў̆н алыштыр,

«бір бутаҕы kaірылып,
«кӱндӱн кӧсӱн алып тыр,
«кӱн ыссык болҕондо,
«кӧlӧңкӧlӧп јӱрӱптӱр,
«кӱlӱш јӧнӱ Каныкäі
«кӧlӧңкӧlӧп јӱрӱптӱр.
«Бір бутаҕы kaірылып,
«аспандын кӧсӱ алып-тыр,
«ала тӧдаі Jakып Кан
«ā кӧlӧңкӧlӧп јӱрӱп тӱр,
«бір бутаҕы kaірылып,
«јердӣн јӱсӱн алыптыр,
«јер сӯk болҕондо,
«Баҕды Дӧlӧт баібічä,
«ā јылынып јӱрӱптӱр,
«падышам Манас тірілӣп,
«тірілӣп kelгäн јӱрбӧібӱ».
Анда Jakып Кан аітат:
«Кырk чороҕо kабар сал, балам!
«ала тӧдаі Манасың
«тірілӣп kelä-туҕаны,
«аҕын судаі Манасың
«толkуп kelä-туҕаны,
«терäктäі сенӣн Манасың
«тербäндäі kelä-туҕаны,
«тäңістäі сенӣн Манасың
«чајып ала-туҕаны,
«тӱшӱң тӱш болбосӱн!
«туш болсӱн, балам!»
Анда Каныкäі аітты деіт:
«Ak kула кеттӣ јоҕолӱп,
«ak чумkар кеттӣ јоҕолӱп,
«ak таіҕан кеттӣ јоҕолӱп,
«бу немäнӣн сыр болдӱ?

«Ак борчуктў токунўп мін!
«ал јылкыдан карачы!
«ак кула јок болдў,
«ак чумкар тўрўнан јок болдў,
«ак таіҕан ордосўнан јок болдў,
«бу немäнін сыр болдў?
«Манастын кўмбёсўн көрўп кäлсäңчі».
Ала тōдаі Јакып Кан,
ак борчуктў міндї деіт,
ал јылкыҕа барса деіт,
ак куласы даҕы јок,
ак чумкары даҕы јок,
ак таіҕаны даҕы јок.
Ала тōдаі Јакып Кан,
каітып келдї ўјўнö,
Баҕды Дöлöт баібічä:
«Манас Баі ölбögön болсо,
«емі öлдў Манасым,
«емі ölгönўн аітаін!
«кырк чоро бістäн бöлўнгön,
«Манастын кak öзўндöі көрўнгön
«ак кула јок јылкыда,
«баласы öткön Манастын,
«баласындаі көрўнгön
«ак чумкар јок тўрда,
«Манастын інісіндäі көрўнгön
«ак таіҕан јок ўјўндö,
«төрö Манас ölгön соң,
«төтöп болҕон кōнўмö.
«Ак кула сендäн аірылдым,
«емі арҕам не болот?
«баласындаі көрўнгön
«ак чумкардан аірылыш,
«емі арҕам не болот?

«інісїндäі кöрӯ̆нгöн
«ак таіҕан сендäн ајырып,
«емі арҕам не болот?
«Маңдаідан кашкајып
«менїн аккан булаҕым,
«колӯмдаҕы кармаҕан,
«кош шамана чыраҕым,
«Елїндäн елїм кöчпöгöн,
«тӯ̆ндö јаксам öчпöгöн,
«карап турҕан карäгїм,
«кармап турҕан чыраҕым,
«бу Манастан даҕы јок,
«Манас öтӯ̆п кеткäн соң,
«Кырк чоро мендäн бöлӯ̆нгöн,
«емі арҕа не болот?
«аі караңгы тӯ̆нӯ̆ндö
«карып öткöн кӯ̆нӯ̆ндö
«карӯдан таіҕан чаҕымда?
«сексäнгä јашым јеткäн кӯ̆н,
«бір сергілгäн болҕон кӯ̆н,
«канатымдан каірылып,
«Кан Манастан аірылып,
«Кырк чором мендäн бöлӯ̆нгöн,
«бу Манастаі кöрӯ̆нгöн,
«Ак кула сенї кантäін?
«Манас öтӯ̆п кеткäн соң,
«еңкäібäс емäл тајаҕым
«еңсäсїнäн бӯ̆ктöдӯ̆ң.
«Карып кеткäн Јакып Кан
«аңтар јӯ̆с јӯ̆ктӯ̆ јӯ̆ктöдӯ̆ң.
«Оі ак таіҕан сенї кантäін?
«какаібас кајың тајаҕым
«кап ортодон бӯ̆ктöдӯ̆ң.
«Картаі карып кеткäн баібічä,

«аңтар jўс jўктöi jўктöдўң,
«торо чубар бāдäн
«торўл мінäр ат тўбаіт,
«токсоңо jеткäн Jакыптан,
«Манастаі емді ер тўбаіт,
«карып кеткäн Jакып Кан,
«ak борчуктў мінсäңчі!
«кырk чороңо барсаңчы!
«ak чумкар jöнўн аіссаңчы!
«ak кула jöнўн аіссаңчы!
«ak таіңан jöнўн аіссаңчы!
«Манаска кудаі jарбы екäн?
«Кырk чоронўн есіндä,
«Манас батыр барбы екäн?
«кōнўндö Манас барбы екäн?»
Аттанып чыкты Jакып Баі,
Аікырңаны jолборстоі
Алман Беткä барды деіт,
аіңыр jāk кара тil,
Ajу Баіңа барды деіт.
«Ak кула jok jылкыда,
«аны каідан істäібіс?
«ak чумкар jok тўрда,
«ak таіңан jok карңыда,
«аны каідан табабыс?
«Емі арңа не болот?
«Емі амал не болот?
«канатымдан каірылып,
«Кан Манастан аірылып,
«карып болңон jўргöндö
«Манастаі көргöн ak кула,
«көрсö көсўм тоіңонўм,
«ўчōнў бір jердäн емі чыңарсын!
«кўлпöң-мінäн кўн көрдўм,

«аідың-мӣнән аш іштӣм,
«аскына басып јол јӯрдӯм,
«аркаң-мӣнән тон кӣдӣм,
«ӯчӧ ошу дӯнӧдӧн тӯңӯlсӧ,
«ічӣмä быčак урармын,
«Манастын көтӯнӧ барып турармын,
«Сараідан кулап ӧлӧрмӯн,
«Манастын јанына кірärмӣн».
Алман Бет-мӣнән Аjу Баі
дӯнӧнӯ шышшабаіт,
бірдäі бірї тыңшабаіт,
ыlап каітты Jакып Кан,
Баҕды Дӧлӧт баібічägä келдї деіт.
«О баібічä кантäібіс?
«кырк чоронӯн барысын каттадым,
«Манастын мäнысын баш коібоіт,
«арбаҕына аш коібоіт,
«барып унутӯп кojӯптӯр».
Анда Баібічä аітты деіт:
«Ала тӧдаі Jакып Кан,
«Серäк-мӣнән Сырҕаҕы,
«Кара Токо jан досӯ,
«Бакаіҕа бардыңбы?
«барып кабар аіттыңбы?»
««Ä кабар аітпадым»».
«Ошу ӯчӧнӯ барып кel,
«барып кабар аітып кel!
«Тумчуктары каікыды,
«кеңäштäрї таікыды,
«Серäк-мӣнән Сырҕаҕын,
«ошу ӯчӧнӯ алып кel!
«Бакаіды дä алып кel!
«аман аіт! jанды бӧлӧлӯ!
«Манастын беітӣн барып келälї!»

Jакып Баі kаіта чапты деіт,
Серäк-мĭнäн Сырҕакты,
аны аткарып алды деіт.
Манастын алтымыш алты мал досў,
Мал досўнўн ічĭндä,
kыjаматтык Кара Токо jан досў,
аны аткарып алды деіт,
Бакаі Канҕа келдĭ деіт,
бал ічкändä мактанҕан,
мас екäн-мĭнäн аттанҕан,
баідын улў Бакаі Сарт,
аны аткарып алды деіт.
Төртӧ бірдäі болдў деіт,
Баҕды Дӧлӧт баібічä
анын ўjўнӧ таштады,
баідын улў Бакаі Сарт,
Манастын беітĭнä баштады:
«Бал ічкändä мактанган,
«мас екäн-мĭнäн аттанҕан,
«Бакаі келдĭң аттанып,
«Серäк-мĭнäн бу Сырҕак,
«өкӧ келдĭң аттаныш,
«көк борчук аты jелät деіт.
«Манастын Кара Токо jан досў
«о-да качан келät деіт?»
Баідын улў Бакаі,
көс jашындан көl болўп,
көlпўlўп ыілап турат деіт:
«Өlгӧн Манас өчўктў,
«алтымыш алты мал досў,
«мал досўнўн ічĭндä
«kыjаматтык Кара Токо jан досў,
«будаҕындаі кечіктĭ,
«мінгän аты jелбäдĭ,

«алтын берсä алдыбы
«ала тӧдаі Манастан?
«Кара Токо јан досў
«Манастын кӧнў калдыбы?
«Елім, Сеіт, екі ул,
«Серäк-мінäн Сырдаўым,
«Кара Токо келгäндä,
«карылык кеңäш аітаін!
«Кырк чоронўн ең јаманы Тас Баімат,
«Манас сусап келгäндä,
«тўшӧ калып чаі каінат.
«Алтынды јестäі бӧлӧлўк!
«мунан барып келälік!
«Манастын беітін көрӧлўк!
«кырк чоро-мінäн Манас Кан
«ат чаптырып оіноўон,
«өзӧндў булак талып ал!
«кӧлӧңкӧлӧп јатышшы!
«Маідамда терäк баўы бар,
«біс ошуўа баралы!
«бак тўбўнӧ тўшӧлў!
«алтымыш танап ак чатыр
«аспанда тіптї тігälї,
«тактасын төрӧ салалы!
«ала тӧдаі Јâкыпты,
«карыса даўы Кан кӧтӧрўп кojолў!
«ак бос бāнї сojолў,
«Манастын арбыјын баўыштап,
«кулкулдабат куранды!
«куптан окуп аіталы!
«ајаты, кўрсў, ыманда
«Манастын абдан окўп аіталы!
«ак кула јӧнў барбы екäн?
«ак таіўан јӧнў барбы екäн?

«ак чумкар jöнӱ барбы екäн?»
Бакаідын аітканын кылды деіт,
емі барып кондӱ деіт,
Серäктї аткарып їдї деп,
Манастын беітїнїн башына
кӱмбöсӱнӱн кашына
Серäк jетїп барды деіт.
Манастын кӱмбöсӱ jок болот,
кӱмбöсӱнӱн ордӱнда
сарајы jок ӱі турат.
Ак Кулаӈа окшош ат
алтындан акыр jасаптыр,
арпадан кішміш төгӱптӱр,
Ак Кула турат акырда,
ак чумкар турат тӱрда,
ак таіӈан турат карӈыда.
Серäк басып келдї деіт,
төр капыштан ашты деіт,
Манас Кан анда jатат,
белдäн төшök салыптыр,
аі дегäндä аты jок
кӱн дегäндä көркӱ jok
барча-мїнäн балкыӈа
Манасты бöлöк кojӱптӱр
бермäткäн шурунӱ кошӱп таӈыныш
макмалды кошӱп jамыныш,
Манастын башын jöлӱп
бір сулӯ кыс олтурат.
Төртӧсӱн тең көрдӱ деіт
кӧнӱ төтöн болдӱ деіт:
«А кудаjы! а Кojом!
«Коросон кылыч кын болсо,
«ак кула-мїнäн ак чумкар
«Манастын тірілгäнї чын болсо,

«коідон тоғус алаін!
«уідан тоғус алаін!
«тӧдӧн тоғус алаін!
«јылкыдан тоғус алаін!
«кырк чоронўн башы саіп бір тоғус
«тілӧ кыл! деп салаін!
«ат чаптырып тоі кылып
«Баідын улў Бакаіды
«төгӧрӧккӧ баш кылып
«ар тіläгін толтўрсўн!
«Карып кеткän Бакаі Кан
«Манас-мінän бір јанашаң олтурсўн!
«аідаі кашын керіптір,
«картајып кеткän Бакаідын
«тіläгін кудаі берді-дä,
«бастырса јолў јошўлдў,
«баіры ölгӧн бу Манас
«тіріліп Бакаіға каітылып кошулдў
«алакан јајып бат' алсын!
«бујурса дäм ашасын!
«тіріліп копкон ер Манас,
«міңгä јетä јашасын!»
Емі Серäк чакырат:
«Атакäң келді кобо кал, Манас!
«Бағды Дӧлӧт баібічä, Манас!
«енäкäң келді кобо кал, Манас!
«Кырк чороң келді кобо кал, Манас!
«бал ічкändä мактанғan, Манас!
«мас екän-мінän аттанғan, Манас!
«арғымак мініп арығan, Манас!
«Јакып Кан-мінän тең јанаша карығan, Манас!
«Баідын улў Бакаі келді, Манас!
«емі кобо кал, Манас!
«Алман Бет келді кобо кал, Манас!

«Елім, Сеіт, екі ул келді, Манас!
«емі кобо кал, Манас!
«Каман, Јоіпур, екі ул, Манас!
«о-да келді кобо кал, Манас!
«көктӱн јылдыс батыры, Манас!
«сунӱн кундус батыры, Манас!
«о-да келді кобо кал, Манас!
«Кӱлдӱр улӱ Чалбајың, Манас!
«јанаша келгән Балдајың, Манас!
«о-да келді кобо кал, Манас!
«Кытаідын јуртӱн канап ал, Манас!
«кырк чороңӱн санап ал, Манас!»
Манас емі аітты деіт:
«Тушпанды көскө ілбәімін
«мен не болҕонӱм білбәімін
«атәкәм деген немәнї јӧт? деіт,
«енәкәм деген немәнї јӧт? деіт,
«кырк чоро деген немәнї јӧт? деіт,
«мен ӧлӱ емәсмін;
«мен тірі емәсмін,
«мен өскө болӱп калышпын».
Серәк емі аітты деіт:
«Атакәңдї білбәдің, Манас,
«Енәкәңдї білбәдің, Манас,
«кырк чоронӱ білбәдің, Манас,
«Бакаі барбы есіңдә, Манас?
«алтымыш алты мал досӱ,
«мал досӱңнӱн ічіндә
«кыјаматтык Кара Токо јан досӱ
«барбы есіңдә, Манас?»
Емі Манас аітты деіт:
«Кара Токо јан досӱ
«ак асаба кызыл ту
«ак наізаҕа аштадым,

«кырк чороңў баштадым,
«арғымак мінїп ат алдым,
ак падыша өзўнөн
«мен барып бат' алдым,
«мен өлўп тірїлгän турбаімынбы?
«атакämдї Jакып Кан алып кел!
«енäкämдї Бағды Дöлöт баібічä алып кел!
«кырк чороңў барынды алып кел!
«керїнäі сырнаі тартыңар!
«Манас тірїлїп келгäнїн
«емі jуртка аітыңар!
«Бағды Дöлöт баібічä чўнчілäп барыңар!
«енäкämдї jылдам алып келіңäр!»
Аітканындаі кылды деіт,
керінäі сырнаі тартты деіт,
Манас тірїлїп келгän деп,
калың jуртка аітты деіт,
енäсінä барды деіт.
«Jакшы Манас кулунўң
«ак куласын мінїптір,
«ак кўбöсўн кіптір,
«ак чумкарын салыптыр,
«Манас емі тірілїп тір.
«Бағды Дöлöт баібічä
«ат аттанып баралык!»
Менділінїн башына салды деіт,
аттаныш көстöп jўрдў деіт,
Манаска кабар Серäк аітты деіт,
Бағды Дöлöт баібічä
алты канат ак ордо
кірäтпäгän Манаска,
тулў калған Канықäі
тіjäтпäгän Манаска,
ешік аша бердї деіт,

Манас төрдөн коптӯ деіт,
колӯн шоjӯп келгәндә,
көрӯшкөлӯ келгәндә.
Ертәгі кӯндӯн кечінә
Баҕды Дөлөт баібічә
тӯшө калды есінә.
«Сен өлгөн соң кулунӯм,
«енәкәң Баҕды Дөлөт баібічә
«көрбөгөнӯ көр болҕон,
«көрдөгӯ-мінән тең болҕон,
«сен арӯ кулӯнӯм
«аінып кетәрбі екәсің,
«четінән чебір кулӯнӯм
«четінән кетәрбі екәсің,
«чачпаҕан чачын бӯаін!
«мен бӯткөн боjӯм jӯаін!
«тазаланып келәін».
Чачпаҕан чачын бӯдӯ деіт,
улу боjӯн тазаланып jӯдӯ деіт,
Манасты көстөп jӯрдӯ деіт,
Манастын ал ӯстӯнө кірді деіт,
Баҕды Дөлөт баібічә
ена болӯп jӯрдӯ деіт,
катып калҕан как емчәк
делбәрін келіп ідї деіт,
Манас сӯтӯн емді деіт,
Баҕды Дөлөт баібічә
тактаның ӯстӯнө коідӯ деіт,
jakkан отӯн өчӯрдӯ,
Манас Jакып Канҕа көтӯрдӯ,
барып аілҕа кондӯрдӯ,
төдөн тоҕус алдырды,
уідан тоҕус алдырды,
кырк чоро кырк тоҕус алды деіт,

тоғустў барын соідўрдў,
аш арығын тоідўрдў,
кары Канды, Јакыпты,
Баідын улўн Бакаіды,
Кан көтөрўп коідў деіт,
Кан тактаға чығарып,
Кандын кысы Каныкäі,
Манас өтўп кеткäн соң
ак сөгў кўl болғон,
азат башы кўң болғон,
каін атасы Јакып Кан,
каін енäсї Бағды Дölөт баібічä,
карындашы Кардығач
бўрөдөн маі алып,
бўрөдөн чаі алып,
бўрөдөн токош алып,
ўчөнў сактап јўрдў,
сактағанын емі Манас білдї деіт,
Каныкäігä Манастын көнў тоідў деіт,
Бағды Dölöт баібічä
јанаша кылып коідў деїт,
чымынсыс төға јаілатып,
чыбырлатып кулун баілатып,
бір дөбөлдөі ет кылды,
бір көлдөі шорпо кылды,
ач арығын тоідўрдў,
Јакып Баідан ат алды,
Бакаідан бат' алды,
Јакып Кан кондў бір суға,
Бакаі кондў бір суға,
Манас кондў бір суға,
Ају Баі кондў бір суға,
Кара Токо кондў бір суға,
Алман Бет кондў бір суға,

Серäк кондў бір суҕа,
Сырҕақ кондў бір суҕа,
адамды көскö ілді деіт,
ақ падышаның елінäн
бөлöктўн барып білді деіт,
Манастың ақ куласы ток болдў,
ақ падышаның елі-мінäн
тўптў бузық јок болдў,
урушпаі јырҕап уктады,
тынч болўп уктады,
келішпäі јатып кеңäштї,
кеңäшкäндä не дештї? ✓
Манасты «көскö іл!» дедї.
««Падышам өзўң біл!»» дедї.
Падыша аітты: «мен білсäм
«ачўланып курушпа,
«көп јурт-мінäн урушпа!»
Бујурҕан дäм јутўп тур!
елдің барын тутўп тур!
Падышадан бат' алып,
Манас јақшы болдў деіт,
тушпаны тентіп кетті деіт,
бақты муратына јеттї деіт.

4) Бок Мурун.

Кан Көкötöі öрыды,
картқа кіріп салды деідї,
кан тўкўрўп калды деідї,
кан тўкўрўп калҕан соң,
Бок Мурундў акырды,
елї јуртўн чақырды:
«Еңкäігäндäн карым бар,

«емгäктäгäн jашым бар,
«башы тӯлӯ каным бар,
«бӣлäп турҕан бӣм бар».
Чакырып алҕандан кеін,
елӣ-мӣнäн көп jуртӯ
чоҕӯлӯп келгäн екäн.
Аінäктäі көсӯ сӯзӯлдӯ,
Кан Көкөтöі ӱзӯлдӯ.
Ендӣ калҕан Бок Мурун
асыл jердäн акырат,
беш ботосӯн чакырат,
чакырҕанда не деідӣ?
«Атäкäм Кан Көкөтöі,
«ӱзӯлӯп калҕан екäн,
«ашты есäн тартыңар!
«ошу jердä jатыңар!
«ендӣ мынан кетіңäр!
«ашка чакырып барыңар!
«Мынан ары сен барсаң,
«бекін калҕан беіштін
«ешігін ачкан Ер Кошоі,
«баіланып калҕан базардын
«jолӯн jаскан Ер Кошоі,
«ол Кошоіҕо барыңар!
«ā барып аітыңар!
«Көк дөнөндөн баш едӣ,
«Көкөтöі Кандын аш'едӣ,
«Башкы аттын баігäсӣ,
«сан сарыча тӧ сojом,
«сан сар'ала бā сojом,
«сан сары башын коі сojом.
«Ajаҕы аттын баігäсӣ!
«токоілӯ jергä топтоттӯм,
«батачы кулҕа jоктоттӯм.

«мыӊ ала баш ƙунажын,
«беш јӱс тоƙсон беш атƙа баігӓ бар.
«Ат баілабаі болбосӯн!
«аты ӧлӱ̆п ƙалбасын!
«ӧкӱ̆нчӱ̆сӱ̆ болбосӯн!
«озӱ̆ арманда ƙалбасын!
«бул ашыма ƙеlбäсä,
«кӧрӱ̆нбӧсӱ̆н кӧсӱ̆мӧ!
«тарынбасын ӧзӱ̆мӧ!
«Таӊ атардын алдында,
«Кӱ̆н чыӄардын кеінӣндä
«Боƙ Мурундаі батырдын
«аішыӄы алтын ƙызыл тӯ ƙеläр,
«тӧтӧгӧlӱ̆ бос ӱ̆јӱ̆н
«тӧшкӧ сӱ̆рӧі салбасам,
«тӧр толтурӄан сулӯн
«ач біläктäн албасам,
«ат соӊӯнан салбасам,
«артыƙ олӊа ƙылбасам!
«бул ашыма ƙеlбäсä,
«тарынбасын ӧзӱ̆мӧ,
«кӧрӱ̆нбӧсӱ̆н кӧсӱ̆мӧ!
«аіта барыӊар Кошоіӄо!
«Анан ары сен барсаӊ,
«Тоƙоідо ају беттäнгäн,
«беläстäі јолборс баштанӄан,
«чајан кӧстӱ̆ чап јäƙтӯ
«тескäі јаƙƙа ƙыштаӄан,
«енäдäн јаӊы тӱ̆шкӧндӧ,
«ƙоі бӧрындаі ƙара ƙан,
«оӊ ƙолӯна уштаӄан,
«ƙабаӄы бӣк, ƙашы бас,
«кӧсӱ̆ ƙызыл ӧӊӱ̆ сас
«ƙандӯ тӯӄан Ер Манас,

«кӧлӧкӧдӧ кӧн өскӧн,
«кӧнӱ-мӥнӓн еркӓ өскӧн,
«ашыктӯ jилік jотосӱ,
«Jакып Баідын батасы,
«асыл тӯҕан Манаска
«jетӥп кабар берӥңӓр!
«Андан ары сен барсаң,
«кара ӱңкӱрдӱ ӱі еткӓн,
«караңгы токоі мал еткӓн,
«бӧры чыбар бала куш
«көтӱрӧ тӯҕан Ер Аҕыш,
«аҕа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«тоҕус ӯл кенjäсі,
«кудаідын сӱігӧн міндäсі,
«Еläман баідын баласы
«Ер Төштӱккӧ jетӥп аіт!
«Андан ары сен барсаң,
«Ертіш чыҕа jailaҕан,
«егіс кар'ат баілаҕан
«Көкӱмдӱн улӱ Ӱрбӱ бар,
«аҕа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«Алпаі-імät інісі,
«абышка кемпір баласы,
«алты jашар Көк Кojон,
«аҕа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«кара мылтык улаҕан,
«атканы тӧдан кулаҕан,
«еңчägäі боілӯ Ерäш бар,
«аҕа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«Акпаі Мамät баласы,

«есӓн аман ерӓндӓр,
«аӈа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаӈ,
«Jедігӓрдӥн Ер Баӈыш,
«аӈа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаӈ,
«көк дӧбӧнӯн башында,
«Темір Бала кашында,
«аӈа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаӈ,
«Кӯн-тумуш елӥ болӯчӯ,
«аӈа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаӈ,
«Кара-дӧ ӯлӯ Jар Манас,
«аӈа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаӈ,
«Кырымдардын Бос-ӯл,
«аӈа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаӈ,
«Самарканда Кан Кojон,
«аӈа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаӈ,
«Ергӓч елӥ, іт елӥ,
«аӈа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаӈ,
«Тӧдактаі моінӯ соскон кул,
«баілыӈы журттан оскон кул,
«Аідар каныш Кан Көкчӧ,
«аӈа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаӈ,
«капырдын журтӯ бар екӓн,
«булчуӈ етӥ букадаі,
«егӥнӓ сакал коібоӈон,
«ердӥнӓн мурут албаӈан,

«орустўн каны чоң Јолоі,
«аға јетїп кабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«капырдын каны Нес-Кара,
«аға јетїп кабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«Кашкар Јаркан бураған,
«мың Кытаіды сураған,
«кыр мурундў, кызыл көс,
«Кытаілардын Коңур Баі,
«О Коңур Баі, кашка кул,
«кылыңы јурттан башка кул,
«аға јетїп кабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«капырдын каны Јыл-басал,
«аға јетїп кабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«Өгўс Кан елї болўчў,
«аға јетїп кабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«Тōтāңшір елї болўчў,
«аға јетїп кабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«Ōғандын каны Мыс-Бурчак
«аға јетїп кабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«Турпандын јуртў болўчў,
«аға јетїп кабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«Оронңу елї болўчў,
«аға јетїп кабар бер!»
Бок Мурундўн ботосў,
кандын сёсўн укkан соң,
аткa мінїп чыкты деіт,

тӧгӧрӧк тӧрт бурчун
барын бірдäі öттӯ деіт.
Ашка конок чакырды,
Кӧкӧтӧі ӯлӯ Бок Мурун
асыл јердäн акырат,
чоролорӯн чакырат:
«Бу ашты кандаі тартамын?
«атты кандаі чабамып?
«бу акрäт јаіды утамын?
«бу капыр-мїнäн бусурман
«бу каісы јердäн тутамын?
«мен бу јердä кӧчӧмӯн,
«мен Саірамҕа кономӯн,
«мен о јердäн кӧчӧмӯн,
«мен Шібі кенткä кономӯн,
«Сары булак басамын,
«Кара бура ашамын,
«кең Таласка тӯшӧмӯн,
«мен о јердäн кӧчӧмӯн,
«Кара-кӧl басып чыҕамын,
«Уч-корумдӯ ачамын,
«Су-самырҕа тӯшӧмӯн,
«козу-мїнäн кочкордӯ,
«барын бычып саламын,
«малды субаі кыламын,
«бір аі анда јатамын,
«мал семіртїп аламын,
«ӯі јыҕачын асамын,
«ӯідӯ оңдоп саламын,
«каіра кӧчӯп саламын,
«Кара-балта ашамын,
«Каіңдыны басамын,
«каіра кӧчӯп кеlгäндä,
«Аҕыр-мінгä кеlгäндä,

«тӧдӯн комӯн чечӓмӥн,
«Кӧра-коттӯ кыдырыш
«Іт-кечӯдӥ кечӓмӥн,
«Ак-јар-оідӯ кыдырыш
«Ак-булуӈга кономӯн.
«Коі кӯзӧӈӯн аламын,
«ӱідӯ јап саламын,
«Мен о јердӓн кӧчӧмӯн,
«Ырӈаітыны ашамын,
«Копунӯ тӯра басамын,
«мен о јердӓн кӧчӧмӯн,
«Карkара боілоі кономӯн,
«Калдаі-мӥнӓн дос болӯп,
«тус kаінатып аламын,
«мен о јердӓн кӧчӧмӯн,
«Темірдӥк тӧны басамын,
«мен Тӯлуктан ашамын,
«мен о јердӓн кӧчӧмӯн,
«Бакты-кураі басамын,
«Куш Мурун тӧсын ашамын,
«Улу Кулӌа чатынан,
«Кічі Кулӌа башынан
«ортосӯна кономӯн,
«kelгӓн јет'аі болӈӯнча
«кемӓгӓмдӥ kасамын,
«орошон он аі болӈӯнча
«отунӯмдӯ аламын,
«акрӓт јаіда утамын,
«капыр-мӥнӓн бусурман
«барын бірдӓі тутамын,
«анын берӥ јаӈында
«асыл јаідан акырӈын!
«бірӥн коібоі чакырӈын!
«Асыл тӯӈан тентӓк бар,

«бӧірӧк јамбым бӧтӧн бар,
«тоі туіҕаҕым бӱрӧ̄ бар,
«чыныҕы јамбым ӱчӧ̄ бар,
«кеlсӓ тентӓк еl бусат,
«кӧ̄нӱ̆ кеlсӓ кеlсĭндӓ,
«болбосо кеlбӓі коісӱнда».
Бок Мурундаі тӧрӧдӧн
чыккан еlчĭ кеттĭ деіт,
тӧгӧрӧк тӧрт бурчун
барын бірдӓі ӧттӱ̆ деіт,
капыр-мĭнӓн бусурман
барын бірдӓі чакырды,
чакырҕанда Ер Манас
ылдыі ӧтӱ̆п кеткӓндӓ
ыкыс берĭп токтодӱ,
ӧдӧ јӱрӱ̆п кеткӓндӓ
ӧкӱс берĭп токтодӱ̆,
еlчігӓ јōп аітпады.
Анда еlчі бојӱна аітты, деіт!
«Аткан ок таштан каітпаіт,
«барҕан еlчĭ јолдон каітпаіт,
«мен ошу јердӓн каітамын,
«Бок Мурундаі тӧрӧмӧ
«немӓнӓ јōп аітамын?»
Мыны аітып бу еlчĭ
каіратаныш салды деіт,
Маныкӓрдӓі кӱlӱктӱ̆
каіра тартыш алды деіт,
Манаска барыш салды деіт.
Кабылан тӯҕан Ер Манас,
кан оінӱ чатраш
Улу-Камыр башында
Алман Бет-мĭнӓн оіноп јатты деіт.
Ӱч ташын Алман Бет,

утӯп алып екӓн деіт,
ујалып кеттї Ер Манас,
јанындаҕы јōлыкты
јӱсӱ̆н арчып алды деіт,
Бок Мурундӯн еlчісї
Јаіма Кӧкӱl јаш ӯл
аны кӧрӱ̆п салды деіт.
Кабылан тӯҕан тентӓктїн
ачӯ јаман кеlдї деіт,
Јанындаҕы кырк чоро
тура кондӯ сыркырап,
сакалы кеттї буркурап,
Алман Бет турдӯ јалынып,
моінӯна бото салынып.
«Акаі тентӓк не деісїн?
«ачӯңны бассана!
«акылыңа тӱссӧнӧ!
«кӱlӱ̆п турӯп сӱіlӧссӧң,
«кӱн тігӓндӓі кӧрӱ̆нӧт,
«кабаҕың бӱркӧп сӱіlӧссӧң,
«кар јāҕандаі кӧрӱ̆нӧт».
Анда аіттың Ер Манас:
«Акаі чором-аі аі јаркын,
«акаі чором-аі кӱн јаркын,
«еlдӱ̄ јердӓн чоҕӯлтӯп,
«екчӓп алҕан куіҕашка,
«бура тарсса болбоҕон,
«букадан талым алҕан кул
«сундурӯп наіза тартпаҕан,
«сумсајып јōдан каітпаҕан,
«барың бірдӓі чоролор,
«кара баірҕа казанат,
«јō качырҕан азамат
«мен кӧргӧндӱ̆ кӧрдӱ̆ңбӧ?

«мен біlгäндї біlдїңбї?
«Јаіма Кöкӱl јаш ӯл,
«кеlä јатат кöрдӱ̆ңбӱ̆?
«боҕо салам бергäімїн,
«башы кетäт ölӱ̆мгö,
«малы кетäт талōҕа,
«ҡылчајып ҡарап алҕандым,
«кöсӱ̆н чуҡӯп алҕандым,
«турӯп атын алҕандым,
«бутӯн кесїп саламын,
«батырларын сајышып,
«балбандарын кöрöшӱ̆п,
«буҡа мінїп булҡушуп,
«таі буҡадаі јулҡушӯп,
«тамаша ҡылып јатыңар!
«тöрт бутӯна тöрт ҡасыҡты ҡаҕыңар!
«моінӯна марцан шуру салыңар!
«аіры кесäң ач беlгä
«урӯп керїп кетїңäр!»
Манас чоролорӯна аітыпты,
анда турӯп чоролор,
аіры кесäң ач беlгä,
одура тартып алды деіт,
тöрт ҡасыҡты ҡаҡҡанда,
ҡыдырата чапты деіт.
Ертäн-мїнäн турдӯ деіт,
öркöчӱ̆ бїк моін усун
јорҕо басыҡ чоң ҡула,
аҡ ҡаңгы ер сырдыҕаш
аҡ ҡулаҕа тоҡӯттӯ,
ҡашҡа таман јекä öтӱ̆к
темір таман ӱ̆зöңгӱ̆
теппäі ырҕып міндї деіт,
аҡ кöінöкчöн дамбалчан

бастырып чыҕып келдї деіт.
Ноҕоідўн ошундаі ўл туарб'екän.
Кабылан тўҕан ер Манас
каіра тартып алды деіт,
кыікырып бакырды,
Манас чоролорўн чакырды:
«Мураталым, Мурат-Бек!
«мундаі чапкан Куат-Бек!
«Елім, Сеіт, екі ўл!
«Казактардын Карҕардаі, јаш ўл,
«төлгөчў Кара төлөгўм,
«тўндä тўлкўнўн ісін јаңылбас
«Тўрсўн Таілак Шўтўм,
«караңгыда карсактын ісін јаңылбас
«Каман, Јоіпўр, Шўтўм,
«Ўшўн, Ўмөт, јаісаң екі ўл,
«Сары ала мінгän Алман Бет,
«көскö саіҕан Көк Сырҕак,
«јатык тілдў Аңы Баі,
«төмөнгö кірä барҕанда,
«кырктың башы Кырҕылдым,
«Көк Чебіч-мінän Серägім,
«Јаілмыштын інісї,
«Јаш Камыштын аҕасы
«ат каітарчы бос ўл,
«Чоролордын ең кічў Тас Баімат,
«о казанды тес каінат.
«Ат качыбак кўн тўды,
«тö өрмögўн алтын ак чатыр
«тўрö салып бўктöңöр!
«тутам јерїн нылдаткан
«тутам јерін сырдаткан
«кош көмököі сыр паіза
«башы көккö јаілҕан,

«тӱбӱ јергӓ саілҕан,
«кең Нарымды kыдырып
«Ak Куланын ӱстӱндӧ
«јолборстон кеџім јабыңар!
«башына манаттан ноkто kатыңар!
«кӧк дōлбас баілаңар!
«јетӓlӓтӣп салыңар!
«тӱркӧгӧ алтын ak чатыр
«kош атkа бекӓм тартыңар!
«Кебӓстӣ тōдын нары јаҕы,
«кең Кашkардын берӣ јаҕы
«Боk Мурундаі тӧрӧнӱн
«тартӯ болсо кӧрӧlӱ,
«а јердӓн тартӯ кеlбӓсӓ
«јеlӓктӣ јердӓн тӱрӧlӱ!
«јеlбірӓтпӓі наізаны
«тура kармап сајалыk!
«ашын kарам kылалыk!»
Ak kуланын ӱстӱнӧ,
јолборстон кеџім јаптырып,
јетіlӓтӣп јеlпӣнтӣп,
Нарынды боілоп чыkты деіт.
Тӱркӧгӧ алтын ak чатыр
Кебӓстӣ тōдын бојӱна
састӯ јергӓ тіктӣ деіт,
ak болчоңдӱ міндӣ деіт,
Кебӓстӣ тōдын јанына
кербіштӓтӣп чыkты деіт.
Тӧгӧрӧтӧн марады,
јер аратып kарады,
алты kапkа чарбаkтан
бӯдаk бӯдаk чаң чыkты,
бӯдаk чаңды kараса
«бу немӓнӓ болдӱ?» деп.

Кабылан тӯҕан Ер Манас
каіта јеlӣп кеlдӣ деіт:
«Чоролор атка токум сал!
«капыр-мӣнӓн бусурман,
«карчалышып калҕанбы?
«арасына тӱшӧlӱк!
«арачалап салалык!
«ашын карам кылбаілы,
«Тутам јерӣн нылдаткан
«тутам јерӣн сырдаткан
«кош кӧмӧкӧі сыр наіза
«колтукка кысып салалык!
«ак куланын ӱстӱнӧ,
«ак каңгы ер сырдыҕаш
«ак кулаҕа токуңар!
«алачы кӧпчӱк салыңар!
«алтын быштан тартыңар!
«арасына тӱшӧlӱк!
«арачалап салалык!»
Атка мінӣп јӱрдӱ деіт,
кӧгӱчкӧн кӧрсӧ туралман,
кӧсӱмнӱн јашын тӣјалман,
капыр карча кеlдӣ деп,
Абыла Јаңгыр (?) Кан Којом
мылтык-мӣнӓн тарс коідӱ,
калдыраҕын салынып
Калдаі чыҕа уруштӱ,
беlдӓмчісӣн салынып
Меңін чыҕа уруштӱ,
Кара баштӯ тӯн кӧтӧрӱп
капырдын каны Нес-Кара
карсылдашып уруштӱ,
кабылан тӯҕан Ер Манас
арасына тӱштӱ деіт,

Арачалап салды деіт.
Мұндұ Бурут кашты деп
Калдаі чыңа кұды деіт,
Саі Бурут кашты деп
Сансыңан Калмак кұды деіт.
Кан Кожо елін саід'елä,
кабылан тентäк jелд'елä,
Кан Кожомо келд'елä.
Көркұ Бурут кашты деп
көңкö Калмак аттанды.
«Арңымак башын буратур!
«Кан Кожомо астын jергä тура тур!
«ак батаңды берін кет!
«егінä сакал коібоңон,
«ердінäн мурут албаңан,
«ұітұгұндöі көп Калмак аттанды,
«алда чором jö кашты!
«төба чором jö кашты!»
Каіра каптап келді деіт,
Алман Бет, Сырңак, екі ұл,
jасöл болұп салды деіт,
капыр-мінäн бусурман
ашкан аідап келді деіт.
Бекін калңан беіштін
ешігін ачкан Ер Кошоі,
баіланып калңан сараідын
jолұн jасаңан Ер Кошоі
Кабылан тұңан Ер Манас
чатырын jакын тікші деіт.
Ошұңұна Бок Мурун,
Jаіма Көкұl jаш ұл
ак бос атты кылалап,
бермät шуру таңынтып,
кысты тартұ кылды деіт.

Кабылан тұған Манаска,
Бок Мурундаі баланы
бірдә күнұ келәт деп,
бірдә күнұ келгән jок,
екі күнұ келәт деп,
екі күнұ келгән jок,
үчұнчі күнұ келәт деп,
үчұнчі күнұ келгән jок.
Төртұнчі күнұ Бок Мурун,
Манықардұ міндұ деіт,
бадананы кідұ деіт,
бастырып чықып келдұ деіт.
Кабылан туған Кошоіқо,
аға салам бердұ деіт,
Кабылан Кошоі аітты деіт:
«Ак jаікын тоңгон мустұ аітам,
«бірдә күнұ келбәдің,
«бісіп калған екәсің,
«екі күнұ келбәдің,
«ерсіп калған екәсің,
«үчұнчұ күнұ келбәдің,
«төрөсұп калған екәсің.
«Ар jіндің ічіндә
«карчыjып калған баланы,
«Бок Мурун сістұ аітамын,
«елдің өзұн білгәнсіп
«муну-мінән jорұғұң».
Анда Бок Мурун аіттың:
«Кабылан Кошоі, кан аба,
«ерікпә-дә терікпә!
«бірдә күнұ келбәсәм,
«бі тыныксын мен дедім,
«екі күнұ келбәсәм
«ел тыныксын мен дедім,

«есән аман болдўңбў?
«сак саламат jўрдўўңбўў?
«шты кандаі тартамын?
«атты кандаі чабамын?
«акрät jаідан утамын,
«капыр-мĭнän бусурман
«кандаі кылып тутамын?»
Анда Кошоі аітты деіт:
«Акаі тентäк тура тур!
«капыр-мĭнän бусурман
«біс білгĭнчä неш керäк?
«біс білгĭнчä көт керäк.
«Jölönўш тō керісĭ,
«бусурмандын бöрўсўў,
«Манас білсін jīндĭ».
Манас анда аітты деіт:
«Андаі дебä Кан Кошоі аба,
«тондўн jакасын тўрўп
«етäгĭнän кіjäбĭ?
«аңасы аілда турўп
«інäсĭ ішĭн білäбі?
«бу jīндĭ öзўң біл Кошоі».
Ак коргон кенттін каласы
Көкўм Сарттын баласы,
Ўрбў аітып турады:
«Мен бір ўч ōс кеп аітаін!
«jараса кебĭм кылыңар!
«jарабаса кojўңар!»
Кан Кошоі аітты деіт:
«Аіссаң аітасар деідĭ
«сенĭнң кебіңдĭ уңалы!»
Ўрбў аітып турады:
«Нары барсын он беш кўн,
«берĭ келсĭн он беш кўн,

«аттӯ ошундан чабалык,
«кӯнӯ тӯнӯ он төрт кӯн
«ат тердәтїп алалык!
«он алты кӯндөр болҕӯнча,
«ат чубатып алалык!
«Капыр-мїнән бусурман
«атты санатын біләлїк!»
Кабылан тӯҕан Ер Манас
ачӯ јаман келдї деіт,
јанындаҕы ак албарс
кармап алып сабынан,
качырып којо бердї деіт,
алты шӑр көп капыр
аралата кӯды деіт,
ӱч арӑн бусурман
тегәрәнтә кӯды деіт,
јетїп чӑп ірәрдә
Јолоідӯн јолӯн басты деіт,
аҕышты аттап кашты деіт,
Төштӯктӯӊ тӯбөсӯн басып өттӯ деіт,
Кошоідӯн коінӯна кірә кашты деіт.
Кабылан тӯҕан Ер Манас
ак албарс-мїнән Ӱрбӯнӯн етәгїн
тӯшӯрө чӑп ірдї деіт.
«Атаӊ білгән оі емәс,
«енәӊ білгән тоі емәс,
«кыска саналӯ чала көтөн карам кул
«мындан кїн бу јорҕӯӊ кojӯп јӯр!»
Кабылан тӯҕан Ер Манас
ак албарсты кышына
каітып катып алды деіт,
ер Кошоіҕо салды деіт,
Кошоіҕо кеӊәш салҕан соӊ:
«Јурт карысы Кан Кошоі,

«сендä білгĭн jīндĭ».
Анда Кан Кошоі аіттың:
«Акаі тентäк тура тур!
«Мен білбäімĭн jīндĭ,
«Jölönўш тō керäсĭ,
«бусурмандын бöрўсў̆,
«өзў̆ң білгĭн jīндĭ.
«Капыр-мĭнän бусурман
«біс білгĭнчä неш керäк,
«біс білгĭнчä көт керäк,
«өзў̆ң білгĭн jīндĭ тентäк».
Анда Манас аіттың деіт:
«Кабылан Кошоі Кан аба,
«бу он беш кўн дегäнĭ,
«біс бала чакта jаідак торбокту
«jарышып келчĭ jер елä,
«Капыр-мĭнän бусурман
«карчалышып келгändä,
«бäігä талаш болбоібў? ✓
«jуртка бузук тўшпöібў̆?
«аш арам болбоібў?
«Бок Мурундаі төрönў̆н
«кō̆нў̆ чöгöт болбоібў?
«барсын коңур салкын кўс-мĭнän,
«келсĭн чымын учкан ала чалбыр jас-мĭнän, ✓
«Jакшысы келсĭн терілĭп,
«jаманы калсын терігĭп».
Андаі аіттың Кан Кошоі:
«акаі тентäк бу кебĭң
«болсо болсўн!» деідĭ деіт.
Капыр-мĭнän бусурман
дў̄ көтöрў̆п кеттĭ деіт,
дў̄ көтöрў̆п кеткän сон,
кўнў̆ тўнў̆ он беш кўн

ат тердәтіп алды деіт,
күнӱ түнӱ үч аі он јеті күн болғүнча,
ат чубатып келді деіт.
Чакчы чактап келді деіт,
сынчы сынап келді деіт,
сынчы сынап салған соң
атка карап аітты деіт:
«Куіруғұна кут түшкөн
«кутмандӯ кул'ат кімдікі?
«өркөчӱ бік моінӯ узун
«нардаі кул'ат кімдікі?
«јығылғаны нар тӧдәі
«јардаі кул' ат кімдікі?
«өркөчӱ бік моінӯ узун
«садактаі саны салынған,
«јакшы кул'ат кімдікі?
«елбістәі ічін тартылған
«ечкі кул'ат кімдікі?
«тумчуғӯ үштӯ арадаі
«туіғағы сырдап коіған чарадаі
«бөрӯ кулак, бөкөн сан
«бөлөкчө кул'ат кімдікі?
«кулца кулак куран сан
«кутурған кул'ат кімдікі?
«ічәгәсі інәдәі
«ічкә кул'ат кімдікі?
«сыдырыш коіған тасмадаі
«сумбатӯ кул'ат кімдікі?
«кең сӧрысы кетмәндәі
«кесәләк бојӱ кетмәндәі
«кецәштӱ кул'ат кімдікі?
«Ебәрәгән јағын еркәіткән
«еркәштәі моінӯн коікоіткан
«өрӱстӱ кул'ат кімдікі?

«Как чокусў кумҕандаі
«кулактары кыіҕандаі
«öрўстӯ кул'ат кімдїкї?
«Кашка тіші кадōдаі
«какчīҕан кул'ат кімдїкї?
«Кызыл тіlї бўlōдäі
«кысматтӯ кул'ат кімдїкї?
«Арка моінў бір кулач
«ак јолтоі кул'ат кімдїкї?
«кадыксыс кірдї бäігäгä.
«Анан берї јаҕында
«маіканында машат бар,
«куіруҕунда кудук бар,
«астыртын ајактӯ калып кетпäгäн,
«ўстўртўн канаттӯ даірып öтпöгöн,
«кабырҕасы калкан тō,
«омурткасы орон тō,
«сары јылан кезäктӯ,
«кызыл јылан öзöктӯ,
«суксурдаі моінўн суксалҕан
«судаі сур ат кімдїкї?
«талаш болдў бäігäгä.
«Бістїн Јölöнўш тō керісї,
«бусурмандын бöрўсӯ,
«Ер Манастын Ак кула,
«ошу кандаі кöрўнöт?
«ошу алды бäігäнї,
«бу капырдын каны чоҥ Јолоі,
«чоҥ Јолоідўн ач бӯдан,
«ошу кандаі кöрўнöт?
«емäсї талаш болот бäїгäсї.
«Анын берї јаҕында
«туіҕаҕында тура јок
«тулпар öҥдӯ мал екäн,

«jўрögўндö дўlö jok,
«бўдан чалыш мал екäн,
«jўгўрöм деп jўткўнгöн,
«чыҕамын деп турҕаны,
«jердä ojo ҷапчыш токтобоіт,
«jўгўргöнў бiлiнбäiт,
«туiҕаҕы jергä илiнбäiт,
«kары jiлiк kakkандаі,
«öзў быjыл jеті бäігä чапkандаі,
«тöдаі тор'ат кімдікі?
«Jер астынан чыkkаны,
«jеті кўндöр болд'elä,
«арыk чäп салып тыр,
«ујатынан kошўп тўр,
«Eläман баідын баласы,
«Ер Töштўктўн Чал-kуірyk,
«ошу алды бäігäнi.
«Анын берi jаҕында,
«бутўнда бурмадан чідäр муңў бар,
«ўстўндö коржун көзў кумў бар,
«öрöлў тор'ат кімдікі?
«ошу алды бäігäнi.
«Анын берi jаҕында,
«Чубала баскан чыбар ат,
«өзў кімдін ат екäн?
«kадыксыс кірдi бäігäгä.
«Бет jаҕынан karасам,
«нokто кескäн аҕы бар,
«кыр аркадан karасам,
«екі кіші учkашkан,
«көтöн jöр таҕы бар,
«көкўl кер ат кімдікі?
«Ач аібалта белiндä,
«Кырҕыстардын елiндä,

«Аҕыш Коҷоштӯн јōр кер,
«ошу алды бäігäнї.
«Ыјык јалдан карасам,
«араба баскан таҕы бар,
«каптал јӯнӯн карасам,
«тӯндӯк баскан таҕы бар,
«öзӯ бос біāнїн баласы,
«бу тор'аіҕыр кімдїкї?
«ошу алды бäігäнї.
«Анын бері јаҕында,
«кар'аіҕырдың баласы,
«карт кӯрöңдӯн інісї,
«јōр бостӯн баласы,
«јорҕо бостӯн інісї,
«берäндї алҕан екäн даң-мїнäн,
«алтымыш тоҕус мал-мїнäн,
«јем јегäн екäн јеті батман даң-мїнäн,
«мустака тӯҕан кöк ала,
«темір тујак јес біläк,
«јеткіläң кӯlӯк кöк ала,
«бу бäігäдäн калыптыр.
«Кең Кулҷанын бојӯнда,
«мурун кырк бäігäсїн алыптыр.
«Анын бері јаҕында,
«беш јӯс токсон беш аттын ајаҕы,
«Ороңгунӯн кула бā,
«ошу алды бäігäнї».
Ендї ат аідамак болдӯ деіт,
Ыссык кölдӯ кыдыртып,
Тосор-мїнäн Тамҕаны
бір ашырып салды деіт;
кең Нарынды кыдыртып,
сыртка салкын јаілōҕа
аттын тујаҕы ташка кӯјöт деп,

jaі kышы кетӓт деп,
ат танылбаі калат деп.
Нарын ылдыі кыдыртыш,
ат чабычы баланын
азык тӯлӯгӯн Букарҕа салды,
баланы jаі кышы баксын деп,
атка jемдӣ берсӥн деп,
алтын мӧр бастырыш,
Букарҕа азык салдырыш.
Барсын коңур салкын кӯс-мӥнӓн,
келсӥн чымын учкан ала чалбырт jас-мӥнӓн,
jакшысы келсӥн терӥліп,
jаманы калсын терігӥп,
аты jӯрӯп кеттӣ деіт.
Алты арӓн капырды
ӱч арӓн бусурман
барын чактап келсӥн деіт,
Бок Мурундаі балаңыс
Маныкердӣ мындӣ деіт,
елдӣ чактап келгӓндӓ,
кыр мурундӯ кыза көс,
Кытаілардын Коңур Баі
Бок Мурундаі төрӧнӱ
келӥп кармаі алды деіт:
«Калдыраҕын салыныш,
«калдаі мінӓр мал екӓн,
«белдӓмчісӥн чалыныш,
«меңін мінӓр мал екӓн.
«Ак корӈун артарҕа,
«Есӓн Каңҕа тартарҕа,
«ептӯ jаілӯ мал екӓн.
«Маны-кердӣ маҕа бер!
«Маны-кердӣ бербӓсӓң,
«jелӓктӣ jердӓн тӱрӧрмӱн,

«ас бусурман құрғурдұ
«Бұкардың көк ташын көстөі сұрөрмұн,
«атандар жолғо жатпаібы,
«азамат алды катпаібы,
«азұларын аркаітып,
«ат өлұмұ болбоібұ?
«муруттарын чычаітып,
«ер өлұмұ болбоібұ?
«Jeläктұ наіза маі болор,
«арадаңы ас Кырғыс
«ат јеміна јаі болор.
«Чөптөі болғон Баі Казак
«тұшұгұнө јаі болор.
«Маны-кердї маға бер!
«Маны-кердї бербäсäң,
«баң ілгän баңларын
«балапан кырчын чаңларын
«кыіратармын каласып,
«ілатармын баласын».
Анда аіттың Бок Мурун:
«Jуртка кеңäш салаін!
«јурт бер десä берäін!»
Бок Мурундаі о төрө,
каіта салып келді деіт,
јурт карысы Кошоіғо,
аға кеңäш салды деіт.
Анда Кошоі аітат деіт:
«Төба Бокум туратыр!
«Алда Бокум туратыр!
«ат ајаңын јер караіт,
«куштұн бөзы тутам дыр,
«куш ајаңын көк караіт,
«Маны-кердї тіläсä,
«Манаска кеңäш салыңын!

«Манас Маны-кердї бер десä,
«андан кїн берiцiн!»
Бок Мурундаі төрөмўс,
Манаска jелїп келдї деіт,
Манаска келїп аітты деіт:
«Акаі тентäк тура тыр!
«Кытаілардын Коңур Баі
«Маны-кердї берсїн! деіт,
«берсäм ебї барб'екäн,
«коісом ебї барб'екäн,
«берät деген немäнї?»
Анда аіттың Ер Манас:
«Алты jашар екäндä,
«ак кулаңа мінгändä,
«аірмашта jўргöндö,
«ajaңы даіра Сўр көlдöн,
«jаін алдым мен Манас.
«Капырдын каны чоң Jолоі,
«токсон тōгö jўктöткöн,
«чajын алдым мен Манас.
«Кылбаңан iшїм jок болдў,
«төмöнгö кірä барңанда,
«Аläўкö деген кан чыкты,
«аітканынан jан чыкты,
«Коідон зекät берсїн деп,
«коідон зекät бербäсä,
«тiläп алңан Манасты,
«ак ўрўн кармап берсїн! деп,
«ак ўрўн кармап бербäсä
«урушар jерїн аіссын! деп,
«турушар jерїн аіссын! деп,
«боктобоңўн jерїмдї!
«токтобоңўн елїмдї!
«ер тiläктї көссўн! деп,

«елїн тāп кессїн! деп.
«Аӈа екі елчін jібäргäн,
«менїн атам Jакып Баі
«заманасы кӯрулӈан,
«тобурчак атым баілатып,
«өзӯм берäм деп jатат,
«Батыр Манас тентäгї,
«іт ічпäстїн ала көl
«іт аӈытып куш салӈан.
«Алтымышта Jакып Баі
«kаіра тартып келгäндä,
«kадырдӯ jалӈыс аітканда,
«алтымышka чыkканда,
«алты jашар Ер Манас
«алтымышka чыkканда,
«kан атасы Jакып Баі
«ak ӯрӯн кармап бердї деп,
«аскына Ноӈоі калкыма
«kантїп jōп берäмїн.
«Ak Кулаӈа мінät деіт,
«kабылан тӯӈан Ер Манас
«ачӯ jаман келät деіт,
«ат куіруӈӯн чӯjöт деіт,
«алты капka кең Кокан
«аралап jӯрӯп чабат деіт,
«берät деген немäнї,
«кечä сары өзөн Чӯідӯн башында
«бір тоӈоштӯм Коңур Баі,
«сондо алы jетпäгäн,
«атасы каітып кӯптӯ,
«енäсї егіс тӯптӯ,
«берät деген немäнї,
«бӯгӯн Маны-кердї алӈан сон,
«ертäн ak куланы бергїн! деп,

«eldärdä jigit kŭlŭk at
«барын алып коiҕон соң,
«kазан бактаi kаiран баш
«кан алдынан jаiласа,
«тŭлҕадаi kаiран баш
«тŭ алдынан jаiласа,
«сыра берät дегän немäнi.
«Кечä Бакты-кŭраi башында,
«бiр тоҕоштŭм Коңур Баi,
«сондо алы jетпäгän,
«емi алы jетäiбi?»
Батыр тŭҕан Ер Манас
ырҕып кеттi ордŭнан,
көт jаҕынан kараса,
кырк кiшiнiң чаңы бар,
бет jаҕынан kараса,
беш аiдар тŭгŭ бар.
Токоiдо ajy беттäнгän,
белäстä jолборс баштанҕан,
Чajан көстŭ чап jаktŭ,
коңур сакал сас беттŭ,
кабылан тŭҕан Ер Манас
Бок Мурундаi баланы
ачыланып салды деiт:
«Берät дегän немäнi?»
Jiн kаiтып jаткан соң,
ŭч аi jŭсŭ болҕŭнча,
аштытартып болдŭ деiт,
емi немäнi мöрöi кылам? деп.
Jаткан elгä чакырŭча салды деiт,
Jō бäiгä чабамын деп,
jō бäiгäнiң баш екäн,
алтымыш ала бука саiды деiт.
Төштŭк jер астынан тāптыр

Jерїн секіртпäс деґäн бар екäн,
Jолоідўн ӧзы мӱс
бір кӯ кемпір бар екäн,
ол кошулўп салды деіт,
ўч аічылык jолдордон
jӧ бäіґäнї чапмак болўп калды деіт.
Ўч аічылык jолдордо
jетїп барда jӧлӧр,
о кемпірдї карасаң,
арак куjўп алып тыр,
тамам барҕан jӧгӧ
аракты берїп салып тыр,
ошу барҕан jӧлӧр
мастар болўп калып тыр,
кемпір каіта салып тыр.
Eläман баідын баласы,
Ер Төштўк төңгӧ чыҕып тыр,
тўгӧрӧтӧ карап тыр,
Jер астынан тāп тыр,
Казатар мерґäн карап тыр:
«Аты jакшы аі jаркын төрӧм,
«ӧзӱ jакшы кўн jаркын төрӧм,
«Jолоідўн кемпір келä jатыр төрӧм».
Кӧнӧчӧктӧі боҕонў
кылып алды Казатар,
бір бетїнä ӯ сїпаіт,
бір бетїнä су сїпаіт,
jасына jалынып,
кудаjына сїнїп,
ертäн тартып кечїндä,
кечкі мал бешїндä
тартып їдї кемпіргä.
Анда аіттың Казатар:
«Бу кемпіргä карасам,

«аласын аіра бергämбї?
«амына ӯлар jабылып,
«аласы шішіп кеткämбї?
«чатқajактан кӯ кемпір
«jӯгӯрö албаі калҕambы?
«Jерін секіртпäс карасам,
«уктап тура калҕambы?
«ошу jердäн jelгämбї?
«кӯ кемпіргä jеткämбї?
«jалдап jелїп öткöндö,
«jебäнї сӯрӯп алҕambы?
«jелїп бäігä кіргämбї,
«мöрöідӯ алып алҕambы?
«ендї каітып jатқambы?»
Jуртқа чақырып салҕанда,
Jурт алҕанын білгändä,
Бок Мурундаі төрömӯс
емї немäнї мöрöі кылам деп,
jатқан elгä чақырӯчы салды деіт,
jӧ балбан тӯссӯн деп,
алтымыш ала jорҕонӯ
матӧҕа салды Бок Мурун,
карасы кojӯп калсын
төрöсӯ тӯссӯн балбанҕа,
капыр-мїнäн Бусурман
каіда мындаі аш берät?
Кӯн чачырап чыққанда,
балтыр етї баладаі
толоі болҕон ер Jолоі
бос төбönӯн башында
басып келїп олтурдӯ.
Улу шашкы болҕӯнча,
бусурмандан аста адам чыкпады,
Jолоідӯн сарына чыдабаі,

кӱндӧр чашкы болҕон соң,
бӧрӱ̄ көстӱ̄ ку мурут,
кабылан тӱҕан Ер Манас
бастырып келдї Кошоіҕо,
Кан Кошоіҕо аітты деіт:
«Кабылан Кошоі Кан аба,
«бу капырҕа јыкпаі,
«ошу бäігä кім берät,
«јыҕылбаі бäігä кім алат,
«бекіп калҕан беіштїн
«ешігїп ачкан Ер Кошоі,
«el карысы Кан Кошоі,
«сен кандаісын балбанҕа,
«јыҕып бäігäнї алҕанҕа,
«јыҕылып куру калҕанҕа».
Кошоі кан аітады:
«Карылык каршы келd'elä тентäк,
«јашым токсон бешкä чыкт'elä,
«бір картајып кеткäмїн,
«кең Кегäндїн бојӱнда,
«Кенцäкäнїн тојӱнда,
«Тӧ-теңнäрїмäн кармашып,
«анда кӱчӱ̄м бір таіды.
«Казылыктын ојӱнда,
«Кар јäбастын бојӱнда,
«Алп-бӧрӱ̄-мäн кармашып,
«анда кӱчӱ̄м бір таіды.
«Капырдын каны Нес-Кара,
«аны камап јаткында,
«јаңыс ӱлӱ Біläрік
«капыр кармап кеткäндä,
«алты капка чарбакта
«катӱ̄ уруш салҕамын,
«јаңыс ӱлӱ Біläрік

«анда кўчўм бір таіды.
«Тўш'албаімын балбанҕа тентäк!
«Jыҕып бäігä алҕанҕа
«бöлöктўн ўлў тўшўргўн тентäк!»
Барык-Балакчан елїнäн
бастырып келдї Ер Манас:
«Тоҕус ўл кенцäсї,
«кудаідын сўігöн міндäсї,
«Eläман баідын баласы,
«jергä тўшкöн Ер Тöштўк,
«сен кандаісын балбанҕа?»
Jыҕып бäігä алҕанҕа,
jыҕылып куру калҕанҕа,
о-да болбоі коідў деіт.
Тöштўк турўп мыны аітат:
«Jер астына тўшкöлў,
«jеті jылдар болд'elä,
«jер ўстўнö чыккалы,
«чакырўчы келд'elä,
«ујатымдан келгämін,
«тўш'албаімын балбанҕа,
«jыҕып бäігäң алҕанҕа,
«jыҕылып куру калҕанҕа тентäк!»
Töштўк болбоі коідў деіт,
Кызыл-Баш Оҕан јуртўнан
еркäјїп чыккан бала екäн,
батыр Манас бастырып,
маңдајына келдї деіт,
батыр Манас аітат деіт:
«Алп-Аімät інісї,
«абышка кемпір баласы,
«алты јашар Кök Кojон,
«сен кандаісын балбанҕа?
«jыҕып бäігäң алҕанҕа?

«јыҕылып kуру kалҕанҕа?»
Кӧк Којон аітат Манаска:
«Јыҕып бäігä алҕанҕа,
«јыҕылсам kуру kалҕанҕа,
«тӱш'албаімын балбанҕа».
Тōдаі болҕон Јолоідӯн
аідыңга чыдабаіт,
ас бусурман бу kурҕур
ер адам-да чыkпады,
kашkа таман јек ӧтӱк
темір таман ӱзӧңгӱ
аk булчуңдӯн ӱстӱнӧн
kабылан тӯҕан Ер Манас,
теппäі ырҕып тӱштӱ деіт,
басып бара јатkанда,
кічігїнä Кӧк Којон,
бастырып чыҕып кеlдї деіт:
«Аkаі тентäк kантäісїн,
«Јӧlӧнӱш сары керäсї,
«бусурмандын бӧрӱсӱ,
«јасып тајып мен јыkсам,
«kудаі біскä бербäібї?
«јасып тајып јыҕылсам,
«бусурмандын беlї kатӯ,
«бір тутkасын бастыk деп,
«јеläктї јердäн тӱрбӧібӱ?
«ас бусурман kурҕурдӯ
«Букарды кӧстӧі сӱрбӧібӱ?
«атандар јолҕо јатпаібы,
«азамат алды kатпаібы,
«јыҕылсам јерläр кӧтӧрӧр,
«јыkсам Јолоі кӧтӧрӧр,
«мен тӱшӧім балбанҕа!»
Кічігїнä Кӧк Којон,

аттан тұшұп келді деіт,
жұрөгұ төдан чоң екән,
колұ күчұ jок екән.
Ел четіндә Кан Кошоі,
бастырып чыңып келді деіт:
«Акаі тентәк кантәісін?
«кічігінә Көк Кojон,
«жұрөгұ төдан чоң екән,
«колұ күчұ jок екән,
«картаісамда Кан Кошоі,
«мен тұшөін балбанға».
Кошоідұ чечіндіріп караса,
бojұ алача бел еңчәр,
бөры jасы кемәдәі,
балбан jасап коіңон кемәдәі,
Кан абасы Ер Кошоі,
балбанға тұшмөк болдұ деіт.
Басып бара jатканда,
Кан Коңомдон бат'алып,
баса бара jатып тыр.
Батыр Манас чакырат:
«Акаі Кошоі кан аба,
«бутұңдағы чалбарың
«тұған марал терәсі
«jacka мал атыпсын,
«окурасы бар екән,
«ортоң колұн салбаібы?
«аландан аірып албаібы?
«абыірың jуртка көрсөтұп,
«уjат кылып коібоібұ?
«Кан баласы Каныкәі,
«катындардын jакшысы,
«мактап аіссам болбоібұ?
«Кан баласы Каныкәі,

«мергäндäргä ок бергäн,
«аласына салҕалы,
«алтымыш алты моіноҕў,
«бары алаҕа салҕалы,
«алтымыш текä терäсї
«коі макмал-мїнäн іштäттїм,
«Каныкäігä тіктїрдїм.
«Аш аткысын аітаін,
«тöрт аі јўсў болҕончо,
«ўч īлäтїп малдырдым.
«Кан абасы карт Кошоі,
«ычкырдын јајын аітаін,
«асыл јердä дандалҕа,
«тō кöтöргöн балбанҕа,
«јең ічїнä īлäттїм,
«Кан абасы карт Кошоі,
«емї балбанҕа тўшсöң,
«чалбарымды кīп тўш!»
Кабылан тӯҕан Ер Кошоі,
анда аітты Манаска:
«Ајак тентäк, Манасым,
«атын мактаі турбаібы?
«баш тентäк, Манасым,
«катынын мактаі турбаібы?
«Чалбарыңды алып кеl!
«баҕалаҕын јулкаін!
«барын аірып салаін!»
Картаісада Кан Кошоі,
колў кўчўн чоҕултўп,
чалбарды кīп алды деіт,
тізäгä ченäп тўрдў деіт,
колў-мїнäн тарт'еlä,
јашка каіштаі чојўлўп,
бојў-мїнäн тең болдў,

kojo берїп салҕан соң
јашка каіштаі бірішїп,
ілїп барып калҕан соң
Кошоі батыр даҕы аітат,
Манаска турўп кеп аітат:
«Акаі тентäк туратыр,
«бул аітканың еп екäн,
«бістїн јаман катындар
«кеlіндїн тырмаҕына бір кўндö
«мың аіланса еп екäн.
«Есäн барып сō каіссам,
«саламат барып сак каіссам,
«јар кудајым јар болсо,
«јасаҕан пірї колдосо,
«алтын јаным акпаса,
«кўмўш јаным кўібöсö,
«бутўмдаҕы чалбарды
«анымїнäн талашпа».
Картаіҕан аба Кан Кошоі
Манастын бергäн чалбарды
сурап алып кеттї деіт,
Манастын тöрölўгўн біlдї деіт.
Атан тōдöі алчајып,
Јолоі басып чыкты деіт,
таілак тōдöі таіраңдап
Кошоі басып кеlдї деіт,
кабак атар кош кашат
кол сунушўп кеlдї деіт,
öкō кармалышып кеlдї деіт,
кармалышып салҕанда,
булчуң етїн ўзўшўп,
таі букадаі сўрўшўп
кўнў тўнў он беш кўн,
öкō кармалышып јатты деіт.

Бура тарсса болбоҕон,
кабылан Кошоі карасаң,
букадан талым алҕан кул
каіра тарсса болбоҕон,
камалдан талым алҕан кул
аласынан алды деіт,
аласын аірып салды деіт,
абуірын јуртка көрсөтүп,
ујат кылып коідү деіт.
Бір күндөрдө канттї деп,
кабылан түҕан Ер Манас,
бастырып чыҕып келдї деіт.
Ар каісы јердән караса,
төдаі болҕон чоң Јолоі
Кошоідү баса калып тыр,
Манастын ачү јаман келїп тїр.
Он екідән өргөн булдурсун,
асї өгүс терәсїн
өзү кылҕан булдурсун,
коі соібоҕон Сарттарды
кокуілаткан булдурсун,
төбөдөгү јїндї
төрт бөлүнткөн булдурсун
тартып ідің ер Манас,
кабылан түҕан Кошоідү
катү чәп салҕамбы?
кабылан түҕан Ер Кошоі
ет ачыныш калҕамбы?
кабылан Кошоі карасаң,
Манасты кылчајып карап алды деіт,
Манаска карап аіттың деіт:
«Акаі тентәк не деісїн?
«окоі тентәк не деісїн?
«енәкәм јаман кіші екән,

«тар бешіккä салыптыр,
«тал ортом kӯш болӯптӯр,
«аіkалыша бӱ̈тӱ̈птӱ̈р,
«аjаkтаі болҕон сары су
«астыма уjӯп kалыптыр,
«kабуkkа ырбап кетӣптӣр,
«Тӧдаі болҕон чоӊ Jолоі
«Калмаkча kармап алып тыр,
«чыkанаkтан салып тыр,
«тал ортомдо чемірчäк,
«kобуҕум kарап кетӣп тӣр,
«ченäп уkтап jӱ̈рӱ̈кмӱ̈н,
«kартаісада Кошоідон
«тамашасын кӧрӱ̈птӱ̈р!»
Кабылан тӯҕан Ер Кошоі
Манаска бу кеп аітkанда,
kаптӣ kармап алды деіт,
kаіра таштап кетт'еlä,
тон kураҕан емäдäі,
таш kулаҕан емäдäі,
Jолоідӯ jыҕып кетт'еlä.
Ас бусурман kурҕурдӯ
мӧрӧі алып kалдыла,
бу jӣнҕа кім чыҕат?
kудаі берсä кім jыҕат,
kартаіҕанда Кан Кошоі
мӧрӧі алып kалды деіт.
Мӧрӧі алып kалҕан соӊ,
Он екідä Бок Мурундаі тӧрӧӊӱ̈с
чаkырӯчы салды деіт,
алтымыш ала jорҕонӯ,
матӧҕа салды Бок Мурун,
kарасы kоjӯп тӧрӧсӱ̈ тӱ̈ссӱ̈н,
саjышkа кіші тӱ̈ссӱ̈н деп,

Капыр-мінән бусурман,
Каіда мундаі аш берчі?
Чакырўчы келгандә,
Кашкар, Жаркән сураған
Кыр мурундў кыза көс,
Кытаілардын Коңур Баі
Канаттў кара бедәнї
Бутка салып чыкты деіт,
Караған наіза комдонўп,
Мустаі темір кінїп,
Буттаі темір курчанып,
Бутка салып чыккан соң,
Ас бусурман курғурдан
Коңур Баідын сарына чыдабаі,
Тіптї адам чыккан жок.
Кытаілардын Коңур Баі
Алтымыш ала жорғонў
Матосын кыркып алды деіт.
Алтымыш ала жорғонў,
Тіп алып жөнөлдў,
Бөрў көстў кў мурут
Кабылан тўған ер Манас
Бура тарта бергәндә
Коңўр Баіды чаптыла.
Журтка бузук салды деп,
Алтымыш ала жорғонў
Каіта аідат келд'елә,
Бөрў көстў кў мурут
Кабылан тўған ер Манас
Бусурманға кыіғырды:
«Бу жінға кім чығат?
«кудаі берсә кім жығат?»
Оғаның каны Мус Бурчак
Ак булчуңдў мінді деіт,

тӱ̆п Коконҕо јібäргäн,
тутам јерӣн нылдатkан,
тутам јерӣн сырдатkан,
kош кӧмӧкӧі сыр наіза
kолтуkkа kысып алды деіт,
еңкäіштäн ӧткӱ̆рӱ̆п,
кӧlӧңкӱ̆гӧ јеткірӣп,
Коңур Баідаі kашkаҕа
јетӣп наіза салды деіт.
Бура тарта бергäн соң,
Манас сајалбаі ӧтӱ̆п кеттӣ деіт,
Кытаілардын Коңур Баі
kанаттӯ kара бедäнӣ
санга басып алды деіт,
kолтуkkа kысып салды деіт,
наіза мӣнäн Манасты
kолтуkта kојӱп кетт'еlä.
Батыр тӯҕан Манастын
ер назар тӣгäн kул екäн,
етӣнäн наіза тарыбаі,
етӣ ӧрып kалҕан соң,
аk булчуңдаі кӱ̆lӱ̆ктӱ̆
kаіра тартып алҕан соң,
Манастын ачӯ јаман кеlгäн соң,
kачырып kојо бергäн соң,
алтараҕын кӧп kапыр,
арасын кӧстӧі kачkан соң,
наізамӣнäн Ер Манас
kолтуkта кеlӣп kоіҕон соң,
Кытаілардын Коңур Баі,
ырҕыта kојӱп салҕан соң,
маkтанып кеlдӣ ер Манас:
«Бу јӣнҕа кім чыҕат,
«бу јӣнҕа мен чыҕам,

«кудаі берсä мен јыҕам».
Тӱркӱгӱн алтын ак чатыр
ешігінä тӱштӱ деіт,
јалында јыбанак саптӯ ак кестїк
јанынан сӯрӯп алды деіт,
јердä јаткан јыҕашты
јердäн сӯрӯп алды деіт,
кыја јонӯп олтурдӯ.
Емдї он екідä Бок Мурун
чакырӯчы салды деіт:
«Наіза бојӯ ор касты,
«алтымыш јамбы кӧп тӧктӱ,
«тӧ̄ баілап салды деіт,
«алда баілаҕан тӧ̄нӱ
«тішмїнäн чечмäк кім болор?»
Капырдан чыккан Ороңго
тӧ̄ чечмäк болдӯ деіт,
кӧтӱ башын чапкылап,
Ороңго басып кеlдї деіт.
Тӧ̄ чечїп атканда,
бусурмандын Коілӯ Баі
басып кеlдї Манаска:
«Аты јакшы аі јаркын тӧрӧм,
«Ороңго бараін!
«олңосӯна орток болӯп кеläін!»
Андан Манас аітат деіт:
«Барсаң бара коіҕӯн!» деп.
Коілӯ Баі басып кеттї деіт,
еңкäјїп аткан Оронго
кӧт јаҕынан кеlдї деіт,
таі букадаі какт'еlä,
алтымыш јамбы чачылды,
ӧкӧ̄ бӧlӱп алҕан соң,
асыл Манас мыны аітат,

асыл јаідан акырат,
Алман Беттї чакырат:
«Асыл чором аі јаркын,
«тӧба чором кӯн јаркын,
«Ороңго урҕачы да болсо кан елä,
«Ороңгонӯн бір кӧнӯнӧ јетпäсїн,
«тӧрӧлӯк кылып салаін!
«ат алып барып мінгїсчї!
«тон алып барып кїгїсчї!
«абуірын јäп келсäңчї!»
Асыл чоро Алман Бет
сары ала-мїнäн јелät деіт,
Ороңгоҕо келät деіт,
келä јатып мыны аітат:
«Пӯ! Ороңго бетїңäі,
«ач бӯданы јетäлäп,
«Јолоі кірсїн кӧтӯңӧ,
«кемірäјїп көрӯнӧт,
«керкі сапты тыккамбы?
«ӯңӯрӧјӯп көрӯнӧт,
«ӯшкӯнӯ сабын тыккамбы?
«тышы кара көрӯнӧт,
«кара кӧ јаҕып коіҕомбӯ?
«ічї кызыл көрӯнӧт,
«кызыл ӧкпӧ тыккамбы?
«пӯ! Ороңго бетїңä,
«ач бӯданы јетäлäп,
«Јолоі кірсїн кӧтӯңӧ!
«кӧтӯңдӯн ічї јылҕадаі,
«бӧбӧчӧгӯң тӯлҕадаі!»
Анда Алман Бет чоро
таштап кеттї сарпаіды,
кӧтӯ башын аштырып.
Ороңго алды мӧрӧідӯ,

алып барды јамбыны.
Ар мӧрӧјӱ̆ біткӓн соӊ,
ашын тартып болҕон соӊ,
кеӊ Буkардан ат кеlӓт,
чымын учkан ала чалбыр јас-мӣнӓн.
пӓ̄нӣ боілоп чыҕып тыр,
сыр теӊістӣн ајаҕын,
јаkшысы кеlдӣ тірілӣп,
јаманы кеlдӣ терігӣп,
атты сӱ̆рӧп алам деп,
кӧтӧрмӧгӧ сӱ̆рӧ̄нгӧ,
тоілоп јӱ̆ргӧн еl кеттӣ.
Бусурмандын еlдӓрдӓн
Алман Бет Сырҕаk екі ӯл
Манастын ал чоросӱ турбаібы?
Коkондон барып сӱ̆рӧін деп,
Коkонҕо кӧстӧп чыkтылар.
Капырдан кеттӣӊ екі адам,
чоӊ Јолоідӱн екі ӯлӱ,
Ӧкӧм Болот, Тӧрӧ Бек,
о-да кеттӣ Коkонҕо.
Сырдаіраҕа кеlгӓндӓ,
ач бӯдан кеlӓт алдында,
ӧркӧчӱ̆ бӣк, моін узун,
јорҕо басыk чоӊ kула
ер Манастын аk kула,
kара терӣ kатыптыр,
сурҕулап болӱп kалыптыр.
Арандаі ӧсын ачыптыр,
kандӯ кӧбӱ̆к чачыптыр,
аk kула кеlӓт тарыштап,
Тас Маімат кеlӓт Манастап,
јар Масарҕа кеlгӓндӓ,
јарым чаӊы бір кӧрӧт,

кеlä јатыр ак kула,
Кан Јолоідӯн ач бӯдан
астына кеlä јатыр.
Öрö кеткäн ат екäн,
kартајыңkы тартыштыр,
kалҷаңдап кеlä јатыр.
Ак kуланын јӯгӯргöнӯ біlїнбäіт,
тујаҕы јергä ilїнбäіт,
Јар Масарҕа кеlгäндä,
Чоролорӯ чоҕултӯп,
асыл Манас мыны аітат:
«Барың бірдäі Коі-ҕашkа,
«барың бірдäі Сапkашkа,
«Каңгаілап кеläт бір атың,
«алтаілап кеläт бір атың,
«Орустап кеläт бір атың,
«Оіроттоп кеläт бір атың,
«Кырҕыстап кеläт бір атың,
«Кырымдап кеläт бір атың,
«алаштаҕан урāп јоk,
«манастаҕан сӯрӧн јоk,
«ак kула сā kылбасам,
«кергіlчäк башың кеспäсäм,
«кең сōрыңды оібосом,
«јол ӯстӯнö соібосом,
«бöрӯ-мїнäн kускунҕа
«бӧдö тојӯп kылбасам».
Ат башындаі јӯрöгӯ
аттаі тӯіlöп батпады,
кöкӯрöккö јатпады.
Барыk Балаkшан еlїнä,
чыҕып кеlгäн Аҷу Баі,
јатkан kоідӯ турҕуспас,
kоңӯр јігіт турбаібы?

Jурттан алқыш көп алған,
Бек-сат жігіт турбаібы?
Төрөлӱгӱ ашынған
Ат көбӱктөп турӱптӱр.
Оҕо коідӱ Аӈу Баі:
«Е алда төрөм аі jарқып,
«е тӧба төрөм кӱн jарқын,
«Алман Бет чороӈнӱн,
«қыіҕыл қычқыл ачӱн,
«қудасы-мінән ӱч чықты,
«ақ қула келä jатқан бам,
«атыӈнын башын бура тыр төрөм!»
Аӈу Баі аітты бу кептӣ,
асыл тентäк ақырат,
Чоролордӱн ат атынан чақырат:
«Е Муратым, Мурат Бек, чором,
«мындаі чапқан Қуат Бек, чором,
«Еӈämдän тӱҕан Jанім, чором,
«Елім, Сеіт, екі ӱл, чором,
«Қазақтардын Карҕандаі, чором,
«Мырза jаш ӱлӱм, чором,
«Бӧрӱнӱн ӱлӱ Бӧрӱчӱм, чором,
«ақ қулам ақсап кеткändä,
«алтын тақа jес мықты,
«бек тақалап берӱчӱм,
«Ақ Балта ӱлӱ Болотӱм, чором,
«Коӈрӧлы Баідын Кош Абыш, чором,
«төлгӧчӱ Кара Төлӧгӱм, чором,
«Jӧрунчӱ қара Бадышам, чором,
«тӱндӧ тӱлкӱнӱн ісін joҕолбас, чором,
«Тӱрсӱн таілақ Шӱтӱм, чором,
«тӱтӧп турҕан мылтыққа, чором,
«тӱрс качырып урушқан, чором,
«Караӈыда қарсақтын ісін jаӈылбас,

«кабылан таілак аі јарқын, чором,
«аі-мінән күнүм е, чором,
«ортосұнан бүткönүм, чором,
«күн түбүндö таіңаным, чором,
«ортосұнан бүткönүм, чором,
«курсакка бүссö бір бүткön, чором,
«кундакка јасса бір јаткан, чором,
«köскö саіңан Көк Сырңак, чором,
«капырдын каны болңұнча, чором,
«Бусурман кулү болом деп, чором,
«ак теңкі булүн чачканым, чором,
«алтаілаңан Калмактан
«ер öлтүрүп качканым, чором,
«сар'ала мінгän Алман Бет, чором,
«ак куланы токтоткүн, чором,
«он екі кыстын колүна, чором,
«јумурулап чалдырңан, чором,
«јібäктän кылңан ноктом бар, чором,
«чачпаі турүп катыңар, чором!»
Емді кырк чоро үнүн укканда,
ак кулаңа камалап кетпäспі?
Манастын үнүн укkан соң,
батыраја түшпöспү?
Öкүм Болот, Төрö Бек,
ач бұдан үнүн салып тыр,
катты сүрöп калып тыр,
башын чаікап салып тыр.
Ак куланы карасаң,
асыл тентäк Ер Манас
ак куланы сурöп түр,
ач бұдандан öткörүп,
каіра тартып турүптүр,
Оруста болсо кан едї,
бір талаі елдін баш едї.

«ач бӯданда jолҕо jакшы кылалык!
«jолҕо jакшы кылҕан соң,
«ак куланын көтӯнӧн
«анан салып кетäлïк!»
Коі кашкасын чоҕултӯр.
Чоң Joloi кан аітты деіт,
Батыр Манас карасаң,
тура калды ач бӯдан,
jар кудаіҕа jалынып,
jасаҕанҕа сïнïп,
ач бӯданды тартт'elä,
jыҕыларҕа jер таппаі,
тӧ кураҕан емädäі,
jердї кäп joҕӯлдӯ.
Öштӯк-мïнäн jыкты деп,
Öкӯм Болот, Төрö Бек
Манастын чоросӯн келïп чапт'elä,
кысык уруш болдӯ деіт,
емдї аіды карасаң,
кӯнӯ̆ тӯнӯ̆ он төрт кӯн
наіза-мïнäн сajышып,
jаркасы көккӧ чыҕышып
балта-мïнäн чабышып,
балдаҕынан аірышып,
кылыч-мïнäн чабышып,
jаны колдо алышып,
кызык уруш болҕон соң,
капырдын каны чоң Jолоі,
Каңкаідан кабар jеткäн соң,
аҕар алтын ак кӯмӯш
Jолоі талап алҕан соң,
алтаілаҕан көп капыр
намыс кылып кеткäн соң,
он беш чоро баш болӯп,

Алман Бет турдӯӊ урушта,
jeläктї jердäн тӱ́рӱ́шӱ́п,
тӱ́пäктӱ̄ наіза тӱ́рӱ́шӱ́п,
башы кöсӱ́н баралап
бӱ́ткöн бојӯн јаралап,
koi бōрындаі kара kан,
koінӯна јаман толӯшӯп,
kапырдын ішї оӊошӯп,
аkkаӊгы іӓр сырдыӄаш,
kашын јара чаптырып,
kан јöткӱ́рдӱ́ Алман Бет.
Кытаілардын Коӊур Баі
öштӱ̄ кöктӱ̄ kул екäн,
Сар'аланы јӱ́ргӱ́спöі
сар'ала мінгäн Алман Бет
Аіӄыр јолӯ бос тöӊдӱ́
сар'аланы јӱ́ргӱ́спöі,
јан башы толӄон оk болдӯ,
kабылан тöрö јоk болдӯ.
Екі јаӄын маранып,
Алман Бет тöгöрöтö kаранып,
ошу тентäк kel'атат,
öзӱ́нöн öзӱ́ оӊӯраіт,
аk kуланы ары берї јетäläп,
Сары öзöк чалып кетпäсїн!
тујаӄына kан тӱ́шӱ́п,
бар таман болӯп kалбасын!
Алман Бет турӯп мыны аітат:
«Кöі-ӄашkанын кöбӱ́ kelät кöбӱ́ јоk, тöрöм,
«Сап kашkанын јарым kelät јарымы јоk, тöрöм,
«јылkылӯ јергä тујаkчы, тöрöм,
«elдӱ́ јердä кöгöн јат, тöрöм,
«kыстӯ јердä оіношчӯ, тöрöм,
«аk kаӊгы іäр сырдыӄаш, тöрöм,

«кашын jара чаптырып, төрөм,
«кан jöткөрдӱ Алман Бет, төрөм,
«алты арāн капырдан, төрөм,
«арасына таштадың, төрөм,
«кандаі шумдук баштадың, төрөм?»
Анда аіттың ер Манас:
«Андаі болсо аі jаркын, чором,
«өзӱ jакшы кӱн jаркын, чором,
«Коңрōлы Баідын Кош-абам, чором,
«кош ат-мінän ӱігö бар, чором,
«Сары өзөн Чӱідӱ кыдырып, чором,
«бір Чöңөрдӱ аша көр, чором,
«кең Таластын бojӱнда, чором,
«алты баідын аралда, чором,
«Атакäм Jакып Баідын елї болӱчӱ, чором,
«Төкөр уста болӱчӱ,
«бердім елї беш аі jӱсӱ болңолӱ,
«ак албарс сыныш калңалы,
«кылдыб'екäн кылышты,
«соктӱб'екäн сōтты.
«Кылбаса емдї кылышты,
«сокпосо емдї сōтты,
«Төкөр устаны бір öлтӱрӱп салыңар!
«Jатык тілдӱ Аңу Баі, чором,
«мындан ары сен барсаң, чором,
«Нарңы атасы Камбар кан,
«өзӱ атасы Аідар кан,
«Аідар кан ӱлӱ Көкчögö,
«көк ала атын берсін де!
«көк ала атын бербäсä,
«Көк аласы көскö jеткінчä,
«Көкчöдöн башка jōм jок.
«Кең Алңан ічіндä,
«öст'аі екäн Jамңырчы,

«Јамҕырчыҕа јетїп аіт,
«алтын кӧстӯ̄ Мердіјӓн
«мердіјӓндї берсїн де!
«мердіјӓндї бербӓсӓ,
«Јамҕырчыдан башка јōм јок.
«Сӯт болоттӯ берсїн де!
«Кар'уста кылып бек соккон,
«сӯт болот ӧзӯ̄ јакш'elӓ.
«Андан ары сен барсаӊ,
«el четїнӓ Кошоі бар,
«јурт карысы кіш'elӓ,
«анда бата алып каіт!
«Андан ары сен барсаӊ,
«Абылаі Јаӊгыр Кан Коӊоӊ,
«андан бата алып каіт!»
Аӊу Баі јӯрӯ̄п кеттї деіт,
Коӊрōлӯ ӯлу Кош Абыш,
кош ат-мїнӓн чапты деіт,
Сары ӧзӧн Чӯідӯ̄ кыдырып,
бір Чӧӊӧрдӯ̄ ашты деіт,
Кеӊ Таластын бојӯнда,
кеӊ Кол-ата ојӯнда,
Јакып Баі elї бар екӓн,
Алты баідын арāнда,
Тӧкӧр уста барды деіт,
аіткан екӓн устаҕа.
Тӧкӧр уста мыны аітат:
«Кылдым elӓ кылышты, чоро,
«Соктӯм elӓ сōтты, чоро,
«мен тентӓккӓ бараін, чоро,
«Манаска јōп аітаін, чоро.
«Кылыштын јајын аіткан соӊ, чоро,
«кара бӓ̄ мінїп каітаін, чоро,
«Каныкӓігӓ аітаін, чоро».

Төкөр уста мыны аітып,
атка мінің бастырды,
Манасты көстөі бастырды,
Манаска јетә келгән соң,
Манаска салам берґән соң,
Манас аітты устаґа:
«Кылдыңб'elä кылышты, даркан?
«соктўңб'elä сōтты, даркан?»
Төкөр уста јōп аітты:
«Кылдым elä кылышты, тентäк,
«соктўм elä сōтты, тентäк,
«кылыштын јајын аітаін, тентäк,
«кылўны чыдабаі, тентäк,
«јаман јаным кыіналды, тентäк,
«өгōсўнө чыдабаі, тентäк,
«elў өгōм јојулдў, тентäк,
«соґўна чыдабаі, тентäк,
«сом балкалар јојулдў, тентäк,
«басўна чыдабаі, тентäк,
«балдарым бары јадады, тентäк,
«мізї сары болсўн деп,
«мізін ўґа суґардым, тентäк,
«өзўңдў карап шіітäбä, тентäк,
«катў урушка салыңар, тентäк».
Каіта јўрдў Ер Манас,
Кырк чороґо келдї деіт,
кабылан тўґан Ер Манас
кырк чороґо аітты деіт:
«Саґындык сарґыл мінälї, чором,
«ерікcä кулан аталы, чором,
«ерікпäcä мөірөгө аталы, чором,
«Ўч карōлґа баралы, чором,
«Аідар кан ўлў Көкчөдөн, чором,
«көк ал'ат сурап берґән јок, чором,

«Малҕа kарōчыk тыр kул, чором,
«Кökчӧдӧн башkа јōм јоk, чором,
«ертäң-мĭнäн турӯңар, чором!
«сар'алаҕа мінä кӧр, чором!
«ӱч kарōл ӧтӱ̆п бар, чором!
«kалдыраҕын салынҕан, чором,
«kалдаі малын кӧрӱ̆п кеl, чором!
«салбыраҕын салынҕан, чором,
«јаізаң малын кӧрӱ̆п кеl, чором!
«Јаңыс аттын јолӯнда, чором,
«Ја Меркäнĭн јегĭндä, чором,
«Кысыл Кӧкӧн јајы бар, чором,
«Капырдын kаны чоң Јолоі,
«јылkысын оттор јатат деіт,
«јылkыны чалып алыңар!
«Јылkы оттор ол болсо,
«јылkы басып алалы!
«кӧрӱ̆нбӧі кӱрмӧн кіјälĭ!
«топу тоноп алалы!»
Таң тӱңкӱјӱ̆п аткан соң,
тараза јылдыс баткан соң,
јылдыска оңдоп чыkkан соң,
сар'аланы міндĭ деіт,
сар'ала мінĭп Алман Бет,
Чалҕынҕа јӱрӱ̆п кеlдĭ деіт,
јаңгыс аттын јолӯнда,
Ја Меркäнĭн јегĭндä,
kапырдын kаны чоң Јолоі,
јылkысы оттоп кеlĭп тĭр,
тӱгӧрӧртӧ kастырып,
јер аратып бастырып,
јер аратып алҕан соң,
kаіта салды тӧрӧгӧ,
тӧрӧгӧ кеlĭп аітты деіт:

«Jаңгыс аттын jолӯнда,
«Jа Меркäнïн jегïндä,
«jылкысы оттоп келïп тïр, төрöм,
«ошу бӯгӯн аттаныш, төрöм,
«орунҕалы тō болдӯ, төрöм,
«Jолоі-мïнäн jō болдӯk, төрöм,
«Тӯпöктӯ jерï тӯрöлӯ, төрöм!
«jылкыны каттӯ тïjälï, төрöм!
«калдыраҕыш салынҕан, төрöм,
«калдаіды сајып алалы, төрöм!»
Манаска jōп бердï деіт,
ä батыр Манас аітты деіт:
«Аты jакшы аі jаркын, чором,
«атка чуак кӯн тӯар, чором,
«ер емдï jортор кӯн тӯар, чором,
«устаҕа jōп берälï, чором,
«емдï каіссаң устäкä даркан
«кырk кулундӯ бä алҕын,
«кылычыңнын кынō деіт.
«Каныкäігä аіта бар:
«ak кӯрōкö торго көс,
«jакасы алтын jеңі jес,
«каранын оӈӯ какпаҕан,
«бараңдын оӈӯ батпаҕан,
«келтäнïн оӈӯ келбäгäн,
«ak олпок дегäн тонӯм бар,
«Каныкäігä аіта бар!
«бірдï алып јапсын де!
«есäн барып сä каіссам,
«саламат барып сak каіссам,
«Jолоідӯн улу кысы Ул бікä,
«öзӯңö токол кылармын,
«кічі кысы Кішміштï,
«ӯлуңа алып берïрмïн,

«емдї kaiтkын устäкä».
Уста jӳрӳп кеттї деіт,
Емдї jылkы тїмäк болдӳ деіт.
Аңгычал kысы ak Саіkал,
Jолоідӳн саібы турбаібы?
Убалы кӓрім кіші екäн,
тӳндö тӳштӳ кöрӳн тӳр,
Ертäң-мїнäн турдӳ деіт,
басып кеlдї Jолоіҕо,
Jолоіҕо кеlїп аітты деіт:
«Тōба Jолоі чоң kаным,
«тӳндö jатын тӳш кöрдӳм,
«тӳндöгӳ тӳшӳм опkон тӳш,
«сыра jӳрöгӳмнӳн башы
«аттаі туілап kопkон тӳш,
«kарачаны jаман деп,
«ат тӳбӳртӳн кöп уkтӳм,
«jō kордуҕӳн кöп тарттым,
«асылыңды кöрбöдӳм,
«азабыңды кöп тарттым,
«батыр Jолоі чоң kаным,
«тӳндö тӳшӳм бузулат,
«чыkанаkтаі ер Манас,
«jылkыҕа тїп kалыптыр,
«jылдыска оңдоп салыптыр,
«кӳнчö ороі тїптїр,
«кӳрмö тоноп кїптїр,
«топо тоноп салыптыр,
«бу немäнї болӳптӳр?»
Бу kуруҕан Саіkалың
Jолоіҕо кеlїп аітт'еlä.
Капырдын kаны чоң Jолоі
аітkан кептїн іlібäіт:
«Менїн jылkым кім алат?

«бу чыканактаі уру кул,
«аіҕыр ӱ̄рӱ̆ баіталды
«ала качып кеткӓндӏр,
«Бакты-кӯраі басырмын,
«мен ошоңдӯ јетпӓсӓм,
«Челӓктӓ ченӓп јетӏрмӏн,
«мен ошоңдӯ јетпӓсӓм,
«Чекіртӓнӏн чāр таш,
«мен ошоңдӯ јетӏрмӏн,
«мен ошоңдӯ јетпӓсӓм,
«Боі-барактын кара таш,
«мен ошоңдӯ басырмын,
«мен ошоңдӯ баспасам,
«Кӧк-Оіроктӯн сары сас,
«мен ошоңдӯ басармын,
«мен ошоңдӯ баспасам,
«Кōпыны тӯра басармын,
«Ырҕаітыны ашармын,
«сары ӧзӧн Чӱ̆ідӱ̆н башында,
«Бӯраланын кашында
«мен ошоңдӯ басармын,
«мен ошоңдӯ баспасам,
«Ач-маралдын алкындан
«ат куіруҕӯн шӱ̆јӧмӱ̆н,
«Чатkалдаҕы Манаска
«чабӯлдӯ којормӯн,
«аіттырып калың бердіргӓн
«Кан баласы Каныкӓі
«ач біӏӓктӓн алармын,
«ат соңӯнан салармын,
«Кара бет Ак Саікал,
«сā кӱ̆ңӱ̆ кылармын,
«Карачаны јаман деп,
«карадан тӯҕан кан Јолоі,

«менӣ тӯҕан јакшы деп,
«качып келӣп сен тӣсӓң,
«менӣң јылкым кім алат,
«тӧлӯ јердӓ бадам јок,
«јылкымны алар адам јок,
«кара јердӓ кемӓ јок,
«капыр-мӣнӓн бусурман
«мӓ кашкаітырар немӓ јок».
Аңгычал кысы Ак Саікал
аңкылдабаі тім олтур,
асты Јолоі оңбо деп,
ак Саікал чыкты сӳілӧнӯп,
Саікал басты балдарҕа.
«Сундурӯп наіза тартпаҕан
«сумбаттӯ Болот кулунӯм,
«качырҕандан каітпаҕан
«коіроттӯ Болот кулунӯм,
«атӓкӓң Јолоі болбодӯ,
«Ач Бӯданды алыңар!
«асыл тӯҕан Манастын
«көтӯнӧн кӯп баҕыңар,
«јылкыны аірып салыңар!
«намыс андан бӯтпӧібӯ?
«тӯндӧ тӯшӯм бузулат,
«Көкӧтӧі кандын ашында,
«Бок Мурундаі төрӧнӯн
«ошу канның кашында
«аҕар алтын ак кӯмӯш
«талап алды атӓкӓң,
«мен коркомӯн ошундан,
«оңотурҕан іш болбоіт».
Өкӯм Болот, Төрӧ Бек,
кан атасы Јолоіҕо
басып келдӣ балдары,

атасы Јолоіҕо кеп аітат:
«Каранын каны Кан Јолоі,
«атäкä ач бӯданды маҕа бер!
«чыканактаі уру кул
«көтӯнön кӯп бараін!
«јылкыны аірып салаін!»
Капырдын каны чоң Јолоі
анда аітты балдарҕа:
«Андаі дебä јаш балдар!
«о чыканактаі уру кул,
«атасы каітып кӯптӯ,
«енäсї егіс тӯптӯ,
«ач бӯданды бербäімїн,
«ач бӯданды бергän соң,
«ӱјӱнö јатып калды деп,
«öпкöсӱ көбöр Манастын,
«ач бӯданды мен мінämїн,
«асты балдар бербäімїн.
«Кандыраҕын салынҕан
«калдајым келчї кашыма,
«белдämчін чалынҕан
«меңінїм келчї јаныма,
«салбыраҕын салынҕан
«Јаізаңым келчї јаныма,
«Тарҕыл Тас келчї кашыма!»
Тарҕыл Тас далы јакkан соң,
далына карап алҕан соң,
Тарҕыл Тас турӯп даҕы аітат:
«Капырдын каны чоң Јолоі,
«Мен коркомӯн далыдан,
«бу далынын ічїндä
«казан бактаі каіран баш
«кан алдынан јаілады,
«тӯлҕадаі каіран баш

«ту алдынан jаiлады,
«ошу бiл аттанба,
«аtка каршы аi етäн,
«ергä каршы jыл екäн,
«бу чыканактаi кан-кор кул
«jылдыска оңдоп салыптыр,
«кўнгö ороi тiптiр,
«jылкы берäр jö емäс,
«аттанбаҕын аi jаркын төрöм!»
Анда Jолоi даҕы аiтат:
«Кудаi-мiнäн сўiлöшкöн
«куруҕан Калмак не деiсiн?
«калдыраҕын салынҕан
«калдаjым jўргöн кашыма,
«белдämчiсiн чалынҕан
«меңiнiм jўргöн jаныма».
Кара баш тусўн көтöрўп,
Кан Jолоi jўрмök болдў деiт,
Кан Jолоi jўрўп ерärдä,
Тарҕыл Тас турўп таҕы аiтат:
«Коi! коi! десäм болбодўң,
«казан бактаi кара баш
«Кан Jолоi алдынан jаiлады,
«аттанбачы Кан Jолоi!
«тўлҕадаi каiран баш
«ту алдынан jаiлады,
«аттанбачы чоң Jолоi!
«jылан jылы jылсаңчы!
«jылкы jылы о jердä
«барыш уруш салсаңчы!
«кудаi саҕа бербäiбi?
«сатка каршы аi елä,
«аҕа деген болбосоң,
«аi jаңыртып аттанҕын!»

Аға Жолоі болбодў,
аттаның jўрўп кеттї деіт,
кызык іштї алам деп,
кызык уруш салам деп,
Жолоі кан кеттї чалкындап,
ў аракты баілантып,
су аракты іштї деіт,
карт бўрадаі чалкылдап,
Кан Жолоі jўрўп бердї деіт.
Кан Жолоі jўрўп берґän соң,
Аіґыр jалы бос төңдў
jылкыны ашырып таштап тыр,
батыр Манас карасаң,
кўґўн качан келät деп,
аңдып карап jатып тыр.
Аңдып карап jаткан соң,
jер маішып кол келät,
jelпildäшїп ту келät,
мылтыктары шōдыраіт,
наізалары кōдыраіт,
чалкылдап келä jаткан соң,
батыр Манас мыны аітат:
«Батыр Сырґак барсаңчы!
«кök текäнї мінсäңчї!
«он беш jаізаң аткa мін!
«он алты jаізаң аткa мін!
«jылкыны катты тіңäр!
«он беш jаізаң jасōлґа
«кötўнön тўшўп алыңар!
«наізаны катты каґыңар!
«jылкынын чаңын көрбöібў,
«наізаны кармап албаібы,
«jылкыны көстöі салбаібы?
«токоілў jердäн тосоін!

«аіҕыр јалы бос тӧңдӧн
«аңдып kарап тураін!
«kыја тартып ӧткӧндӧ,
«kыі сӱ́бӧдӧн салаін!
«бір kудаідан тіläін!
«јер маішып kол кеläт, чором,
«јеlпіlдäшӣп ту кеläт, чором,
«алтараҕын кӧп kапыр, чором,
«барысы атkа мінгäнб'ем, чором,
«намыс kылып салҕанб'ем, чором,
«аk kуланы бері тарт, чором,
«аk каңгы ер сырдыҕаш, чором,
«бекäм тоkӱп салыңар, чором,
«тутам јерӣн нылдатып, чором,
«тутам јерӣн сырдатып, чором,
«Коkондон алдым наізаны, чором,
«јеlбір јулбур јеläктӣ, чором,
«јердäн тӱ́рӱ́п алалы, чором,
«јеlбірäтпäі наізаны, чором,
«тӯра kармап салалы, чором!»
Јылkыны kатты тӣдӣ деіт,
јылkы тӣп алҕан соң,
кӧтӱ́нӧн kӯҕӱн јӱ́ргӧн соң,
аіҕыр јалы бос тӧңдӧн
аңдып kарап турдӱ деіт,
јылkынын чаңын кӧргӧн соң,
kалдыраҕын салынып,
kалдаі kӯп ӧттӱ́ деіт,
беlдäмчісӣн чалынып,
меңін kӯп ӧттӱ́ деіт,
тӧгӧрӧтӧ марады,
kалдаідын ічӣн kарады,
андаі Јолоі кӧрӱ́нбӧіт?
екі јаҕын kаралып,

төгөрөтө маралып,
кара көсӱн кан чалып
каірата тӱҕан ер Манас?
Кызыл өңӱн сур чалып
ачӯланып турдӱ деіт,
токоілӯ јердән тостӱ деіт,
тосӱп карап турдӱ деіт,
кінтін Јолоі келä јатат,
Тарҕыл Тас коштоп салыптыр,
Јолоі ӯ арактан ічін тір,
сајарына јӧ таппаі,
урушарҕа тӧ таппаі
Јолоі келät чалкылдап.
Тарҕыл Тас турӱп мыны аітат:
«Кокуі Јолоі, чоң каным,
«ерікпädä терікпä Јолоі!
«сајар јӧ алдында Јолоі!
«алтымыш калдаі бір барса,
«ашкärä саіҕан чоролор!
«јетіміш калдаі бір барса,
«јекä саіҕан чоролор!
«ашыкпаҕын чоң Јолоі,
«асты јакта бас төңдӱн
«чыканактаі уру кул
«аңдып карап калып тыр,
«ашырып кojo берäін!»
Кojo бер десä болбодӱ,
ачӯ јаман келдї деіт,
Јолоідӱн ачӯ келгän соң,
Тарҕыл Тасты чапт'elä,
јāҕы кетät јарылып,
јаҕынан кара кан кетät јајылып,
«бір өлмöктöн мың öл!» деп,
кojo бердї Тарҕыл Тас,

Jacкы jeldäi кӯркӯрӧп,
Jолоі кеттї кӯркӯрӧп,
бура тарсса болбоҕон,
букадан талым алҕан кул,
каіра тарсса болбоҕон,
камандын талым алҕан кул,
кабылан тӯҕан ер Манас
кыja тартып өткöндö,
Тӧдаі болҕон ер Jолоі
качырып kojo бердї деіт,
аі дегїнчä болҕон jok,
наізаны імäрїп салҕан jok,
кол көтӧрӯп бергäн соң,
наіза-мїнäн ер Манас
Jолоідӯ келїп саіҕан соң,
тӯттӯ kара терäктäі,
теңсälт'албаі Jолоідӯ,
екі тешік бір kelcä,
абыірыңдын кеткäнї,
екі наіза бір jeccä,
ajалыңнын jеткäнї,
сар'ала мінгäн Алман Бет,
наіза мїнäн салд'elä,
Тӧ kураҕан емädäi
jыҕып кеттї Jолоідӯ.
Кабылан тӯҕан ер Манас
jанындаҕы ak албарс
кармап алды сабынан,
сӯрӯп алды кабынан,
качырып чапты Jолоідӯ.
Казан бактаі каіран баш
кан алдынан jаілады,
тӯлҕадаі каіран баш
ту алдынан jаілады,

Чоң Jолоі анда өлдӱ деіт,
Манас jӱрӱп кеттї деіт.
Чоң Jолоі Кан өлгөн соң,
Манас jӱрӱп кеткән соң,
Чоң Jолоідӱн ӯлӱна,
Өкӱм Болот, Төрө Бек,
аӈа кабар jеттї деіт:
«Кабылан тӱӈан ер Манас
«атәкәндї, чоң Jолоі,
«jылкысын алып өлтӱрдӱ».
Ач бӧрӧгӱн тajаныш,
кабылан Болот келдї деіт,
сол бӧрӧгӱн тajаныш,
салтаным аттан! деп,
Төрө Бек кошо келдї деіт.
Он бешїндә качып келгән Алман Бет
бусурман тілїн-дә білät,
капырдын тілїн-дә білät,
кӱрмө кіjїп салды деіт,
Чоң Jолоідӱн ӯлӱна
келїп урӯш салды деіт,
кoі бӧрындаі кара кан
коінӱна jаман толӱшӱп,
тентәктїн ішїн оңӱшӱп,
көп капырды качырды,
Өкӱм Болот, Төрө Бек,
өкӧдӱ анда өлтӱрдӱ,
алтараӈын көп капыр,
мөндӱ мурут саіды деп,
jабы мурут саіды деп,
алты арӑн көп капыр
екі суӈа кондӱрӱп,
каітып барды Алман Бет,
Манаска кабар аітты деіт.

Тӧрӧ турӯп даҕы аітат:
«Еlдӯ̄ јердӓн чоҕӯлтӯп,
«екчӓп алҕан кӧі-ҕашка,
«калктӯ јердӓн чоҕӯлтӯп,
«калып алҕан сап-кашка,
«барың бірдӓі ерӓндӓр,
«барың бірдӓі берӓндӓр,
«ертӓң-мĭнӓн турӯңар!
«тōк ӱ́нӱ̄ чыҕычы,
«торҕоі ӱ́нӱ̄ саірачы,
«самбырӓктĭ тарс којӯп,
«Манастын урāн чакырып,
«ат куіруҕӯн шӱ́јӱ́ңӧр,
«Алаштан кеlгӓн ак кеlтĭ
«тарсылдата коікулап,
«Јолоідӯн еlĭн чабалы!
«Јолоідӯн еlĭн чапкан соң,
«улу кысын Ул' Бікӓ
«устаҕа алып берӓlĭ!
«сӧстӱ̄ јалҕан кылбаілы!
«калпычы болӯп калбаілы!
«кічі кысын Кішміштĭ
«устанын ӯлӯна алып берӓlĭ!
«јалҕанчы ујат болбоілӯ!
«јаман кӧрӱ̄п салбасын!»
Ертӓң-мĭнӓн турдӯ деіт,
турӯп Манас даҕы аітат:
«Сōтты јīдĭм сен ӱ́чӱ̄н, чором,
«саҕышып ӧlгӱ̄н мен ӱ́чӱ̄н, чором!
«кылышты јīдĭм сен ӱ́чӱ̄н, чором,
«кырылышкын мен ӱ́чӱ̄н, чором!
«аі балта јīдĭм сен ӱ́чӱ̄н, чором,
«чабышып ӧlгӱ̄н мен ӱ́чӱ̄н, чором!
«ошундан каіта качканы,

«башы кетäт өлӱмгө,
«малы кетäт талōҕа,
«jōдан мурун jajамын,
«кытаідан мурун кырамын,
«бӱданды jīдім сен ӱчӱн, чором,
«булкушӱп өлгӱн мен ӱчӱн, чором!
«мен Ташкендäн алдырдым,
«арабаҕа салдырдым,
«алма баштӱ кoі чаҕыр,
«аны jīдім сен ӱчӱн, чором,
«атышып өлгӱн мен ӱчӱн, чором!»
Таң тӱңкӱjӱп аткан соң,
Самбыräктī тарс кojӱп,
Манастап урāн чакырды,
аңкаі толҕон көп Калмак
тӱjӱп көтөрӱп чапты деіт,
Аңгычал кысы Ак Саікал
кajашаны көп берĭп,
карсылдасып уруштӱ,
Jолоідӱн улу кысы Улу Бікä
кармап алдың ер Манас,
устаҕа бӧтӧн чыҕарды,
кічі кысы Кішміштī,
кармап алдың Алман Бет,
ӱлӱна бӧтӧн чыҕарды.
Емдĭ каіта чапкан соң,
кошӱна келĭп тӱшкӧн соң,
ӱігө барды ер Манас,
намысым мында бӱттӱ деп,
Манас ӱігө келдĭ деіт.
Барыңгы төшӧк басты деіт,
Чымындыкты курдурӱп,
Кан баласы Каныкäі
бӱлкӱлдӧктӧн тартты деіт,

тамаша кылып јатты деіт,
Ертäн турўп бакырат,
Шолок уста дарканды
Батыр Манас чакырат.
Чакырҕанда не деідї?
«Олцоңдў берäмїм» деіт,
«Улу кысы Улу Бікä,
«Јолоідўн кысы турбаібы?»
Устаҕа бердї токолҕо,
кічі кысы Кішмішті
ӯлўна кармап бердї деіт,
кылык кылып бердї деп,
алтымыш ала јылкыны
аідатып бердї устаҕа.

5) Кöс Каман.

Јакыптын ӯлў Кан Манас,
кабылан тӯҕан ер Манас
ӱч катын алҕан екäн,
Кајып кандын Кара Бöрöк
карматып алды таладан,
Чорук кысы Акылаі
чакыртып алды ӱјӱнöн,
аталыктын ак дӧlöт,
öзӱ кеlїп тїгäндä,
кан баласы Каныкäі
алтымыш атан аідаткан,
аракы балын баілаткан,
јеl мајыңга тоі јӱктöп,
малы-мїнäн алып тыр.
Кан атасы Јакып Баі
емдї отко кыјырып,

баланы сынап олтурат,
баланы сынап нені аітат:
«Тігі олтурған баламдын,
«ер талајы jok екән,
«el талајы jok екән,
«маңдајында бағы jok,
«бақсыс балам турбаібы!
«тігі олтурған баламдын
«таңдајында мөрү̆ бар,
«kak тілїндә сөлү̆ бар,
«карғышчы балам турбаібы?
«Тігі олтурған баламдын
«ер талајы бар екән,
«el талајы бар екән,
«маңдајында бағы бар,
«бактӯ балам турбаібы?
«ak сөк кандын баласы,
«jакшы адам турбаібы?
«кылған ішін оңдурған,
«кыіматтӯ бала турбаібы?
«ak сөк кандын баласы
«ak дөлөт тӯған бала екән».
Кан атасы Jакып Баі
jактырды кан баласы Канықäі,
ak куланын ӱстӱ̆ндө
уғӯп турған ер Манас,
каіра тартып алған соң,
кары атаны бакырат,
кабылан тӯған ер Манас
кырк чоросӯн чакырат:
«Кајып кандын Кара Бөрӱ̆к
«карматып алдым таладан,
«Чорук кысы Акылаі,
«чакыртып алдым ӱ̆jӱ̆ндөн,

«кан атäкä Jакып Кан
«Каныкäінї мактаіт деіт,
«ертäң-мїнän сен турсаң,
«ер чоролор кырк jігіт,
«бетїң колўң сен jўсаң,
«чоролор Каныкäігä баралы,
«кысматы болсо көрölў,
«ыскаты болсо білälї,
«көңўлўмö jакпаса,
«кан атäкäм Jакып Баі
«калпычы кылып каіталы».
Ертäң турдў чоролор
бўдан мінїп булкушўп,
таі букадаі jулкушўп,
төрögö келдї чоролор,
Каныкäігä барам деп,
öркöчö бїк моінў узун,
jорҕо басык чоң кула,
jорўҕў тынч ак кула,
ак каңгы ер сырдыҕаш
ак кулаҕа токутўп,
алача көпчўк салдырып,
алтын быштан тартырыш
Манас ак кулаҕа мінгän соң,
Каныкäі көстöп jўргön соң,
кан баласы Каныкäі
убалы керім кіші екän,
тура калды о jердän,
екі кысы бар екän,
чакырып алды Каныкäі,
чычаладаі сары кыс,
чычаладаі кара кыс,
чакырып алса Каныкäі,
мojундары koikojот,

боӈокторў салактаіт,
келäңкäр чачпак бір кучак,
маі сōрыда чаркылдаіт,
бала куштаі каркылдаіт,
балтырӈандаі соркўлдаіт.
Екі кыска аітат деіт:
«Кабыланым аі јаркын төрöм
«ер Манас келä јатыр,
«кабыланым кўн јаркын төрöм
«Кан Манас келä јатыр,
«атын тосўп алыңар!
«бірің ешік ачыңар!
«бірің ак куланы алыңар!
«Сарт баілōн салыңар!
«төрömö арак шербäт аш берің,
«таң тамаша кылалык,
«чындырмалў көкөрдў̆
«абдырадан алалык,
«арак кујўп берäлік,
«чорого сарпаі јабалык,
«ат мінгізіп алалык.
«Бір тон кігізіп салалык,
«ыскаты болсо кылалык,
«кысматына туралык!»
Келдї батыр ер Манас,
екі бірдäі кыстары,
бірің ак кула алат деіт,
бірің ешік ачат деіт,
бірің Сарт баілōн салат деіт.
Алтын сандык абдыра,
сўрўп алдың аракты,
кырк чоро келіп олтурдў,
кырк чоро келіп олтурса,
чороӈо бердің аракты,

чороӈо берсäӈ аракты,
чоролор ала ӱігö кірät деіт,
kан баласы Канықäі
чороӈо сарпаі јабам деп
ak коржундӯ ӧдырды,
кеӈ Кашkардан алдырӷан,
арабаӷа салдырӷан,
он екідän топчӯ kадаӷан,
мылтык оӷӯ јадаӷан,
ak кӱрӧкö торӷоі көс,
јакасы алтын, јеӈӣ јес,
алып јапты сарпаіды.
Кīп алды чоролор,
јана ak коржундӯ ӧдырат,
чӱштödön көінök кīгізät,
тубардан дамбал кīгізät,
тамашаӷа батырат,
кеӈ Ташкändän алдырӷан,
арабаӷа салдырӷан,
kашka таман јекä өтӱk
kak бутӱна кīгізät,
барына сарпаі кīgän соӈ,
чоролор турӱп куанат:
«Канықäі јакшы екän деп,
«Кајып Кандын Кара Бӧрӱk
«карматып алды таладан,
«андан мындаі jok elä,
«аталыктан ak дӧлӧт
«андан мындаі jok elä,
«Чоруктӱн кысы Акылаі,
«андан мындаі jok elä,
«ak сӧk kандын баласы
«акыл артык кіші екän,
«абыдан макул бала екän.»

Чоролор кеттї қуаныш,
чоролор кессä қуаныш,
емдї Манас jатқан соң,
ат семірĭп тўс болот,
бос қырō тўшўп кўс болот,
ерäндäр jатып бок болот,
емді jортмок болдў деіт,
Алтаі толҕон көп Калмак
Аі Канҕа ōп jатат деіт.
Кўн-қаі толҕон көп қалмак
Кўн Канҕа ōп jатат деіт,
Сōда қылып jатат деіт.
Анда Манас аітты деіт:
«Алтаі толҕон көп қалмак,
«Кўн-қаі толҕон көп қалмак,
«ортосўн тосўп алалы!
«тілдї кармап салалы!
«аттаналы, jортолў!
«ақ қуланы тартыңар!
«аттанып сапар чыҕалы!
«ақ каңгы ер сырдыҕаш
«ақ қулаҕа токутўп.»
Кашқа таман jек'ötўк,
ақ қулаҕа тепшäі ырҕып мінгäн соң,
кан баласы Каныкäі
кармаі алды Манасты,
Кан Манаска аітты деіт:
«Аібалҕа каршы кўнгö чат, төрöм,
«jīрмä бештä jашың, jылың барс, төрöм,
«ошу бу jыл мўчöлўң, төрöм,
«атқа каршы аі елä, төрöм,
«ергä каршы jыл елä, төрöм!»
Кармаі алса Манасты,
коі! коі! десä, болҕон jок,

Каныкäідӣн тіlӣн алҕан јоk,
Манастын ачӯ јаман кеlдӣ деіт,
он екідäн öргöн булдурсӯн,
Чапса kулаk тундурсӯн,
Тартып ӣдӣ Каныкäі,
дараідан kылҕан кöінöгӯ̆
јік јігӣнäн сöгӯ̆lӯ̆п,
бермäт мӣнäн шурунӯ,
јол ӯ̆стӯ̆нö тöгölöт.
Кан баласы Каныкäі
kарс kарс кӯ̆lӯ̆п јібäрдӣ:
«Ачӯңдӯ баса кöр, тöрöм!
«аkылыңа тӯ̆шö кöр, тöрöм!
«барҕан јōң басып kаіт, тöрöм!
«баҕ алдырып андан kаіт, тöрöм!
«јортkондон јолӯң јошӯлсӯн, тöрöм!
«јолдошӯң Кыдыр kошӯлсӯн, тöрöм!»
Каныкäі кірдӣң ӯ̆јӯ̆ңö,
батыр Манас бастырды,
Кечä кеlгäн Каныкäі,
Кан Манасты kармады,
біс немäнä болдӯk? деп,
Чоруkтӯң kысы Аkылаі,
Манасты kармаі алды деіт:
«Аібалҕа kаршы кӯ̆нгö чат, тöрöм,
«јӣрмä бештä јашың, јылың барс, тöрöм,
«ошу быјыл мӯ̆чölӯ̆ң, тöрöм,
«аттанбачы аі јарkын, тöрöм,
«аттанбаҕын кӯ̆н јарkын, тöрöм,
«атkа kаршы аі еlä, тöрöм,
«ергä kаршы јыл еlä, тöрöм!»
Манас аітат kатынҕа:
«арынап сӯ̆рöк једіргӣн, чіркін,
«Каныкäі тіlӣн албаҕан, чіркін,

«сенїн тїlїңдї аламбы, чіркін?»
Тартып ідїң ер Манас,
дараі kылҕан кӧінӧгӱ̆
јік јігїнӓн сӧгӱ̆lӧт,
бермӓт мїнӓн шурусӱ,
јол ӱ̆стӱ̆нӧ тӧгӱ̆lӧт,
kарҕап турӱп kалды деіт,
Манас болбоі јӱ̆рӱ̆п kалды деіт:
«Барҕанынан кеlбӓ, тӧрӧм!
«kаітып ӱ̆јӱ̆ң кӧрбӧ, тӧрӧм!
«Каныкӓідї kучпа, тӧрӧм!
«бӱ̆lкӱ̆lдӧктӧн тартпа, тӧрӧм!
«kара ӧсына kан толсӱн, тӧрӧм!
«kаірылҕысыс кӱ̆н тӯсын, тӧрӧм!»
Карҕап турӱп kалды деіт,
Манас кетїп јӱ̆ргӧн соң,
Бар Кӧlдӱ̆ басып ӧттӱ̆ деіт,
Тӧр кӧlдӱ̆ тӯра кештї деіт,
Козу башы, Коіморок,
аны басып ӧттӱ̆ деіт.
Ӱідӧ јатkан Каныкӓі,
керӓтїндӓ біlдї деіт,
керӓмїндӓ туідӱ деіт,
асыл јердӓн аkырат,
тӧ̄ кӧтӧргӧн балбанды,
Каныкӓі ӧзӱ̆ чаkырат:
«Асыл јердӓ далдалым,
«тӧ̄ кӧтӧргӧн балбаным,
«kош'атты kолҕо ал! деідї,
«kош'атты kолҕо алҕан соң,
«асыл тӯҕан тӧрӧмӧ
«јетїп kабар бер! деідї,
«Аk kыјаҕа kономӱн,
«аk бос бӓ̄ сојомӱн,

«а kудаіҕа јалынып,
«тӱlō kылып јӱрӧмӱн,
«кӧгӱрчкӧн кӧрсӧ јӱнӱн кес!
«kара беттӣн кӧп саіраса тіlӣн кес!
«саҕыскан кӧрсӧ јӱнӱн кес!
«kара беттӣн кӧп саіраса тіlӣн кес!
«Акылаідын ӱјӱнӧ
«тӧрӧм кеlӣп јассын де!
«сары сӯн тӧксӱн де!
«kарҕышы алҕыш болсӱн де!»
Асыл јердӓ далдал kул,
тō кӧтӧргӧн балбан kул
Бар-кӧlдӱн башын саірамда
јетӣп аітты Манаска,
батыр Манас болҕон јоk,
kатынын тіlӣн алды деп,
kаітып ӱігӧ кеттӣ деп,
Чоролорҕо kантӣп јōп берӓмӣн деп,
болбоі јӱрӱп кеттӣ деіт.
Манастын kуш уіkусӱ кеlдӣ деіт,
баkтасы kарыш аk олпоk
«аіkырынан салды деіт,
Јылkычынын Ташша Бек
kашына Манас кеlдӣ деіт,
уkтап јатып алды деіт.
Јорҕо басыk чоӊ kула,
јорҕо тынч аk kула
чогдурата бастырат,
Чоролордӱ kарасаӊ,
kаска тат болӱп кеlӓ јатат,
алды кӣнӣн чырмап тыр,
аk kрла турса тӯра kалып кеlӓ јатат,
Алман Бет турӱп мыны аітат:
«Е чоролор бері тоkточӱ,

«аіҕыр јалы бос тӧңдӯ̆
«ҡарӧл ҡараі берчї еläң,
«сен Ак Баланын ӯлӯ Болотӯм,
«сен Кыраншалбаі, Шӯтӯм,
«сен Коңрӧлы Баідын Кош-абыш,
«тӧртӧ̄ менї ерчічї.»
Алман Бет мїнäн беш чоро
аіҕыр јāлы беш тӧңгӧ
тӧгӧрӧтӧн марады,
јер аратып ҡарады,
кӧрӯ̆нгӧндӯ̆ кӧрӯ̆нӧт,
кӧрӯ̆нбӧсӧ кӧк тӯ̆тӯ̆ндӧі сосӯлат,
бір адамсат кеlä јатат,
Алман Бет барды Манаска.
Манаска кеlїп аітты деіт:
«Тӧмӧн кірä барҕанда, бем,
«аттымды мінїп јеlсäм, бем,
«тоҡоілӯ јердäн тоссомъ, бем,
«аіҕыр јалы тӧбӧдӧн, бем,
«аңдып ҡарап турсам, бем,
«ӧңӯ̆ шӯ̆ттӯ̄ кӧрӯ̆нӧт,
«кӧзӯ̆ оттӯ кӧрӯ̆нӧт,
«саҡалы јоҡ таҡырдаі,
«денї болсо ҡапырдаі,
«кеlä јатат бір адам,
«емдї ҡантäін јарҡынаі, тӧрӧм?»
Анда Манас сен аіттың:
«Кабылан тӯҕан Алман Бет,
«бір адамсат кӧрӯ̆нсӧ,
«тегі јајын суратып,
«бір чоронӯ јібäрсäң!»
Алман Бет батыр турдӯ деіт,
чоролорҕо јӯ̆рдӯ̆ деіт:
«Кыіҡырыҡ кӯ̆сӧп кіргäнсїн,

«кырктын башы Кырғыным,
«Кырым бір журттан келгәнсін,
«бос чолок мінін jелсаңчі,
«токоілу jердән тоссоңчу,
«аңдып карап турсаңчы!
«анда келәт бір адам,
«сакалы jок такырдаі,
«деңі болсо капырдаі,
«кармап алғын баланы,
«акырәт jаідан бурағын!
«Ошу баланын тегі jајын сурағын!»
Бос чолоктў мінді Кырғын чал,
еңгә деңгә jелät деіт,
омбы домбы jелät деіт,
токоілу jердән тосот деіт,
аіғыр jалы төбөдөн
аңдып карап турат деіт,
бала өтўп бара атат,
бос чолок мінгән Кырғын чал
мында келгән баланы
качырып кармаі алды,
бала кылчајып караі салды:
«Мөндў, мөндў, мөндў, деп,
«көркў, көркў, көркў, деп,
«сајын, сајын, сајын, деп,
«алтаі, алтаі, алтаі, деп».
Анда аіттың Кырғын чал:
«Е сакал jок такыр кул,
«деңі болсо капыр кул,
«мөндў деген немәнә?
«көркў деген немәнә?
«сајын деген немәнә?
«алтаі деген немәнә?
«сен асаламдан салам десаңчы!

«мен алаудан ā̄läікі салам десämчї!»
Бала турӯп аітты деіт:
«Саламыңды біlбаімїн,
«ā̄lігїңдї біlбäімїн,
«алтаі, алтаі дегäнїм,
«амансыңбы дегäнїм,
«кöркӯ, кöркӯ дегäнїм,
«кöрӯштӯңбӯ дегäнїм,
«јабы јабы дегäнїм,
«јаkшысыңбы дегäнїм,
«мен тöрölӯ јурттан кеlämїн,
«тöрöңö кебїм аітамын,
«kандӯ јурттан кеlämїн,
«kаныңа кебїм аітамын,
«тöрöң kаісы болӯчӯ,
«тölöңгӯт kаісы болӯчӯ,
«kаның kаісы болӯчӯ,
«kараң kаісы болӯчӯ?»
Кырҕын чал турӯп аітат:
«Кула баітал мінгäн kу бала, баіkуш,
«менїн тöрöм сурасаң, баіkуш,
«астындаҕы аk kула, баіkуш,
«Бölчöрӯ тōдын сеңірдäі, баіkуш,
«ӯстӯндöгӯ тöрöбӯс, баіkуш,
«ободо кöккö теңірдäі, баіkуш,
«тїгäн екäн тöрöбӯс, баіkуш,
«тöрöнӯ істäн нетäмїн, баіkуш».
Кула баітал мінгäн kу бала,
kулцуҕан шум бала,
чылбырды kаҕып јібäрдї,
kолӯнан чыҕып кеттї деіт,
таkымҕа чалып алды деіт,
kолтуkkа kысып салды деіт,
kула баітал ōсы kаттӯ ат екäн,

чўдöп jўрўп бергän соң,
октоп келä jеткан Алман Бет,
сары аланын башына
бек урунўп калҕан соң,
кашка таман jекä öтўк
ўзöңгўсў бутунан
чыҕып кеттің Алман Бет,
аі кулаҕын jасат деіт,
чолпондоі көзўн ачат деіт,
кылчajып карап салат деіт,
саламды ўрöнўп калҕан кӯ бала,
Алман Беткä салам берät деіт,
äлік алдың Алман Бет,
Алман Бет турўп аітат деіт:
«Кула баітал мінгän кӯ бала, баікуш,
«көсўң оттӯ көрўнöт, баікуш,
«öңўң чöттў̄ көрўнöт, баікуш,
«атка мінїп кастырдың, баікуш,
«каідан берї астырдың, баікуш?
«атка мінїп jелäсїң, баікуш,
«каісы jактан келäсїң, баікуш?
«ат сурамак келбäттän, баікуш.
«ер сурамак сўрнöттöн, баікуш,
«атың jорӧ ер арык, баікуш,
«каісы jактан келäсїң, баікуш?»
Ку бала турўп мыны аітат:
«Аты jакшы аї jаркын, төрöм,
«тексіс кіші деісїңбї, төрöм,
«төрöлў̄ jурттан келäмїн, төрöм,
«бір саҕа аітамын, төрöм,
«аітамын-да каітамын, төрöм,
«білбäсämдä jолўң бар, төрöм,
«көрбöсöмдö көрўшкömўн колўң бер, төрöм».
Алман Беттїн колўн кармаі алды деіт:

«Кандӯ јурттан кеlämӣн, тӧрӧм.
«kаным саҕа аітамын, тӧрӧм,
«аітамын да kаітамын, тӧрӧм,
«а сӱјӱпчӱ аі јарkын, тӧрӧм,
«бу сӱјӱнчӱ кӱн јарkын, тӧрӧм,
«сӱјӱнчӱмдӱ бат' берчӣ, тӧрӧм,
«бат' берсäӊ дä тес берчӣ, тӧрӧм,
«матōдан чечпäі тō берчӣ, тӧрäм,
«оkчодон чечпäі тон берчӣ, тӧрӧм,
«Кан атасы Јаkып Баі, тӧрӧм,
«алты јашар екäндä, тӧрӧм,
«Кӧс Камандаі інісӣ, тӧрӧм,
«Алтаі толҕон кӧп kалмаk, тӧрӧм,
«Аі Кан кеlӣп чапkанда, тӧрӧм,
«Кӱнkӧі толҕон кӧп Калмаk, тӧрӧм,
«Кӱн Кан кеlӣп чапkанда, тӧрӧм,
«Кӧс Камандаі інісӣ, тӧрӧм,
«kалмаkkа тӱшӱп кетӣптӣр, тӧрӧм,
«kалмаkkа барып јаін алып, тӧрӧм,
«kытаідан барып ӱі алып, тӧрӧм,
«Кырымҕа аарып јурт алып, тӧрӧм,
«кӧчӱп кеlät Кӧс Каман, тӧрӧм,
«беш тӧрӧдӧі ӯлӱ бар, тӧрӧм,
«беш ӯлӱнӱн ічӣндä, тӧрӧм,
«kабаҕы бӣк кӧс ӱӊӱр, тӧрӧм,
«kара ніјät Кӧкчӧгӧс, тӧрӧм,
«аk саkалы ол екäн, тӧрӧм,
«бірӣн аты Бӧрбӧlӊӱн, тӧрӧм,
«бірӣн аты Дӧрбӧlӊӱн, тӧрӧм,
«бірӣн аты Чаҕандаі, тӧрӧм,
«бірӣн аты Аҕандаі, тӧрӧм,
«кӧчӱп кеlät Кӧс Каман, тӧрӧм,
«талаҕа јӱгӱ тараkтап, тӧрӧм,
«кеlä јатат Кӧс Каман, тӧрӧм».

Кӯ баланын кебін ykkан соң,
кабылан тӯҕан Алман Бет,
сар'алаҕа мініптір,
ер Манаска барып тыр,
ykkан кебін аітып тыр,
Емді Манас аітат деіт:
«Елдӯ̄ jердән чоҕӯлтӯп, чором,
«екчäп алҕан koi-ҕашка, чором,
«калыктӯ jердän чоҕӯлтӯп, чором,
«кāлап алҕан сап-кашка, чором,
«барың бірдäі ерäндäр, чором,
«барың бірдäі берäндäр, чором,
«сундӯрӯп наіза тартпаҕан, чором,
«Катынҕа сырын аітпаҕан, чором,
«барың бірдäі koi-ҕашка, чором,
«кула баітал кӯ бала, чором,
«кубулдуҕан шум бала, чором,
«сӯjӯнчӯ̈löп кеп аітат, чором,
«сӯjӯнчӯсӯ̄н берälї, чором,
«Кajып кандын Кара Бӧрӯ̆к, чором,
«карматып алдым таладан, чором,
«бір Алман Бет баладан. чором,
«аталыктын ak дӧ̄лöт, чором,
«чакыртып алдым ӱjӱ̄нöн, чором,
«андан мерсät joҕ'elä, чором,
«кімгä берäм сӯjӯ̄нчӯ, чором,
«Чоруктӯн кысы Акылаі, чором,
«андан мерсät joҕ-elä, чором,
«кімгä берäм сӯjӯ̄нчӯ, чором,
«Кан баласын Каныкäї, чором,
«андан мерсät joҕ-elä, чором,
«кімҕä берäм сӯjӯ̄нчӯ, чором,
«менїн атам Jакып Баі, чором,
«öзӯ̄ jалҕыс кіш'elä, чором,

«jумуртkадан ak eläм, чором,
«бір енäдäн tak eläм, чором,
«jаңыс едім kыjадан, чором,
«jаңыс едім уjадан, чором,
«бöртӱ kалым jok едї, чором,
«анын берї jағында, чором,
«арkамда jалы joғ-elä, чором,
«астымда kуірук joғ-elä, чором,
«ер jалғысы бал'eläм, чором,
«кімгä берäм сӱjӱнчӱ, чором,
«бір тӱғаным kардыңач, чором,
«он бештä ерзäк бал'elä, чором,
«jек'öтӱктӱ jет'албаі, чором,
«сор öтӱктӱ бат'албаі, чором,
«тегї kаіны joғ-elä, чором,
«мен кімгä берäм сӱjӱнчӱ, чором,
«анын бері jағында, чором,
«Багды дӧлöт баібічä, чором,
«кімгä берäм сӱjӱнчӱ, чором,
«kолоттон ӱідӱ көрдӱбӱ, чором?
«koіноттон jылkы таптыбы, чором?
«jыбыттан ӱідӱ көрдӱбӱ, чором?
«jылғадан jылkы таптыбы, чором?
«Колоттон ӱідӱ ол көрсö, чором,
«koіноттон jылkы от тапса, чором,
«Jыбыттан ӱідӱ ол көрсö, чором,
«Jылғадан jылkы от тапса, чором,
«баштап алып барыңар, чором!
«сӱjӱнчӱсӱн берїңäр, чором!
«акрät jаідан бурап ал, чором!
«kӯ бала jаjын сурап kel, чором!»
Сар'ала міндің Алман Бет,
сар'ала мініп jелдї деіт,
kӯ балаға келдї деіт,

kӯ балаҕа аітты деіт:
«Кула баітал kӯ бала, баіkуш,
«кӧсӱ̆ң оттӯ бала екӓн, баіkуш,
«ӧңӱ̆ чӧттӱ̆ бала екӓн, баіkуш,
«сӱ̆јӱ̆нчӱ̆lӧп кеп аіттың, баіkуш,
«кімгӓ берӓт сӱ̆јӱ̆нчӱ̆, баіkуш?
«јумуртkадан аk elӓ, баіkуш,
«менӣн тӧрӧм ер Манас, баіkуш,
«бір енӓдӓн таk elӓ, баіkуш,
«кімгӓ берӓт сӱ̆рӱ̆нчӱ̆, баіkуш?
«јаңгыс elӓ kыјадан, баіkуш,
«Менӣн тӧрӧм ер Манас, баіkуш,
«бір ујадан ер јаңыс, баіkуш,
«кімгӓ берӓт сӱ̆рӱ̆нчӱ̆, баіkуш?
«астында јалы јоk elӓ, баіkуш,
«аркада kуіруk јоk elӓ, баіkуш,
«алтымышта атасы, баіkуш,
«elӱ̆гӓ чыkkан енӓсӣ, баіkуш,
«менӣн тӧрӧм ер Манас, баіkуш,
«кімгӓ берӓт сӱ̆јӱ̆нчӱ̆, баіkуш?
«анын бері јаҕында, баіkуш,
«Кајып kандын Кара Бӧрӱ̆к, баіkуш,
«андан мерсӓт јоk elӓ, баіkуш,
«кімгӓ берӓт сӱ̆јӱ̆нчӱ̆, баіkуш?
«Чоруkтӱ̆ң kысы Аkылаі, баіkуш,
«андан мерсӓт јоk elӓ, баіkуш,
«кімгӓ берӓт сӱ̆јӱ̆нчӱ̆, баіkуш?
«Кан баласы Каныkӓі, баіkуш,
«алҕаны алт'аі бол-elӓk, баіkуш,
«бетӣндӓ упа оң-elӓk, баіkуш,
«чырлаҕан чӣ оң-elӓk, баіkуш,
«менӣи тӧрӧм ер Манас, баіkуш,
«кімгӓ берӓт сӱ̆јӱ̆нчӱ̆, баіkуш?
«анын бері јаҕында, баіkуш,

«колоттон ўідў ол көрсөң, баікуш,
«төрөм баштап барсын деіт, баікуш,
«јыбыттан ўідў ол көрсөң, баікуш,
«Төрөм баштап барсын деіт, баікуш».
Кў бала турўп аітат деіт:
«Төрөлў јурттан келämїн,
«төрөңө кебїм аітамын,
«аітамында каітамын,
«кандў јурттан келämїн,
«кан төрөңө аітамын,
«аітамында каітамын».
Кула баітал мінгän кў бала
бу баіталдын јөрын
оңдоп мінїп алып тыр,
Манасты көстöі салыптыр,
Манаска келїп аітыптыр:
«Аты јакшы аі јаркын, төрөм,
«өзў јакшы кўн јаркын, төрөм,
«а сўјўнчў аі јаркын, төрөм,
«а сўјўнчў кўн јаркын, төрөм,
«аітканы јалңан деп есäң,
«көчўп келät Көс Каман, төрөм,
«кабылан тўңан Манастын, төрөм,
«кабарынан уңўптўр, төрөм,
«капыр-мїнän бусурман, төрөм,
«ортосўнан көштў деіт, төрөм».
Анда аіттың ер Манас:
«Е кула баітал кў бала,
«Е кулңуңан шум бала,
«андаі аітпады атäкäм,
«алты капка кең Букар,
«аны чаптым мен Манас,
«андаі аітпада атäкäм;
«Ак бос аттын такада,

«кең Адыjан jакада,
«өс таі екäн Jамғырчы,
«jылкысын тīп алғанда,
«анда аітпады атäкäм;
«Ауғандын каны Мус Бурчак,
«аны чāп алғанда,
«кӱрмö тоноп кīгäндä,
«топо тоноп алғанда,
«тонōға кызык батканда,
«анда аітпады атäкäм;
«Турпан jуртӱн чапканда,
«анда аітпады атäкäм;
«кырк чороғо баш кылып,
«сар'алаға мінгізіп,
«Алман Беттäі чоронӱ,
«төрö орнӱна котӧрӱп,
«Орустӱн Орок батырдын
«он сан jылкысын тīгäндä,
«анда аітпады атäкäм;
«Кызылыктын ojӱнда,
«Кар-jäбастын бojӱнда,
«Кашкар Jаркäн бураған,
«мың Кытаіды сураған,
«Коңур Баіды саіғанда,
«анда аітпады атäкäм;
«сыра ак кулаға мінгäлі,
«jашым jірма бештä келгäлі,
«маға аітпады атäкäм.
«Кула баітал ку бала
«коркконӱнан аітасың,
«кокус кірін келіпсін.
«Аттан ōдырып тартыңар!
«бутӱна jырым кöндӱ салыңар!
«бек бекітіп алыңар!

«кең Кулата ойўнда,
«кең Таластын бойўнда
«Атäкäм Jакып Баі болўчў.
«Кан атäкäм Jакып Баі,
«алтынды jестäі бурачы,
«тўңандан jајын сурачы,
«бу аітканы чын болсо,
«өрўшўн малңа толтурўп,
«ўјўн булңа толтурўп,
«келінä кетä кігізіп,
«кысына кымкат кігізіп,
«кап четінä сар' төгўп,
«ешігінä jес буілалў нар чөгўп,
«јурт катар кылалы!
«јурт тіскінін берäлі!
«табактап ділдä тарталы!
«кан көтөрўп алалы!
«буда кебі jалңанчы болсо,
«башын коідоі кесäлі!
«каның судаі төкölў!»
Сар'ала мінгäн Алман Бет
еңгі деңгі jelät деіт,
еңкä аткандаі болот деіт,
омбу домбу jelät деіт,
урт аткандаі болот деіт,
јўрўп келät Алман Бет,
Копунў тўра басат деіт,
Ыркаітыны ашат деіт,
Сары өзөн Чўідў кыдырып,
бір Чөңөрдў ашат деіт.
Кең Таластын бойўнда,
кең Кол-ата ойўнда,
Jакып Баі аілы бар екäн,
Каба-атар Кош-Качат

чыңа тӯштӯң Алман Бет.
Ja колоттоі камыныш,
кіш ічігін јамыныш,
кан атасы Јакып Баі,
кородон којӯн чыңарыш,
төңдӧ олтӯрған екән деіт.
Анда аіттың Алман Бет:
«Асаламдын салам Јакып Баі ата!»
««Алōдан āläікі Алман Бет, балам!
««барар јергä болңол јок, балам,
««сōңа дергä олңо јок, балам,
««бачын барып тес каіттың, балам,
««Eläман елін чаптыңб'аі, балам,
««Токомон елін чаптыңб'аі, балам,
««Калкаман елін чаптыңб'аі, балам,
««бачын барып тес каіттың, балам,
««немäнї кылыш јӯрӧсӯң, балам,
««ак кула аман барб'екän, балам,
««кан төрӧм аман барб'екän. балам,
««каі јердän каіттыңар, балам?»»
Алман Бет аітты бӯ кептї:
«Тōба сӯјӯнчӯ атäкäм,
«сӯјӯнчӯмдӯ бат берчї, ата!
«бат берсäңдä, тес берчї, ата!
«кородон бӧлбӧі коі берчї, ата!
«матōдан чечпäі тō берчї, ата!
«бокчодон чечпäі тон берчї, ата!
«сен атадан сысканда, ата,
«сен енäдän тӯңанда, ата,
«нечä аңаіны кіші eläң, ата?»
Јакып Баі туруп аітат деіт:
«Тӯңандан кабар уктӯңб'аі, ботом,
«аіналаін Алман Бет, ботом?»
Алман Бет турӯп аітат:

«Аты jакшы аі jарkын, ата,
«өзӱ jакшы кӱн jарkын, ата,
«Алтаі толҕон көп kалмаk, ата,
«Аі Кан келїп чапканда. ата,
«Кӱн-kаі толҕон көп калмаk, ата,
«Кӱн Кан келїп чапканда, ата,
«сенїң інің Көс Каман, ата,
«тӱшкӧн екӓн kалмаkka, ата,
«асыл тӯҕан төрӧм äі, ата,
«kалмаktан kабар уҕӱптӱр, ата,
«өчкӧрӧңтӯ (?) калмактан, ата,
«көчӱп келät Көс Каман, ата,
«төрӧлӧсӧ төрӧ емäс, ата,
«kан төрӧмдӧн кем емäс, ата,
«беш төрӧдӧі ӯлӱ бар, ата,
«бірїнїн аты Бӧрбӧлңӱн, ата,
«бірїнїн аты Дӧрбӧлңӱн, ата,
«аk сакалы Көкчӧгӧс, ата,
«бірїнїн аты Чаҕалдаі, ата,
«бірїнїн аты Аҕалдаі, ата.
«көчӱп келät Көс Каман, ата».
Jакып Баі мыны аітат:
«Аіналаін аі jарkын, ботом,
«Кудаі кылҕан jаңгыстан, ботом,
«өідӧ чыkса өбӧk jok, ботом,
«ылдыі тӱшсӧ jӧлӧk jok, ботом,
«астында jалы jok eläi, ботом,
«аркада kуіруk jok eläi, ботом,
«jаңгыраkты kыjадан, ботом,
«алда таман бір кудаі, ботом,
«өзӱ kылҕан jаңгыс бу, ботом,
«тӯҕан укса сӱjӱнсӱн, ботом,
«тышман укса кӱjӱнсӱн, ботом,
«kудаі kылҕан тентäk аі, ботом,

«Каіта jакшы болўптўр, ботом,
«Кечä кан атäкäң Jакып Баі, ботом,
«Алты jашар екäндäі, ботом,
«Көс Камандаі ініс'аі, ботом,
«Тўштў älä калмак' аі, ботом».
Уідö олтурҕан баібїчä
Алаканы чап коідў,
Көтўн jергä так коідў,
Чыңырыш чыкты баібїчä:
«Jыҕылҕан арча баштаҕан, кak баш,
«Jыртылҕан барча беттäгäн, кak баш,
«Jаңгысыма Манаска, кak баш,
«Каттў кўн тўҕан турбаібы, кak баш,
«Jаңгысыма Манаска, кak баш,
«Караң кўн тўҕан турбаібы, кak баш,
«Беш бöрў бір бöрўнў таласа, кak баш,
«Талап jесä етїнї, кak баш,
«Еркїн тojор бу бöрў, кak баш,
«Тўҕаны-мїнäн тус куілҕў, кak баш,
«Калмактан келгäн тўҕаныңь, кak баш,
«Асты саҕа el болбос, кak баш,
«Кытаідан келгäн тўҕаныңь, кak баш,
«Асты саҕа jурт болбос, кak баш,
«Бöрбöлңўн аттў оңорбў, кak баш,
«Дöрбöлңўн аттў оңорбў, кak баш,
«Аҕалдаі аттў оңорбў, кak баш,
«Чаҕалдаі аттў оңорбў, кak баш,
«Көкчöгöс аттў оңорбў, кak баш,
«Көс Каман аттў болорбў, кak баш,
«Тўҕаныңь-мінäн тус куjул, кak баш,
«Кандаі шумдўк аітасын, кak баш?»
Баібічä басыш келгäн соң,
Jакып баіды чāп jібäрдї,
Jакып Баі мыны аітат деіт:

«Асыл ечәк сајыпсын, чіркін,
«кудаі кылған мајыпсын, чіркін,
«орто јерін оідўрған, чіркін,
«емчәгім коідўрған, чіркін,
«акылы јоктон аітасын, чіркін,
«јаңгысыма каіта јакшы болдў деп, чіркін,
«Канаты бутак бўттў деп, чіркін,
«каіта јакшы көрсөңчў, чіркін!»
Карс, карс кўлўп Јакып Кан,
каткырып карап калды деіт.
Андан кетіп Алман Бет,
не кыларын білбәді,
кан баласы Каныкәі,
кантіп јөп бер'албаі,
аіссамбы? аітпасамбы?
ырғылңың болўп келә јатат.
Убалы керім кіш'екән,
кан баласы Каныкәі
басарына ерінәт,
кўчўгўттөі кеірілін,
моіндорў коікојўп,
бококторў салаңдап,
келәңкәр чачпак бурғучак
маі сөрындаі шаркылдаіт,
бала кастаі каркылдап,
чыңјыралў көкөр колтуктап,
Каныкәі басып келә јатат,
алтын јаідан акырат,
кан баласы Каныкәі,
Алман Беттї чакырат:
«Сар'ала мінгән аі јаркын, ўл,
«сар'ала башын бура тур, ўл!
«астың јергә тура тур, ўл!
«барар јергә болңол јок, ўл,

«сōҕа дергä олӊо jok, ӯл.
«Тоkомон еlӣн чаптыӊбы, ӯл?
«Калkаман еlӣн чаптыӊбы, ӯл?
«kаіра тартып кеlдӣӊбӣ, ӯл?
«kабыланым аі jарkын, ӯл,
«тоkоідо аjу беттäнгäн, ӯл,
«беläстä jолборс баштанҕан, ӯл,
«тескäі jаkkа kыштаҕан, ӯл,
«kоі бōрындаі kара kан, ӯл,
«оӊ kолӯнан уштаҕан, ӯл,
«Кӧт jаҕынан kарасаӊ, ӯл,
«kырk кішінӣн чаӊы бар, ӯл,
«бет jаҕынан kарасаӊ, ӯл,
«беш аідар тӯгӯ̆ бар, ӯл,
«kабыланым аі jарkын, ӯл,
«kан тӧрӧм амамбы, ӯл?
«аjында сапар кӧп jӯрсӧӊ, ӯл,
«аі ашырып ол кессäӊ, ӯл,
«ала jӯргӧн саjып jok, ӯл,
«kадыр біläр kатын jok, ӯл,
«jыл аіланып ол кессäӊ ӯл,
«кӧінӧккӧ кір деп кетäт деп, ӯл,
«кӧ̄нӯ̆ чӧгӧт тӧрӧмнӯ̆н болот деп, ӯл,
«бір jаӊгаkтын кӧсӯ̆ндӧн, ӯл,
«kыл kорӊуннун кӧсӯ̆ндӧн, ӯл,
«ōдарып ачып kарасаӊ, ӯл,
«чӯшталдан кӧінӧк бӯ̆рӧ̄ бар, ӯл,
«тӯбардан кӧінӧк бӯ̆рӧ̄ бар, ӯл,
«торҕундан кӧінӧк ӧкӧ̄ бар, ӯл,
«барчадан кӧінӧк бӧшӧ̄ бар, ӯл,
«бачаі кӧінӧк алтō бар, ӯл,
«барыӊ алып кīсäӊ деп, ӯл,
«бір jаӊгаkkа тыkамын, ӯл,
«аны алып кīгäн соӊ, ӯл,

«kуру кеlгäн чäрӱ̄нӱ̆н, ӯл,
«сōҕаламаk анч'емäс, ӯл,
«kуру кеlгäн мергäндӣн, ӯл,
«шыралҕа демäк анч'емäс, ӯл,
«бачын барып тес kаіттың, ӯл,
«барын аман барсыңбы, ӯл?
«барын есäн барсыңбы, ӯл?»
Анда аіттың Алман Бет:
«Аі сӱ̆jӱ̆нчӱ̆ аі jарkын, jеңä,
«бат берсäңдä тес берчӣ, jеңä,
«kородон бölбöі kоі берчӣ, jеңä,
«матōдан чечпäі тō̄ берчӣ, jеңä,
«боkчодон чечпäі тон берчӣ, jеңä,
«менӣн атам Jаkып Баі, jеңä,
«алты jашар екäндä, jеңä,
«Кöс Камандаі інісӣ, jеңä,
«ол беш jашар екäндä, jеңä,
«Алтаі толҕон кöп kалмаk, jеңä,
«Аі Кан кеlӣп чапkанда, jеңä,
«Кӱ̆н-kаі толҕон кöп kалмаk, jеңä,
«Кӱ̆н Кан кеlӣп чапkанда, jеңä,
«Jаkып Баінын інісӣ, jеңä,
«Кöс Каман тӱ̆шкöн kалмаkkа, jеңä,
«kалмаkkа барып еl болӱ̆п, jеңä,
«kытаіҕа барып jурт болӱ̆п, jеңä,
«kабылан тӯҕан Манастын, jеңä,
«kабарын уkkан ошу jердä, jеңä,
«мен тӯҕамҕа барам деіт, jеңä.
«Кечӣп кеläт Кöс Каман, jеңä,
«беш тöрöдöі ӯлӱ̆ бар, jеңä,
«ол ӯлӱ̆нӱ̆н ічӣндä, jеңä,
«kабаҕы бӣк кöсӱ̆ ӱ̆ңӱ̆р, jеңä,
«kара ніjäт Кökчöгöс, jеңä,
«кöчӱ̆п кеläт kалмаkтан, jенä».

Кан баласы Каныкäі,
анда турӯп аітты деіт:
«Кӧс Каман дегäн немäнї?
«Кӧкчӧгӧс дегäн немäнї?
«Бӧргӧlцӯн дегäн, немäнї?
«Дӧрбӧlцӯн дегäн немäнї?
«Чаҕалдаі дегäн немäнї?
«Аҕалдаі дегäн немäнї?
«Мен kорkомӯн kалмаkтан,
«kалмаkтан kеlгäн kош аіҕыр
«астыбїскä јурт болбос,
«ӯстӯ̆бӯ̆скӧ еl болбос,
«kеlїнї кетä кїгäн соң,
«кемпір kуірук чаінаса,
«kысы kолоkоп кїгäн соң,
«семіс атkа мінгäн соң,
«семісчіlік kылҕан соң,
«јаңыстӯма тӧрӧмдӯ̆,
«шерт алышып kеlгäн соң,
«беш бӧрӯ̆ бір бӧрӯ̆нӯ̆
«таласа ол kојобӯ?
«талап јесä кішінї,
«етїнä еркін тојобӯ?
«kеl тӧрӧмӧ аіта бар,
«ӧзӯ̆ мајып болбосӯн,
«ӧс бојӯна дос болсӯн,
«аттанҕанда kорkомӯн,
«атаңдын еlї аі јарkын
«Сар'ала башын бура тур!»
Чынјыралӯ кӧкӧрдӯ̆
kолтуkтан сӯрӯп алды деіт,
чыны кесä kуідӯ деіт,
Сар'аланын ӯстӯ̆нӧн
kан баласы Каныкäі

Алман Беткä сундў деіт,
Сар'ала мінгän Алман Бет
кыja тартып алды деіт,
аракы деган ачў баш
Алман Бет алып jуттў деіт,
бура тартып jелдї деіт,
Сар'ала мінгän Алман Бет
кан төрögö келдї деіт:
«Асалōдан Салам аі jаркын, төрöм!»
««Алöдан āläікі салам кўн jаркын, чором,
««сен кеткäлї он төрт кўн, чором,
««менїн атам Jакып Баі, чором,
««тўҕандын jајын сурадың, чором,
««кан атäкäм нени аітат, чором».
Алман Бет чоро мыны аітат:
«А сўjўнчўң аі jаркын, төрöм,
«алтынды jестäі бурадым, төрöм,
«тўҕанның jајын сурадым, төрöм,
«сенїн атаң Jакып Баі, төрöм,
«алты jашар екäндä, төрöм,
«Көс Камандаі інісї, төрöм,
«Алтаі толҕон көп калмак, төрöм,
«Аі Кан келїп чапканда, төрöм,
«Кўн-каі толҕон көп калмак, төрöм,
«Кўн Кан келїп чапканда, төрöм,
«тўшкöн екäн калмакка, төрöм».
Батыр Манас турдў деіт:
«Кула баітал мінгän кў бала, баікуш,
«кулдуҕан шум бала, баікуш,
«колў бутў чечїңäр, баікуш!
«кололў кумҕан берїңäр, баікуш!
«кол таратын албаспы, баікуш?
«бедäрдä кумҕан берїңäр, баікуш,
«бет таратын албаспы, баікуш?

«Ендї каіта jўрўп бар, баікуш,
«jаңыдан келґän тўґанды, баікуш,
«баштап алып келїнäр, баікуш!
«сўjўнчўңдў берäрмїн, баікуш,
«есän барып сō каіссам, баікуш,
«саламат барып сак каіссам, баікуш,
«мöрöjўн артык кылармын, баікуш!»
Андан соң аітты чороґо:
«Барың бірдäі коі-ґашка, чором,
«барың бірдäі сап-кашка, чором,
«ак кула атым арабас, чором,
«асты сапар карабас, чором,
«jаңыдан тўґан келät, чором,
«öрўлўгўң берäläі, чором,
«андан сапар jорторбос, чором,
«тōба теңір кудаі аі, чором,
«еріксäк кулан атырбыс, чором,
«ерікпäсäк кўнўндö бір мöрöігö батырбыс, чором».
Каіта келїп jўрдў деіт,
jўрўп келїп ер Манас,
Ер-каітыны аштырып,
сар'öзöн Чўідў бастырып,
келä jатат ер Манас,
келäрїн білдї Канықäі,
алтымыш баштў ак ордō
аракы шербät аш jїjат,
казы-мїнän jал jїjат,
барыңгы төшök басат деп,
батыр төröм келät деп,
бўлкўлдöктöн тартат деп,
кабылан тўґан ер Манас,
öркöчў бїк сеірі бас,
jорґо басык чоң кула
аткан таңдаі сўрўлтўп,

аркардаі санын тұрұлтұп,
ак кула-мінән келä jатат,
ат баілабас акырға
ак куланы баілады,
еңгänäсі бік бос ордо
еңкäjұп кірді ер Манас,
токоідо ajұ беттäнгän,
белäстä jолборс баштаңан,
чajан көстұ чап jактұ,
кырк чіltäні башында,
Кыдыр азыр кашында,
көт jаңынан караса,
кырк кішінін чаңы бар,
бет jаңынан караса,
беш аідар тұгұ бар,
текäі jakka баштаңан,
коі борындаі кара кан,
Оң колұна уштаңан,
көлөкödö кönöскön,
конұ-мінän öркöскön,
ашыктұ jілік jотосұ,
Jакып Баідын ботосұ,
асыл тұңан ер Манас
ұігö кірін олтурдұ,
бура тарсса болбоңон,
букадан талым алңан кул,
каіра тарсса болбоңон,
камыдан талым алңан кул,
коі-ңашка атка міндї деіт,
кабылан тұңан тентäктін,
ак ордо тұштұ деіт,
таң тамаша кылды деіт,
тамаша кылып jатты деіт,
аракы шербät аш ічät,

казы-мїнӓн јал једї,
кан баласы Каныкӓі
басарына ерїнӓт,
кӱ̈чӱ̈гӱ̈ттӧі керіlӓт,
моіндорӯ коікојот,
боҕокторӯ салыңдаіт,
казылары еҕіlӓт,
карындары ешіlӓт,
кеlӓңкӓр чачпак бір кучак,
маі сōрыда шаркылдаіт,
бала кастаі каркылдаіт,
кӧчӱ̈гӧндӧі былкындаіт,
Чын јыралӯ кӧкӧр колтуктап
чынıч кеlӓ колҕо алат,
кырк чороҕо кыдырата кӧп берӓт,
аракы шербӓт аш ічїп,
ала кӱ̄гӧ кіргӓн соң,
чоролор таң тамаша баткан соң,
тӱ̈ш еңкӓјїп кеlгӓн соң,
улу бешін болҕон соң,
маң маң ӱ̈рдӱ̈ баі тӧбӧт,
баі тӧбӧт ӱ̈нӱ̈н уккан соң,
кокуі серӓк оңбосӯн!
чы іт! деп чыҕа калат деіт,
кылчајып карап салат деіт,
кеlӓ јатат калмактар,
талаҕы јӱ̈гӱ̈ тарактап,
ыңырчаҕы шаҕактап,
кечїп кеlӓт Кӧс Каман.
Асты јаҕын карасаң,
корџоң бостоі аты бар,
коџогоілӯ тонӯ бар,
кїс каптӯ кылычы,
чотолодоі мылтыҕы,

урунҕаны бурама!
Көс Каман јајын сурама!
көк ала сакал кулҷадаі,
келä јатат Көс Каман.
Анда Серäк мыны аітат:
«Аіналаін аі јаркын төрöм!
«аіткап тӯҕан ошубӯ?
«Чарыҷынан чаң чыҕат,
«чалбарынан шу чыҕат,
«келä јатат јӯјölöп,
«кудаі кылҕан тентäктін
«ӯјӯн көрӯп салҕан соң,
«сӯрдöп кеттї кӯјölöп,
«бу немäнї болдӯ? деп,
«ӯч таш тулҕа бір очок,
«аіналаін аі јаркын,
«мынын кестїäläк көк чочок,
«мундаі јаман немä бул?»
Кӯбӯрöп кірдї о Серäк,
кара кандӯ көк біттӯ̄,
јölönӯш сары Алман Бет,
кара кандӯ көк біттӯ̄,
көк јал төбö Алман Бет,
ердін тіштäп коіҕон соң,
көсӯн кысып салҕан соң,
ак булӯн теңгä чачкан кул,
Серäк турӯп аітат деіт:
«Ак булӯн теңгä чачкан кул,
«Алтаі толҕон калмактын
«ер öлтӯрӯп качкан кул,
«öс еїнä батпаҕан,
«аттаі туілап јатпаҕан,
«темірдäн калҕан шірандї,
«Көкчödön келгäн кірандї,

«арам кыjал шіктір кул,
«еркäксіп көсýн кысып олтýрдý,
«кýбöрöп барып олтýрдý,
«кабылан тýҕан Алман Бет,
«Ак куланы тарт! деді».
Ак каҥгы ер сырдыҕаш,
ак кулаҕа токутýп,
алача көпчýк салдырып,
алты мыштан тартырып,
кашка таман jекä öтýк,
темір таман ýзöҥгý,
тäп міндің ер Манас,
андан аіттың ер Манас:
«Карс, карс казалат, чором,
«барың атка мініҥäр!»
Чоролордý карасаң,
аракы шербäт аш алат,
баіланып jýрдý чоролор,
jаңыдан келгäн тýҕандын
öрýлýгýн берäм деп,
Манас jýрдý шöдырап.
Улу-чынар башынан
казыл токоі ajаҕы
Көс Камандын балдары,
алып келіп тýшýрдý,
Алтаі толҕон калмактан
көчýп келгäн Көс Каман,
кара курсак куруҕур,
аракы ічіп алҕан соң,
мастар болýп салҕан соң,
аракы ічіп алкынат,
бала куштаі талпынат,
Енді Батыр Манас даҕы аітат:
«Төмöн кірä барҕанда, чором,

«кылікырык ўнўң кўсөгөн, чором,
«кырктын башы Кырғылым, чором,
«бер' ордўна сен апкäl, чором!
«Сар'ала мінгän Алман Бет, чором,
«бер' ордўна сен апкäl, чором!
«біргä jасса бір тўған, чором,
«Асылым Сырғак сен болдўң, чором,
«берї ордўна сен апкäl, чором!
«алты ордо кылыш бер, чором!
«Аш кылалы калкыма, чором,
«аға кабар берїңäр, чором!
«ак сарғылдан бе сојўп, чором,
«ак сарбашыл коі сојўп, чором,
«улу тўлō кылалы, чором!
«чабардарын баі кылып, чором,
«чабардарын маі кылыш, чором,
«келїнä кетä кїгізїп, чором,
«кемпіргä куірук чаінатыш, чором,
«барын бірдäі тең кылыш, чором,
«егїна сакал кojолў, чором!
«ердїнän мурут алалы, чором!
«дін бусурман кылалы, чором!»
Jаңыдан келгän тўғаны,
калмактан келгän тўғаны,
алт' ордоғо кіргістї,
егінä сакал коідў деіт,
ердїнän мурут алды деіт,
бісмілланы білгїзїп,
дін бусурман кылды деіт,
дін бусурман кылған соң,
асыл тентäк дағы аітат:
«Егїнä сакал кojўшўс, чором,
«ердїнän мурут алыштыс, чором,
«дін бусурман кылыштыс, чором,

«аш кылалы калкым бар, чором,
«аға кабар берiңäр, чором!
«ат баiлабаi коiбосўн, чором,
«öкўнчўсў болбосўн, чором,
«ат баiгäсiн аiтаiн, чором,
«башкы аттын баiгäсi, чором,
«алтымыш jамбы сajамын, чором,
«ajakkы аттын баiгäсi, чором,
«кызыл куiрук нар сajам, чором,
«чочоғўн кесiп алалы, чором,
«анда алдалап салалы, чором,
«Кара-бўра бсында, чором,
«уi каiмакка семiргäн, чором,
«сары маjын кемiргäн, чором,
«Баiдын ўлў Бакаi Баi, чором,
«кудаi дешкäн дос елä, чором,
«кадыр кiсмät кiш'елä, чором,
«Бакаiға кабар бер, чором!»
Баiдын ўлўн чакырды,
Баiдын ўлў ол Бакаi
улу тўлö кылды деiт,
о тўлöнўн башында
ак баңкылдаi кўлўктў
мiнiп алдың ер Бакаi,
бала кастаi карғылдап,
el башкардың ер Бакаi.
Ак кула чакты аттардан,
ат баiгäсi бўткöн соң,
jуртка дiлдä чачкан соң,
карағаiдан табыт jардырып,
ара-мiнäн тартырып,
мäсäläңдi кылдырып,
моiн турук кылдырып,
асыл jердä далдалға,

Тӧ көтӧргӧн балбанҕа,
башын бекäн коідўрўп,
балта-мĭнäн бастырып,
калмактардын чочоҕўн
керкі-мĭнäн кестĭрĭп,
бусурман кылып коідў деіт,
беш бак намас білгĭзĭп,
көтўнӧ тарат талдырып.
Куран кітäп коінўнда,
бір бусурман болҕон соң,
кўдрӧт сӧсў ӧсында
Јаттың елä Көс Каман,
алтынды јестäі бурашып,
јуртўн акыл сурашып,
мäсäläң кылып јаткан соң,
атанып јўрўп бакырды,
Көс Камандын балдарын
кырк чоро ар кімісĭ чакырды,
аракы бердĭ акыртып,
ат мінгістĭ чакыртып,
јаңыдан келгäн тўҕанды
окшош сĭлап чакырды.
Бір кўндӧрдӧ болҕон соң,
Көс Каман турўп мыны аітат,
балдарына деп аітат:
«Алда балдар кеп аітам,
«бері кара! сӧс аітам,
«ўч кўрӧнтў калмактан
«көчўп келгäн јајым бар,
«талаҕа јўгўм тарактап,
«ыңырчаҕым чарактап,
«Алтäі толҕон калмакты,
«балдар анда кабар укканда,
«кудаі кылҕан Манастын

«кабарын уҕўп кӧчкӧндӧ,
«кеlдӣм еlä тӯҕанҕа,
«кеlӣнӣмä кетä кӣгӣстӣ,
«кемпірӣмä куірук чаінатты,
«балдар Кӧк-Адыр чыҕа јаілаңар!
«чыбырата бе баілаңар!
«курчутўп кымыс јӣңар!
«котуртўп аракы јӣңар!
«Ер насар тӣгäн кул екäн,
«кудаі кылҕан Манасты
«бері чакырып алыңар!
«аракы берӣп салыңар!
«ат мінгӣзӣп алыңар!
«макул сӣлап салыңар!»
Аракы шербäт аш јӣп,
асыл јердäн акырып,
батыр Манас чакырып,
бал каінатты Манаска,
чакырам деп Чаҕалдаі
корцун боско мінäт деіт,
кырк чороҕо барат деіт,
батыр тӯҕан Манаска
барып кебӣн аіталбаі,
Манас тіптӣ баталбаі,
кырк чородон уҕар деп,
каіта салды Чаҕалдаі.
Чāп кеlä јаткан соң,
кырк чоро турдў чоҕўлўп,
кырк чоро кеläт кастырып,
кеlä јатат бастырып,
тӧгӧрӧтӧ марады,
асты Серäк оңбосўн,
кырк чоронўн ічӣн карады:
«Аіналаін аі јаркын чоро,

«асылым тӧрӧм kан екӓн,
«ӧзў кӳн јарkын чоро,
«тōба тӧрӧм kан екӓн,
«текӓсї јоk ечкідӓі
«теlмӓрїп kантїп барабыс?
«ботосў јоk тӧдӧі
«босорўп kантїп барабыс?
«асыл јердӓн јеlӓ кір,
«kабылан тӯҕан тӧрӧмӧ
«Алман Бет ӧзўӊ кеlӓ кӧр!»
Атkа мінїп Алман Бет
kабылан тӯҕан тӧрӧгӧ
јеlїп ӧзў кеlӓт деіт.
Алтын таkтӯ аkырҕа
сар'ала-мїнӓн тӳрс тӳштў,
бӓlі кӓрім Каныкӓі,
тӳбӳрт уҕўп салҕан соӊ,
чын-јыралӯ кӧкӧр kолтўkтап,
аш кӓрӓ сулӯ кіші екӓн,
аkыл артыk кӳӊ екӓн,
Каныкӓі басып чыkты деіт:
«Аіналаін аі јарkын, ӯл,
«ӧзў јаkшы кӳн јарkын, ӯл,
«асты тӧрӧм ӧіҕотпо, ӯл!
«тӯҕандын ішї јаман іш, ӯл,
«араkы ічїп болҕон соӊ,
«Тӧрӧмӧ аіп болбосўн!
«Јанбашы толҕон оk болор,
«јанында чоро јоk болор,
«екі тӯҕан урушса,
«ер теӊїlӓ табышар,
«ептӓп тӯҕан болҕон соӊ;
«Јаӊыдан кеlгӓн тӯҕанҕа
«ујат болўп kантӓм деп,

«чоролор кетäр jajына,
«Бöрбöлцўн турар акырыш,
«Кöкчöгöс турар булкушўп,
«кекіртäк саптў чот болот
«карман алар сабынан,
«темір асыл капырдын
«төрömö jacka бергäндä,
«төрömö аіп болбосўн!
«беріштä тajыш кетпäсін!
«өзўңöр барып ічін kel,
«болсо болсўн деідї деіт».
Акылман тўңан кул екäн,
Алман Бет kaіта jeldї деіт,
kырk чороңо келдї деіт,
kырk чороңо келгäн соң,
Алман Бет турўп аітат деіт:
«Е чоролор тура тур,
«алда töрöм кас болўп,
«батыр töрöм мас болўп,
«Каныкäі курусўн,
«ертäн-мінäн аракты
«төрömö берін салыптыр,
«мастар болўп калыптыр,
«аракы ічін алкыныш,
«мастар болўп талпыныш,
«töрöм jатыш калыптыр.
Өзўбўс елä баралы!
«тамашасын көрölў!
«аракы ічін келälї!»
Алман Бет аны аіткан соң,
Серäк турўп аітат деіт:
«Алман Бет кандаі немäсін?
«ар качаннан бір качан
«Каныкäі тілін сўлöісўн,

«ƙылчаjып ƙарап ƙоіҕондо,
«бір öпкöнсӱп ƙаласын,
«ырҷаjып кӱlӱп ƙоіҕондо,
«бір алҕансып ƙаласын,
«öзӱм еlä барам» деіт.
Асты Серäк оҥбосӯн,
кöк кебіч-мĭнäн салды деіт,
бура тарта бергĭнчä,
Алман Беттĭн ачӯ jаман кеlдĭ деіт,
он екідäн öргöн булдурсун
тартып ĭдĭ Серäктĭ,
jаҕы кетті jарылып,
ƙара ƙан кеттĭ jаjылып,
Серäк турӯп ыілаіт деіт:
«Кудаі бар дыр ƙалмаƙ ƙул,
«тöрöмнӱн ƙордӯƙ кöрбöсöн,
«сендäн ƙордӯƙ кöп тарттым,
«Алман Бет саҕа ƙылбасам!»
Каіта салды бу Серäк,
алтын мечіт аƙырҕа
кöк чебіштĭ баілады,
тӱбӱрт уƙтӯ Каныкäі,
бутӯндаҕы jек'öтӯк
тарсылдата басты деіт,
Каныкäі jӱгӱрӱп чыҕып кеlдĭ деіт.
Асты Серäк оҥбосӯн.
епчі jаƙта ер jаƙта
тӱбӱрттӱ андан уҕустӯ,
тегірĭнä басты деіт.
Каныкäідäі ƙуруҕур
ƙаісы jаƙƙа кеттĭ деіт,
асты Серäк оҥбосӯн,
тегĭрĭнä басты деіт,
ӱігö кірĭп кеlдĭ деіт.

Барыңгы төшөк баскан кул,
мерäкäгä баткан кул,
күн тігінчä jатkан кул,
шашкä кылып окуім деп,
jатkан екäн ер Манас,
сарыңкы jа ак олпок
етäгінäн тартат деіт:
«Акаі төрöм не болдұң,
«батыр төрöм не болдұң,
«күндöр тіп калыптыр,
«көнөгö батып калыпсын,
«окуі көргöн аі jаркын,
«jаңыдан келгäн тұғаның
«öрүлүк кыла чакырды,
«бір көнүнö албаібы,
«jаман көрүп салбаібы,
«батыр төрöм турсаңчы!»
Уіку сүрö көстöрдү
ачып алдың ер Манас,
алтын тujак jек öтүк
ак бутұна салды деіт,
келä бото чалы кур
белінä бекäм чалынды,
ак каңгы ер сырдығач
ак кулаға токудү,
кашка таман jек'öтүк
темір таман ұзöңгү
ырғып міндің ер Манас,
бастырып бара jатkанда,
кылчajып карап салғанда,
Серäктї көрö коіғондо,
анда аіттың ер Манас:
«Кокуі Серäк не болдү,
«уруштан келдіңбї, Серäк?

«кӱрöштöн кеlдӣңбӣ, Серäк?
«јаҕыңда болдӯ кара кан,
«бу кан каідан болдӯ? деіт».
Анда Серäк сен аіттың:
«Аты јакшы аі јаркын, тöрöм,
«öзӱ јакшы кӱн јаркын, тöрöм,
«біргä јассам бір тӯдӯм, тöрöм,
«мен Манастан кем емäс, тöрöм,
«кечкä ак теңгä булӯн чачкан кул,
«Алтаілаҕан калмактан
«Кӱн-каілаҕан калмактан
«ер ölтӱрӱп качкан кул,
«öс јуртӯнда јатпаҕан,
«öс еlӣндä батпаҕан,
«кабылан тӯҕан Алман Бет,
«ошу кул чапты јаҕымды,
«кара каным чыҕарды,
«батыр тöрöм ер Манас,
«сістäн кордӯк кöрбöдӱм,
«Алман Беттäі калмактан
«мен кордӯкты кöп кöрдӱм,
«мыны-мӣнäн турбасым,
«аты јакшы аі јаркын, тöрöм,
«öзӱ јакшы кӱн јаркын, тöрöм,
«ја Алман Беттӣ алып јӱр!
«јада менӣ алып јӯр!
«ошу кулдӯн кордуҕӯн,
«мен јаман кöрдӱм, тöрöм».
Анда аіттың ер Манас:
«аты јакшы аі јаркын, чором,
«öзӱ јакшы кӱн јаркын, чором,
«анын берӣ јаҕында, чором,
«ак сӧк кандын баласы
«Асыл тӯҕан Алман Бет,

«ачӯ кеlсä сенї урат,
«ачӯ кеlсä менї урат».
Анда Серäк ыілаіт:
«Коkуі тöрöм не деісїн,
«ар kачаннан бір kачан,
«Алман Бет кебїн сӱlöісӱн».
Јаҕынын kаны јӯҕан соң,
батыр Манас кеlä јатат,
тӯҕаннаш аш ічіп,
арактары мол ічїп,
тамаша kылып јаткан соң,
kудаі урдӯ kалмакты.
Аракы мастар болҕон соң,
семісчїlїк kылҕан соң,
кекіртäк саптӯ чоk болот,
kармап алды сабынан,
сӯрӯп алды kабынан,
kаҕып їдї Манасты,
ӱч таш тулҕа бір очоk,
кестїрäläк кöк чочоk,
чоk болот мїнäн kакты деіт,
такіанын астына,
јасы маңдаі ӱстӱнö
учӯ барып тїдїlä.
Алда тāла бір kудаі!
арман kылдың ер Манас
су јаkалаі јалбысты,
алда тāлам кӱдӱрöт!
не јасадың јаңгысты,
јаңаракты kыјадан,
бу кӱдрöт јаңыс kылдың ујадан,
јанбашы толҕон оk болдӯ,
јанында чоро јоk болдӯ,
kызыk ічїп кеткäн соң,

кызык уруш болҕон соң,
ал атасы Көс Каман
арасына түшкөн соң,
арачалап салҕан соң,
аірылып кеттің ер Манас.
Каныкäігä барҕан соң,
каітып ӱігө кірген соң,
Каныкäігä сен јаттың,
уіктап калдың кашында.
Ертän таң аткан соң,
күн јарыҕы чыккан соң,
анда турдуң ер Манас,
ертän турӱп даҕы аітат,
батыр Манас акырат,
чоролордӱ ат атынан чакырат:
«Мураталым, Мурат Бек, чором,
«мындаі чапкан Куат Бек, чором,
«Еңäмän түҕан јенім, чором,
«Елім, Сеіт, екі ӱл, чором,
«карсактардын Карҕандаі, чором,
«Мырза јаш ӱл сен, чором,
«Бӧрӱнӱн ӱлӱ Бӧрӱшӱм, чором,
«ак кулам аксап кеткändä, чором,
«алтын така јес мыкты,
«бек такалап берічім, чором,
«Кенändін ӱлӱ Кен-јаман, чором,
«Коңрӧлӱ баідын Кош-абыш, чором,
«Ачыктын ӱлӱ Јаш-јігіш, чором,
«Ӱмӧт, Јаізаң, екі ӱл, чором,
«тӧлгӧчӱ Кара Тӧлӧгӱм, чором,
«јоручӱ Кара Бадышам, чором,
«кӱ чабдар мінгän ер Чалбаі, чором,
«түндӧ түлкүнӱн ісін јаңылбас, чором,
«Тӧрсӱн Таілак чутӱм, чором,

«тўтöп турҕан мылтыкка, чором,
«тўрс качырып урушкан, чором,
«караңгыда карсактын ісін жаңылбас, чором,
«кабылан Таілак аі жаркын, чором,
«менĭн енäм баібічä, чором,
«бала таппаі жўргöндö, чором,
«арҕымак атты баілаҕан, чором,
«ак бос бе чаілаҕан, чором,
«Мекä кірĭп кеткäндä, чором,
«асрät султан паіҕамбар, чором,
«менĭн кошчў болд'елä, чором,
«біргä жасса бір тўҕан, чором,
«курсакка бўссö бір бўткöн, чором,
«кундакка жасса бір жаткан, чором,
«аі-мĭнäн кўнўнўн, чором,
«бўрō-мĭнäн бўткöн кул, чором,
«асыл-мĭнäн болотым, чором,
«бўрō-мĭнäн бўткöн кул, чором,
«Асылым Сырҕак аі жаркын, чором,
«Төмöнгö барҕанда, чором,
«Кырымдын елĭн чапканда, чором,
«кыпкырык кўзöп кіргäнсĭн, чором,
«бос чолок мінгäн Кырҕыным, чором,
«барк балакшан басканда, чором,
«барып Төштўк чапканда, чором,
«ōлīжа журттан келгäсĭн, чором,
«Жатык тілдў Аңы Баі, чором,
«капырдын каны болҕўнча, чором,
«бусурман кулў болом деп, чором,
«ак сōк кандын баласы, чором,
«асыл тўҕан Алман Бет, чором,
«Жаілмыштын інісї, чором,
«Жаш-камыштын аҕасы, чором,
«ат каітарчы Бос-ўл, чором,

«Манаідын ӯлы Мадышым, чором,
«төгөрӧк јуртка адышым, чором,
«кӧк кебіч мінгән Серӓгім, чором,
«бері келгін кеп аітам, чором,
«чоролордон ең кічӱ Тас Баімат, чором,
«јаңы казанды тес каінат, чором,
«атка чубак кӱн тӱдӱ, чором,
«ерӓндӓр јортор кӱн тӱдӱ, чором,
«еріксӓк кулан атырбыс, чором,
«ерікпӓсӓк бір мӧрӧігӧ батырбыс, чором,
«болңолдӯнӱн бос төңгӧ, чором,
«ордо чіп салырбыс, чором,
«оробоі деп аларбыс, чором,
«Кӱнӧкөргӧ барыңар, чором,
«кӱндӱ сурап салыңар, чором,
«јангасын бе сојӱңар, чором,
«јакшы кӱнӱ кош чыңарып којӱңар, чором!
«ала баірак кызыл ту, чором,
«тӱбӱн јергӓ сајыңар, чором!
«башын көккӧ јајыңар, чором!
«замбӓрӓктї тарс кojӱп, чором,
«аттанып ӱідӧн чыңалы, чором!
«јаңгасын ашын ічӓлї, чором!
«Боктӯ-кураі баскан соң, чором,
«кӱн тібӓстӓн ашкан соң, чором,
«калмакты көстӧі јортолӱ, чором,
«ат семірїп тӱс болдӱ, чором,
«бос кырӧ тӱшӱп кӱс болдӱ, чором,
«чӧдырмакка кірӓлї, чором,
«Алтаі толңон көп калмак, чором,
«Аі Каңа ӧп јатат, чором,
«Кӱн-каі толңон көп калмак, чором,
«Кӱн Каңа ӧп јатат, чором,
«арасын тосӱп алалы, чором,

«тіlдї кармап алалы, чором!
«тіlдї кармап алҕан соң, чором,
«калмакты чāп алалы, чором!
«кыіраталы каласын, чором!
«ыілаталы баласын, чором!
«бак īlгäн бактарын, чором,
«балапан кырчын чаҕларын, чором,
«башынан кōбӱп тӱшölӱ, чором!
«јӱрӱп сапар јортолӱ, чором!»
Чоролордӱ карасаң,
Кӱнöкöргö барды деіт,
кӱндӱ сурап салды деіт,
ала баірак кызыл тӯ,
тӱбӱн јергä саіды деіт,
башын кöккö јаіды деіт,
сäмбäрäктї тарс којӱп,
аттанып ӱідöн чыкты деіт,
Бар-кölдӱ басып öттӱ деіт,
Тур-кölдӱ тӯра кöштӱ деіт.
Казылыктын ојӱна,
Кар-јабастын бојӱна,
Кӱн-тібäстїн бојӱна,
Кӱрöбöстӱн ојӱна
батыр Манас барды деіт,
шōдырып кірїп јатты деіт.
Уідö јаткан Кöкчöгöс,
ӱч кӱндöн кīн біlдї деіт,
ӱч јӱс колҕо баш болӱп,
кöтӱнöн кӯп јӱрдӱ деіт,
шōдырып кеlä јатам деіт,
тӱнӱ кӱнӱ алты кӱн
ат урундӱ кылды деіт,
Кöкчöгöс калмак кеlдї деіт,
ертäң-мїнäн таң атып,

ендї турўп мыны аітат,
батыр Манас кеп аітат:
«Сар'ала мінгän Алман Бет, чором,
«менїн атам Jакып Баі, чором,
«Jакып Баі-мїнän бір тўҕан, чором,
«Көс Каман кak баш келгänб'ем, чором,
«Сар'ала мінїп сен jелсäң, чором,
«Көс Камандын баласы, чором,
«Көкчөгöскö барсаңб'ем, чором,
«алтынды jестäі бурап кel, чором,
«кечкä kалмактан келїп келгändä, чором,
«öзў көргöн jол елäі, чором,
«öзöндў булak су el'аі, чором,
«аныи берї jаҕында, чором,
«öрдбі тўшўп чалсын де, чором!
«öзў jылкы тапсын де, чором!
«баштап алып jўрсўн де, чором!
«барып jаіды сурачы, чором!»
Еңгї денгї jелдї деіт,
еңкäі аткандаі болдў деіт,
омбу домбу jелдї деіт,
орд'аткандаі болдў деіт,
Көс Камандын баласы
Көкчөгöскö келдї деіт,
келїп jаіды аіткан соң,
«Ертäң-мїнän турамыс,
«батыр тўҕан төрömö,
«екі сап болўп jўрömўс,
«ат jаңылыш болбосўн,
«ер jаңылыш öлбöсўн».
Замбäрäктї тарс kojўп,
екі сап болўп jўрдў деіт,
салкын-мїнän jўröм деп,
сыртка чыҕып кеттї деіт,

Көс Камандын балдары,
батыр тұған Ер Манас
кумдұ басып жұрдұ деіт,
кумдұ басып келä жасса,
карағаі наіза ырғады,
батыр Манас жырғады,
Уч карөлдан öттұ деіт,
ұч кұн мурун барды деіт,
ұч кұндöн кін бу жердä
Көс Камандын балдары
атын ташыркатып салып тыр,
чарыңынан чаң чыңып,
жұдö келä жатып тыр,
ұч кұнұ анда жатып тыр.
Анда аіттың Ер Манас:
«Көс Камандын баласы,
«Көкчöгöстöі бу калмак
«карөлға барсын! деп,
«чалғын чалып келсін! деп,
«Корңоң бостұ мінсін! деп,
«коңоғоімо кісін! деп,
«біскä кабар берсін! деп».
Батыр тұған ер Манас,
анын жаjын сураса,
кабар берган екän деіт.
Чалғынға барғын! дегändä,
ічі кырды шылк етіп,
чалғынға жұрұп кетті деіт,
алтаідағы калмакка
аралап кірін кетті деіт.
Калмактардын ічіндä
Аі Кан турған екän деіт,
Jаісаң турат јанында,
Калдаі турат кашында,

бу kалмаkтын јаісаңы,
ары берї басып тыр,
аралап кіргӓн Кӧкчӧгӧстӯ̆
јаісаң кӧрӯ̆п салды деіт,
кӧрӯ̆п танып алат деіт:
«Атанын кӧрӯ̆ Кӧкчӧгӧс,
«kалмаk кеlӓ јатат деіт».
Аі Канҕа kарап kулдурап,
kабар берїп салды деіт:
«Кӧкчӧтӧстӯ̆ ал! дедї,
«ат ӯ̆стӯ̆нӧн кӧтӧрӯ̆п,
«Јаісаңга kошӯп сал! дедї,
«тіlїн сурап ал! дедї».
Ат ӯ̆стӯ̆нӧн кӧтӯ̆рӯ̆п,
Кӧкчӧгӧстӯ̆ алды деіт,
јаісаңга kошӯп салды деіт,
тіlїн сурап алды деіт,
тіlїн сурап алҕан соң,
анда аіттың Кӧкчӧгӧс:
«Манас кеlдї kырk кіші,
«ӧзӯ̆м кеlдїм јӯ̆с кіші,
«Манас сартты сајалыk!
«бір ӧlтӯ̆рӯ̆п салалыk!
«тӧрт kатынын алаін!
«тӧрӧсӯ̆ ӧзӯ̆м болоін!
«еlїмӓ аkым тӯ̆шӧін!
«kан баласы Каныкӓі
«нікӓ kыјып алаін!»
Кӧкчӧгӧс kабар бергӓн соң,
Аі kандын ӧзӯ̆н kарасаң,
kараҕаі наіза чаілатып,
мылтыkтары шōдырып,
наізалары kōдырып,
шамаланы чоң јаҕып,

Шылмырданда берї kаҕып,
аічыҕы алтын тӯ-мїнӓн,
алты сан kара kол-мїнӓн,
kолдў kурап kалды деіт.
Кӧкчӧгӧс kаіта јӯрдӯ деіт,
Манаска јōп бербӓдї,
тӯн јамынып кеlдї деіт,
чатырына тӯштӯ деіт.
Асты јōп бергӓн јоk,
бӧрӯ кӧстӯ kӯ мурут,
kабылан тӯҕан ер Манас
асабасын іlїнїп,
чатырҕа јаkын сајылып,
кӧрӧ kоідӯң ер Манас,
асыл јердӓн аkырат,
Алман Беттї чаkырат:
«Аkырӓң јаідан бурачы, чором!
«Кӧс Камандын баласы, чором,
«Кӧкчӧгӧстӯн јаіды сурачы, чором!
«Чалҕынҕа барып кеlгӓндӓ, чором,
«Јōдын јајын біlїппї, чором?
«еlдїн јајын біlїппї, чором?»
Атkа мінїп јеlдї деіт,
kабылан тӯҕан Алман Бет
Кӧкчӧгӧскӧ кеlдї деіт,
алтынды јестӓі бурады,
јōдын јајын сурады,
Анда аіттың Кӧкчӧгӧс:
«Уітуҕундаі кӧп kалмаk,
«јатыр екӓн чарбаkта,
«дōlӧтӯнӧ мас болӯп,
«јырҕап kӯлап јатыры,
«ошу јердӓн сӓн чапсаң,
«kаі јаҕынан сен кірсӓң,

«олӊо kылып чыkkандаісын».
Jō бӧрӱсӱ kуруӻур,
мыkыны мылk етӓт,
ічї kарды шылk етӓт,
kelӓ jатып Алман Бет,
кӧктӱ-мїнӓн ojӱптӱр,
jылӻа-мїнӓн jылыптыр,
бос кісӓсїн чалынып,
бос чепкӓнїн jамынып,
kelӓ jатат Кӧс Каман,
Алман Беттї чаkырды:
«Атыӊнын башын бура тур, ботом,
«астыӊ бір jергӓ тура тур, ботом,
«тӱндӧтӧн берї кӱібӱр чыібыр кӧбӧідӱ, ботом,
«kаӊгы баш болӻон буkадаі, ботом,
«kартаіӻанда атасы, ботом,
«чатырдан бӧlӱп таштады, ботом,
«оӊо турӻан іш емӓс, ботом,
«оӊдура-тыӻан jō емӓс, ботом,
«аіта барчы jалӻыск'аі, ботом,
«аk kаӊгы ер сырдыӻач, ботом,
«аk kулаӻа тоkутӱп, ботом,
«kалмаkты чалып алсын, ботом!
«уіӻун jатып kалбасын, ботом!
«Уітуӻундаі kалмаk аі, ботом,
«бір бастырып салбасын, ботом,
«Алман Беттї ерчітїп, ботом,
«чалып алсын ер Манас, ботом,
«мен kорkомӱн kалмаkтан, ботом».
Салып kelдїӊ Алман Бет
kабылан тӯӻан тӧрӧгӧ,
аітты jōп сӧстӧрӱн:
«Ар кімісї бір сӱilӧгӧн,
«мыӊ баш буkадаі jаман jурт екӓн,

«атасы турўп бірд'аітат, төрөм,
«ӯлў турўп бірд'аітат, төрөм,
«Чалғынды каттӯ чалалы, төрөм!
«өзўбўс сырып білалї, төрөм!»
Сар'ала міндің Алман Бет,
ак кула міндің ер Манас,
тўп Коконғо јібärгän,
тутам јерїн нылдаткан,
тутам јерїн сырдаткан,
кош көмökö сыр наіза
колтукка кысып алды деіт,
јелбїр јулбур јелäктї
јердäн турўп алды деіт,
јелбірätпäі наізаны
тўра кармап салды деіт,
Алтаі толғон калмакты,
аны чалып келät деіт,
кўгўм кірїп кўн батат,
каш карарып кеткändä,
кірїп келдің Алман Бет,
Јылдыстаі оттор јаілыптыр,
бу немänä болдў деп,
алт'аічыкты тў јатат,
алты сан кара кол јатат,
кабар бергän екän деп,
бу јағынан булт бердї,
бу јағынан јылт бердї,
аіл-мїнän чарбактын
елдäр јатып алғандар,
јердї тосўп алам деп,
тілдї сурап салам деп,
тосўп тура калд'elä,
Картаіғанда чалдарың
келä јатат мöндўлöп.

Батыр тӯҕан Алман Бет
он бешӣндӓ ƙачып ƙеlгӓн емӓспӓ?
бусурман тіlӣн-дӓ бӣlӓт,
ƙапыр тіlӣн-дӓ біlӓт:
«Мӧндӯ̆, мӧндӯ̆! дед'еlӓ,
«јабы, јабы!» дед'еlӓ
Алман Бет аны аітƙан соӊ,
тура ƙалдыӊ абышƙа:
«Абышƙа ƙаідан ƙеlӓсӣн,
«ат сурамаƙ ƙеlбӓттӓн,
«ер сурамаƙ сӯ̆рнӧттӧп,
«абышƙа тӯ̆н јамынып ƙеlӓсӣн,
«тӯ̆ндӧ ƙаіда барасын?»
««Аі Кан ƙолдӯ ƙураіт деп,
«ƙолҕо ƙеlӓ јатабыс»».
«Аі Канды јō ƙаідан тīптӣр,
«еlдӣ ƙаідан чā̄п тыр,
«аіды ошондо ƙарасаӊ,
«ƙалƙандарын баілатып,
«немӓнӣ кӧрӯ̆п не туідӯӊ?
«јаісандарын оінотӯп,
«ƙалдаіларын булатып,
«меӊіндӓрӣн ӯ̆рӧтӯ̆п,
«немӓнӣ ƙылып јатыры?»
««Оі ботомоі, оі јігіт,
««мендӓн не деп сураісын?
««ƙан јарҕы ƙаттӯ болд'еlӓ,
««ƙаіран јан таттӯ болд'еlӓ,
««маҕа ƙылбаӊар јамандыƙ,
««азыƙ алаін деп чыҕып,
««ӯ̆ігӧ барып јатырмын»».
«Бу оттордӯн ƙашында,
«малдаі кіші кӧп екӓн,
«тōдаі ӯ̆ilӧр кӧп екӓн,

«бу немäнї болўчў?»
««Кеläңкäр чачпак кеlїн бар,
««боіҕо јеткäн ӯлў бар,
««ашкäрä сулӯ кыстар бар,
««тöрölöрў̆ даҕы бар,
««тölöңгӱ̆тў̆ даҕы бар,
««Аі кандын кысы Алтын Аі
««оін кылып јатыры»».
«Башка кебің барба абышка?
«башка сöзў̆ң барба абышка?»
««Јок, јок кебїм јок тöрöм,
««картаіҕанда абышка
««не кеп біlсїн аі тöрöм!»»
Батыр тӯҕан Алман Бет,
јанындаҕы ак албарс
кармап алды сабынан,
сӯрўп алды кабынан,
башка кеlїп чапт'еlä,
арка моінўн сыі коідў,
башы канды јајылып.
Казан бактаі каіран баш
кандајып јатып калҕан соң,
тӯлҕадаі каіран баш
тӯра чāп салҕан соң,
батыр тӯҕан Алман Бет
сар'аладан тӱ̆штў̆ деіт,
кїмін чечїп тіктї деіт,
Сар'алаҕа бöктöрдў̆,
анда јаткан чалынын
тонўн тоноп кїдї деіт,
кöңгӱ̆зöсў̆н беlїнä,
бекäм чалып алды деіт,
кöңгӱ̆зöнў̆н кöстöрў̆н
кöзў̆н ачып карады,

Сар'аланы коштотўп,
мен кыстарҕа барам деп,
ат башындаі jўрögў
аттаі туілап батпады,
көрўрöккö jатпады.
Манаска келдї Алмап Бет,
ер Манаска аітты деіт:
«Асыл төрöм аі jарkын,
«öлўп кімдї азаітам?
«öлбöі кімдї көбöітöм?
«öлсö іт терäсї кішімїн,
«öлбöсö коі терäсї кішімїн,
«бата чалып алаін,
«ашkара сырын біläін,
«анык сўлöп келäін!»
Батыр Манас сен аіттың:
«Барсаң, бара коіҕўн! деп,
«сырын білїп келгїн!» деп.
Батыр Манас аіткан соң,
ала баіталмäн чулҕаіды,
Алтаідаҕы калмакты
аралап келä jатыры.
Аі Канның кысы Алтын Аі,
убалы керім куруҕур,
ak ўjўндö олтўрўп,
тўбўрттў уҕўп салды,
кылчajып карап алд'elä,
Кара кандў көк біттў,
кабылан тўҕан Алман Бет,
тўрс деп тўшö калды деіт:
«Мöндў, мöндў, мöндў деп,
«Көркў, көркў, көркў деп,
«jабы, jабы, jабы деп,
«Алтаі, алтаі, алтаі деп».

Калмақ тілін білған кул
кіріп келдің Алман Бет,
кіріп келсе Алман Бет,
бұрō тура бербәді,
бірің ешік ачпады,
кім екәнін білбәді,
Кіріп келді Алман Бет,
төгөрötö карады,
ұйдұн ічін карады,
алтаі, мöндұ, көркұ деп,
бұрō јајын сураған јок.
Анда аіттың Алман Бет:
«јокчұ болұп кеттім деіт,
«баштаң'аідын башында
«јерісіп кетті јетті атан,
«јетті атандын белгісі,
«јелмірä баскан чал бұра,
«чал бұранын белгісі,
«јелінī сұттұ кұ інгән,,
«кұ інгәндін белгісі,
«мурдұна буіла такпаған,
«мурдұна адам сыібаған
«јес буілалұ нар таілак,
«нар таілактын белгісі,
«качырғандан каітпаған,
«каіра буіра тартпаған,
«асī кара нар бұра,
«Нар бұранын белгісі,
«көнöчök баштұ көк дöбöт,
«көрбöі ұрдұ білдіңбі?
«јес кынцылұ кұ таіған
«шімшін келді білдіңбі?
«аі мұстұ ак кочкор
«јоңото бердім білдіңбі?

«қачырҕандан қаітарҕан,
«қара бұра joҕоттұм,
«андаі пемә білдіңбі?»
Анда аітты кішілär,
«Jok, jok, joҕұң табылсын!
«абуірұң jабылсын!»
Тебічін ұлу Кара Баі,
токмок салып турұп тыр,
Кабылан тұҕан Алман Бет,
токмоктұ сұрұп алды деіт,
Алтын Аіҕа салды деіт,
басарына ерінін,
күчүк іттäі керілін,
басып турұп келді деіт,
ақ бетінän сұ̄д'елä,
ōҕұп тартып алäлäк,
бетінän кетті қара қан,
бетінän кессä қара қан,
қыстын есі ōд'елä,
есі ōп кеткän соң,
jүк астына jыҕылды,
анда аіттың Алтын Аі:
«Тушұмдаҕы турчұлар
«тұп етäктän тутұңар,
«қашымдаҕы сақчылар,
«қақ jақадан алыңар,
«Тебічінің ұлұ Кара Баі
«ешіктї бекäм басыңар,
«ақрät jаідан бураңар,
«бу jігіттің jаjын сураңар,
«тіштäп алды бетімді,
«шімшіп алды етімді,
«есім ōды бу jердä».
Тушұндаҕы турчұлар

тӱп етäктäн туттӱлар,
кашындаӈы сакчылар
kak jакадан алдылар,
Алман Беттäі чоронӱ
анда кармаі алды деіт:
«Алтаі мöндӱ сен кімсін?
«адам көркӱ сен кімсін?
«kokyi jабы сен кімсін?»
««Мöндӱ, мöндӱ, мен мында,
««jабы, jабы, мен мында,
««алтаі, алтаі, мен мында!»»
Колӱн сілкіп алды деіт,
колӱн сілкіп алӈан соң,
кыін болдӱ калмактар,
Jес канцаны алды деіт,
тӱңдӱк jабӯн тартты деіт,
Jес канцаӈа салды деіт,
тӯра тіштäп алды деіт,
барпыратма (?) кӧларды,
баса кармап салды деіт,
отко малып алды деіт,
канца тартып алды деіт,
Тӱтӱн кетті асманӈа,
от башында даӈканды,
ырӈыта jібäрді деіт,
кӱl асманӈа чыкты деіт,
аі караӈгы тӱн болдӱ,
кім екäнін білбäді,
караӈгыда калмактар
joӈортон кармап салды деіт,
аласын анык калды деіт,
Алман Бет öтӱп кетті деіт,
ала баітал мінді деіт,
тың чаптыра калд'elä,

ек'екідӓн урkураіт
kараңгы ӱ̆ідӱ̆н ічӣндӓ,
kалмаkтар öс öзӱ̆нöн нурkураіт,
ек'екідӓн чаілашып,
бірі бірӣн баілашып,
kалмаkтар јатат ӱ̆ідӱ̆н ічӣндӓ,
Кабылан тӯҕан Алман Бет,
тышkартын емдӣ чаkырды:
«Коkуі мöндӱ̆ мен мында,
«алда јабы мен мында,
«адам кöркӱ̆ мен мында,
«алда саін мен мында,
«kоі етӣ бышым болҕон соң,
«kордуk болӱп Алтын Аі,
«кезік болҕон кемӓдӓі
«кекіртӓгӣн сосӱптӱр,
«басып турдӱң Алтын Аі».
Алтын Аі турӱп аітат деіт:
«Јалалы јігіт біlдӣңбӣ,
«kыпча беlдӱ̄ kызыл јӱс
«kыска јаkын kул екӓн,
«öзӱ̆ сырдӯ kул екӓн,
«кöзӱ̆ сырдӯ kул екӓн,
«ешіктӓн кірӣп кеlгӓндӓ,
«мен kара бет ордӱмдан,
«ӱ̆ч kосkолӱп тоkтодӱм,
«керӓгӓдӓ kулаk бар,
«кеңӓшчӣ болсоң раk бар,
«мен kорkомӱн ӯлдан.
«Анын бері јаҕында
«баштаҕ'аідын башында,
«јерісӣп кеткӓн јеті атам,
«јет'атӓкӓм турбаібы?
«јеlмірӓ баскан чал бӯра

«Аі Кан атам турбаібы?
«jeliнĭ сӱттӱ̄ кӯ інгӓн
«Ак Каныш енӓм турбаібы?
«Мурундан буіда такпаҕан,
«Мурундан адам сыібаҕан,
«jес буілалӯ нар таілак
«Алтын Аі бӓібак турбаібы?
«кӧ̄нӧчӧк баштӯ кӧк дӧбӧт,
«кӧрбӧі ӱрдӱ̆ дегӓнĭ,
«Кӧс Камандын Кӧкчӧгӧс,
«кеlĭп кабар бердĭ деп,
«кеlӓчӓ кылҕан турбаібы,
«аі мӱ̄стӱ̄ ак кочкор
«Аӈы Баі турбаібы?
«качырҕанын каітырҕан,
«Кара бука дегӓнĭ,
«кабылан сорҕок турбаібы?
«карӧлды калың коісӱн де!
«чоӈ колдӱ чынык салсын де!
«сакыт болӱп турсӱн де!»
Алтын Аі аны аіткан соӈ,
Алман Бет даҕы аітат:
«Беlгĭ салдым бетĭӈӓ,
«кабар салдым четĭӈӓ,
«таӈ тӱӈкӱjӱ̆п аткanда,
«тараса jылдыс баткanда,
«еӈгӓнӓсĭ бĭк бос ордо
«еӈкӓjĭп аттап сен ӧссӧӈ,
«ач біlӓктӓн албасам,
«ат кӧтӱ̆нӧ салбасам,
«алып олӈо кылбасам,
«таӈ тӱӈкӱjӱ̆п аткanда,
«тараса jылдыс баткanда,
«тӧбӱ̆н jергӓ саjамын,

«башын көккө jajамын,
«еңгänäсї бїк бос ордо
«еңкäjїп аттап сен öссöң,
«кан башын кара кыламын,
«кырк чороҕо сōҕат кармап берäмӳн,
«jарданың jара болҕон сōң,
«jакшылык jерӳң каіда бар?
«öктӳмӳм көп болҕон соң,
«öлбöгöн jерїң каіда бар?»
Ала баіталды тартып,
Алман Бет jӳрӳп кеттї деіт,
кабылан тӳҕан Манаска,
алты капка чарбактын
арасында келдї деіт,
Манастын куш уікусӳ келдї деіт,
бактасы карыш ак олпок
аікарадан салыптыр,
уктап турҕан екäн деіт.
Ат тӳбӳртӳн укkан соң,
аібанда болсо ак кула,
кылчajып карап салды деіт.
Алман Беттї таныды,
окураның ірд'elä,
ак куланын ӳстӳ-мїнäн оіҕондӳ,
Салам аіттың Алман Бет:
«Асаламның салам аі jарkын, төрöм».
««Алōдан ā̈läікім салам аі jарkын, чором,
««алтаі толҕон калмакты, чором,
««аралап келä jатасын, чором,
««аітчы кебїң уҕамын, чором,
««сӳлöчӳ сöзӳң тыңшаімын, чором!»»
Алман Бет турӳп аітат:
«Сōҕат, сōҕат, аі jарkын, төрöм!»
««Болсӳн, болсӳн, Алман Бет, чором!»»

«Аі Кандын кысын Алтын Аі, төрөм,
«аны бергін сөғатка, төрөм,
«ашкара сулӯ кіш'екән, төрөм,
«акылы артык бал' екән, төрөм,
«абыдан макул кіш' екән, төрөм,
«ошунӯ маға сөғат бер, төрөм».
««Аталыктан дағы андаі, чором,
««Кара-бөрӯктөн дағы андаі, чором»».
«Аталыктан анч' ӧдө, төрөм,
«Кара-бөрӯктөн дағы ӧдө, төрөм,
«Кан баласы Каныкäі, төрөм,
«кандаі көрсөң андаі көр, төрөм».
««Оіноп аітпаң Алман Бет, чором,
««дін бусурман, дін капыр,
««Каныкäігä кандаі немä окшоғон?»»
Алман Бет турӯп аітат деіт:
«ошунӯ калптыр мен аіссам, төрөм,
«кабырғандан кағыныш, төрөм,
«кан тӯкӯрӯп ölöін, төрөм!
«талаға сапар чыккалы, төрөм,
«нечäндäр калпты аіткамын, төрөм».
««Андаі болсо аі јаркын, чором,
««Аталыктаі бар болсо, чором,
««ала коіғӯн деіт eläм, чором,
««Кара-бөрӯктöі бар болсо, чором,
««кармап алғын деіт eläм, чором,
««Кан баласы Капыкäі, чором,
««Каныкäідäі бар болсо, чором,
««Кан іäңдäн талашпа, чором!»»
«Ошу каісы барлыңың, төрөм,
«каі маға олцо талашып, төрөм,
«буда каісы тардыңың, төрөм,
«јер дебäімін Таласты, төрөм,
«ер дебäімін Манасты, төрөм,

«су ічпäімĭн Таластан, төрöм,
«кōнӯм калды Манастан, төрöм,
«Мен Таласты кечпäсäм, төрöм,
«мен Манастан кетпäсäм, төрöм,
«јаңаҕы аіткан сöс кана, төрöм?
«мурдаҕы аіткан сöс кана, төрöм?
«ошу каісы кыјалың, төрöм,
«кыјалыңдан ујалдым, төрöм,
«анын берĭ јаҕында, төрöм,
«атам куда болбосо, төрöм,
«енäм кулдук урбаса, төрöм».
««Атаң куда болбосо, чором,
««енäң кулдук урбаса, чором,
««оіноп аітам аі јарĸын, чором,
««ала коіҕӯн Алтын Аі, чором»».
Карс карс кӯлӯп јібäрдĭ,
каітып јӯрдӯ чороҕо,
чоролорҕо келгäн соң,
Батыр Манас аітат деіт:
«Мында турҕан кырк чором,
«сōтты јīдĭм сен ӯчӯн,
«соҕӯшӯ бöлгӯн мон ӯчӯн,
«кылышты јīдĭм сен ӯчӯн,
«Кырылышкын мен ӯчӯн».
Ертäң-мĭнäн турдӯ деіт,
бос чолоктӯ мінгäн Кырҕын чал,
тӯ карматып коідӯ деіт,
тӯ јыҕылып калат деіт,
тушманҕа колтӯк ачат деіт,
бос чолоктӯн бутӯна
орус кішäн салды деіт,
Сämбäрäктĭ тарс коjӯп,
Манастап урāн чакырып,
уітуҕундаі көп Калмак,

чабӯн коjӯп jібӓрді,
Алда төрӧм jӧ кашты,
тӧба төрӧм jӧ кашты,
Аламан, чором, Аламан,
Таламан, чором, Таламан,
карсылдашып, атышып,
кырк чороны карасаң,
балка-мінӓн чабышып,
башы көсӯн баралап,
бӯткӧн бojӯн jаралап,
коі бӧрындаі кара кан
коінӯңа jаман толӯшӯп,
кечкӓ бешін болҕондо,
батыр Манас карасаң,
ӧркӧчӯ бік моін узӯн,
jорҕо басык чоң кула,
jорҕо тың ак кула,
чӧдырата салыптыр,
батыр тентӓк качып тыр,
батыр төрӧм кашты деп,
бу немӓнӓ болдӯ деп,
кара кандӯ көк біттӯ
кабылан тӯҕан Алман Бет
кошо качып берiптiр,
кошо качып бергӓн соң,
кырк чороҕо баш болӯп
Кыран Сырҕак калыптыр.
Алда төрӧм кашты деп
бу немӓнӓ болдӯ деп,
көк текӓні такымынан
таідын етін бӧлӯнтӯп,
тарамышын көрӯнтӯп,
Алман Беткӓ jетті деіт:
«Сар'ала башын бура тур!

«астың јергä тура тур!
«коі бōрындаі кара кан,
«коінӯңа јаман толӯптӯр,
«капырдын ішї оңӯптӯр,
«коі-кашканын кöбӯ̆ кеläт кöбӯ̆ јок,
«кöзöт тīдї темір ок,
«сап кашканын јарымы кеläт јарымы јок,
«јан башка тīдї темір ок,
«тӯҕандан јōдан качпаҕан,
«тушманҕа колтук ачпаҕан.
«Егїнä сакал коібоҕон,
«ердїнäн мурут албаҕан,
«сакалы јок такырды,
«дінї бузук капырды,
«кöп кеläт кöп калмак,
«сар'ала башын бура тур!
«Алман Бет астың јергä тура тур!»
Анда аіттың Алман Бет:
«Омуртkамда он јара,
«кабырҕамда кырк јара,
«каірыл' албаі баратам,
«кантäін мен бӯ̆гӯ̆ндӯ̆?
«сендä јара бар болӯп,
«мендä јара јокп'екäн?
«чак етмä тīдї бōрҕа,
«тарс етмä тīдї далаҕа,
«кан сар'аҕып аккамбы?
«коі бōрындаі кара кан
«коінӯңа ујӯп калыптыр».
Јара тапкан бу Манас
бура тарта бергäнчä,
Алман Бет батыр урдӯла,
чеңгälгä баткан кара кан
чоң казандын ашындаі

чақылдап қаінап жұрұптұр.
Ызыңына чыдалбаі
Алман Беттін сар'ала
сорысында аңы бар,
ақ жұнұнө тідіlä,
ызыңына чыдалбаі
жұнұ жыдыш кеттілä,
Кан баласы Алман Бет
қалчажыш карап салд'elä,
кашқа таман жек'өтұк
чірінä тап алдыла,
өбөктөп ödö болдұла,
чараланын катұ бутқа салды деіт,
берän екän сар'ала,
уjалса кін қалычы,
уjалбаса кұнұ тұнұ сегіс кұн
астында чыңып жұрұчұ,
берї көтұнөн баралбаі
кабылан тұңан Манастын
карс алдынан чықты деіт,
сар'аладан тұштұ деіт,
тура калды jалыныш,
моінұна бото салыныш:
«Алда төрöм аі jарқын,
«тоба төрöм кұн jарқын,
«тұңандан jодан качпаңан,
«тушманңа қолтук ачпаңан,
«қоі борындаі кара кан, төрöм,
«коінұма jаман толұптұр, төрöм,
«капырдын іші оңұптұр, төрöм».
Манас анда аітты деіт:
«Сен не деісін аі jарқын, чором,
«ақ куланын барында, чором,
«судан қоркұп кетäсін, чором,

«Кан тӧрӧңдӱ́н барында, чором,
«јōдан kорkӱ́п кетӓсӣн, чором,
«андаі болсо бері тарт, чором,
«маҕа kошkон kошӱ́м чоң, чором,
«кӧтӱ́мнӧн салып берӣңӓр, чором».
Бура тарттың ер Манас,
Алтаі толҕон кӧп kалмаk,
kаптап сала бердӣ деіт,
кӱ́рмӧ тоноп кӣдӣ деіт,
чапмалӯ мылтыk алды деіт.
алма баштӯ kоі чаҕыр
kарсылдатып kоіkулап,
Манастап урāн чаkырат,
Алтаі толҕон Калмаkты,
аны чāп салды деіт.
Алман Бет баштап барды деіт,
Аі Кандып kысын Алтын Аі
ту ӱ́стӱ́нӧ тіктӣ деіт.
Кула баітал kӯ бала
kӯ баланын інісӣ
Карҕалдаі дегӓн бал' екӓн,
kырk чоронӱ́н ічӣнӓ,
кірӣп кеткӓн турбаібы?
јылkылардан јӱ́стӱ́ алат,
јӱ́ктӧп салҕан нард'алып,
бегіlіккӓ бешт'алып,
беш кӧкӱ́l талдап kыст'алып,
јӱ́ктӧрӱ́нӱ́н арч' алып,
јорторӱ́нӱ́н барча алып,
оролоі чāп олң'алып,
орокчӱ́ Сартты kошш' алып,
керӓlӓі чāп кентт' алып,
кетмӓнчӣ Сартты kошш' алып,
аҕар алтын аk кӱ́мӱ́ш

артыналбаі да jўрöт.
Манаска jелїп келдї деіт:
«Аты jакшы аі jарkын, төрöм,
«öзў jакшы кўн jарkын, төрöм,
«Көс Камандын балдары, төрöм,
«Алмалы булак башынан, төрöм,
«алты сан jылkы алҕан бем, төрöм,
«Толоно булак башынан, төрöм,
«тоҕус сан jылkы алҕан бем, төрöм,
«аідаі албаі келїп бем, төрöм,
«сōҕат барып алаін бем, төрöм».
Анда аіттың ер Манас:
«Андаі болсоң аі jыркын, чором,
«барсаң бара коіҕўн деп, чором».
Батыр төрö аіткан соң,
jелїп кетті Карҕалдаі,
jелїп кессä Карҕалдаі,
Көкчöгöскö келät деіт:
«Асаламдын салам аі jарkын, төрöм».
««Алōдан āлäікі салам карҕалдаі ырчым.
««Аі jарkын ырчым Карҕалдаі,
««Манастын алҕан олцосў кандаі?
««Менїн алҕан олцосў кандаі?»»
Анда аіттың Карҕалдаі:
«Манастїкїн нетäін?
«öзўннўкўн аітып берäін,
«олцоң-мїнäн оірон бол,
«Манастїкїн аітпаімын,
«аҕар алтын ак кўмўш,
«арабаҕа саламын,
«атка сўрöп аламын».
Jелїп кетті Каргалдаі,
арҕымак атын акырат,
jелїп кеткäн Карҕалдаіды,

Кӧкчӧгӧс калмак чакырат:
«Каітып аітчы ырыңды,
«каітып аітчы сырыңды,
«ачыткан терӓ берӓін!
«олцоң-мӣнӓн оірон бол,
«бу Манастан не калды,
«јуртта калҕан терӓ алып,
«јумаланҕан чал алып,
«чычкактаҕан бал'алып,
«соҕоно болҕон тек'алып,
«бычып коіҕон бук'алып,
«сенӣн олцоң курусӯн!
«El јакшысы el аман,
«калк јакшысы калк аман,
«аттын јӱ̈гӱ̈н ōдарып,
«чабӯлды којолӯ,
«Манастан тартып алалы,
«бір кудаідан тіlӓlӣ!»
Манасты кӧстӧі чапты деіт,
Кӧкчӧгӧстӧі бу калмак,
чōп кеlӣп јеттӣ деіт,
бу Манаска јеткӓндӓ,
аттын ōсын тартканда,
кара кандӯ кӧк біттӱ̈,
кабылан тӯҕан Алман Бет
кош кӧмӧкӧі сыр наіза
колтукка кысып алды деіт,
чыңкылдашкан кӱ̈lӱ̈ктӱ̈
чылкылдашкан ӯлдӯ
кабылан тӯҕан Алман Бет
ырҕыта којӯп ірдӣ деіт.
Ӧркӧчӧ бӣк моін узун
јорҕо басык чоң кула,
јорҕо тың ак кула,

аткан таңдаі сўрўлтўп,
аркардаі санып тўрўлтўп,
ебäсін јаңын еркäітіп,
аркäштäі моінўн коікоітўп,
бастырып келді ер Манас.
Кармаі алдың Алман Бет:
«аты јакшы аі јаркын, чором,
«өзў јакшы күн јаркын, чором,
«ачўланбаі коісоңчў, чором,
«оіноп күлўп аіссаңчы, чором,
«менің атам Јакып Баі, чором,
«Јакып Баі мінäр бір тўңан, чором,
«Картаіңанда Көс Каман, чором,
«алтымышка чыкканда, чором,
«аттанып сапар келгäндä, чором,
«ачўланып коібосўн, чором,
«карңышы біскä тібäсін, чором,
«ачўланбаі тура тур, чором,
«олңонў каіта салыңар, чором,
«олңо бöлўп алалы, чором,
«олңодон куру калңалы, чором,
«ічі күјўп јатқандар, чором».
Аңар алтын ак күмўш
алып келіп салңан соң,
олңо бöлўп алңан соң,
каіта јўрдўң ер Манас.
Келä јатат бір јолдо,
адырдан аркар атышып,
бöктöрдöн бökön атышып,
ўідў көстöі јўрдў деіт.
Јолдо турңан бір ўігö,
јетіп бардың ер Манас,
біргä барңан калмактар,
біргä барңан чоролор,

анда калып калдылар,
аракы ичїп мас болўп,
ошу жердä карасаң,
мастар болўп уруштўў,
кыjыктанып калҕан соң,
Көс Камандын баласы
Көкчөгөс деген бу калмак,
аракыҕа ўнў салды деіт.
Анда турҕан кырк чоро,
батыр тўҕан ер Манас
ўнў ичїп алҕан соң,
бiлiнбäi jатып калды деіт.
Манастын ичї кўігөн соң,
өркөчўў бїк моін узун
jорҕо басык чоң кула
мінä каштың ер Манас,
ак келтä-мїнäн Көкчөгөс,
Манасты атып кеттї деіт,
кол ортодон ок тїдї,
тїгäн jерї карасаң,
тїгäн jерї барадаі,
чыккан jерї карасаң,
тоҕус карыш jарадаі,
капчыҕаі ылдыі кулады,
коркўрап кеттїң ер Манас.

Уідö jаткан Каныкäi,
керäтїндä бiлät деіт,
Кан Темір дары алат деіт,
Манасты көстöп салат деіт.
Көк Доскоктўн астында
батыр тўҕан Манаска

jetä kelïp jatty deït,
kaïnatma kara darыny
kaïnatып kyidў jaraғa,
sўrtmö kyzыl darыny
sўrtўp koidў Manaska,
Mekädägï Kan Koңo
jetä keldï Manaska,
kўi on ekі bolғondo,
tўn on ekі bolғondo,
jakшy boldўң er Manas,
aïlana karasaң,
ölgön ekän kырk чoro.
Anda aïttың er Manas:
«Jaңgыs kantïp jўröin,
«jasaғandan tiläin,
«jasaғandan jar bolso,
«jam ölïja koldoso,
«kырk чoromdў tiläin!»
Atka mінïp kettï deït,
Mekäsä barып jettï deït,
Mekädägï jettï eшік
jettï eшіккä sïndï,
tögöröktўn tört burчўn
tört aïlana kydырdy:
«Kылbaғanым joғ-elä,
«jaңgыs kantïp jўrömўn,
«jasaғandan jar bolso,
«jam ölïja koldoso,
«kырk чoromdў tiläimïn».
Jer astында kірbägän,
er nasar tïgän kyл ekän,
kudaï kылғan er ekän,
kырk чoro turdў tірïldï,
Manastaï ergä baraлy deп,

атқа мініп кетті деіт,
Мекäгä барып jетті деіт.

Канықäі ұjұңдö jатып,
тұңдö тұштұ көрдұ деіт,
батыр төрöм келді деп,
баштаңыдаі болдұ деп,
бұлқұлдöктöн тартты деп:
«Еңгäнäсі бік бос ордоңо
«кабылан Манас келді деп,
«қақ төрömнұн башында,
«болот öгö jатты деп,
«коінұма қатып алдым деп,
«бу немäнä болот деп,
«тұшұмдұ кімгä аітам деп?
«ақ сөк қандын баласы
«Алтын Аіңа бараін,
«ақ сөктұн баласы
«ақыл-мінän jорор деп».
Бетті қолұн jұат деіт,
бе-дäрät jұзұн арчіт деіт,
басып келді Канықäі,
Алтын Аіңа аітт'елä.
Алтын Аі турұп мыны аітат:
«А Канықäі еңäкä,
«башыңа аілар тұңаны,
«батыр төрöң турбаібы?
«аі аңыла күн тұса,
«о қырқ чоро турбаібы?
«еңгäнäсі бік бос ордо
«еңкäітіп тігіп салңан соң,
«батыр төрöң келгäні,
«балқып jатып калңаны,

«обо̄дан бос турумтаі,
«бос торгоідў кармаса,
«Көс Камандын беш ӯлў
«батыр төрөнў өлтўро̄т,
«кak төрөнўн башында
«болот о̄гө jатканы,
«бојўңа еркäк бала бўтўптўр,
«jölönўш сары кер екäн,
«көк jал төбөт бо̄рў екäн,
«атасынан артык ер екäн,
«атасы аны көргөн соң,
«ak куланы тојўна
«соіғон екäн турбаібы?
«Jаңгыс мерсät болдў деп,
«таі бӯрулдў мінїп тїр,
«төгöрöктўн төрт бурчўн
«бўтўндөн jорўк салыптыр,
«Коңур Баі-мінäн салышып,
«Jолоі-мінäн кармашып,
«капырдын каны Нес Кара
«аны-мїнäн кармашып,
«jатkан екäн турбаібы?»
Кабылан тентäк келдї деіт,
каітып келдї Мекädäн,
Көс Камандын балдарын
капыр калмак өлтўрдў,
капыр өлўп калған соң,
каіта jелїп келгäн соң,
Аі Кандын кысын, Алтын Аі,
аны көрўп алған соң,
кабылан тўған ер Манас
jанындағы албарсты
кармап алды сабынан,
сўрўп алды кабынан,

jетїп чāп iрäрдä,
кармаі алдың Каныкäі:
«Акаі төрöм не болдўң?
«Алтаі толҕон Калмакты
«аны чāп алҕанда,
«олԥолоҕон кара бет
«мыңдан кесїн көрöсўн,
«токто төрöм кўн jаркын,
«сен кеткäлї көп болдў, төрöм,
«jыл он екі аі болдў, төрöм,
«саҕынҕандан сарҕардым, төрöм,
«jаным jаман кыіналда, төрöм,
«сенїң көсўң кеткäндä, төрöм,
«көрбöгöндў кöр болдўм, төрöм».

6) Семäтäідїн тўҕаны.

Ак кула арыҕан екäн,
Манас кан карыҕан екäн.
Каныкäідїн алҕаны,
отус екі jыл болҕон екäн,
бojўна бўткöн баласы
jеті аі бўткöн екäн.
Ōрып jаткан Ер Манас
кырк чоросўн чакырды:
«Капыр-мїнäн бусурман, чором,
«калчап алҕан кырандар, чором,
«елї-мїнäн jуртўндан, чором,
«екчäп алҕан ерäндäр, чором,
«атандарын аідатып, чором,
«аідап бір қалын jедірткäн, чором,
«сўрöктöрўм аідаткан, чором,
«сўрдўрўп калын jедірткäн, чором,

«атасының төрӯндө, чором,
«ач білäктäн саідырҕан, чором,
«намысты колдон таідырҕан, чором,
«Кан баласы Канықäі, чором,
«јет'аі бојӯна бӯтӯптӯр, чором,
«el көрölök бок elä, чором,
«јō көрölök јаш elä, чором,
«уктап бір јасса оіҕоткӯн, чором,
«ылап бір јасса сōраткын, чором,
«көсӯңнӯн кірін сала јӯр, чором,
«јаҕа бір тајым кыс болсо, чором,
«јерін бір тāп беріңär, чором,
«баідын бір ӯлӯ Бакајым, чором,
«керäс бір кебім уктӯңбӯ, чором,
«кемäн бір тонӯм быштыңбы, чором,
«Алāмдан емді өтөмӯн, чором,
«ак камышым орӯптӯр, чором,
«кан камыңды камданҕын, чором.
«Кан баласы Канықäі, чором,
«јаја көрбö чач ōрыіт, чором,
«јыртыла көрбö бет ōрыіт, чором,
«асылың болсо көрөрсӯн, чором,
«азабың болсо тартарсын, чором,
«Абäкä, Көббөш, екі ӯл, чором,
«аіткан бір кеп уктӯңбӯ, чором,
«астыма дајар кылдыңбы, Бакаі.
«енді баш ајаҕым тартыңар, Бакаі».
Јакыптын ӯлӯ јаш Манас
алāмдан емді өттӯ деіт,
баідын бір ӯлы бу Бакаі
ак камышты салды деіт,
тōдаі болҕон Манасты
алып барып коідӯ деіт.
Кан баласы Канықäі

емдї кошўп ыілаіт деіт:
«Аркар бір jўрбөс кыjадан, төрөм,
«атадан jаңгыс уjадан, төрөм,
«ечкіläр jўрбөс кыjадан, төрөм,
«енäдäн jаңгыс уjадан, төрөм,
«аілана учкан кас eläң, төрөм,
«бер'атадан ас eläң, төрөм,
«jумуртkадан ak eläң, төрөм,
«бір jатындан тak eläң, төрөм,
«ата бір jакшы аі jаркын, төрөм,
«алтындан тарткан сыр jебäм, төрөм,
«астында аққаң бір болсо, төрөм,
«кўмўштөн тарткан кыр jебäм, төрөм,
«көтўңдө кўjөрөң болсо, төрөм,
«астыңда куірук болсочў, төрөм,
«аркаңда jалың болсочў, төрөм!»
Кан баласы Каныкäі
jаjып салды чаштарын,
бўп салды белдäрін,
Кан баласы Каныкäі
jыртып салды беттäрін,
көргөн кўнўн көl алды,
ічкäн сўн cel алды,
Jакыптын ўлў jаш Манас
бу Таластын бojўнда,
Сулпу-кордўн өзўндө
алып барып коідў деіт.
Jеті аідан сегіс аі
емї болўп келдї деіт,
сегіс аідан тоқус аі
емї болўп келдї деіт,
Jакып Баі арам кул
Меңдї Баіны jібäрät,
Каныкäігä аітты деіт:

«Ат өлсө сөры керәс дөчүʼдї,
«аңа өлсө јеңә керәс дөчүʼдї,
«Кан баласы Каныкәі,
«ер Манастан калды деіт,
«акыл-мән түңан Абәкә,
«көдөк түңан ол Көбөш
«ер Манастын інісї,
«ја Көбөшкө тіјәбї?
«ја Абәкәгә тіјәбї?
«сүгөнүнө тїсїн деіт!»
Кан баласы Капыкәі,
бу кеп уңүп ыілады:
«Абәкә, Көбөш, арамдын
«аітар кебї бу емәс,
«Манастын калңан катындын
«уңар кебї бу емәс,
«Манас бір төрөм өткөндө,
«јет'аі бојүмда калд'елә,
«јетї аідан сегіс аі
«емї болүп келїп тїр,
«сегіс аідан тоңус аі
«емі болүп келїптїр,
«јаза бір тајым кыс болсо,
«отко салып күігүзөм,
«суңа салып аңызам,
«андан кїн тїјәмїн.
«Менїн балам ӯл болсо,
«тїмәк турмак сїбәімїн».
Шундаі деп јөп јібәрдї;
Каныкәідїн кашында,
Шоруктүн кысынын
Акылаідын аілы турдү,
Акылаіңа барды Меңдї Баі,
Јакыптын кебїн аітты деіт:

«Шоруктӯн кысы Акылаі,
«ат ölсö сōры керäс дöч'едї,
«аҕа ölсö јеңä керäс дӧ̄ч'едї,
«акылмäн тӯҕан Абäкä,
«кӧ̄дöк тӯҕан ол Кöбöш,
«ер Манастын інісї,
«кімїсїнä тījäсїн?
«ја Кöбöшкö тījäбї?
«ја Абäкäгä тījäбї?
«сӱ̄гöнӱ̄нö тīсїн деіт».
Шоруктӯн кысы Акылаі аітат:
«Балалӯ катын бар болсо,
«баласын ер еркäіт,
«баласы јок мен баікуш,
«акылмäн тӯҕан Абäкä
«астыртын кеlїп кессїн де!»
Кöк ала сакал Меңдї Баі,
Јакып Баіҕа барды деіт,
Јакып Баіҕа аітты деіт:
«Кан баласы Каңыкäі
«шундаі деп јōп јібäрдї,
«бу Манасым öткöндö,
«јет'аі бојӯмда бар еlä,
«јетї аідан сегіс аі
«емді болӯп кеlдї деіт,
«сегіс аїдан тоҕус аі
«емді болӯп кеlдї деіт,
«Јаза бір тајып кыс болсо,
«отко салып кӱ̄ігӱ̄зöм,
«суҕа салып аҕызам,
«андан кīн тіјäмїн,
«еркäк бір мерсäт бу болсо,
«Абäкä Кöбöш арамҕа
«тīмäк бір турмак сīбаім деіт,

«Шоруктўн кысы Акылаі,
«ўjўнö мен тўшкömўн,
«тўшўп турўп аіткамын,
«Шоруктўн кысы Акылаі,
«кебїмдї уҕўп аітты деіт,
«Акылмäн тўҕан Абäкä,
«астыртын келїп кессїн деіт».
Мынын кебїн укkан соң,
акыл-мäн тўҕан Абäкä:
«Барсам бараін» деп аітты.
Кўгўм кірдї кўн батты,
кашкарајып el jатты,
акылмäн тўҕан Абäкä,
емі аткa мінді деіт,
Шоруктўн кысы Акылаі
коінўна келїп jатты деіт.
Шоруктўн кысы мыны аітат:
«Кан баласы Канықäі
«еркäк бір тўп бу салса,
«кіндігін öзўм кесäм деп,
«кірїн öзўм jўам деп,
«бу баланын öсына,
«кебäс (?) бір тыҕып салаін!
«баланы бір öлтўрўп kojoін!»
Кўндöрдöн кўнў öттў деіт,
Кан баласы Канықäі
он аілары бўткöндö,
алтындан ача jec бакан
Канықäі салып толҕоттў,
баланын ўнў барк еттї,
баты jергä jарк еттї,
Кан баласы Канықäі
бала тўп салҕан соң,
Шоруктўн кысы Акылаі

jўгўрўп келїп кірдї деіт,
кіндігїн өзўм кесäм деп,
кірїн өзўм jўам деп,
баланы көрө kojом деп.
Баҕы дөлөт баібічä
еркäгїн урҕачысын білгїспäі,
ала kашты төрўнө,
Шоруктўн kысы Акылаі:
«Бірїң бала тўҕансың,
«бірїң ала kачkансын,
«баланы мā көрсөтпöі».
Тарынып кетїп kалды.
Тарынып кетїп kалҕанда,
Канықäі турўп аітат деіт:
«Аіналаін енäкä,
«еркäк бірб'екäн балаңыс?
«бікäч бірб'екäн балаңыс?»
Енä көрўп аітты деіт:
«Аіналаін Канықäі,
«а сўjўнчў, сўjўнчў,
«jаңы тўҕан бу балам
«бір еркäк болўчў бу балам».
Анда турўп Канықäі:
«Аіналаін мазарым енä,
«бу уікунў таштаілы!
«балаҕа беішік kылбаілы!
«баланы кезўläшä баҕалы!»
Тўн ортосўн jäткäнчä,
бўрō алды баланы,
тўн ортосў өткöндö,
бўрō алып турдў деіт.
Картаіҕанда Jакып Баі
Абäкä-мінäн бу Көбөш,
ўчō kол kурап чыкты:

«Јаңы тӯҕан баланы
«ертӓн біс ölтӱрöбӱс деіт».
Таң аҕарып атканда,
кӱн кызарып чыкканда,
чабӯл кеlӓ јатыры.
Кан баласы Каныкӓі
јаңы тӯҕан баланы,
коінӯна салып алды деіт,
алтымыш јашар енӓсїн,
Баҕы дӧlöт баібічӓ,
колӯнан јетӓlӓп алды,
Алты-баідын аралҕа
емі кірїп кеттї деіт,
Манастын екі інїсї,
Абӓкӓ Кöбöш арам кул
емі ӱігö кірсӓдӓ,
Каныкӓідї таппады,
јаш баланы таппады,
Чамҕараҕын чакты деіт,
чаҕып отко јакты деіт,
керӓгӓсїн кестї деіт,
кесїп отко јакты деіт.
Уңкӱр толҕон ӱптöрӱн
аны алып кеттї деіт,
ак курцунда булдарын
аны алып кеттї деіт.
Ечкідӓн калҕан улакты,
курсакта калҕан чунакты,
наізадан калҕан јеlӓктї,
Манастан калҕан біlӓктї
Каныкӓі-мїнӓн баібїчӓ
токоіҕо алып кірїп кеттї;
ала качып кеткӓндӓ,
барарына еlї јок,

батарына тō јоk.
Анда аіттың Каныкäі:
«Емдї енä не деісїң?
«kаіда барабыс енä?
«Öкӳl атам Карым Баі,
«Карым бір баіҕа баралы!
«етäгїң еläк болдӯ,
«јеңїңдä јеläк болдӯ.
«Карым Баіҕа барбасаk,
«kаіда біс барабыс деіт?»
Карым дегäн бајынын
олтурат дегäн јерїнä
емді барды kатындар,
олтырҕан дегäн јерїнä,
kачып кеlїп јеткäндä,
кöчӳп кетїп kалып тыр,
кöчӳнӳн кöтӳнöн чурkады.
Јолдо јӳрӳп кеткäндä,
kызыл моінчо бер музō,
кеlїп јатыр јолӯнда,
Каныкäі аны kармады,
сојорӯна бычаk јоk,
чаҕарына чаkмаk јоk,
не kыларын біlбäдї,
анда ыілап турҕанда,
Öкӳl атасы Карым Баі
јеlїп кеlїп јатыптыр.
Каныкäі аны кöргöндö,
Карым Баіды таныҕанда,
јалбарын турӯп аітты деіт:
«Öкӳl атам сенї аітам,
«Батыр Манас бу ерїм
«бу алāмдан öткöндö,
«Абäкä, Кōбöш арам kул,

«менї алам деп келдї,
«бу арамҕа тїбädїм,
«бу арамҕа тїбäсäм,
«Абäкä Көбөш арам кул
«менїн ўјўмö келгäн дїр,
«чамҕараҕын чаккандыр,
«чаҕып отко jаккандыр,
«керäгämдї кескäндїр,
«кесїп отко jаккандыр,
«ечкідäн калҕан улакты,
«курсакта калҕан чунакты,
«наізадан калҕан jелäктї,
«Манастан калҕан бiлäктї
«алып бір качып берämїн».
Öкўl ата Карым Баі
Канықäігä аітты деіт:
«А Канықäі, Канықäі, ботом!
«Манастап калҕан баланы
«алып бір качып сен кälсäң,
«ўјўмö сенї кіргіспäім,
«турар jердї бер'албаім,
«Сенїн бір бајыц Манастан,
«анан бір кōнўм бек калҕан,
«бу моінчомдў сен туттуң,
«моінчомдў саҕа бер'албаім!»
Öкўl ата Карым Баі
кызыл моінчо бір музō
колўнан сўрўп алды деіт,
ўјўнö аідап барды деіт;
Канықäі каіта басты деіт,
Баібічägä келдї деіт:
«Аіналаін мазарым, енä,
«Öкўl атам Карым Баі, енä,
«кызыл моінчо бір музō, енä,

«колўмнан сўрўп алды деіт, ена,
«баідын бір ўлў Бакаідын, ена,
«оң далынын кемірчäк, ена,
«ојўп бір салды дед'елä, ена,
«сол далынын кемірчäк, ена,
«Сулпу-кордўн башында, ена,
«тӧгӧ салды дед'елä, ена,
«јўр Бакаіңа баралы, ена!»
Тўнўн бір тўндöі јўрдў деіт,
кўнўн бір кўндöі јўрдў деіт,
етäгïн елäк болдў деіт,
јеңï јелäк болдў деіт.
Баідын ўлў ол Бакаі
ўјўнöн чыңып келдï деіт.
Мінäр аты Кök-чолок,
Кök-чолоңўн мінïптïр Бакаі,
Сан тӧнў јіп барыштыр Бакаі,
барып келгäн Бакаіды
Канықäі көрўп салды деіт,
Канықäі келïп аітты деіт:
«Салам аітмак мендä jok, Бакаі,
«ӓлік бір алмак сендä jok, Бакаі,
«ечкідäн калңан улакты, Бакаі,
«курсакта калңан чунакты, Бакаі,
«наізадан калңан јелäктï, Бакаі,
«Манастан калңан белäктï, Бакаі,
«аны бір качып келämïн, Бакаі».
Баідын ўлў ол Бакаі
атынын башын бурдў деіт,
ошу бір јердä турдў деіт,
Канықäідïн колўнан Бакаі
баланы сўрўп алды деіт,
öдö бір карап чапты деіт,
ӧп бір тўштў бу бала,

ылдыі карап бір чапты,
еңгіп бір тұштұ бу бала,
Канықäі-мінän бу Чакал
Баідын ұлұ бу Бакаі
ұчө бір келіп ыілады.
Анда аіттың Канықäі:
«Абäкä Көбөш арам кул,
«малды кашка салыпты,
«мал есäбін алыпты,
«булдұ катка салыпты,
«бул есäбін алыпты,
«Канықäі-мінän бу Чакан,
«өкөбұс качып келіптік,
«Абäкä, Көбөш арам кул,
«башың болсо өлұмдө,
«малың болсо талөда,
«башыңды коідоі кеспäсäм!
«каныңды судаі төкпөсөм!
«Баідын ұлұ сен Бакаі, акä,
«емі бір арға не болот, акä?
«емі амалым не болот, акä?»
Анда аіттың сен, Бакаі:
«Аіналаін Канықäі, ботом,
«jакындата тура көр, ботом,
«едіштä аіран кылаін, ботом,
«аіран урдап келіп тураін, ботом,
«аты, тонұ камдаін, ботом,
«андан кін jолдұ көрсөтöін, ботом».
Кан баласы Канықäі,
jакындатып алды деіт,
едіштä аіран кылды деіт,
аты бір тон камдады,
азык бір тұлұк камдады,
аірылыш jолға алып келді.

Анда аіттың Канықäі:
«Емі арҕа не болот, Бакаі?
«Кара бір Ноҕоі Јамҕырчы,
«Јамҕырчыҕа бараін!
«Јамҕырчыҕа бара-тыҕан јолдў
«емі маҕа көрсөтчў Бакаі!»
Анда аітты бу Бакаі:
«Кара бір Ноҕоі Јамҕырчы, балам,
«анын бір јолўн көрсөтпөім, балам,
«Манас-мĭнăн Јамҕырчы, балам,
«өкө̄ сө̄к өштў̄ кіш'елä,
«Кара бір Ноҕоі Јамҕырчы
«ечкідăн калҕан улакты,
«курсакта калҕан чунакты,
«аны өлтўрўп салбаібы?
«өзў̄нө нікä кыібаібы?
«андан бір арҕа не болот?
«Јамҕырчы јолўн көрсөтпөім,
«өс атäкäң Кара Кан,
«Кара Канҕа сен барсаң!
«Кара Кан јолўн көрсөтөм».
Бу Бакаі мыны аітkан соң,
Кара Кан јолўн көрсөткөн соң,
Кан баласы Канықäі
кўнў̄н кўндөі јўрдў̄ деіт,
тўнў̄н тўндөі јўрдў̄ деіт,
анда kанча кўн болдў,
анда kанча тўн болдў,
кылыш бергăн азыkты
Кан баласы Канықäі
енäсĭнä јалман берăт деіт,
балаҕа чаінап берăт деіт,
азыҕы бір тўгönў̄п кеттĭ деіт,
јўрў̄п келгăн кемпірдĭн

курсаңы ачып кетті деіт,
көсӱ бозорӱп кетті деіт.
Анда аітты бу кемпір:
«Аіналаін Каныкäі, ботом,
«көс бозорӱп кетіптї, ботом,
«емі арҕа не болот, ботом,
«емі аман не болот, ботом,
«атäкäңнін Акшаңыл, ботом,
«көрӱнöбö бу јердäн, ботом?»
Анда аіттың Каныкäі:
«Сен бір нечä кӱндöр чыдасаң, енä,
«ошу јердäн ашыксак, енä,
«алты бір кӱнӱ јетäрбіс, енä,
«ашыкпасак мазарым, енä,
«јеті бір кӱнӱ јетäрбіс, енä».
Кан баласы Каныкäі
енäсінä јалмап бердї деіт,
балаҕа чаінап бердї деіт,
емї бір јӱрӱп бердї деіт,
екі кӱн ерӱ болдӱ деіт,
Каныкäі турӱп ыілады:
«Аіналаін мазарым енä,
«анда бір турҕан ак тумшук, енä,
«бурун менін атäкäм
«Кара Кандын төрӱндö
«анда менін кыс чакта
«бојö каскан јер елä,
«ошу јердін алмалары
«малакашка (?) інäктäі,
«ошунӱн öрӱктöрӱ,
«кунан коідӱн јӱрöктöі,
«ошу бір јергä барсакпы?»
Анда аітты баібічä:
«Аіналаін Каныкäі, ботом,

«мендäн бір несĭн сураісын, ботом,
«мынын jолын сен бĭлсäң, ботом,
«баштап бір алып бар, ботом!»
Ошу бір jергä барды деіт,
барып бір конўп калды деіт,
алмаларын алды деіт,
өрўктөрўн jедĭ деіт,
мыктап тojўп болдў деіт.
Курцунўна салды деіт,
емі jўрўп бердĭ деіт,
емі jўрўп бергäндä,
атасынын Акшаɣыл,
ä jетĭп барды деіт.
Акшаɣылдын ўстўндö
Каныкäідĭн аɣасы,
Солтон кул келĭп тĭр,
качып келгäн Каныкäі
тосўп jаткан екäн деіт.
Солтон кул аɣасы
Каныкäідĭ тапыбаіт,
Солтон кул аɣасын,
Каныкäі курɣур таныбаіт.
Каныкäідĭ көргöндö
Солтон кул мыны аітат:
«Jолбчы болсоң jол аітам,
«jорукчў болсоң мал аітам,
«каідан бір чыɣып келäсĭн?»
Анда аіттың Каныкäі:
«Мен jолбчы, jолбчы, акä,
«jолдо jўрўп келämĭн, акä,
«jолдў бір сурап келämĭн, акä».
Солтон кул аɣасы аітты:
«Бу Таластаі jер дегäн,
«кölöкöдö көрк' öскöн,

«кӧнӱмӣнäн ерг'öскӧн,
«бешіктä jатып белсäнгäн,
«бек улӱндаі теңсäлгäн,
«тӱбаі jатып туіланган,
«тӱңанынан еркäігäн,
«Jакып Баідын баласы
«jаш Манас дегäн бар еді,
«аманб'екäн барб'екäн?
«андаі немä білдіңбї?»
Анын бір кебїн укканда,
Канықäі аңасын таныіт,
Канықäі емі аітат деіт:
«Е аңамаі Солтон кул,
«менї таныбаісынбы?
«Кара кандын баласы
«Канықäі дегäн менб'екäн,
«Солтон Кул сен б'екäн,
«кабылан тӱңан ер Манас
«бу алāмдан öткӧн соң,
«jергä салып кӧмгӧн соң,
«Абäкä, Кӧбӧш арам кул
«чамңыраңым чаккандыр,
«чаңып отко jаккандыр,
«керäгämдї кескäндїр,
«кесїп отко jаккандыр,
«öс корудктан jат кордук,
«Өзӱ-бектäн Сарт кордук,
«Таластын башын örт алңан,
«бу ajaңын сel алңан,
«ечкідäн калңан улакты,
«курсакта калңан чунакты,
«наізадан калңан jелäктї,
«Манастан калңан белäктї
«ала бір качып келämїн».

Чалkасынан Каныкäі
талып јатып kалды деіт,
Солтон kулў аҕасы
ӱ́стӱ́нö баса kалды деіт,
ökō мыkтап kōрӱ́шӱ́п,
бір тӯҕанын тапты деіт,
ӱ́јӱ́нö алып kelдї деіт,
ӱ́јӱ́нö алып kelгäндä,
алты kанат аk ордо
Кара Кан kылып бердї деіт.
Каныкäідїн баласын
Каныкäігä бербäдї,
Кара Кан алып баkты деіт,
Кара Кан алып баkтырып,
аладан баітал салдырып,
ашарҕа јуртӯн јїдырып,
тöбöдöн баітал соідӯрӯп,
тöгöрöк јуртӯн јїдырып,
elгä бір тоідӯ тартты деіт.
Каныкäідїн баласына
атын kојӯп берсїн деп.
Анда јїҕан аk саkал
kара саkалны kарады,
kара саkал јігіттї kарады,
јігіт баланы kарады,
бала јердї тешä kарады,
ат kојӯп бер'албады,
алар кеп аітпаі турҕанда,
аk бос аты бар болҕон,
аза тајаk kолӯнда.
аk саkалдӯ бір кіші
Кара kандын астына
јаkындап kelїп турдӯ деіт,
аk саkалдӯ аітты деіт:

«Бу балаңнын бір атын
«jілҕан јуртўң білбäсä,
«мен атын kојўп берäін!
«сал баланы kолўма!»
Балапы алып кеlдї деіт,
kолўна салып алды деіт,
анда аітты аk саkал:
«Беl аілана бергїнчä
«беlдäі kызыл тал бў̈ссў̈н!
«бір ешäң kудаі јар бў̈ссў̈н!
«ў̈і аілана бергїнчä,
«ў̈ідöі kызыл тал бў̈ссў̈н!
«kоцо Кыдыр јар бў̈ссў̈н!
«ечкідäн kалҕан улаk, бäм,
«Манастан kалҕан чунаk, бäм,
«наізадан kалҕан јеläк, бäм,
«Манастан kалҕан беläк, бäм,
«Кара kандӯ кöк біттў̈
«Кан Семäтäі бу болсўн!
«чоң атасын ölтў̈рсў̈н!
«чоҕол чунаk бу болсўн!
«бешіктä јатып беlсäнсїн!
«беш јашында ў̈і чапсын!
«тӯбаі јатып туіласын!
«тӯрдан тў̈шпöі талпынсын!
«он бешіндä оk ассын!
«он беш чыҕар чыkпас јашында
«орчўн kалың јурт кў̈ссў̈н!
«Кан Семäтäі бу болсўн!»
Ат бергäн аk саkал
кöстöн kаім болд'еlä.
Кан Семäтäі öстў̈ деіт,
öс бутўнда јў̈рдў̈ деіт,
öс бутўнда јў̈ргöндö,

595 алтындан ашық атты деіт,
кӱмӱштӧн чӱкӧ калчады,
Кара кандын баласы
Кан Семӓтӓі болӱп jӱрдӱ.
Кара Кандаі атасын
600 Шіркім бек чакырды тоі кылып,
чоң кіші jырҕап оіподӱ,
Семӓтӓі-мінӓн балалар,
ашық атып оінодӱ,
Кара Кан тоі кылып ічкӓндӓ,
605 есінӓн чыкты Семӓтӓі,
тojӱ барын таратарда,
Семӓтӓідї істӓдї,
Семӓтӓі ыілап турдӱ деіт:
«Е атамаі Кара Кан,
610 «менї jаман не кӧрдӱң?
«ашық атып оінодӱм,
«jӧjӱ барсам jарабаіт,
«менї атка мінгіссӓң!»
Анда аіттың Кара Кан:
615 «Е Семӓтӓі jалҕысым,
«негӓ ыілап турасын?
«сенї атка мінгісӓін!
«атка мініп jӱргӱсӧін!»
Алтын каштӯ jес аірмач
620 Кара Кан алып келтірдї,
jорҕо кулан токуттӱ,
Семітӓідї мінгістї,
чӧчӧктӧі көстӯ Сары Тас
Семӓтӓігӓ коштӱ деіт,
625 чӧчӧктӧі көстӯ Сары Тас
баланы jетӓлӓп алды.
Семӓтӓі турӱп аітты деіт:
«Чӧчӧктӧі көстӯ Сары Тас, чіркін,

«чылбырымды kojo бер, чіркін,
менің атам ол болсо, чіркін,
«өзў-мінән албаспы, чіркін?
«Кара Кан атам болҕон jok, чіркін».
Булкуп алды чылбырды,
jулкуп алды тіскіндї,
өкўргöндöн бакырды,
öрўктўн башын jапырды,
Сары Тас ем Кара Баі
ўjўнö көстöп барды деіт.
Чöчöктöі көстў Сары Тас
Кара Канҕа барды деіт,
барып келіп аітты деіт:
«Е канымаі Кара Кан,
«балаң-мінән курўп кал!
«булкўп алды чылбырды,
«сілкіп алды тіскіндї,
«кетіп калды ол балаң,
«өкўргöндöн бакырды,
«öрўктўн башын jапырды,
«ўjўнö каітты бу балаң».
Кара Кан коркўп калды деіт,
Кара Кан атка міндї деіт,
барып ўjўнö келдї деіт.
Jўрўп кеткäн баланы
кармасада болбодў,
Кара Каныш баібічä
кармасада болбодў,
кас моіндў Каным-jан,
кў моіндў Кубул-jан
кармасада болбодў,
Таі акäсї Солтон кул
кармасада болбодў,
Кан баласы Канькäі

анда келїп кармады.
Кармаҕанда Каныкäі,
Семäтäі чунак мыны аітат:
«Кан баласы Каныкäі, доло,
«каікалабаі кїн тур! доло,
«мен елїмдї саҕындым, доло,
«мен јуртўмдў саҕындым, доло,
«менїн чоң атäкäм Јакып Баі, доло,
«öс атäкäм Манас Кан, доло,
«Абäкä, Кöбöш ек'аҕам, доло,
«мен елїмä барамын, доло,
«атäкämнїн ак тулпар, доло,
«алып бір мінämїн, доло,
«атäкämнїн ак олпок, доло,
«алып берїп бір кїјäм, доло,
«мен елїмä барамын, доло,
«мен јуртўма барамын, доло».
Анда аіттың Каныкäі:
«Аіналаін Семäтäі, ботом,
«бортко јўнўң бöрыңда, ботом,
«чырымтал јўнўң сыртыңда, ботом,
«кантїп сен барарсын, ботом?»
Кан баласы Каныкäі
Кара Канҕа барды деіт,
босоҕолў бос ўігö
боілоп бір кірїп барды деіт.
Атасы Кара Канҕа аітты деіт:
«Ечкідäн калҕан бу улак,
«курсакта калҕан бу чунак,
«кара кандў кök біттў
«Кан Семäтäі јалҕысым
«елїн білїп калыптыр,
«јуртўн білїп калып тыр,
«ак тулпарың сураімын,

«ak олпок тонўң сураймын,
«мен елїмä барам деіт,
«мен јуртўма барам деіт».
Кара Кан атасы,
ak тулпарын бердї деіт,
ak олпок тонўн бердї деіт,
Кан баласы Каныкäі,
алып келїп бердї деіт,
Семäтäі тамak іштї деіт,
ошу тўндў̈ кондў̈ деіт,
ертäсіндä јўрдў̈ деіт.
Кўнчўлўктöн тўшчўлўк,
јетäлäп келдї Каныкäі,
Кан баласы Каныкäі
Семäтäігä аітты деіт:
«Бу Таластын ічїндä
«Сулпу-кордын башында,
«тō kаітарып јатычы,
«Баідын ўлў̈ Бакаі бар,
«ол Бакаіңа самам де!
«алтындан ōс кетäчін,
«кетäчін белäк Бакаіңа,
«е баламаі Семäтäі,
«Бакаідын аіткanынан чыкпаңын!
«Бакаідын тілї-мїнän боло көр!»
Каныкäі ўігö kаітты деіт,
Семäтäі јўрўп кетті деіт,
тўнў̈н тўндöі јўрдў̈ деіт,
кўнў̈н кўндöі јўрдў̈ деіт,
Јўрў̈п барып јаттыла,
Таластын башын Ўч Кошоі
еңкäјїп кірїп барды деіт,
бу таластын ічїндä
Сулпу-кордўн башында,

баідын ӯлӯ Бакаі Кан
тӧ каітарып jӯрӯп тӯр.
Бу Бакаіды көргöндö,
Семäтäі турӯп аітты деіт:
«Асалӧдан Салӧмалык Ак сакал, ака».
««Älікä салам бос ӯл, балам,
««каідан бір чыҕып келäсін, балам?»»
«Бу Судӯн башындан, ака,
«Кара Кандын елїндäн, ака,
«ошундан чыҕып келäмін ака».
««Ол Кара Кандан сен чыксаң, балам,
««Кара Кандын кыс елä, балам,
««Каныкäі дегäн бар елä, балам,
««андаі бір немä білдіңбї, балам?»»
Семäтäі турӯп аітат деіт:
«Андаі бір немä білбäдім,
«Кан баласы Каныкäі,
«Каныкäі дегäн долоңӯс,
«алтындан ӧс кетäчін,
«кетäчін бергäн белäккä,
«Манастын ӯлӯ Семäтäі,
«Бакаіҕа алып келгämін».
Баідын ӯлӯ Бакаі Кан
кучактап ӧп jыҕылды:
«Аіналаін Семäтäі, ботом,
«тӧ енäсї чар інгäн, ботом,
«кудаjымнын jолӯнда, ботом,
«алып келїп мӯстаін, ботом».
Тӧ енäсї чар інгäн
алып келдї бу Бакаі,
кудаjынын jолӯнда
алып келїп мӯстады,
андан аіттың Бакаі кан:
«Манастын ӯлӯ Семäтäі, ботом,

«Абäкä, Көбөш арымҕа, ботом,
«мен jўрўп кетäмĭн, ботом,
«ошу jергä туратыр, ботом,
«мен бараін бір jалҕыс, ботом».
Манастын ўлў Семäтäі
ошу jердä калды деіт,
Баідын ўлў бу Бакаі,
мындан салып барды деіт,
Jакып Баіҕа келдĭ деіт:
«А сўjўнчў, сўjўнчў, Jакып,
«кеткäнĭм келĭптĭр, Jакып,
«кемтігĭм толўп калып тыр, Jакып,
«бу Манастын баласы, Jакып,
«каітып келдĭ ўjўнө, Jакып,
«а сўjўнчў, сўjўнчў, Jакып,
«Кан Семäтäі келĭптĭр, Jакып!»
Jакып Баі турўп сурады:
«Каіда турат jаш бала,
«алып келгĭн баланы».
Баідын ўлў бу Бакаі,
ешіккä чыҕа калды деіт,
тыңшап тура калды деіт.
Ўідўн ічĭндä Jакып,
Абäкä Көбөш ўчө,
кебĭн аітып сўлөштў,
Jакып Баі аітты ўлўна:
«Ак курдунда ўларды
«аны бері алыңар,
«чыны чөчөк тўбўнө,
«а сĭпаі кojўңар,
«бу Манастын баласын,
«Семäтäідĭ öлтўрўп,
«jакkан отўн öчўрўп».
Ешіктä турҕан бу Бакаі,

ошу кептї уктў деіт,
уҕўп јўрö бердї деіт,
Семäтäігä барды деіт:
«Аіналаін Семäтäі, ботом,
«Јакып Баіҕа сен барсаң, ботом,
«аракы тўптў̆ ічпäгїн, ботом,
«чыны чöчöк тўбў̆нö, ботом,
«Јакып Баі чоң атаң, ботом,
«ӯ сїпамак бір болдў, ботом,
«сен' öлтўрмöк бір болдў, ботом».
Семäтäі атка міндї,
Јакыпка јўрö бердї,
Јакып Баідын ў̆јў̆нö,
јетїп кеlїп кірдї деіт:
«Асалō маҕалїкым Јакып Баі, ата!»
««ā̆лїкім салам Семäтäі, ботом»».
Чоң атасы Јакып Баі
кара кў̆чкö бышаң бышаң ыілады,
ыілап ыілап турҕанда,
таш чынына арак куідў деіт,
Семäтäігä сундў деіт.
Манастын ӯлў Семäтäі,
бу колўнан алды деіт,
Јакып Баіҕа сундў деіт.
Јакып Баі алып ічпäдї,
Анда аіттың Семäтäі:
«Сен ічпäгäн аракты, Јакып,
«мен ічäмїнбї, Јакып?
«бу аракты ічнäімїн, Јакып,
«іткä кујўп берäмїн, Јакып».
Ошу сунҕан аракты,
іткä куја бердї деіт,
Кöсў̆ куірук кöк дöбöт,
ешіктäн кірїп кеlдї деіт,

аракты јыттап алды деіт,
тӧрт ајаҕын асманҕа
тырајып ӧлӱ̆п калды деіт.
Андан турдӱ Семӓтӓі,
алтын тактанын ӱ̆стӱ̆ндӧ
олтурҕан Јакып Баіды
тӧшкӧ кеlїп тептї деіт,
чоӊ атасы Јакып Баі
чалкасынан кеттї деіт.
Анда аітты Семӓтӓі:
«Јӱ̆р Бакаі ӓ̄кӓ дедї деіт,
«Абӓкӓгӓ јӱ̆рӧlӱ̆!»
Анда аітты бу Бакаі:
«Аіналаін Семӓтӓі, ботом,
«атыӊнын башын буратыр,
«ошу јергӓ тура тур,
«Мен Абӓкӓ Кӧбӧш,
«ӧкӧ̄гӧ барып кеlӓін!»
Кан баласы Семӓтӓі
атынын башын бурдӱ деіт,
ошу јердӓ турдӱ деіт.
Баідын ӯлӱ бу Бакаі,
атка мінїп јӱ̆рдӱ̆ деіт,
Абӓкӓгӓ јеттї деіт:
«Кеткӓнїм кеlїп калыптыр,
«кемтігїм толӱп калыптыр,
«Наізадан калҕан јеlӓгї,
«Манастан калҕан беlӓгї,
«ечкідӓн калҕан улаҕы,
«курсакта калҕан чунаҕы,
«Кан Семӓтӓі јалҕызым
«емі јетїп кеlдї деіт».
Кӧ̄дӧк тӯҕан Кӧбӧшӱ̆
ала бакан-мїнӓн Бакаідын

башын аіра ча̄п салды.
Акыл-мäн тӯҕан Абäкä
јаман кен аітпа деп,
кыл торконӯ кīгӣстӣ.
Баідын ӯлӯ бу Бакаі,
каітып јӯрö бердӣ деіт:
«Аіналаін Семäтäі, ботом,
«кӧ̄дöк тӯҕан Кöбöшӯ̆, ботом,
«ала бакан-мӣнäн сомдодӯ,
«бу јоруктӯ аітпа деп,
«акылман тӯҕан Абäкä
«кыл торконӯ јапт'еlä».
Анда аіттың Семäтäі:
«Баідын бір ӯлӯ сен Бакаі, акä,
«сенӣң башыңды, Бакаі акä,
«ала бакан-мӣнäн сомдосо,
«алардын башын мен, Бакаі,
«ак албарс-мӣнäн оңдормӯн».
Бу Бакаі-мӣнäн Семäтäі
емі јӯрӯ̆п барды деіт,
андан барып Семäтäі
ӯ̆ігö јетӣп кеlгäндä,
кірӣп салам бердӣ деіт.
«Асалаудан салау малīкым,
«Абäкä Кöбöш ек'аҕам».
««ā̄līкäдäн ā̄līкä салам,
««Кан Манастын баласы,
««Кан Семäтäі, ботом, деіт!»»
Кірӣп кеlӣп олтурдӯ,
Абäкä-мӣнäн бу Кöбöш
аракыны бердӣ деіт,
абдан ічӣп тоідӯ деіт.
Абäкä Кöбöш арам кул
аракка мастар болдӯ деіт,

бір jыңылып калды деіт.
Бакаі турўп келдї деіт,
Кан Семätäігä аітты деіт:
«Аіналаін Семätäі, ботом,
«атäкäңнїн ак олпок, ботом,
«ана бір турңан болўчў, ботом,
«ак каңгы ер сырдыңач, ботом,
«Манастын ерї болўчў, ботом,
«атäкäңнїн бос кісä, ботом,
«ана турңан болўчў, ботом,
«атäкäңнїн ак jökŏс, ботом,
«ана бір турңан болўчў, ботом,
«атäкäңнїн Таі Бўрул, ботом,
«бу jeläнїн башында, ботом,
«Атäкäңнїн ак кўла
«кўчў̄ чоро Тас Маімат
«ошу баңып jатыры».
Бакаі мыны аіткан соң,
турўп келдї Семätäі,
аітканын барын алды деіт,
каіта карап jўрдў̄ деіт,
Таі Бўрул мінїп алды деіт,
ак тулпар коштоп алды деіт:
«Баідын ўлў Бакаі кан,
«ак саламат болўп тур!
«саңынбаі езäн карап тур!
«кош кана Бакаі аман бол!»
Семätäі емі jўрдў̄ деіт,
кўндöн кўнў̄н jўрдў̄ деіт,
тўндöн тўнў̄н jўрдў̄ деіт,
Каныкäігä барды деіт:
«Атäкämнїн Таі Бўрўл,
«Таі Бўрулдў мā бердї,
«jара jаптык бакысын

«Абäкä Көбөш ек'аӈам
«бу атаӈнын керäс деп,
«ошунӯ барын ал бердї,
«Атäкäӈнїн Ак кула,
«кӯчӯ чоро Тас Маімат,
«јаӈы казанды тес каінат,
«ер алдына бактырат,
«каіта келгäнїӈдä ал! дедї,
«мен елїмä кетämїн, енäм,
«мен јуртӯма кетämїн, енäм».
Кан баласы Каныкäі,
ӯлӯпӯн кебін бӯттӯ деіт,
Кара Канӈа аітты деіт.
Каныкäідїн атасы
алтымыш тӧгӧ бул јӯктӧп,
јетіміш тӧгӧ сеп јӯктӧп,
алты канат ак ордо
аны тігїп бердї деіт,
Каныкäі-мäн бу Чакан,
Манастын ӯлӯ Семätäі
көчӯп келїп барды деіт.
Јакып Канӈа барбады,
Чӯдӯн бір башын бурады,
Бакаі јаткан јерїнä
барып келїп тӯштӯ деіт.
Кан баласы Каныкäі
алдаӈанын білдї деіт,
Бакаіӈа турӯп аітты деіт:
«Сак саламат болдӯӈбӯ, Бакаі,
«саӈынбаі аман јӯрдӯӈбӯ, Бакаі,
«есäн аман болдӯӈбӯ, Бакаі,
«ерїкпäі есäн јӯрдӯӈбӯ, Бакаі,
«аіналаін атыӈнап, Бакаі,
«ӯрӯлöін озӯӈнөн, Бакаі,

«ечкідäн калҕан улаҕым, Бакаі,
«курсакта калҕан чунаҕым, Бакаі,
«алдап бір сōлап алып келдї, Бакаі».
Ошу бір јердäн көштў деіт,
Таластын башын Ӱч Кошоі
еңкäјїп кірїп кондў деіт,
ошу бір јердäн көштў деіт,
Манастын ордо тіккäн јерїнä
Манастын ӯлў Семäтäі
ордосўн тігїп алды деіт.
Ӱч төрт кўндөр болд'елä,
өс јерїндä турд'елä,
аічыҕы алтын ту келät,
алты сан кара кол келät,
јелпілдäгäн ту келät,
јеті сан кара кол келät,
Абäкä Көбөш арам кул
колдў курап алыштыр,
Манастын ӯлўн Семäтäі,
аны алаін деп келїптїр,
Кан Семäтäі јаш бала
Таі Бӯрулдў мінät деіт,
Таі Бӯрул недäн аксады?
Кан баласы Канықäі,
ўідөн чыҕыш алды деіт,
Таі Бӯрул мінгäн атының
колўн бўгўп карады,
Манас кандын чоң тўндўк,
чоң тўндўктўн кадō
бутўна кетїп кірїптїр.
Іскäк-мінäн тартыш алды,
анда аіттың Семäтäі:
«Енäкä бу немäнä деіт?»
««Чамҕараҕым чаккан, јер,

««чаҕып отко јаккан јер,
««керäгäмдї кескäн јер,
1005 ««кесїп отко јаккан јер,
««чоӊ тӯндӯктӯн кадō калҕан јер,
««Манас кандын ölгöн јер,
««марал аткан маілӯ јер,
««куран аткан куттӯ јер,
1010 «Каныкäі караӊ калҕан јер,
««Чаканы беі-паі болҕон јер,
««Семäтäі чунак болҕон јер»».
Каныкäі мыны аітканда,
как телкі (?) атын міндї деіт:
1015 «Кан Семäтäі баламды
«урушка јаӊыс чыҕарбаім,
«öзӯм бір јаҕымдан кірїп
«каттӯ уруш салаім деіт»
Семäтäідäі баласы
1020 енäсїн аттан кöтöрдӯ,
керäгäгä таӊды деіт,
бӯӊӯрöп турӯп чоӊ енä
чечїп јібäрїп салар деп,
Чоӊ енäсїн Чаканы,
1025 аны таӊып коідӯ деіт,
Манастын ӯлӯ Семäтäі,
ем урушка чыкты деіт.
Топунӯ тōдаі кылды деіт,
кӯрмöнӯ ӯідöі кылды деіт,
1030 Абäкä Кöбöш арамды
аны кармап алды деіт,
чоӊ атасы Јакып Баі
аны кармап алды деіт,
Сулпу-кордӯн чатында
1035 калыӊ токоі ічїнä,
ӯчōнӯ кеірїп коідӯ деіт,

ӱ́ігӧ кеlӣп тӱ́штӱ́ деіт,
ӱ́ігӧ кіші јібӓрдӣ,
Каныкӓі-мӣнӓн Чаkанды
керӓгӓдӓн чечӣп ал!
Кан баласы Каныкӓі
аk тінтӓнӣ алды деіт,
алып кеlӣп чурkады,
бу тоkоінӯн ічӣнӓ
Абӓкӓ Кӧбӧшкӧ барды деіт:
«Абӓкӓ Кӧбӧш арам kул,
«тӧрӧмнӱ́н ашын берсӓңчӣ!
«башымнан kарам тӱ́шсӧчӱ́!
«тӧрӧмнӱ́н ашын берсӓңчӣ!
«арakkа кіші kоісоңчӯ!
«Баіҕамбар чапkан јолӯ шул,
«Јаkыптын јаңыс ӯлӯн
«Манасты саіҕан kолӯ шул,
«тібӓім десӓ kылсаңчы!
«Чамҕараҕым чаkkансын,
«чаҕып отkо јаkkансын,
«керӓгӓмдӣ кескӓнсӣн,
«кесӣп отkо јаkkансын».
Колӯн kолдоі кестӣ деіт,
бутӯн буттаі кестӣ деіт,
Абӓкӓ Кӧбӧш арам kулдӯ
бір ӧlтӱ́рӱ́п салды деіт.
Алтымышта Чаkаным
Јаkып Баідын башына
бір олтурӯп алды деіт:
«Бір етӓгӣм јеl ашты, Јаkып,
«бір етӓгӣм сен аштың, Јаkып,
«kаі јерім сен кем таптың, Јаkып?
«менӣн бір ӯлӯм Манас Кан, Јаkып,
«ал тозоkkо салабы, Јаkып?

«Абäкä Көбөш арамды, Jакып,
«беішкä тұртұп салабы, Jакып?»
Колұн колдоі кестї деіт,
бутұн буттаі кестї деіт:
«Ем көкрögұм сұдұ деп,
«мен кудаіға разымын».
Бір ұшкұрұп коіду деп.
«Мен кудаіға разымын».

7. Семäтäі.

Ол Семäтäі jаш болдұ,
ол акылдан бош болдұ,
тұбаі jатып туілады,
тұрға конбоі оінодұ,
он ұчұндö ок атты,
он бешісіндä jö саіды,
кан атасынан калған
кырк чороқо баш болдұ,
ат семірін кұс болдұ,
ер семіріп тұс болдұ:
«Аттаналы, jортолұ!
«сағыныш сарғыл мінälї!
«туілашып тулпар мінälї!
«Алтын-емäl, Кұрöңкöі
«чором аны көргön барсыңбы?
«Шемäі кала, Кызыл-jар,
«аны көргön барсыңбы?
«кұігön токоі Ку-серä,
«аны көргön барсыңбы?
«Ташмасардаі камырды,
«аны көргön барсыңбы?
«Таш-акырдын ку тала,

«аны көргөн барсыңбы?
«бўгўнгў кўн јакшы кўн.
«Сурунаі сулап алыңар, чором!
«керәнәі кептәп салыңар, чором!
«ак чатырды бўктөңөр, чором!
«ак борчыкка јўктөңөр, чором!
«көк чатырды бўктөңөр, чором!
«көк борчыкка јўктөңөр, чором!
«алтымыш баітал бір аіғыр, чором,
«азык кылып аідаңар, чором!»
Аға чоро аітты деіт:
«Аіналаін аі јаркын, төрөм,
«кечә атаң Манас тушўнда, төрөм,
«сағынып сарғыл мінгәнбіс, төрөм,
«Каңгаідан јылкы алғанбыс, төрөм,
«көгўчкөндөі ер тоноп
«көнўбўстў басканбыс,
«сағыскандаі ер тоноп
«санабысты басканбыс,
«јоргонў јорғо салғанбыс,
«јоболон јорўк кылғанбыс,
«азўларын аркаітып, төрөм,
«ат өлўмў кыламыс, төрөм,
«муруттарын сербәітіп, төрөм,
«ер өлўмў кыламыс, төрөм,
«макул болот, еп болот, төрөм,
«ем арталы јортолў, төрөм!»
Анда турған кырк чоро
чоңўлўп чыкты ўјўнөн,
бір бірінә аітышып:
«Ак Балтар ўлў Чубағым,
«адамдан артык ынағым,
«Бөрўнўн ўлў Бөрўчўм,
«атым аксап кеткәндә,

«бек такалап берічім,
«Төлгөчү-мінән Төлөгүм,
«чыб'аңачы көп чороңо бөлөчүм,
«кырктын башы Кырғын Чал,
«јаткан коідү кодүрбас,
«јатык тілдү Аңы Баі,
«астымыс алтымышка јетіпіс,
«аркамыс јетімішкä јетіпіс,
«алтымышка чыкканча
«атасын Манастын атын токудүк,
«јетімішкä чыкканча
«баласын Семätäідін атын токудүк,
«качырғаннан каітпаңан,
«каірылып јөбын аітпаңан,
«кара кандү көк біттү
«чунак бу кан Семätäі,
«ашү бік төларға
«бісті аідап јүрүп өлтүрөт,
«карылык каршы келгändä,
«јігіттік јелін өткöндö,
«аңыны каттү суларға
«аідап јүрүп өлтүрөт.
«Керäс атты мінälі,
«кемін тондү кірälі,
«саңынып сарғыл мінälі,
«сарғыра сапар јортолү,
«булкунтүп бүдан мінälі,
«буксатып сапар јүргölү!»
Кырк чоро емді јүрдү деіт,
кылкандаі наіза кылкаітып,
јетї күндөр болдү деіт,
Семätäігä кабар түштү:
«Ак теңгä булүн чашты деіт,
«атамнан калған мурапы,

«кырк чором емді кашты деіт,
«атамнан калған мурапы,
«аттан көнӱ калдыбы,
«тондон көнӱ калдыбы,
«Е Каныкäі енäкäм,
«емі сä каірылбаімын,
«атамның калған мурапым,
«мурапымнан аірылбаімын,
«алып келгäн Таі Бӱрул,
«аны јолӱнан јобоімӱн».
Тулу бојӱн топчӱлап
качып кеткäн кырк чоро
Семäтäі ем кӱдӱ деіт,
качып барған јолӱнда
Манастын ӱлӱ Семäтäі
емді јетä барды деіт.
Анда аітты Семäтäі:
«Алäікä Салам кырк чоро барың,
«ак сакалы Кырғын, чал карым,
«таштан аккан булағым,
«бір Кудаідан кошконӱм,
«Алман Бетім ынағым,
«атыңның башын бура тур,
«астың јергä тура тур,
«аттан көнӱң калдыбы, чором?
«тондон көнӱң калдыбы, чором?
«аштан көнӱң калдыбы, чором?
«енä болӱп ӱрöткӧн, чором,
«ата болӱп бӱлуткан, чором,
«мен атадан јаш калдым, чором,
«мен акылдан бош калдым, чором,
«Ӱч-Кошоі-мінäн Таласты,
«кумар оіноп утӱшӱс,
«алтымыш кундус мың јамбы,

«Аркадан алып jутўппўс,
«кумар оіноп утўппўс,
«jетіміш кундус мың jамбы
«Jеркäндäн алып jутўппўс,
«ajаҕы Талас баш Ташкäн
«акъıл тўшўп jатыппыс;
«токто чором, токтоҕўн!
«атыңнын башын бура тур!
«кыңкаілаба jўрўп кет!»
Чоронўн астына көстöі
Кан Семäтäі салды деіт,
кak астына келгäндä,
токтоп калды Семäтäі,
аттан тўшўп калды деіт,
Таі Бўрулдаі кўлўгўн,
тўра тартў кылды деіт.
Токтободў чоролор,
jўрўп кетіп калды деіт.
Семäтäі атына міндї,
кырk чороҕо акырды:
«Токто чором токтоҕўн!
«аіналаін көігöшкö, чором,
«саҕыскандаі сапкашка, чором,
«азўларың аркajып,
«ат өлўмў болосўн,
«муруттарың сербäjїп,
«ер өлўмў болосўн,
«токто чором токтоҕўн!
«енäкämдäі Канықäі,
«Канықäігä каірылбаім,
«тіптї чором сендäн аірылбаім!»
Кырk чоро атка міндї деіт,
кырk чоро jўрўп кеттї деіт,
аттан тўштў Семäтäі,

моінұна курұн салды деіт,
башын тартұ кылды деіт,
Чоролор көсұн албады,
болбоі jұрұп кеттї деіт.
Кан баласы Семätäі,
ачұ келїп турдұ деіт,
атка мінді секірїп,
карағаідын jармасы,
чегädäктїн кыімасы,
уңкусұ болот учұ курч
карағаі наіза jапырды,
jō кашты деп бакырды,
Манастап урāн чакырды,
Семätäілäп бакырды,
кырк чоронұ качырды.
Аі балка-мїнäн бір салды,
анда качкан чоронұн,
арка моінұн сыі салды,
азұларын аркаітып,
ат өлұмұ кылды деіт,
муруттарын сербäітїп,
ер өлұмұ кылды деіт,
Семätäі кырк чоронұ кырды деіт,
тонұн тоноп алды деіт,
атын аідап алды деіт,
Семätäі ұігö келді деіт.
Аңы Баінын катыны
бojұнда калған екäн деіт,
Алман Беттїн катыны
бojұнда калған екäн деіт,
Манастын ұлұ Семätäі,
аттан бутка тұшкöндö,
екі катын тұдұ деіт,
бір бала кұl уштап тұштұ,

бір бала кан уштап тўштў,
сўінгöндöн Семäтäі,
анда турўп аітты деіт:
«Атадан алтō болбодўм,
«ар јаңгыстыk башымды
«алда тāла кўдрöт
«јаңгыс не јазадың башымды?
«енäдäн öкō болбодўм,
«ар јаңгыстыk башымды,
«јаңгыс не јазадың башымды?
«не албадың јашымды?
«јаңгыстыктын ајынан
«арҕымаk јīдым, ат јīдым,
«бір бўданча болбодў,
«јаңгыстыктын ајынан,
«азамат јīдым ер јīдым,
«бір тўҕанча болбодў,
«Арманым чоңдур кудаіҕа».
Төбöлдöн баітал соідў,
төгöрök елĭн јīдĭ,
аладан баітал соідў,
ашарҕа елĭн јīдĭ,
Чеш дöбöдöі ет кылды,
Ызык көлдöі чык кылды,
Қаныкäідĭ јетäлäп,
емшäгĭн бсандырып алды,
јаңы тўҕан екі бу бала
емшäктäш болўп алам деп,
елгä тоідў тартты деіт,
балаҕа ат коідурўп алам деп,
елдĭ бір чоҕўлтўп алды деіт.
Кўl уштап тўшкöн баланы
Кўl Чоро кojўп алды деіт,
кан уштап тўшкöн баланы

Кан Чоро kojўп алды деіт.
Ӧкӧ̄ алты кӱндӧ ата деп,
ӧкӧ̄ екі кӱндӧ енӓ деп,
чырпыkтан jаны kылды деіт,
чӣдӓн оkтў kылды деіт,
kаk еткӓн kарҕа kоібодў,
kуk еткӓн kузҕун kоібодў,
ерӓсӣ тартып ер jеттӣ,
ат jалын тартып чоңоідў,
дӧны ӧкӧ̄ дӧлады,
jӧны ӧкӧ̄ jӧлады,
ӧкӧ̄ батыр чыkты деіт.
Кан Манастын баласы,
Семӓтӓідӓі чунаҕы
ӱ̈ідӧ jатып бӣ болдў,
еlӣн біlӣп kан болдў,
беріштӓlӱ̄ jанында
бірдӓ турдў бу чоро,
абыраkтӯ jанында
аірылбаі турдў бу чоро.
Беlӣ аілана бергӣнчӓ
беlдӓі kызыл тал бӱ̈ткӧн,
берӓрӣндӓ кеlгӓндӓ
берӓчӣ kудаі jар бӱ̈ткӧн,
дӧбӧlӧнӧ бергінчӓ
дӧбӧдӧі kызыл тал бӱ̈ткӧн,
jӧlӧрӱ̈̄нӧ кеlгӓндӓ
jӧlӧчӱ̈̄ kудаі jар бӱ̈ткӧн.
Кан баласы Семӓтӓі
ӱ̈ідӧ олтурдў саҕынып,
Чоролор турўп аітты деіт:
«Аіналаін чунаҕым,
«негӓ саҕынып олтурдўң?
«есіңӓ немӓ тӱ̈штӱ̈̄ деіт,

«бірдә немә білдің деіт?»
Анда аіттың Семәтәі:
«Аіналаін Кан Чоро,
«бері келчі кашыма!
«кыңылаін Күл Чоро,
«бері келчі кашыма !
«кулңа кармап алңанда,
«кулаңын кесіп салңанда,
«көк чыбык мылтык алңанда,
«анда уңүп калңамын,
«Акындын кысын Аі Чөрөк
«оімоктүдан уста екән,
«аілңа чыкпас настү екән,
«Акындын кысы Аі Чөрөк
«кексәлігі бард'екән,
«керәтігі бард'екән,
«өчкөн оттү тамысат,
«Акындын кысы Аі Чөрөк
«өлгөн јанды тіргізәт,
«Көкчөнүн үлү Умүтөі,
«Аі Чөрөктүн күјөсү.
«Тараза јылдыс чыкканда,
«таң сарңарып атканда,
«Чоро бірің көк чебічкә мініңәр!
«Чоро бірің көк бөрүгө мініңәр!
«Таі Бүрулдаі күлүктү
«мә алып берініңәр!
«Акынды көстөі јүрөмүн,
«Акын Канңа барамын,
«Акындын кысын Аі Чөрөк
«ја колүм-мінән аламын,
«ја јө-мінән аламын».
Тараза јылдыс чыкканда,
Таң сарңарып атканда,

Кӱl чоро-мӓн Кан Чоро,
ӱідӧн чыҕып кеlдї деіт,
бірї кӧк бӧрӱсӱн мінїптїр,
бірї кӧк чебічїн мінїптїр,
таі бӯрулдаі кӱlӱктӱ
kоштоп алып кеlїптїр,
атkа мінїп алды деіт
Кан Семӓтӓі чунаҕы
Аkынды кӧстӧі jӱрдӱ деіт.
Аkын kанҕа барды деіт,
еl четїнӓ jеттї деіт,
кӱгӱм кірӓ кӱн бата,
jатыk тіlдӱ шірін сӧс,
jаkшы тӯҕан Кӱl Чоро,
аны чаkырды Семӓтӓі:
«Кӱн jарыҕы Кӱl Чором
«атkа мінїп ала kоі,
«кӱгӱм кірӓ кӱн бата,
«еlдїн асты тым jата,
«еl аралап бара kоі, чором!
«Аkындын kысы Аі Чӧрӧк
«отус kысты kошчӱ алып,
«kырk jігіттї башчы алып,
«Аkындын kысы Аі Чӧрӧк
«оін баштап чыkkандыр,
«jыҕачы барып kалҕандыр,
«берӓсӓ кїп беlсӓнїп,
«бері урҕандаі теңсӓlїп,
«кӱдӧрӱдӧі былkылдап,
«кӱчӱбӱттӧі чыңkылдап,
«Аі Чӧрӧк бір оіндо jӱргӧндӱр.
«Атkа мінїп ала kоі, чором!
«Аі Чӧрӧк кӧстӧі сала kоі, чором!
«Аі Чӧрӧккӧ бара kоі, чором!

«Семäтäі чунаk келдї деп,
«Аі Чöрök кулаӈына сала коі, чором!»
Јакшы тӯӈан Кӯl Чоро
атка мінїп алды деіт,
Акынӈа көстöі салды деіт,
кӯгӯм кірä кӯн бата,
Акыныңга барды деіт,
елдїн асты тым јата,
Аі Чöрöккö барды деіт.
Оіндо јӯргöн Аі Чöрöк
кӯдöрӯдöі былkылдап,
кӯчӯбӯттöі чыңkылдап,
анда келдїң Кӯl Чоро,
Семäтäі чунаk келдї деп,
кулаӈына салды деіт,
Аі Чöрöк чыӈыш келдї деіт,
Семäтäі чунаk алды деіт,
ӯјӯн көстöі чуӈоідӯ,
ал ӯјӯнö барды деіт,
барыш јатыш калды деіт.
Кӯl Чоро-мїнän Кан Чоро
атты коштоп алды деіт,
јылkыны көстöі салды деіт,
ökӧ јылkä барды деіт.
Анда турӈан јылkыны
бір чоӈӯлта алды деіт,
ökӧ кеңäш kылды деіт.
Анда аіттың Кӯl Чоро:
«Аіналаін Кан Чоро,
«атka токӯм салыппыс,
«ер kакты болӯпшӯс,
«көк чебіштї мінäін !
«іткälдӯ сорпо маілӯ ет
«калмакты көстöі бараін!

«мен Калмакка барған соң,
«анда турған Калмактан
«екі кунан ірікті алаін!
«моінұна баілап салаін!
«көк чебіштäі күлүккө
«арта салып алаін!
«каіта бутка салаін!
«туткуідан чатыр тіккäлі!
«тұлға казан асалы!
«кабырға отұн жағалы!
«өкөбұс бір тоінұ алалы!»
Курұп калған Күл Чоро
көк чебічкä мінді деіт,
калмакты көстöі чуғоідұ,
алдыңаткан Кан Чоро,
көк бöрұнұ мінді деіт,
јылкыпы імäрін келді деіт,
көк бöрұдöі күлүктұ
баса јатып алды деіт,
шырдаған кара кемäнтäі
аікырынан салды деіт,
Кан Чоро уктап өлұп калды деіт.
Көкчөнұн ұлұ Умöтöі
тұны тұға урұп-тұр,
колдұ колға урұп-тұр,
јеlпідäгäн тұ-мінäн,
jep маішкан кол-мінän
аічыңы алтын тұ-мінän,
алты сан ала кол-мінän
Умöтöі чунак јұрдұ деіт,
Семäтäігä келді деіт,
Артыштұ булак башында,
алты су толған көп јылкы,
алты сандан алты мың,

аідап алды Умўтöі,
Такалўдан таі коібоі,
тамғалўдан ат коібоі,
таі бўрулдан бöлöк немä калбады.
Көкчöнўн ўлў Умўтöі
алып jўрўп кеттї деіт.
Алдығаткан Кан Чоро,
уктап öлўп калды деіт,
курўп калған Кўl Чоро,
калмакка барған турбаібы,
екі кунан еріктї алыптыр,
моінўнан боілоп салыптыр,
көк чебіштäі кўlўккö
арта салып алыптыр,
jылкының jаткан jергä келїптір,
аідаған-елä jылкысы.
Санатын аітып берäін!
алты санда алты мың,
такалўдан тајы jок,
кулундўдан бäсї jок,
казылып ісї калыптыр,
сарғарып jуртў калыптыр,
екі көсўн аландап,
екі бутўн саландап,
Кўl Чоро баікуш чуғоідў,
алдығаткан Кан Чоронўн
как ўстўнöн чыкты деіт:
«Ä Кан Чоро jатпаі кыл!»
Кўl Чоро турўп аітат деіт:
«Алдығаткан Кан Чоро
«кара öсың кан толсўн!
«каірылғысыс кўн тўсўн!
«мында турған jылкыны!
«бір öсына jін толсўн!

«бірікісїс кӱн тӯсын,
«атаӊ аіналаін тӧрӧмӧ,
ӧlбӧі тірӱ̄ калдым деп,
«ӧчпӧі јарык болдӱм деп,
«тӧрӧмӧ кантїп барамын?
«кантїп барып аітамын?
«чаӊдӯда емі чаӊды кӧрӧрмӱн,
«чарбакты бір серпішїп баӄармын,
«ӧlсӧм сеіткӓ кечӓін!
«ӧlтӱ̆рсӧм каза кылаін!»
Куруп калӄан Кӱl Чоро
екі кунан іріктї алды деіт,
јергӓ кӧтӱрӱ̆п чапты деіт,
аі санын јулӱп алды деіт,
кеткӓн јылкынын кӧтӱ̆нӧн
Кӱl чоро баікуш чуӄоідӱ,
Азамӓттӓі чунаӄым,
јакшы тӯӄан Семӓтӓі
ӱ̆ідӧ јатып біlдї деіт,
ӱ̆ідӧн ыӊранып чыкты деіт,
ӱ̆ігӧ кӱӊрӧнӱ̆п кірдї деіт.
Акындын кысы Аі Чӧрӧк
колулӯ кумӄан алды деіт,
колӱ бетїп јӯдӱ деіт,
бедӓрlӱ̄ кумӄан алды деіт,
бетї колӱн јӯдӱ деіт:
«Аіналаін аі јаркын, тӧрӧм,
«ыӊранып чыктыӊыс, тӧрӧм,
«кӱӊрӧнӱ̆п кірдїӊїс, тӧрӧм,
«бір немӓнї біlдіӊїс, тӧрӧм,
«біlбӓсӓӊїс аі јаркын, тӧрӧм,
«несїӊ кӱlдӱӊӱ̆с, тӧрӧм?
«мурутӱӊдӱ былк еттїӊ, тӧрӧм,
«ердіӊдї солк еттїӊ, тӧрӧм,

«бачым бір аітып баш болчў, төрём!»
Анда аіттың Семәтәі:
«Акындын кысы Аі Чөрөк, долу,
«ыңранып чыкканым, долу,
«кўңрөнўп киргәнім, долу,
«Көкчөнўн ўлў Умўтөі, долу,
«алты санда ала кол-мінән,
«аішыңы алтын тў-мінән
«такалўдан таі коібоі
«таі бўрулдаі кўлўгўм
«коштоп бара јатыры.
«Ўјўмдөгў јылкымнын
«санатын аітып берәін!
«алты санда алты мың
«аідап бара јатыры,
«уіктаған кіші уіку алат,
«тўн каткан кіші јылкы алат,
«бўгўн алып ал барса,
«Кўl чоро тірў дә болсо,
«ертәң бір барсам мен алам,
«алдыңаткан Кан Чоро
«өлўп калған білямді,
«өчўп калған білямді,
«Кўl Чоро тірў болсо,
«бербәіт біlä кабарды».
Алдыңаткан Кўl Чоро
Көтўнөн кўған турбаібы?
Чаңдўдан чаңын көрўптўр,
Кўl Чоро чарбакка јетә барыптыр,
аішыңы алтын тў екән,
алты сан алаш кол екән,
јас'өсын аірып салған турбаібы?
јылкыны аідатып екән турбаібы?
таі бўрулдаі кўлўктў

коштотўп алҕан турбаібы?
алдыҕаткан Кӱl Чоро
кӱібӧгӧи јерї кӱl болдў,
јалындап јалбыр чок болдў
Кӱl Чоро таі бӯрулдў кӧргӧндӧ:
«Ӧlсӧм есіткä чечäм деп,
«ічімä бычак салам деп,
«тӧрӧмнӧн кантїп калам деп».
Алдыҕаткан Кӱl Чоро
караҕаі наіса јапырды,
Манастаі урāн бакырды,
Семäтäіläп чакырды,
Алдыҕаткан Кӱl Чоро
алты сан алаш кӧп колдў
Кӱl Чоро качырып сала берї деіт,
Кӱl Чоро аралап кірїп барды деіт,
таі бӯрулдаі туткан кішїнї
Кӱl Чоро арҕыта којўп таштады,
таі бӯрулдаі кӱlӱктӱ
колўнан јулўп алды деіт,
асманда булут тутўлдў,
алдыҕаткан Кӱl Чоро
алты сан алаш кӧп колдў
арамаі качып кутўлдў,
Кан чороҕо барды деіт:
«Аіналаін Кан Чоро
«атты коштоп ала кӧр!
«тӧрӧмӧ кӧстӧі сала кӧр!
«тӧрӧм учаін десä канат јок,
«мінäін десä аты јок,
«камыш башы каläм де!
«тӧрӧмӧ дуа-і салам де!
«јетті кӱндӧн ары бар!
«јетті кӱндӧн бері кеl!

«ары барыш јеті күн,
«бері келіш јеті күн,
«аіңырдаі болўп алышып,
«букадаі болўп челішіп,
«он бешін оірон кылармын,
«тоңусўн соңум кылармын,
«аішыңы алтын көп колдў
«сіläр каіта келгінчä
«јöнöлтпöі јатып алармын.
«Јеті күндöн сен калсаң,
«сен јеґän карңа маңа jok,
«мен јеґän карңа саңа jok».
Күl Чоро турўп калды деіт,
алдыңаткан Кан Чоро
атты коштоп алды деіт,
ўідö көстöі салды деіт,
ал ўјўнö барды деіт,
Төрöсў-мінän саламдашып алды деіт.
Анда турўп Семätäі
Кан Чороңо аітты деіт:
«Коштоңон атың курусўн, чором!
«аідаңан јылкың курусўн, чором!
«Күl Чоро есän барб'екän?»
Семätäідäі бу батыр
Кан Чоронў оңбоңон,
алты сан алаш кол болсо,
алдыңаткан јаңысты
алты күнгö коідў бу,
өлўп калды десäңчі.
өчўп калды десäңчі.
Толо бојўн топчўлап,
толоңоі бојўн ўпчўlöп,
Семätäі чунак јўрдў деіт.
Алдыңаткан Күl Чоро

он бешїн оірон кылҕан турбаібы,
тоҕусўн соҕум кылҕан турбаібы,
каран кылҕан Кök-чебіч,
төрт тујаҕы болоттоі,
чат каjаҕы колоттоі,
кыіҕан камыш кулактў,
кыс баладан сыjактў,
jўгўргöнў бўргödöі,
семіргämї сўмбödöі,
каран кылҕан Кök-чебіч
jеті кўнў jўгўрдў,
jеті кўндöн öткön соң,
аркасынан jöрыды,
ајаҕынан аксады,
ödö кассаң öксödў,
ылдыі кассаң jетпädї,
алдыҕаткан Кўl Чоро баіҕуш
екі көсўн алаңдап,
екі бутўн салаңдап,
алдыҕаткан Кўl Чоро баіҕуш
öксöп турҕан турбаібы?
Кökчöнўн ўлў Умўtöі
кара döбöl jар мојўн
коштон карматып мінгän турбаібы?
jер ортосў болдўбў?
салып чыккаң турбаібы?
Манастын ўлу Семätäі
jўгўрўп келä jатканын
Умўtöі көрўп турҕан турбаібы?
Кошўн көстöі чуҕоідў.
Ерäсінän тўҕаны
екі jäнї бар екän;
аҕа аіттың Умўtöі:
«Ерämнän тўҕан jäнїм,

«көк бөрү султаным,
«jӧны jӧлап салыппыс,
«колдү колҕо уруппус,
«кол санатын білгіспäі,
«кечä күнү түнү кармашкан,
«Күl Чоро кулү турбаібы?
«Манастын ӯлү Семäтäі
«таі бӯрулү мініптір,
«емі келä jатпаібы?»
Алдыҕаткап Күl Чоро
Семäтäі көстöі чуҕоідү:
«äläікі салам аі jарkын, төрöм,
«сak саламат болдүңбү, төрöм?
«санäңа менї алдыңбы, төрöм?
«есіңä менї алдыңбы, төрöм?»
Анда аіттың Семäтäі:
«äläікі салам аі jарkын, батыр,
«сak саламат jатканым, батыр,
«санäма сенї алҕамын, батыр,
«есäн аман jатканым, батыр,
«есämä сенї алҕамын, батыр».
Анда аіттың Күl Чоро:
«Аіналаін аі jарkын, төрöм,
«karан кылҕан Көк-чебіч, төрöм,
«jеті күнү jӯгӯрдү, төрöм,
«jеті күндöн öткöн соң, төрöм,
«аркасынан jӧрыды, төрöм,
«ajаҕынан аксады, төрöм,
«öдö кӯсам öксöдү, төрöм,
«ылдыі кӯсам jетпädї, төрöм,
«karан кылҕан Көк-чебіч
«öшöгӯндöн öшöгӯн, төрöм,
«чöп чалдырып албадым, төрöм,
«öшöгӯндöн öшöгӯн, төрöм,

«су каптырып албадым, төрөм,
«чөп чалдырып алаін, төрөм!
«су каптырып алаін, төрөм!
«көтӱңнөн јетä бараін, төрөм!
«чыңырыңын јаспаңан, төрөм,
«чыңырңан ӱнӱн баспаңан, төрөм,
«Манас урāн бакырып, төрөм,
«Семäтäілäп чакырып, төрөм,
«качкан јōны сурасаң, төрөм,
«јөнөлтпöі јōны токтоссоң, төрöм».
Азамäттäі чунаңы
јō дегändä сӱінгөн,
ат ӱстӱндö кінгän,
ат кулактан кӯалңан,
атышкан јōдап тілї алңан,
качырңаннан каітпаңан,
каірылып јōбын аітпаңан,
сурдурңан наіза тартпаңан,
сумсајып јōбын аітпаңан,
таі бӯрулдаі кӱлӱктӱ
такымңа салып алды деіт,
колтукка кojӱп салды деіт,
караңаідын јармасын,
чегäдäктїн кыімасын,
уңкузӱ болот учӱ курч,
учӱна салңан кара курч
темірдän кылңан ӱібöндӱ,
балдак алтын баі болот,
башка чапса јаі болот,
Сары ја көшöргö
бöрӱ тілдӱ чал јібä
оң бармак кӱчӱн сынаілы төрöм!
оң бöрöктöн сајышып,
сол бöрöктöн солбоп сӯрӯп алышып,

төрӧм бір кумардан чыҕышып,
Семәтәідәі чунактын
аідыңынан аі коркот,
күлпӧңүнӧн күн коркот,
Семәтәідәі чунаҕы
Манастап урāн бакырды,
Семәтәілāп чакырды,
карағаі наіза јапырды,
јō кашты деп бакырды,
алты сан алаш көп колдў
Семәтәі аралап кірĭп кеттĭ деіт.
Алты сан алаш көп колў
ат сōрысын' салды деіт,
јаілып качып јўрдў деіт.
Аралап кірĭп Семәтәі
еңкәіштән ер сајат,
екінĭ катмар бір сајат,
јölöңгўштӧн бір сајат,
төрттў катмар бір сајат,
Семәтәідәі чунаҕы
ітәлгĭ тīгән тāндаі
іркілтĭп сајып кірдĭ деіт,
бӧрў тīгән коілордоі
болўп сајып кірдĭ деіт,
азўларын аркајып,
ат ӧлўмў болўптўр,
муруттарын сербәјіп,
ер ӧлўмў болўптўр,
Көкчӧнүн ўлу Умўтӧі
кол астына чыкты деіт,
колдў бір токтотўп алды деіт,
аічың алтын тў-мĭнән,
алты сан алаш кол-мĭнән
Семәтәідĭн бір астына салды,

каран кылҕан таі бӯрул
кыіҕан камыш кулактӯ,
кыс баладан сыјактӯ,
бӧры толо казы екӓн,
моінӯ толо јалы екӓн,
Кара тер басыш алды деіт,
ічї кӧп алды деіт,
Семӓтӓі мінгӓн таі бӯрул
болбоі келӓ јатат деіт,
аркаҕы јаман курӯлдӯ,
Кӧкчӧнӯн ӯлӯ Умӯтӧі
алты сан алаш көп колдон
кашкајыш чыҕыш сӯрӯлдӯ.
Семӓтӓідін качар јерї курулдӯ.
Алдыҕаткан Кӯl Чоро
кӧк чебіштӓі кӯlӯгӯн
чӧп чалдырҕан турбаібы?
су каптырҕан турбаібы?
јадак ырҕыш мінді деіт,
наізасын јулӯп алды деіт,
Манастап урӓн бакырыш,
Семӓтӓілӓп чакырыш,
алты сан алаш көп колдӯ,
Кӯl Чоро токтотӯп тура калды.
Кӧкчӧнӯн ӯлӯ Умӯтӧі
каітыш көпкӧ кіргінчӓ,
бура тартап бергінчӓ,
курӯп калҕан Кӯl Чоро
ырҕыта којӯп салды деіт,
Кара дӧбӧl јар моін
кармап алыш чыкты деіт,
Кӯl Чоросӯ болдӯ деіт,
Кан Чоросӯ болдӯ деіт,
Семӓтӓі чунак болдӯ деіт.

Ӱчӧӱ башын кошӱп алды деіт,
ӱчӧӱ башын кошкон соң,
кара көргӧ турсумбӱ?
капкалы шāр калың журт
ат сōрысын салды деіт,
азамāттāі чунаӈы
азӱларын аркаітып,
ат ӧлӱмӱ болдӱ деіт,
муруттарды сербāјім,
ер ӧлӱмӱ болдӱ деіт,
Семāтāідāі чунаӈы
алтымыш ат бір јердā
бір токтотӱп кеттї деіт,
курӱп калӈан Кӱл Чоро
јетіміш ат бір јердā
бір токтотӱп кеттї деіт,
курӱп калӈан Кан Чоро
сексāн атты бір јердā
бір токтотӱп кеттї деіт,
топчӱлӱӈӱ бір тутам,
топӱсӱн алар кіші јок,
бӱчӱлӱгӱ бір тутам,
булӱн алар кіші јок,
топунӱ тōдаі јїдї деіт,
далымбō талдап кїдї деіт,
атты аірыш алды деіт,
тондӱ тоноп алды деіт,
ердї баілап алды деіт,
јылкыны аірып алды деіт.
Семāтāі ӱігӧ јӱрӱп барды деіт,
Кӧкчӧнӱн ӱлӱ Умӱтӧі,
ӱі кӧтӧрӱп бердї деіт,
коі семісін соідӱ деіт,
кол кӯшурӱп турдӱ деіт,

Семäтäідäі бу чунак,
ўчўнчў кўнў тім jатты,
ер тыныксын деп аітты,
алтынчы кўнў тім jатты,
ат тыныксын деп аітты.
Анда аіттың Семäтäі:
«Jатык тілдў шірін сöс
«jакшы тўған Кўl Чоро
«ўчўнчў кўнў jатканым
«ер тыныксын дегäнім,
«алтынчы кўнў jатканым
«ат тыныктын дегäнім,
«jакшы тўған Кўl Чоро
«атка мініп ала кoі!
«Умўтöігö бара кoі!
«Умўтöі тajым болўчў,
«мен öзўм jäні болўчў,
«бір тajың барелä,
«ала качып мен келдім,
«алам десäм алсын де!
«лған jердä-да болсо,
«атым болсо мінсін де!
«тонўм болсо кісін де!
«мені jäн кылсын де!
«özў таі болсўн де!
«ак oі jаңгыс болўчў,
«мен дä jаңгыс болўчў,
«öкöбўс jўрўп чоң болобўс,
«бірібіс мajып болобўс,
«ата кары бала jок,
«jурттў каран салабыс».
Jатык тілдў шірін сöс
jакшы тўған Кўl Чоро
атка мініп алды деіт,

Ӱмӧтӧігӧ кӧстӧп салды деіт,
Кӧкчӧнӯн ӯлӯ Умӧтӧі
саламды ашып алды деіт.
Анда аіттың Кӯl Чоро:
«Е Умӧтӧі, Умӧтӧі,
«менің төрӧм Семätäі
«ӱчӯнчӯ кӯнӯ jатканым деіт,
«ер тыныксын дегäнім,
«алтынчы кӯнӯ jатканым деіт,
«ат тыныксын дегäнім,
«мен jӓн болӯчӯ,
«сен таі болӯчӯ,
«бір тајың бар elä,
«ала качып мен келдім,
«алам десäң алыңыс,
«kojам десäң kojӯңӯс,
«алҕан jердä дä болсо,
«атым болсо мінің̈с!
«тонӯм болсо кіjің̈с!
«мені jӓн кылыңыс!
«өзӯң таі болӯңӯс!
«мынтіп jӯрӯп чоң болобӯс,
«ата kары бала jok,
«бірібіс өлӯп калабыс,
«jуртту каран салабыс,
«jакшы өлсӧ бар' өлӧт,
«jаман өлсӧ бір өлӧт,
«арҕамаҕың семірді,
«ачкан kурсak тојӯлдӯ».
Емі Умӧтӧі турӯп аітат:
«Мен колҕо тӯшкӧн мäн деімін,
«мен корконӯмнан аітамын,
«бу koі кебің чоң болсо,
«ары уактäн бір уak,

«атаңыстан бабаңыс,
«ала jўрўп тоіободў,
«ач көстўгўн тоіободў,
«ем мынча алып келäсін,
«ем мыны алып нетäсін,
«мен не мураска jетäмін,
«бу коі кебің чын болсо,
«аты болсо мінгіссін!
«тонў болсо кігіссін!
«мыны jäн кылаін!
«өзўм таі болоін!»
Кўl Чоро атка мініп алды,
Семätäі көстöп чуҕоідў,
Семätäігä аітты деіт:
«Көкчöнўн ўлў Умötöі,
«сенi jäн кылаін деіт,
«өзўм таі болоін деіт,
«бу алҕан катын албаімын,
«Менi таі кылаін десä,
«тонў болсо кігіссін,
«атты болсо мінгіссін».
Сўінгöндöн Семätäі
таі бўрул кўlўктў
алып келіп мінгістi,
Манастан калҕан турбаібы?
jакасы алтын jеңi jес,
ак кўрöкö торҕоі көс,
бараңдын оҕў батпаҕан,
карандын оҕў öтпöгöн,
чымбадана торҕоі көс,
алып келіп кігістi.
Атты мініп алды деіт,
тондў кіп алды деіт,
өзў таі болдў деіт,

Семäтäі jäн болдў деіт,
Умөтөі jўрўп кетіп калды деіт.
Аі Чөрөктў алҕан соң,
Семäтäі jатып калды деіт.
Аі Чөрөк-мінän Семäтäі
турўп jатып калҕанда,
jакшы тўҕан Семäтäі
тўндө jатып тўш көрдў,
ертän турўп калҕанда,
Семäтäі турўп аітат деіт:
«Аіналаін Кўl Чоро,
«каҕылаін Кан Чоро,
«тўндө jатып тўш көрдўм,
«терäк тўптän тербäлді,
«теңіс тўптän чаіпалды,
«jапырмаҕан баі täрäк
«jаткан jерің ошо jер,
«коңо молдо барысы
«бўткön jерің ошо jер,
«кечä өлўк-мінän тіріктін
«арбаҕын емі чакырдык,
«өлўк-мінän тіріктін
«арбаҕы атка мініп алд'elä,
«арбакты коңгоп таштадык,
«тараза jылдыс чыккanда,
«таң сарҕарып атканда,
«бірің көк чебіштї мініңäр!
«бірің көк бөрўнў мініңäр!
«каран кылҕан чоң баштын
«бөры толо казы екän,
«моінў толо jалы екän,
«кулдар курук салҕан jок,
«jалчы jаідак мінгän jок,
«jалы ўілўп дөң болҕон,

«казы карта тең болҕон,
«ертӓн ошӯна ала берӣңӓр!
«ак бос бӓ̄нӣ алалы!
«кан атӓкӓ беітӣнӓ
«азыр тајып кеlӓlӣ!»
Тараза јылдыс чыкканда,
таң сарҕарып атканда
Кан Чоро Кӧк-бӧрӯсӯ̆н мінӣптӣр,
Кӯl Чоро Кӧк-чебічӣн мінӣптӣр,
бір бӓ̄нӣ коштоп алды,
бір атты коштоп алды,
Семӓтӓігӓ алып кеlдӣ,
Семӓтӓі атка мінӣп алды,
Семӓтӓі јӯрӯ̆п кетӣп калды.
Акынын кысы Аі Чӧрӧк
чінңірlӯ̆ кӧкӯр чінӣ кезӓ
Аі Чӧрӧк колтуктап алыптыр,
Семӓтӓідӣн как астына чыҕып тыр:
«Атаңнын башын буратыр, тӧрӧм,
«ошо јергӓ туратур, тӧрӧм,
«тӯндӧ бір јатып тӯш кӧрсӧң,
«тӯндӧгӯ̆ тӯшӯ̆ң опкон тӯш,
«јӯрӧгӯ̆м башы копкон тӯш,
«мен тӯшӯ̆ңнӯ̆ аітаін!
«ошо јердӓн каітаін!
«Терӓк тӯптӧн тербӓlдӣ,
«теңіс тӯптӧн чаіпалды,
«тӧрӧм, бу немӓнӣ болӯчӯ?
«ӧlӯк-мӣнӓн тіріктӣн
«арбаҕы атка мінӣп калыптыр,
«арбактын тынчы кетӣптӣр,
«кӧккӧ учкан сары ӣлаіт,
«кӧп јашаҕап кары ӣлаіт,
«асмандаҕы зар ӣлаіт,

«алты јашар бала ӣлаіт,
«мен тӯшӯңнӧн чочуімӯн,
«ошо сапар коісоңчӯ!
«кӣнчӣ сапар барсаңчы!
«аішыңы алтын тӯ кӧрдӯм,
«алты сан алаш кол кӧрдӯм,
«јelпiлдäгäн тӯ кӧрдӯм,
«јер маішкан кол кӧрдӯм.
«Ошо сапар кojӯңӯс!
«ошо сапар коібосоң,
«бір баітал моінӯн караба!
«бір баіталды мінгісіп,
«таі екäнгä чаптырып,
«таі бӯрулдӯ алыңыс!
«таі бӯрулдӯ мінгäн соң,
«ошо сапар барыңыс!
«таі екäнгä барбасаң,
«таі бӯрулдӯ албасаң,
«бір баітал моінӯн карасаң,
«јаман болор сапарың».
Акының кысы Аі Чӧрӧк
олоңӯнан оролдӯ,
чылбырынан чырмалды,
Семäтäінӣ јібärбäі
јатып алды Аі Чӧрӧк.
Семäтäідäі чунаңы
болбоі турӯп аітты деіт:
«Тӯшӯң маңа не болот?
«тӯlкӯнӯң боңӯ ол болот,
«сенӣн өзӯң не болосӯн?
«менӣн боңӯ сен болосӯн».
Асӣ өгӯстӯн терäсінäн
өрӯм кылңан булдурсӯн
колӯна алды Семäтäі,

анда турҕан Аі Чөрөктӱ
булдурсун-мӥнӓн чапты'лӓ,
дараісы дал далынан болӱндӱ,
кабырҕа том етӥп ӱзӱлдӱ,
Јакӥшы тӱҕан Аі Чөрөк
јердӓ јатып калды деіт,
Семӓтӓідӓі чунаҕы
аттаныш јӱрӱп кеттӥ деіт,
Семӓтӓі барҕан кабары
Канықӓігӓ тӱштӱ деіт,
Канықӓі атка мінӥп алды,
јаңғыстын аркасына салды,
Канықӓі келӥп ӥлады:
«О Семӓтӓі чунаҕым,
«атыңнын башын бура тур!
«астыңғы јергӓ тура тур!
«наісадан калҕан јелӓгӥм,
«јаңғыстан калҕан белӓгӥм,
«Сӧттан калҕан кујаҕым,
«о Семӓтӓі чунаҕым!
«ошо сапарды коісоңчӱ!
«кӥнгӥ сапарды барсаҕчы!
«Аі Чөрөктӱн тӱшӱ опкон тӱш,
«јӱрӧгӱнӱн башы копкон тӱш!»
Ілясада Канықӓі,
батыр тӱҕан Семӓтӓі
Канықӓі тілӥн албады,
Семӓтӓі јӱрӱп калды деіт.
Ілап калҕан Канықӓі,
чыңғыр ӱнӱн јаспады,
чыңғырыҕын баспады,
көсӱнӱн јашы көл болдӱ,
ілап бӧры көшӱдӱ,
екі көсӱ шышыды,

Каныкäі атка мінді деіт,
аркасына салды деіт,
ілап турўп таҕы аітат:
«О Семäтäі тура тур!
«астыңнын башын бура тур!
«болбоі бара jатасын,
«чіп коіҕон мечін бар,
«куптан окуп алҕаісын,
«ак бöс бäнї чалҕаісын,
«атäкäңнін арбаҕын
«азыр тajып алҕаісын,
«асып коіҕон казан бар,
«салып коіҕон тулҕа бар,
«бірің етї салҕаісын,
«бїрің отун алҕаісын,
«бірің оттў jакаісын,
«казанны тес каінатып алҕаісын,
«казанын чї көбўктöп каінаса,
«кан атäкäң тірілгäнї болўчў,
«кара кочкул кан чыкса,
«кан атäкäң бір ölгöнў болўчў,
«сол бöрögўн тajаныш,
«Солтонўм äкäм деп öкўр!
«оң бöрögўн тajаныш,
«оіронўм äкäм деп öкўр!
«атка мінїп алҕаісын,
«аіналаін jаңгысым,
«ўідў köстöі салҕаісын».
Бу jердä калдың Каныкäі,
Семäтäі jўрўп кетїп калды деіт,
чіп коіҕон мечінгä
Семäтäі салып кірїп бердї деіт,
куптан окуп алды деіт,
ак бос бäнї чалды деіт,

азыр тајып алды деіт,
бірĭң отун алды деіт,
бірĭң оттў јакты деіт,
бірĭң еттĭ салды деіт,
казан каінап чыкты деіт,
кара кочкул кан чыкты,
ўчō īлап кобо калды,
сол бӧрӧгўн тајанып,
солтонўм ā̆кäм деп elä,
ӧкўрўп којо бердĭ деіт,
атка мінĭп калды деіт,
каңыраktаі кыр ташка,
кызыл кыја сан ташка
ўчō јарыша чыҕып барды,
асты ајаҕын караса,
аічыҕы алтын тӯ кеläт,
алты сан алаш кол кеläт,
јеlпіlдäгäн тӯ кеläт,
јер маішкан кол кеläт,
тōдаі болҕон бір адам,
тор'ат мінĭп кеlĭп тĭр,
алты сан алаш кӧп колдў
чок чоҕўлтўп чоҕўл тўр,
аідап кеlä јатыры,
Семäтäі чунак кӧрдў деіт,
кӧрўп турўп аітты деіт:
«Аіналаін Кўl Чоро,
«атыңнын башын бура тур!
«астыңгы јергä тура тур!
«саҕыскандаі ер тонуп,
«санāбысты басалы!
«кӧгўчкӧндӧі ер тонуп,
«кōнўбўстў басалы!
«Аіналаін Кўl Чоро,

«саілып кеlгӓн бос учук
«салып барып тосӯп кал!
«Каҕылаін Кан Чором,
«каңыраktаі кыр ташты
«салып барып тосӯп кал!
«чыканактаі бос сеңір
«чыдам ала салып бараін!
«атты тушап салаін!
«Алаідан тӱшкӧн ак кеlтӓ
«сӱмбӱlӧ октӯ ураін!
«кӯштап дары куjаін!
«оттӯ чаҕып алаін!
«міlтӓмдї кыстап алаін!
«бетїмӓ алып калаін!
«тігі тōдаі тор'атты
«тігі кудаідан тіlӓін!»
Семӓтӓідӓі чунаҕы
оттӯ чаҕып алды деіт,
маша кыстап салды деіт,
бетінӓн алып калды деіт,
тōдаі тор'ат сурасаң,
тік тура калды деіт,
тор'ат аітты ӓ̄сїнӓ:
«Мен кӧргӧндӱ̆ кӧрдӱ̆ңбӱ̆, тӧрӧм?
«мен біlгӓндї біlдїңбї, тӧрӧм?
«біlгӓнїмдї аітаін!
«саілып кеlгӓн бос учук
«Кӱ̆l Чоро кулӯ тосӯптӯр,
«Кӱ̆l Чоронӯ кӧрдӱ̆ңбӱ̆, тӧрӧм,
«каңыраktаі кыр таштан
«Кан Чоро кулӯ тосӯптӯр,
«чыканактаі бос сеңір
«Семӓтӓі чунак тосӯптӯр,
«Алаідан тӱшкӧн ак кеlтӓ

«сӱмбӧlӧ оkтӯ урӯптӯр,
«оттӯ чаҕып алыптыр,
«бетӣнӓн алып kалыптыр,
«ем тартып ӣмӓк болӯптӯр,
«мен таk тӱіlӱ̆п кетӓрмӣн,
«бір јастырып салармын,
«ат kуіруҕӯн шӱ̆јӧ кӧр!
«kолдӯ чечӣп kојо бер!»
Анда турҕан Семӓтӓі
тарс тедӓрӣ kоідӯ деіт,
тōдаі тор'ат тӱ̆іlдӱ̆ деіт,
ат kуіруҕу шӱ̆ідӱ̆ деіт.
Тор' ат мінгӓн бу батыр
аічыҕы алтын тӯ-мӣнӓн
Семӓтӓідӣ kачырды,
Семӓтӓі атkа міндӣ деіт,
kолдӯн асты kырҕа чыkты,
Манастап урāн баkырды,
Семӓтӓіlӓп чаkырды,
Семӓтӓідӓі бу чунаk
аралап кеlӣп кірдӣ деіт,
еӊкӓіштӣ ер сајат,
екі kатмар бір сајат,
Семӓтӓі чунаҕынын
kаран kалҕан бу Чоӊ-баш,
бōры толо kазы екӓн,
моінӯ толо јалы екӓн,
kазы kарта теӊ болдӯ,
јалы ӱ̆іlӱ̆п дӧӊ болдӯ,
kаран kалҕан Чоӊ-башы
kаӊыраkтаі kыр таштан
еӊкӓішкӓ барҕанда,
башын чаіkап турдӯ деіт,
мінӣп алса баспады,

jетіläсä jӱ́рбӧдӱ̆,
jаңгыс арkасы kӯрӱлдӱ,
Семäтäі чунаҕынын
амалы jаман тӱ́гӧндӱ̆.
Алаідан тӱ́шкӧн аk кеlтä
Семäтäі бір kолӱна алды,
алдыҕатkан Кӱ́l Чоро
kаірылып kарап алды деіт,
Семäтäідї кӧрдӱ̆ деіт.
Семäтäі кӧстӧі чуҕоідӱ:
«Аіналаін аі jарkын, тӧрӧм,
«kаран kалҕан Кӧк-чебіч,
«туjаҕында тура jоk,
«тулпарҕа чалыш емäспї?
«kыіҕан kамыш kулаkтӯ,
«kыс баладан сыjаkтӯ,
«Кӧк-чебішкä мінä kоі, тӧрӧм,
«бäрчї мындаі jаныңды, тӧрӧм,
«ала kачып kутулсаң, тӧрӧм,
«ӧштӧбӧі ӧчӱ̆м алырсын, тӧрӧм,
«кектäбäі кегїм алырсын, тӧрӧм,
«Кӧк чебішкä мінїңіс, тӧрӧм!
«ӱ́ідӱ̆ кӧстӧі салыңыс, тӧрӧм!»
Анда аітты Семäтäі:
«Аіналаін Кӱ́l Чоро,
«атты мінїп аламын,
«ӱ́ідӱ̆ кӧстӧі саламын,
«мен kутулумнӱ нетäмїн, чором,
«не муратkа jетäмїн, тӧрӧм,
«ӧlӱ̆п алсам чуңkурда, чором,
«тірӱ̄ болсом дӧбӧдӧ, чорӧм,
«кӧк чебіштäі кӱ́lӱ́ккӧ
«учkаша мінїп алалы!
«Jаңгыраkтан jаңыс jол,

«jаңгыс jол көстöi качалы!»
Семäтäi-мĭнäн Кӳl Чоро,
Көк-чебіштäi кӳlӳккö,
учкаша мінĭп алды деіт,
jаңгыс jол көстöп чуҕоідӳ.
Jедігärдĭн Ер Кыjас
аічыҕы алтын тӳ-мĭнäн
Семäтäi бір көтӳнöн кӯдӳ,
каран кылҕан Көк-чебіч
öкӧ бір учкашып алҕан сон,
бӳткöн бojӳ ызыды,
ічäгĭзĭ кысыды,
арандаі ӧзын аштыі,
ак көбӳгӳн чашты,
каран калҕан Көк-чебіч
төрт туjаҕы болоттоі,
курушӳп калҕан туjаҕы
төрт чарадаі болдӳ деіт,
jаңгыс jолҕо кіргändä,
чаты jергä барҕанда,
Көк чебіштĭн туjаҕы
батпаі турӳп алды деіт,
öкӧ аттан тӳштӳ деіт,
jергä jатып алды деіт.
Jедігärдĭн Ер Кыjас
алдын курчап алды деіт,
асман булут тутӳлды.
Алдыҕаткан Кӳl Чоро
Көк чебічкä мінді деіт,
көп колдӳ аралаі качып кутӳлды.
Семäтäi jердä jатсада,
аідыңынан аі коркот,
кӳlпöңӳнöн кӳн коркот,
jаткан Семäтäi чунакты

кармарҕа кіші чыкпады.
Курўп калҕан Кўл Чоро
кутулўп бір качып чыкты,
кара тумчук Кан Чоро
как астынан чыкты деіт:
«Оі тура тур Кўл Чоро,
«атыңнын башын бура тур!
«Семätäідің кылҕан ішї көп елä,
«Семätäідің кылбаҕан ішї jок елä,
«кулңаны кармап алҕанда,
«кулаҕын кесіп салҕанда,
«мā бербäі сā берґän,
«сен кўчў болсоңдо,
«мен улў болсомдо,
«анда кōнўм бір калҕан;
«Улу Бастын тōсында,
«урдап jылкы алҕанда
«Jедігärдің Ер Толтоі
«кўҕынҕа чыҕып келґändä,
«Семätäідäі бу чунак
«ырҕыта кojўп салҕанда,
«Кыл jīрändäі кўлўгўн
«коштоп алып чыкканда,
«мā бербäі сā берґän,
«анда кōнўм бір калҕан,
«коілу малдын ак ташта
«коінў урдап алҕанда,
«Кары чал кысы Чачыкä
«кармап алып чыкканда,
«мā бербäі сā берґän
«анда кōнўм бар калҕан
«кōнўм бір калбады, ўч калды.
«Кel! Ер Кыjacка кірälї!
«Семätäідän чыккалы!

«сенїн атаӊ Ају Баі
«аны ölтӱргӧн Семӓтӓі,
«менїн атам Алман Бет
«аны ölтӱргӧн Семӓтӓі,
«Ер Кыјаска кірӓлї!
«јаӊгыс јаілап берӓлї!
«öштӧбӧі öштӱ алалы!
«кектӓбӓі кектї алалы!»
Анда аіттыӊ Кӱl Чоро:
«О kудаі батыр Кан Чоро,
«ат менїкї дедїбї?
«аш менїкї дедїбї?
«аттан кӧ̄нӱ̆ӊ kалдыбы?
«аштан кӧ̄нӱ̆ӊ kалдыбы?
«ölсӧм сеіткӓ кечӓмїн,
«ölтӱрсӧм kаза kыламын,
«ічїмӓ бычаk салаін!
«kантїп тӧрӧмдӧн тірӱ̄ kалаін!»
Алдыӄатkан Кӱl Чоро,
ошо сӧстӱ̆ уkkанда,
ічї оттоі кӱідӱ̆ деіт,
кӱібӧгӧн јер кӱl болдӱ,
Караӄаі наіза јапырды,
јō kашты дӓп баkырды,
Манастап урāн чаkырды,
алты сан алаш кӧп kолдӱ.
аралап кеlїп кірдї деіт.
Алдыӄатkан Кӱl Чоро
Јетігӓрдїн Ер Кыјас
тō торӱнун ӱстӱнӧн,
ырӄыта kојӱп салды деіт,
kаран kалӄан тō тору,
ер kачkын екӓн деіт.
Алдыӄатkан Кӱl Чоро

алты сан алаш кӧп ƙолдў
аралаі ƙачып ƙутўлдў.
Бӱткӧн бојўн јашырды,
алмадаі башын ашырды,
аңдып ƙарап јатты деіт:
«Тӧрӧмдӱ̆ јаілап салбаспы?
«ат ƙуіруҕўң шӱ̄бӧспӱ̆.
«Темір тујаƙ јес біlӓк
«Кӧк чебіштӓі кӱ̆lӱ̆гӱ̆м
«чӧп чалдыра берӓін!
«су ƙаптыра берӓін!
«ӱ̆ігӧ чабӯл ƙоіҕондо
«Кӧк чебішкӓ мінӓін!
«тӧрӧмнӱ̆н ӧlӱ̆гӱ̆нӧ бараін!
«ӧlӱ̆гӱ̆н кӓlӣп алаін!
«јергӓ кӧмӱ̆п салаін!
«Семӓтӓідӣн ӱ̆јӱ̆ндӧ
«Аƙынын ƙысы Аі Чӧрӧк
«кексӓlӣгӣ бар еlӓ,
«керӓтігӣ бар еlӓ,
«ӧшкӧн оттў тамысƙан,
«ӧlгӧн јанды тіргіскӓн,
«адамдан артыƙ кіш'еlӓ,
«тӧрӧмнӱ̆н ƙоцосонў ƙолдоҕон,
«Аі Чӧрӧккӧ бараін!»
Јатып ƙалҕан Кан Чоро
Ер Кыјаска чуҕоідў,
Ер Кыјаска аітты деіт:
«Аіналаін Ер Кыјас, тӧрӧм,
«алты сап алаш ƙол болсо, тӧрӧм,
«ƙармарҕа кіші чыƙпады, тӧрӧм,
«јаңгысты мен ƙармап берсӓм, тӧрӧм,
«немӓнӣ ƙысмат ƙыларсын, тӧрӧм».
Анда аіттың Ер Кыјас:

«Аіналаін Кан Чоро,
«јаңгысты кармап сен берсäң,
«јаңгысты јаілап салҕан соң,
«ӱјӱн чāп алҕан соң,
«кары чал кысы Чачыкä
«Кӱl Чоронӱн катыны
«Кан Чоро сā некä кыјаін!
«јаккан оттӱ өчӱрӱп,
«еldї ошо јердäн көчӱрӱп,
«өсöндӱ булак Ондӱр су,
«өрдөтӱп бір кондӱрӱп салаін!
«кан кылыш сенї көтӱрöін!»
Аны уҕӱп Кан Чоро
аркасынан барды деіт,
Семätäіdї кармап бердї деіт,
Једігärдін Ер Кыјас
аі балкамїнän бір салды,
арка моінӱн сыі салды,
јаңгысты ем јаілап салды.
Ем Једігärдін Ер Кыјас
ӱјӱн көстöі чуҕоіды,
кудаі барҕан Кан Чоро
кол астына чыкты деіт:
«Кокуі Кыјас тура тур!
«атыңнын башын бура тур!
«мынын јајын білбäсäң,
«мен білämїн мынын јајын,
«кечä кӱнӱ чапканда
«асманда булут тутӱлҕан
«таштӯ тōҕа Кӱl Чоро
«чыҕа качыш кутулҕан,
«бӱткöн бојӱн јашырып,
«алмадаі башын ашырып,
«аңдып карап јатыштыр,

«колдў кастаі аідаңыс!
«оі отунўн јулуңўс!
«тө отунўн јулуңўс!
«Семәтәідәі чунактын
«сөгўн өрттөп салыңыс!
«кўлўн бір сапырып салыңыс!»
Једігәрдің Ер Кыјас
аітканындаі кылды деіт,
Семәтәідің ак сөгўн
отко салып өртөдў.
Семәтәідің ўјўнө
көстөп јўрдў Ер Кыјас.
Алдыңаткан Кўл Чоро
Семәтәідәі јаңгыстын
өлгөнўн емі білгән соң,
Семәтәідің ўјўнө
көстөі чуңоідў Кўл Чоро:
«Кокуі төрөм өлдў деп»,
Аі Чөрөккө барды деіт.
Аічыцы алтын тў-мўнән
алты сан алаш кол-мўнән
чыңыш келді Ер Кыјас,
алдыңаткан Кўл Чоро
атка мінїп кірді деіт,
букадаі болўп челішїп
аіңырдаі болўп алышып,
кўнў тўнў јеті кўн
кармашып јатып алды деіт,
Кўл Чоронўн Көк-чебіч
јеті кўнў јўгўрдў,
јеті кўндөн өткөн соң,
аркасынан јөрырды,
ајаңынан аксады,
алдыңаткан Кўл Чоронў

кармап алды Ер Кыjас,
оң далынын кемірчäк
ojo кесіп салды деіт,
маі каінатып куіду деіт,
Коңо молдо jігі деіт,
Күl Чоронўн катыны
кары чал кысы Чачыкä
Кан Чороңо некä кыіды,
ошо jердäн көчўрўп,
jакkан отўн öчўрўп,
el четінäн алып барып,
су бojўнда кондўрўп,
Кан Чоро деräн кулўн
Кан көтўрўп коідў деіт.
Акынын кысын Аі Чöрöк
ўjўнöн алып кетті деіт,
ал ўjўнö барңан соң,
Акынын кылсын Аі Чöрöк
Кыjас öзўнö некä кыіды деіт.
Анда аіттың Ер Кыjас:
«Куруп калңан Күl Чоро,
«кылңан ішің көп болдў,
кылбаңан ішің jок болдў,
«тоңус бірдäі jылкычы
«ошо кулдў алыңыс!
«токмоктоп öлтўрўп берініс!»
Тоңус бірдäі jылкычы
токмоктоп аідап кетті деіт,
отун алңан Күl Чоро,
оттў jакkан Күl Чоро,
казан аскан Күl Чоро,
карды салңан Күl Чоро,
колоттоңў тікäнäк
кокуілап jілат Күl Чоро,

көргөн кӱнӱ̆ курусӱн!
ічкäн сусӱ̆ курусӱн!
Кӱ̆л Чоро мал болӱп чӧп јебäдї,
Кӱ̆л Чоро іт болӱп бок јебäдї,
Кӱ̆л Чоро көрбөгөндӱ̆ ем көрдӱ̆.
Акынын кысы Аі Чӧрӧк
Ер Кыјас алҕан турбаібы?
алт'аі бојӱнда калҕан турбаібы?
алты аі калҕан балаңыс
Семäтäідäн турбаібы?
аідан, аідан аі өтӱ̆п,
аі он екі аі јыл болдӱ̆,
кӱндӧн, кӱндӧн кӱн өтӱ̆п,
кӱн он екі аі јыл болдӱ̆,
Аі Чӧрӧк еркäк тӱ̄ҕан турбаібы?
Аі Чӧрӧк еркäк тӱдӱ̆ деп,
дӧңдӧ отурҕан Кыјаска
сӱјӱнчӱ̆ барҕан турбаібы?
Кыјас аітат бу кептї:
«ӯнын тӱбӱ̆ ӯ болот,
«кӯнын тӱбӱ̆ кӯ болот,
«Акынын кысы Аі Чӧрӧк
«балаң-мїнäн куруп кал!
«тӱ̄ҕан еркäк баланын
«алмадаі башын алыңыс!»
Катындар балаҕа барды,
бу баланы көргöндӧ,
баланын көсӱ̆ чолпондоі,
баланы өлтӱ̆рӧ албады,
бір келїнчäк аітат деіт:
«Аіналаін јеңгäілäр,
«менїн бір мерсätїм јок елä,
«шунӱ̆ өлтӱ̆рсӧк нетäдї,
«шу баланын көсӱ̆ чолпондоі,

«шу баланын башы алмадаі,
«шунў ӧlтӳрбӧі мā берӣңӓр!
«анан Ер Кыјаска барыңар!
«бір ӧlтӳрдӳк деі кӧргӳн!
«мен шунў бала ƙылаін!
«мен бір асрап алаін!»
Анда турҕан ƙатындар
кеlӣнчӓккӓ бердӣ деіт,
кеlінчӓк ƙоінўна ƙатып алды.
Дӧңдӧ отурҕан Ер Кыјас
ӧlтӳрбӧсӳн біlдӣ деіт,
ӳігӧ кірӣп кеlдӣ деіт,
ƙылычын ƙармаі алды деіт,
ƙабынан сӯрўп салды деіт.
Кеlінчӓктӣн ƙоінўнан
баланы сӯрўп алды деіт,
баланы сӯрўп алҕан соң,
Аі Чӧрӧк тура ƙалды деіт:
«Једігӓрдӣн Ер Кыјас, тӧрӧм,
«аƙыл болсо соң кеlӓт, тӧрӧм,
«ачӯ болсо бат кеlӓт, тӧрӧм,
«алты ајы аныƙы,
«алты ајы сенікӣ,
«чараінада бу бала
«ƙаі шāрыңды бустў деіт?
«бу баламны ӧlтӳрбӧ!
«бу баламны ӧlтӳрсӧң,
«аƙ ƙу кебім кӣбӓсӓм,
«Аƙын ƙанҕа барбасам,
«ӧштӧбӧі ӧчӳм албасам,
«кектӓбӓі кегӣм албасам,
«Аі Чӧрӧк атым ƙурусўн!»
Корƙонўнан Ер Кыјас
Аі Чӧрӧктӳн баласын

коінӯна салып бердї,
калың тоідӯ кылды деіт,
кол астындаҕы еlдäрїн
таң азандан курдӯ деіт,
керälї кечкä турдӯ деіт,
балаҕа ат коіҕон немä јок.
Кечкä бешін болҕондо,
Алтын Сакал Аі Коҷо
асманнан аіланып тӯшӯ̆п кеlдї,
јергä тӯшӯ̆п аітты деіт:
«Једігäрдїн Ер Кыјас, балам,
«еlдї таң азаннан курдӯңӯс, балам,
«керälї кечкä турдӯңӯс, балам,
«не шапатың бар еlä, балам?»
Анда аіттың Ер Кыјас:
«Аіналаін Аі Коҷом,
«еlдї таң азаннан курҕаным, Коҷом,
«керälї кечкä турҕаным, Коҷом,
«бір мерсäтїм бар еlä, Коҷом,
«ат којорҕо кіші јок, Коҷом».
Аі Коҷо турӯп аітты деіт:
«Аты јок бала бу болсо, балам,
«ат којорҕо кіші јок болсо, балам,
«атын којӯп берäін, балам,
«Семäтäідїн баласы
«Сеітäк болсӯн! деідї деіт»
Аі Коҷо атын коіҕон соң,
кöстöн каім болдӯ деіт.
Једігäрдїн Ер Кыјас
јатып калдың бу јердä,
алдыҕаткан Кӯl Чоро
јылкынын ічїндä јатты деіт,
ылдыі öткöн базарчы,
öдöң öткöн јолōчы,

Аі Чөрөк еркäк бала тұды деп,
кабар аітып jұрдұ деіт,
Күl Чоронұн кулаңына
бу кабар чалып калбаібы?
Алдыңаткан Күl Чоро
Аі Чөрөк бала тұдұ дегäнгä
Күl Чоро кошко jатпады,
jұрөгұ аттаі туілап батпады,
ошо jердäн кетäм деп,
ошо Сеітäккä jетäм деп,
кабакка бір jұгұрұп барды,
Күl Чоро ұстұнө кігäн
чырдамал кара кемäнтäі
jік jігінäн бөлдұ деіт,
алды алдынан сөктұ деіт,
калңан елä чулдусұн
моінұна асып алды деіт,
Jылкычынын ак сакалы Кара Бі,
Күl Чоро jұгұрұп jетіп келді:
«О акä таі Кара Бі,
«чырдамал кара кемäнтäі, акä,
«jік jігінäн бөлұндұ, акä,
«алды алдынан сөгұлдұ, акä,
«бір баіталды берсäңчі, акä,
«бір баіталды мінäін, акä,
«Аі Чөрөккө мен бараін, акä,
«jөн інä шона jіп, акä,
«оро болсо саідырып, акä,
«бұрө болсо тарттырып, акä,
«каіта салып келäін, акä».
Ак сакалы Кара Бі
ачұ келіп бакырды:
«Кулдұн аіткан сөсұн көр!
«ошо кұл кошко jатпады,

«баі бічäсї еркäк бала тӯҕанҕа
«јӱрӧгӱ аттаі туілап батпады,
«Аі Чӧрӧккӧ сен барсаӊ,
«менїн отӯмдӯ кім алат?
«менїн kардымды кім салат?
«kазанымды кім асат?
«Тоҕус бірдäі јылkычы,
«тоҕус сојӯл алыӊар!
«јыҕа чāп салыӊар!
«kабырҕасын kаӊыр kуӊыр сӧгӱӊӧр!
«башын кесїп алыӊар!»
Тоҕус бірдäі јылkычы
тоҕус сојӯл алды деіт,
kулдӯ јыҕа чāп салды деіт.
Алдыҕатkан Кӱl Чоро
ӧlӧр ӧlбӧс јан-мїнäн,
ӧпкӧ бӧр алы-мїнäн,
баш кӧтӧрӱп турдӯ деіт.
Јылkычынын башы Кара Бī
анан турӯп мыны аітат:
«Атаӊнын кӧрӱ Кӱl Чоро,
«бу јылkынын кӧтӱндӧ
«чолоk kара баітал бар,
«ошо баіталды мінїп ал!
«бӱгӱн барып бӱгӱн кеl!
«бӱгӱннӧн сен kалсаӊ,
«kоідоі башыӊ кеспäсäм,
«судаі kаныӊ тӧкпӧсӧм,
«Кара Бī атым kурусӯн!»
Алдыҕатkан Кӱl Чоро
чолоk kара баіталды
моінӯнан баілап алды деіт,
kошkо алып кеlдї деіт,
јіп kуішkан, јіп оlоӊ,

чандырынан бекән тартып алды деіт,
ўідў көстöі чуҕоідў.
Jедігärдін Ер Кыjас
дöңдö олтурҕан турбаібы?
Кўl Чороноў көрö коідў.
Jедігärдін Ер Кыjас
Кўl Чороноў чакырды,
Кўl Чоро салып барды деіт.
Jедігärдін Ер Кыjас
чолок кара баіталды
бдыра тартып салды деіт,
Кўl Чоронўн төшўнö
Ер Кыjас мінін алды деіт,
бутўндаҕы кепічі
Jедігärдін Ер Кыjас
Кўl Чороноў тептілä,
кош кабырҕа кыірады,
алдыҕаткан Кўl Чоро
сojўлўп барып jыҕылды,
jатып естін алды деіт,
Кўl Чоро баш көтöрўп калды деіт.
Аі Чöрöккö барды деіт,
jакшы тўҕан Аі Чöрöк
Кўl Чороноў көргöндö
кўібögöн jер кўl болдў,
jалындап jалбырт чок болдў,
чыҥырыҕын jаспады,
чыҥырҕан ўнўн баспады,
алдыҕаткан Кўl Чороноў
бір кучактап алды деіт:
«Аіналаін Кўl Чоро,
«чолок кара баіталды
«мінäін дегän атп'elä,
«чырдамал кара кемäнтаі

«кіјäін дегäн тонб'еlä».
Ілап бōры кöшöдӯ̆,
екі кöсӯ̆ чішідї,
јōн інä шōна јіп
чырдамал kара кемäнтаі
бӯ̆тӯ̆ндäі kылып бердї деіт,
баіталҕа міндїң Кӯ̆l Чоро
Аі Чöрöк турӯ̆п аіттың деіт:
«Аіналаін Кӯ̆l Чоро
«атыңнын башын бура тур!
«астың јергä тура тур!
«аісадан kалҕан јеläгї,
«ертäгїн öткöн јаңгысы,
«алт'аі kылҕан біläгї,
«а Сеітäк чунаҕы,
«öштöбöі öчӯ̆ндö kалар,
«кектäбäі кегїндä kалар,
«ерäсї тартып ер јессä,
«ат јалын тартып чоңоісо,
«ебін бір тāп кеlїп бак!»
Атkа міндї Кӯ̆l Чоро,
јылkыны кöстöі салды деіт.
Кул кечігїп kалды деп,
тоҕус бірдäі јылkычы
тоҕус атты мінїп тїр:
«Кӯ̆l Чоронӯ̆н чоң јӯ̆рöк
«аттаі туілап батпады,
«баібічä еркäк бала тӯҕанҕа
«Кӯ̆l Чоро kошkо јатпады,
«Кӯ̆l Чоро сенї оңдоібӯ̆с,
«Сенїң башың Кӯ̆l Чоро
«kол бакан-мїнäн сомдоібӯ̆с».
Тоҕус бірдäі јылkычы
тоҕус чочмор алды деіт,

тоҕус чāп чыкты деіт,
чолок кара баіталдан
Кӱl Чоро тоңкојӱп јыҕылды,
Кӱl Чородоі батырды
колоттоҕӱ тікäнäк
кокуілатып јулдӱрдӱ,
отун алҕан Кӱl Чоро,
оттӱ јаккан Кӱl Чоро,
казан аскан Кӱl Чоро,
карды салҕан Кӱl Чоро,
кӧрбӧгӧнӱ̆ кӧр болдӱ,
јīбäгäнї бок болдӱ.
А Сеітäк чунаҕы
алты кӱндӧн ата деп,
екі кӱндӧн енä деп,
чырпыктан јā кылҕан турбаібы?
чīдäн октӱ кылҕан турбаібы?
как еткäн карҕа коіҕон јок,
кук еткäн кускун коіҕон јок,
адалып бір дӧбӧ кылып јīдї деіт,
јарды-мїнäн јабыкаі
Сеітäк алкыш алып јатт'елä,
Алдыҕаткан Кӱl Чоро
јылкычы-мїнäн јӱрдӱ̆ деіт,
кабакка јӱгӱргӧн турбаібы?
ӱстӱндӧгӱ̆ јаман кемäнтäі
тытып алҕан турбаібы?
отō башы Кара Бī
аҕа јӱгӱрӱ̆п келгäн турбаібы?
«Аіналаін Кара Бī,
«бір баіталды берсäңчї!
«мен ӱјӱ̆мӧ бараін!
«Ӱстӱмдӧгӱ̆ кемäнтäі
«јік јігїнäн бӧlӱ̆ндӱ̆,

«Аі Чөрөккө бараін!
«jөн інä шөна jіп
«оро болсо саідырып,
«kаіта салып келäін!»
Кара Бī турўп аітат деіт:
«Атаңнын көрў Кўl Чоро,
«терäң eläм кечірдім,
«теңіс eläм өткўстўм,
«бўгўн барып, бўгўн кel!
«бўгўннөн сен kалсаң,
«koідоі башыңды кеспäсäм,
«судаі kаныңды төкпөсөм,
«Кара Бī атым kурусўн!»
Чолок Кара баіталды
Кўl Чоро мінїп алды,
ўідў көстöі чуҕоідў,
ўігö кірїп барды деіт.
Jедігäрдін Ер Кыjас
бір чакыртып алды деіт,
чолок kара баіталдан
бдыра тартын салды деіт,
төшўнö мінїп алды деіт,
kош kабырҕа kыіратты,
ölöр ölбöс jан-мінäн
Кўl Чоро башын көтөрдў,
Аі Чөрөккө барды деіт,
ілап аіттың Аі Чөрөк:
«Аіналаін Кўl Чоро,
«чолок kара баіталды
«мінäін деген атп'elä?
«ўстўңдögў кемäнтäі,
«кіjäін деген тонб'elä?
«арҕам jаман kўрулдў,
«амалым jаман төгöндў.

«Ат арыбас аі тұар,
«атқа салқын күн тұар,
«астың жергä тура тур!»
Жақшы тұған Аі Чөрөк,
Сеітäктї емї чақырды:
«Аісадан қалған желäгїм,
«Жаңыстан алт'аі қалған белäгїм,
«Сөттан қалған құжағым,
«жаңыстан қалған тұжағым,
«а Сеітäк чунағым,
«Карчығамның канаты,
«туіғунұмнұн тумчұғұ,
«тө торұға мінäм деп,
«дөңдө олтурған атаңа
«ілап чығып бара бер!
«моінұн қучақтан ала көр!
«Тө торұға мінбäсäң,
«атып салған ок болсоң,
«чычып салған бок болсоң,
«менїн енäлігїм курусұн!»
Бала оіноп кетїп калды деіт,
Кұл Чоро атқа мінїп алды деіт,
Кұл Чоро кетїп бара жатқанын
бала көрö коідұ деіт,
Аі Чөрöктұн аіткан кептäрї
баланын есінä тұшö калды деіт,
дөңдö олтурған Кыjаска
Сеітäк ілап чығып барды деіт:
«Аіналаін атäкä,
«тө торұға мен мінäм,
«jылкы кошо мен барам».
Моінұнан қучақтап алат.
Jедігäрдін Ер Кыjас
Кұл Чороңұ чақырды,

алдыҕатkан Кӱl Чоро:
«lӓпаі таkсыр?» деідӣ деіт.
Анда аіттың Ер Кыјас:
«Атаңнын кӧрӱ̆ чіктӣр kул,
«сенӣн kылҕаның кӧп болҕон,
«kылбаҕан ішің јоk болҕон,
«баланы тō торуҕа мінгізӣп,
«јылkыҕа алып барып,
«ӱ̆ч кӱ̆н јылkыда јассын,
«ӱ̆ч кӱ̆ндӧн кīн, Кӱl Чоро,
«ӱ̆ігӧ еlӓң алып кеl,
«ӱ̆ч кӱ̆ннӧн кīн алып кеlбӓсӓң,
«kоідоі башың кеспӓсӓм,
«судаі kаның тӧкпӧсӧм,
«менӣн Ер Кыјас атым kурусӱ̆н!»
Алдыҕатkан Кӱl Чоро
баланы ерчітӣп алды деіт.
Јылkыны чендӓп бард'еlӓ,
анда аіттың Кӱl Чоро:
«Аісадан kалҕан јеlӓгӣм,
«јаңгыстан kалҕан беlӓгӣм,
«е Сеітӓк чунаҕым,
«кӧргӧн кӱ̆нӱ̆м kурусӱ̆н,
«ічкӓн сӯм kурусӱ̆н!
«ӱ̆ідӧн kаітып кеlгӓндӓ,
«тоҕус бірдӓі јылkычы
«јолӱ̆ман тосӱ̆п kылычы,
«чолоk kара баіталдан
«јыҕа чāп салычы».
Анда Сеітӓк туруп аітат:
«Аіналаін Кӱ̆lӧкӧ,
«армансыс дӱ̆нӧ болобӱ̆?
«ајалсыс кіші ӧlӧбӱ̆?
«уkруk-мӣнӓн сенӣ оңдосо,

«аі балқа-мінән сомдорбұс».
Анда аіттың Күл Чоро:
«Аіналаін чунаңым,
«тартқанына ішәндім,
«таіча медәр баіладым,
«аіткаңына ішәндім,
«атча медәр баіладым».
Алдыңаткан Күл Чоро,
сүінгөндөн даң'elä,
чолок қара баіталды
аібыр шаібыр јорңосұ
јорңосұна салды деіт.
Тоңус бірдәі јылқычы
тоңус келіп чапт'elä,
чолок қара баіталдан
тоңкојұп барып јыңылды,
Сеітәк чунақ бу бала
ешік ендұ аі балңа
колұнан емі алды деіт,
тоңус бірдәі јылқычы
јыңа чәп салды деіт,
јердә јатқан Күл Чоронұ
атқа мінгісіп алды.
Јылаңач қашты јылқычы,
алдыңаткан Күл Чоро
јолұм ұігө барды деіт,
батыр тұңан бу Сеітәк
јылқыны көстөі салды деіт,
тұ бә кармап алды деіт,
јолұм ұідұн ешігін
јыңа тартып салды деіт,
қазы-мінән картаңы
Күл Чоронұ маіңа бөлөп салды деіт.
Јеті күннөн кіп Сеітәк

ачып алып kараса,
оң далына чемірчäк,
ојо кесїп салҕан kул,
маі kаінатып kуіҕан kул,
kӯ далы болҕон далысы
маіҕа јетіlїп kалҕан турбаібы?
Ачып алып kараса,
алдыҕатkан Кӱl Чоронӱн
kара кöсӱ чолпондоі
екі бетї екі даңыт тоіҕондоі,
екі їні екі кіші kоңӱндаі.
Анда аітты Кӱl Коро:
«Аіналаін Сеітäгїм,
«атkа мінїп ала kоі!
«јылkыны кöстöі сала kоі!
«кöк чебіштї алып кеl!»
Атkа міндї бу Сеітäк,
јылkыны кöстöі чуҕоідӱ,
кöк чебіштї алып кеlдї,
Алдыҕатkан Кӱl Чоро
тоkуп мінїп алды деіт,
батыр тӯҕан бу Сеітäк,
тō торуҕа мінїп алды деіт,
Кӱl Чоро-мїнäн Сеітäк,
Ер Кыјас кöстöі јӱрдӱ деіт,
öкō јарышып кірїп барды деіт,
анда Кӱl Чоро турӱп аітат деіт:
«Саlам аläікім Ер Кыјас, тöрöм!»
««Аläікі салам Кӱl Чоро, батыр!»»
«Каҕылаін Ер Кыјас, тöрöм!»
««Аіналаін Кӱl Чоро, батыр!
««сатып їсäң бір кӱндӱк,
««сāп їсäң мың кӱндӱк,
««kурчалып kуда болоін!
««kучаkташып дос болоін!

««менї кылча јаман кыібаҕын!»»
Анда аіттың Күл Чоро:
«Оң далыма кемірчәк, төрөм,
«ојо кесїп салҕандаі, төрөм,
«ата өчү̆ барб'елә, төрөм,
«енә кегї барб'елә, төрөм».
Алдыҕаткан Күл Чоро
кара болот кылычын
кармаі алды сабынан,
сүрүп алды кабынан,
топчудаі болҕон батырын
тоҕолото чапты деіт,
Күл Чоро-мінән бу Сеітәк
атка мінїп калды деіт,
Канықәі істәп јүрдү̆ деіт,
Кудаідан тапкан Кан Чоро
алдыҕаткан Канықәі
коі каітартып тојүптүр,
колүна тајак берїптїр.
Казы бала кандарын,
кордү̆ салык бїләрїн,
өтрүк сүілөр јакшысын,
Кан Чоро чоҕултүп алҕан турбаібы?
«Кан Чоро аітат бу кептї,
«Манастын ӯлү̆ Семәтәі
«Алман Бет менїн атамды
«бір өлтүрүп таштады,
«Күл Чоронүн атасын,
«јатык тілдӯ̆ шірін сөс,
«јакшы тұҕан Аду Баі
«бір өлтүрүп таштады,
«анын ӱчүп өчү̆мдү̆ алдым,
«јаңысты јаілыш бердїм,
«Ер Кыјаска ем кірдїм».
Кан Чоронүн аіткаиын

уҕўп турҕан Кўl Чоро
аттан ырҕыш тўштў деіт,
Кан Чоронўн кең көкрөк јаҕы төш
Кўl Чоро алып мінді деіт,
бутў колўн баілады,
босогого таңып коідў деіт.
Куруп калҕан Канықäі
каршы келгän турбаібы?
коідў таштаҕан турбаібы?
јўгўрўп јеткän турбаібы?
«Аіналаін Кўl Чоро, балам,
«барысын аітып нетäін, балам,
«Кан Чоронўн канынан
«бір кашык канын берсäңчі, балам,
«ошоңўн канын ічäін!
«ічкäннän кін мен өлөін!»
Канықäі ак албарсты алды деіт,
Кан Чоронў јара тартып салды деіт,
Кан Чоронўн канына тоідў деіт.
Јакшы тўҕан бу Сеітäк
торкудан талдап кігістї,
јоргодон талдап мінгістї,
Канықäідї алып келдї,
Аі Чöрöктў алып келдї,
ўч кўн анда тім јатты,
ўч кўннөн кін көчўрдў,
кең Кул-ата бојўнда,
кең Таластын ојўнда
анда јаткан Ер Манас,
ўі тіккän јергä ўі тіктї,
ўч Кошоі-мінän Таласты
кыімылдатпаі туттў деіт,
ајаҕы Талас баш Ташкän,
акым тўшўп јатты деіт.

II. ЈОЛОІ КАН.

Јолоідӯн атасы Ноҕоі екӓн,
јорҕолоп јӱргӧн јаш баласы
Јолоі Кан дегӓн бала екӓн,
Јолоі мечкӓі сорҕок екӓн,
јегӓн тамакка тоібодӯ,
ічкӓн суҕа тоібодӯ,
торолӯп чыкты бу Јолоі,
талада јатты бу Јолоі,
Оіноп јасса бу Јолоі,
атасынып кӧп јылкы
тӱндӧ јō кеlїп аідап кеттї,
кӯар кіші јок болдӯ,
талада јаткан Јолоі Кан
јылкына кӯсын! деідї деіт.
Атасы чыкты ӱјӱнӧн,
баласынын јанына кеlдї деіт,
ӯлӯна кеlїп атасы
ӱн салып аітты деіт:
«Јолоі балам турсаңчы!

«орундан турўп келсäңчі!
«сылап сакал чыкардым,
«сыібап бојўңдў öскöрдўм,
«көп јылкыңды алдырҕан
«көсöр Јолоі јаттыңбы?
«сан јылкыңдың алдырҕан,
«санāсыс Јолоі јаттыңбы?»
Јолоі јатып аітты деіт:
«Болор болбос кеп аіттың,
«болҕоі албаі мен калдым,
«аты јок јўјō öлöінбўў?
«тонў јок јылаңач бараінбы?
«мінгäн атым берсäңчі!
«кігäн тонўм берсäңчі!»
Јанында турҕан атасын
колўнан кармады бу Јолоі,
камчысын уштап урдў деіт,
атасы качып барды деіт.
Атасы уігō барҕан соң,
Јолоідўн екі аҕасы
чыҕып келдї Јолоіҕо:
«Јолоі орундан турсаңчы!
«көп јылкыңды јō алды,
«бу јылкыңды кўсаңчы!»
Јатып аіттың Јолоі Кан:
«Аты јок јўјō кантїп бараін?
«тонў јок јылаңач кантїп öлöін?
«мінгäн атым берсäңчі!
«кігäн тонўм берсäңчі!»
Аттан тўштўў аҕасы,
атын аҕашка баілады,
кармап алды аҕасын,
урдў јатып аҕасын,
аҕасынын екі атын

kaktап алып јеп koідў,
аҕасы kaітып kашты ӱјӱ̆нö,
ӱігö kaітып кіргäндä,
енäсĭнä ачӯ kылды деіт:
«Сен јалмōс тӯдӯңбӯ?
«мечкäі сорҕоk тӯдӯңбӯ?
«öзӱ̆ң тӯҕан балаңды
«öзӱ̆ң чаkырып алып кеl!»
Чечäсĭ бу сöс уҕӯп,
орундан турӯп кеlдĭ:
«Öзӱ̆м тӯҕан баламды,
«öзӱ̆м турҕузӯп алаін!»
Јолоіҕо тојо-тыҕан
тамаk кöтöрӱ̆п алды,
Јолоідӯн kашына кеlдĭ деіт:
«Он аі кöтöргöн Јолоі Кан,
«омуртkа сыстатkан Јолоі Кан,
«тар kурсаҕымды кеңіткäн Јолоі Кан,
«таш емшäгĭмдĭ бошотkон Јолоі Кан,
«Кöп јылkыңды алдырҕан
«кöсöр Јолоі јаттыңбы?»
Јолоі башын кöтöрдӱ̆,
јандаҕы kамчысын сӯрдӯ,
kамчы-мĭнäн енäсĭн
kаk тöбöгö салды деіт,
Качып кеттĭ енäсĭ,
īлап ӱігö кірдĭ деіт.
Карындашы Кардыҕач
андан турӯп аітты деіт:
«Бу Јолоіҕо мен барсам,
«мен турҕусӯп алаін!»
Јолоіҕо јӱгӱрдӱ̆ Кардыҕач,
јетĭп кеlдĭ Кардыҕач:
«Кöп јылkыңды алдырҕан

«көсөр Joko jаттыңбы?
«сан jылкыңды алдырған
«санāсыс Joko jаттыңбы?
«алмалы булак башынан
«алты сан jылкы алдырдык,
«долоно булак башынан
«тоғус сан jылкы алдырдык,
«ол jылкымды бакканым,
«Кодор Кул-мĭнăн Чідăр-Кул,
«өкōң кошо алдырдым,
«ол jылкымның ічĭндă
«каркаралӯ кар'ат jок,
«томоқолӯ тор'ат jок,
«бу jылкыңды кӯсаңчы!
«кӯбаі-тыған сен болсоң,
«өзӯ̆м кӯп кетпăсăм!
«алым jетăр jō болсо,
«алышып башың кесĭп албасам!
«алым jетпăс jō болсо,
«өзӯ̆м тĭп албасам!
«сенĭ кордук кылбасам!
«кel ордунан турсаңчы Joko!»
Jаш Jолоі чірăнĭп коідӯ,
jергă батып кірдĭ деіт.
Карындашы Кардыған
ӯідӯ̆ көстöп jӯгӯрдӯ̆,
темірдăн тajак соктӯрдӯ,
темірдăн чарык кылдырды.
Jолоі Кандын jеңăсĭ
ак олпоктоі тон jасаған,
алтын аімак чакмак бöрӯ̆к jасаған.
Тамамы мергăн чоғулттӯ,
алты батман чĭ темір
аркасына салды деіт,

јеті батман чī темір
јеlкісїнä салды деіт,
kылӯна чыдабаі,
kырk уста kырылды,
öгӧ̄нӯ̆ чыдабаі,
kалың öгӧ̄ јојӯлдӯ,
кöмӯ́рӯ̆нö чыдабаі,
кöңкö тоkоі kыјылды,
суҕатына чыдабаі,
kашkа булаk солдӯ,
ā̄läңгірдї асынды,
аk олпоkтӯ кöтöрдӯ̆.
Јолоіҕо јӯ́гӯ́рдӯ̆ јеңгäсї:
«Кöп јылkыңды алдырҕан
«кöсöр ӯл јаттыңбы?
«kарындашың Кардыҕач
«темірдäн тајаk соkтӯрдӯ,
«темірдäн чоkоі соkтӯрдӯ,
«kарындашың Кардыҕач
«јӯ́рмöк болӯп јатыр деіт,
«туручӯ болсоң турҕӯн, деіт!»
Јолоі аітты бу кептї:
«Кадыр кӧ̄нӯ̆м kалбаҕан,
«kадырымды біlгäн сен јеңгäм».
Башты кöтöрдӯ̆ бу Јолоі,
јанында турҕан јеңгäсї,
чаkмаk бöрӯ́к башына кīгістї,
аk олпоk ӯ́стӯ̆нö чапты деіт,
kурсаҕын тојо-тыҕан тамаk бердї деіт.
Ач буданҕа барды јеңгäсї,
моінӯн сосо бердї Ач-Будан,
јібäктäн kылҕан арkанды
моінӯна салды јеңгäсї,
јонӯн сылап турдӯ јеңгāсї:

«Ер кіші мінгән атына
«урҕачы мен кантїп мінäін?
«јонўна мен мінсäм,
«јӧр болўп калат деіт».
Јўјӧ барды јеңгäсї,
Јолоіҕо атын алып келдї.
Ер токўм токўндў Јолоі Кан,
Ач-Буданҕа мінді Јолоі Кан,
јылкынын көтўнö јўрдў Јолоі Кан.
Ач-Буданҕа тіl баіда болдў:
«Ер талаҕа чыкканда
«атты сынап албаібы?
«ат есїн сынап албаібы?
«Оірмондўн он терäк
«оіроттон атчы сынаін!
«Кыірмандын кырк терäк
«кыіраттан атчы сынаін!
«тең тең терäк тең терäк
«теңдäп атчы сынаін!
«кош терäк кош-мїнäн тартып,
«менї сынаҕын! деіді.
Јолоі чў! деп јўрö бердї,
Оірмондўн он терäк
оіроттон атып öттў деіт,
Кыірмандын кырк терäк
кыіраттан атып öттў деіт,
кош терäк кош-мїнäн тартып,
Ач-Будан сынады,
ат іäсїн тапты деіт,
іäсї атты тапты деіт,
Ач-Буданҕа мінгän сон,
јылкынын көтўнön јўрдў,
Ач-Будан семістäп јўрбödў,
бїк дöңдö чыкты Кан Јолоі,

атты таштап jўjō чыкты,
Ач-Будан көтўнөн чыҕып келдї,
Ач-Будан аітты іäсїнä:
«Не көрўндў көсўңö?»
Jолоі аітты атына:
«Еч көрўнбöіт көсўмö,
«екі тōдўн урунуш,
«сары jон ўстўндö,
«jўлўндöі тўтўн соҕўлат,
«андан нары karасам,
«тосоң тосоң чаң чыҕат,
«ajak чаңга okшоідўр,
«андан бöлöк көрўнбöіт».
Анда аітты Ач-Будан:
«Бāрäлдї көргönўнö,
ўідö турҕан көп jылкың
«ўч kол алып кеттї деіт,
«Кара Кул мїнäн Сары Кул,
«karōлҕа мында таштады,
«камчы салбас kара сан
«камчылап салып jўргўн!
«koідоі етїм бöлўнсўн!
«kojондоі kолўм сöсўлсўн!
«аңгардаі ōсым ачаін!
«ak көбögўм чачаін!
«булуттў көктўн астынан,
«мўндў чöптўн ўстўнöн,
«алып келїп учаін! деіт,
«екі kулдўн jанына
«tak тўлўп тўшöін! деіт,
«бу дўнōдö алышkан,
«kыjаматта kолдошkон,
«екі kулҕа дос болҕўн!
«öкōдöн ўч кандың jајын сура!»

Ач-Буданҕа мінді Јолоі Кан,
чўдöп јўрўп берді Јолоі Кан,
кырк канатын јаіды Ач-Будан,
ошо јердäн тўлдў Ач-Будан,
екі кулдўн јајына
так тўлўп тўштў Ач-Будан.
Анда корктў екі кул:
«Төрт ајак келбäс бу јергä,
«ек'ајак бастырып кім едің?
«нарк сурамак келбäттäн
«тек сурамак сўрнöттöн».
Јолоі аітты аларҕа:
«Менің тегім сурасаң,
«Он сан Ноҕоі јуртўм бар,
«Ноҕоі Баі деган атам бар,
«öсўм тегім сурасаң,
«Јолоі Сорҕок öзўм мен!
«баштаҕан аідын башында,
«көп јылкымды алдырҕан,
«көтўнöн кўп келämін,
«карада чаңын көрбödўң,
«кардўда ісін білбädің,
«андаі немä көрдўңбў?»
Јолоіҕо јалынды екі кул:
«Кыінабаҕын јанымды,
«öлтўрбöгўн öсўмдў,
«öчўрбöгўн отўмдў,
«Üч Кан јылкыңды аідады».
Анда аіттың Јолоі Кан:
«Кара Кул-мінäн Сары Кул
«коркпоҕўн мендäн, качпаҕын!
«кыјаматтык дос болоін!»
Бір оҕўн сўрўп алды,
арасына коідў деіт,

кыjаматтык дос болдў.
Анда турҕан екі кул
екі атын соідў деіт,
екі атты бішірді:
«Кыjаматтык дос болдўк,
«екі аттын бішкän ет
«сän Jолоі дос бölсöңчі!»
Jолоі аттан тўштў деіт,
екі атынын етін,
чеңгäлдäді кол-мінän,
ешämä eläрдä jok деп,
öсына бір салып коідў,
Jолоі еттї jуттў деіт,
сöгўн бўркўп jібärді.
Екі кул ілады:
«Біскä тамак jетпäді,
«елімістін четіндä
«кара Дöнўң ўjў бар,
«кара Дöнўң ўjўндö
«бір jон ічä-тыҕан тамак бар,
«ошо тамактан біргä берічі, деіт!»
Jолоі jелїп барды бу ўігö,
Ешіктän чыкты бір катын:
«Кірбä менін ўjўмö!
«ерім jаман катан кіші,
«ерїм сенї öлтўрöр».
Jолоі тілін албады,
дöнўң ўjўнö кірді,
анда тамак көп болдў,
jірмä кочкордўн етї бар,
jірмä буканын етї бар,
jірмä бўранын етї бар,
jірмä аіҕырдын етї бар,
jірмä саба кымыс бар,

Jолоі кімгä kарабаі
бāры тамаkты іштї деіт.
Екі kул ўігö кірсä,
бары тамаkты jеп салҕан,
Jолоі бу kатын kармады,
Кара Кулҕа бердї деіт,
ўідö турҕан бір kысты,
Сары Кулҕа бердї деіт,
Ач буданҕа мінді деіт,
Jылkының көтўнөн kўдў деіт.
Ak Каның ўjўнö келдї,
Ak Каның ўjўндö
Ak Каныш деґän сылў kатын бар екän.
Ak Каныштy карады Jолоі,
Ak Каның ўjўнö тўштў,
оттўн екі jаҕында,
толўп jатkан саба екän,
оттўн оң jаҕындаҕы
kымыс іштї бу Jолоі,
ічї толўп jыҕылды.
Ak Каның kатыны Ak-Каныш
ешіктän келїп карады,
Jолоідўн аты Ач-будан
бу-да карады ешіктän:
«Іäм Кан Jолоі батыр
«бу дўнōдö ер екän,
«арманда іäм kалбасын!
«Ak каның катын' Ak Каныш
«бір jакшылыk kылсаңчы!
«мен ўідўн ічїнä кіpäін!
«бу Jолоідўн чатына
«еңкäjїп jатып алаін!
«ўстўмö бутўн бассаңчы!
«kолтуҕўна салсаңчы!»

Ӱігө кірді Ач-будан,
Јолоідӯн чатына јатты,
Ак Кан катыны Ак Каныш
бутӯн еңкәјіп басты деіт,
Јолоідӯ атка мінгістї,
ӱідӧн чыкты Ач будан,
Ач будан јӱгӱрӯп кессә,
Кан Јолоідӯн курсағы
чалышып бошоп кеттї деіт,
каітып келді Кан Јолоі,
Ак каның ӱјӯнө тӱштӯ,
калған тамағын јуда іштї.
Ак Каныш јӱгӱрӯп келсә,
ічін коіғонӯн көрдӯ:
«Е Јелмоғус екән», деп,
јылкыға јӱгӱрӯп барды,
атын кармап мінді деіт,
Ак канды көстӧп јібәрді.
Ач-будан көрдӯ катынды:
«Іәм сорғок Кан Јолоі
«ергә кеттї Ак Каныш,
«бат' атанын тес турғӯн!»
Ач-буданға мінді Кан Јолоі,
Катындын есї чыксын деп
кыікырып салды Кан Јолоі,
атынын јалын кушактап
качып кеттї Ак Каныш,
Ак Каныштьі Кан Јолоі
тӱб'етәктән кармады,
ырғытып кеттї катыны,
јыға тартып јібәрді,
дӧңгө чап чығып келді.
Јолоідӯн бет астында
аічык алтын тӯ келді,

алты сан кара кол келді,
Јолоі аны көргöндö
«Е Кудаі» деп чакырды,
«аіналаін ер Кудаі!
«тілäгімді бер Кудаі!
«јелбірäгäн тӯ келді,
«јер маішкан кол келді,
«аіналаін ер Кудаі!
«тілäгімді бер Кудаі!»
Көтöрö көргöн Ноғоі баі,
колдоі көргöн Ак Кудаі,
Аічығы алтын тӯ кашты,
алты сан кара кол кашты,
Ак Кан турӯп калды јаңгыс,
Јолоідӯн ыссығына баталбаі,
төскäрä карап турд' Ак Кан,
ердін кашын тыкылдап,
кағып турдӯ бу Ак Кан:
«Акырғандан бакырған јігіт,
«алмадаі башын јапырған јігіт,
«ат сурамак келбäттäн јігіт,
«тек сурамак сӯрнöттöн јігіт,
«аты јöнӯӯң кім екäн јігіт?»
Анда аіттың Кан Јолоі:
«Уктӯң б'екäн укмуштан каным,
«он сан Ноғоі јуртӯм бар, каным,
«он сан Ноғоі ічіндä,
«Ноғоі баі менін атам бар, каным,
«Ноғоі баідын баласы
«Кан Јолоі деген öзӯммӯн;
«баштағы аідын башында
«көп јылкымны алдырып
«көтӯнöн кӯп келämін,
«сан јылкымны алдырып

«сарҕарып кӯп келämĭн,
«Кодорӯм-мĭнäн Чідäрĭм,
«екі бірдäі кулӯм jok,
«ол jылкымның ічĭндä
«каркыралӯ кар' ат jok,
«томоҕолӯ тор'ат jok,
«куіруҕӯн шӯгӧн кул'ат jok,
«кунан тajы тӯгӧl jok,
«андаі немä кӧрдӯҥбӯ каным?»
Анда аіткан бу Ак Кан:
«Бу алдырҕан jылкыңды
«аідап келгäн чің өзӯм,
«Кодорӯҥ-мĭнäн Чідäрĭҥ
«баілап келгäн чің өзӯм,
«jаман кішідäі болӯп
«jалпалдашып өлбӧлӯк!
«бірĭбĭс өлӧт окшоібӯс,
«бірĭбĭс калат окшоібӯс,
«бістĭгĭндä сусӯн бар,
«ошонӯ ічĭп келälĭ!
«баҕалакты тӯрӯшӯп,
«таі букадаі сӯрӯшӯп».
Анда аіттың Кан Jолоі:
«О каным, каным оінобо,
«кел! коісоҥчӯ оінӯндӯ!
«кең аралҕа конолӯ!
«алдырҕан көп jылкыны
«тең бӧлӯшӯп алалы!
«кӯ аралҕа конолӯ!
«алдырҕан көп jылкыны
«кӯп бӧлӯшӯп алалы!
«алып келгäн аттары
«сä jакшы болсӯн деіт,
«аҕыраткан аттары

«мā jaкшы болсўн деіт!»
Ak Кан аітты бу кептї:
«Тўндögў алған jылкыны
«кўндўс кантїп берämїн?
«kараңыда алған jылкыны
«jарыкта кантїп берämїн?
«он екі дўрмöт кötöргöн
«ачағор kара урумў
«уруму мылтыk атышпаі
«kундағынан бöлўшпöі
«jылкыны кантїп берäін?
«Оі болот-мїнäн соңўшпаі,
«балдағынан бöлўшпöі,
«jылкыны кантїп берäін?
«kарағаі наіса kak сўңкў
«kak сўңкў-мїнäн сajышпаі,
«jылкыны кантїп берäін?
«кўнöчöktöі ak балтыр
«ak балтырды jулкушпаі,
«jылкыны кантїп берäін?
«jаман кішідäі болўп
«jапылдашып öлбöіlў!
«kel бістікїнä баралы!
«асын көбўн сусун бар,
«сусун ічїп келälї!»
Анда аітты Jолоі Кан:
«Дамыңды кантїп татаін?
«татканда jаман болбоімбў?
«тусўңдў кантїп алаін?
«алғанда jаман болбоімбў?
«ер талағa чыkканда
«ўідögў калған тамакты
«артылыш алып келäбї?
«далада akkан сулары

«ер суҕаты емäспї,
«аркырап аккан чоң сунў
«сусунҕа јуссак болбоібў?
«баҕалакты тўрўшўп
«таі букадаі сўрўшўп
«бiлäктї сынасак болбоібў?»
Ак кан аітты Јолоіҕо:
«Еп аітат бу јігіт,
«суҕа јўрсäңчї е јігіт!»
Сорҕок тўҕан Кан Јолоі,
сўнўн башына јўрдў,
батыр тўҕан бу Ак Кан
сунўн аjаҕына јўрдў.
Ач-будан-мїнäн Јолоі
өкө сунў сордў деіт,
аркырап аккан чоң суну
так солтўп коідў деіт,
сунўн саркында сынап
Ак Канҕа jетпäі калды деіт.
Андан чыкты бу Ак Кан,
мындан чыкты Јолоі Кан,
өкө ат аҕытып кojo бердї,
өкө jыланач чечїндї,
баҕалакты тўрўштў,
Ак Кан јашың улук деп,
Јолоі салды бiлäгїн,
бiлäктäн Јолоід'алды Ак Кан,
Јолоі колдў булкудў,
кол терісї сojўлдў,
бiлäктї Ак Кан салды,
бiлäктäн кармады Јолоі,
Ак Кан колўн булкудў,
кол терісї сojўлдў,
Алда деп өкө алышты,

нечä кӱнӱ алышты,
оі јер дӧң болдӱ деіт,
дӧң јер оі болдӱ деіт,
кыірак јердän таш чыкты,
кара топрок ат болдӱ,
ökӧ кечкä мал болдӱ,
ökӧ тудӱшӱп олтурдӱ,
таң атканда турӱп алышты,
Ак Кан аітты бу кептї:
«Јылкыңды алдырҕан Јолоі,
«јыккын менї Кан Јолоі!»
Јолоідӱ кучактап алды,
көтӧрӱп чалкасына салды,
Јолоідӱн кӧдӧнӱнӧ мінді,
Јолоідӱн алмадаі башын
кесїп алаін десä албарс јок,
тегäрätä Ак Кан карады,
Ак Каныш дӧңдӱн башында,
карап јібärгän екän,
Ак Канышка аітты Ак Кан:
«Ak Каныш катыным
«алып келчї албарсты!
«сорҕоктӱн башын кесäін!
«сорҕоктӱн канын төгöін!
«асмандаҕы сорҕоктӱ
«астыма басып алҕамын,
«көктӱ тілäп јібärгän сорҕоктӱ
«көтӧрӱп алҕамын,
«алып келчї албарсты!»
Јолоі астында јатып аітты:
«О Ak Каныш јäңгäчä,
«алып келбä нары тур!
«мен Ak Канҕа јалынаін!
«Ak Кан, батырым, Ak Кан,

«Ak Каныш jeңäчä
«алып келбäі нары тур!
«jан jалӱм аітаін!
«jелбäгäі jелгä чыкпаҕан,
«jелдäнïп ешік ачпаҕан
«карындашым Кардыҕач,
«Кардыҕашты сä беряін!
«ak дöбöдöі ӱjӱмдӱ,
«аны clергä беряін!
«ak чарбактаі көп малды,
«аны clергä беряін!»
Анда аітты бу Ak Кан:
«Ak Каныш, о Ak Каныш,
«алып келчї албарсты!
«сорҕоктӱн башын алаін!
«сорҕоктӱн канын төгöін!»
Jолоі аітат астында:
«ӱстӱмдö олтурҕан Ak Кан
«кöдöнӱмдö бек олтур,
«көчӱгӱмдӱ бек бас!»
Астында jатkан Кан Jолоі
бір колӱн сурӱп алды,
ӱстӱндö олтурҕан Ak Канды
jакасынап кармады,
ошундаі сілкіп jібäрдї,
Ak Кан чалкасынан кеттї,
кöдöнӱнö мінді Кан Jолоі.
Ak Кандын албарсын
алып келгäн Ak Каныш,
албарсына тajаныш,
дöңдö турҕан Ak Каныш.
Ak Кан чакырыш салды:
«O Ak Каныш катыным,
«алып келбäі нары тур!

«jан jалӯм аітаін!
«Сорҕоk тӯҕан Кан Jолоі
«kыінабаҕын jанымды!
«kыімалаба санымды!
«өлтӯрбөгӯн өзӯмдӯ,
«өчӯрбөгӯн отӯмдӯ!
«jылkыңынын өлгөнӯн
«емдї тіргізіп берәін!
«тірӯсін jӯргӯзӯп берәін!
«Кара Кандын Каныш Бек
«аны алып берәін!
«Урум Кандын Кызыл-Кыс
«аны алып берәін!
«Аңгычалдын Ak Саікал
«аны алып берәін!
«Суксурбектәі kарындаш
«аны алып берәін!
«бармаktаідан бakkан бул,
«тырмаktаідан jіҕан бул,
«таш төбөдө kujӯп салҕан
«алтын кӯмӯш бар едї,
«аны алып берәін!»
Анда аіттың Кан Jолоі:
«Jалынсам не коібоісӯн,
«емі сā мен болоімбӯ?
«Ak Каныш jеңәчә
«алып келчї албарсты!
«kаныңдын башын кесәін!
«kаныңдын kанын төгөін!»
Анда турҕан Ak Каныш
оңго карап кӯлдӯ деіт,
солҕо карап ілады.
Турҕан jердән Ak Каныш
албарсты таштады,

бу Ак Канды Јолоі Кан
јакасынан кармады,
Ак Канды сўрöп салды,
албарска сўрöп јеттї деіт,
Ак Кандын башын уштады,
кесä чāп салды деіт.
Ак Канды öлтўрдў,
атын каĸтап једї деіт.
Öлтўргöндö Ак Канды,
екі канҕа Јолоі бастырды,
екі канҕа јўргöндö,
Кодор-мїнän Чідäр кул
келä јаткан екän деіт.
Анда аітты Кан Јолоі:
«Кодор-мїнän Чідäр кул,
«каідан келдің сен деідї».
Анда аітты екі кул:
«Е канымыс Јолоі Кан,
«ат алып јōдан каштыĸ деіт,
«біс аппарҕан екі кан
«тоҕоі тўбўндö јатыр, деіт,
«кірчї Јолоі тоҕоіҕо!
«öкōнўн колўн баіла! деіт,
«öкōнўн башын кесїп ал!»
Анда Јолоі бастырды,
екі канды öлтўрдў,
екі кулҕа каітты деіт.
Андан аітты Кан Јолоі:
«Кодор-мїнän Чідäр кул,
«јылкыны алдырҕан екі кул,
«бу јол јўрўп көп јўрдўм,
«мен емдї уктап көрöін,
«уктап уікум кансын! деп.
«екі кандын елдäрін,

«баkсын алып кеlчї деіт!»
Сорҕоk тӯҕан Кан Јолоі
бір аі јатып уkтады,
Кодор-мїнӓн Чідӓр kул
екі kандын еlдӓрїн,
баkысын кӧчӱ̆рӱ̆п алды.
Јолоі уіkудан турҕан соӊ,
еkі kандын kатынын,
екі kулҕа бердї деіт,
бары малын кӧчӱ̆рдӱ̆,
Кӧч алды кеlдї Кан Јолоі,
Кодор-мїнӓн Чідӓр Кул
кӧштӱ̆н кӧтӱ̆н аідап кеlдї,
Аk Кандын ӱ̆јӱ̆нӧ јеткӓндӓ,
Аk Каныштьі кӧчӱ̆рдӱ̆,
ӱ̆ідӱ̆ кӧстӧп јӧнӧlдӱ̆.
Ӧс ӱ̆јӱ̆нӧ јеткӓндӓ,
Ноҕоі баінын јанында
Аk Кандын ордосӯн тіктї,
Коӊо молдонӯ чоҕулттӯ,
алып кеlгӓн Аk Канышkа
некӓ kыіды ӧзӱ̆нӧ,
Јаkшы тӯҕан Аk Каныш
кӧчӧгӧнӱ̆ kурдӯ деіт,
тӧшӧк ӱ̆ідӧ салды деіт,
Јолоі тӧшӧккӧ јатты,
Аk Каныштьі салды kоінӯна,
Аk Каныштын ајаҕын кӧтӧрдӱ̆,
kараҕаідаі болҕон kорду баіды,
лабаҕына салды деіт,
таӊ атkанын біlбӓдї,
кӱ̆н тӱ̆шкӧнӱ̆н біlбӓдї,
Аk Каныштын kоінӯнда,
јырҕап јатыр Кан Јолоі.

Оттоп турҕан Ач-Будан,
Кан Јолоідўн кашына
јўгўрўп келді бір кўндө,
Ак ордонўн кашында
Ач-Будан јўшап турдў:
«Аңгычал кысы Ак Саікал,
«оімоктўдан ус Саікал,
«чачпактўдан тўс Саікал,
«абадан сулў кіші екән,
«кырк кулач чачы бар екән,
«кара јергä кар јāса,
«карды көрсөң етін көр!
«карлў јергä кан тамса,
«канды көрсөң бетін көр!
«оімок көрсөң ōсын көр!
«јінчі көрсөң тішін көр!
«калам көрсөң кашын көр!
«караҕат көрсөң көсўн көр!
«шекärді көрсөң өзўн көр!
«кўлсө кўрöктöі тішї кашаіҕан,
«кўімöнсö јыпар јыттанҕан.
«Саікалды алып берäін сā!
«Бат аттан! тес тур Јолоі!
«Јō дегändä сўнгöн Јолоі,
«јō јараҕын кінгін Јолоі!
«бат аттан тес јўр Јолоі!»
Уідöн чыкты Кан Јолоі,
ач буданҕа міндї деіт,
чўдöп салып јўрдў деіт,
мінгän аты Ач-Будан,
кўнў тўнў алты кўн,
кара тергä чомулдў,
даладаі кашы јаіды,
курушўп калҕан туjаҕын

аі табақтаі жасты,
ұйушұп қалған ал жалын
ет жібәктäі жасты,
темінбрдұн тушында
теңäп көрұнöсұн де,
қырқ канаты бар екäп,
қырқ канатын жасты деіт,
зырқырап алып уштұ деіт,
Аңғычал шарын' тартты деіт,
Аңғычалдын көп журтұ
ічкін ічін жатқан деіт,
Аңғычал ел четіндä
жатып қалған Кан Жолоі.
Жолоідұн аты Ач-Будан
шарға кіріп барған деіт,
Аңғычал желäсінä
бос жорғо болұп кетіптір.
Бе сāған Куіту кұң,
бос жорғонұ кармады,
бос жорғоғо мінді деіт,
бе чоғултұп жұрұптұр,
сұттұ ташып жұрұптұр,
ұжұнö алып барып тыр:
«Каідан баіда болдұ бос жорғо?
«Кудаі-тāла асмандан,
«таштағанбы? деімін деіт,
«Саікалға ылаіктаған,
«бос жорғобұ? деімін деіт,
«баіда болған бос жорғонұ
«емді ағытып берäін!
«ертäң келсä Ак Саікал,
«кармап берäін жорғонұ».
Бос жорғонұ ағытты,
Аңғычалдын жылқысын

алты аралап чыкты бос jорҕо,
Ач буданды тӯҕан енäсї,
Аҥгычалдын бос бе екäн,
Аҥгычалдын бос бегä
Ач будан jыттап коідў деіт,
Ач буданды көргöндö,
бос бегä тіl баіда болдў.
«Ач будан кулунўм дедї,
«ата тегїңдї білдіңбї дедї,
«атаң Ак Каіптын öсў деідї,
«енäкäң менї сурасаң,
«кудаі-тäлам jасаҕан,
«öс колў-мїнäн таштаҕан,
«мен jергä келїп тўшкöндö,
«он сан Ноҕоі jуртў бар,
«Ноҕоі баідың көп jылкä
«келїп баіда болҕомўн.
«Тӯҕан кулун сурасаң,
«Манықäр кўлўк öс elä,
«аны асмандан кудаі бујурҕан,
«Бок Мурундўн атасы
«Чамынҕа кудаі баіда кылҕан,
«Манықäр бістäн jат болдў,
«Чымын алҕан ат болдў,
«Андан кічӯ сурасаң,
«Ач будан кўлўк өзӯ сän,
«Кан Jолоідўн атысын
«сендäн кічӯ сурасаң,
«Тор' Аіҕыр кўлўк öс elä,
«анын jаjын сурасаң,
«ол бајаҕы саманда,
«Колот Тӧдан кор чыккан,
«Ак Кан деrän сор чыккан,
«Сорҕок тӯҕан Jолоідўн

«кӧп јылкысын алд'elä,
«Ак Кан аідап кеlгäндä,
«Аңгычал кӱјӧ̄сӱ̆нӧ,
«Ак Кан сӧ̄ҕалап барды,
«бос бе менї баш кылды,
«тор аіҕырды кош кылды,
«Јӱс јылкы бердї сӧ̄ҕалыкка.
«Аңгычал Кан кӱјӧ̄сӱ̆
«ӱјӱнӧ аідап кеlгäндä,
«бу Тӱндӱкчӱ̆ куруҕур,
«мың кӧстӱ̄ тӱндӱк кыл деп,
«ат берäін са̄ дедї.
«Тӱндӱкчӱ̆ бу тӱндӱктӱ̆
«Аңгычал астына тартӯ кылды.
«Моінӱң јӧн болот деп,
«беlїң кӱштӱ̄ болот деп,
«тор аіҕырды тор аіҕыр
«сӧ̄ҕалыкка бердї деіт,
«тор аіҕыр бістäн јат болдӱ,
«Тӱндӱкчӱгӧ ат болдӱ,
«емчäгїмä јїлҕан сары сӯ,
«сары суҕа сенї емістїм,
«Уктап јаткан Јолоіҕо,
«дуа-і салам деп аіткын!
«есäн болӱп сӧ барса,
«кеlїп менї алсын де!
«башым-мїнäн тујаҕым,
«арчалӯ масар Асрäт,
«алып барып чыҕарып коісӱн!
«етїмä јекä тојут кылсын де!
«каным-мїнäн јінїмдї
«іткä кушка јытатпаі,
«јергä кӧ̄м салсын де!»
Бос бемїнäн бос јорго

ошо тұндұ̆ калды деіт,
таңдар атты, күн чыкты,
jeläсінін башында
ер токумдұ̆ бос jорғо
чалдыраіт-та күлдүröіт,
башты ізäп кағып турдұ̆ деіт,
бенї сāған Куіту күң,
бос jорғонұ̆ мінді деіт,
бе чоғултұп бердї деіт,
Саікалға көстöп jұ̈рдұ̆ деіт:
«А Саікал бұ̆көм дедї,
«jакшы тұ̄ған бос jорго
«кечä біскä баіда болдұ̆ деіт,
«сіскä Кудаі-тāла
«ылаіктап бергämбї деімін».
Аңгычалдын Ак Саікал
ак маралдаі керілдї,
аітарға сöскö ерїндї:
«Алып келчї атты!» деіт.
Jылкā барды Куіту күң,
бос jорғонұ̆ мінді деіт,
чұ̆! деп келїп кеттїдä,
jелгäнїнä jел jетпäіп,
jебäläі тарткан ок jетпäіт.
Аңгычалдын Ак Саікал
бос jорғонұ̆ көргöндö,
сұ̄нұ̄п турұп аітты деіт:
«Куіту күң аттын башын буруңұс!
«jорғоңұстұ̆ берїңіс!»
Куіту күң аттан тұшö калды,
Саікал бос jорғоғо мінді,
Аңгычал кысы Саікалдын
кырк кулач чачы бар екäн,
кырк кулач чачын астына

бокчодоі кылып бөктөрдӱ,
кырк кулач чачын артына
бокчодоі кылып бөктөрдӱ,
екі jаккы самаі чач,
екі jеңгä салды деіт,
екі jеңдін учун,
белгä кыстарып алды,
башын оромол-мінän чалды.
«Куіту кӱң барып кабар аіт!
«кырк кысым бар елä,
«ак сакалы Шер-Jан елä,
«андан кічӱ Шекäр-Jан елä,
«кулдӱн кысы Кӱл-Jан елä,
«Кастын кысы Касым-Jан,
«Сöінö-Jан мінän Сырҕа-Jан,
«Алма Jан-мінän Сама-Jан,
«ак еріндӱ Алмäкä,
«Алмäкäдäн кічӱ Салмäкä,
«Коңӱштун кысы Коңур-Jан,
«Коічӱнӱн кысы Сулбу-Jан,
«Кумар-Jан мінän Тумар-Jан,
«кырк ejäкäм бар елä,
«кырк бос jорҕоҕо мінсін де!
«бӱгӱн сеілдіккä чыҕабыс!
«Супралӯ көлгö барабыс,
«көлдӱ чумкар шіltäбіс,
«Казандӯ көлгö барабыс,
«көлдӱ карчыҕа шіltäбіс!»
Кырк кыс аткa мінді деіт,
сеілдіктї көстöі jӱрдӱ деіт,
супралӯ көлдӱ шіltädї,
казандӯ көлдӱ шіltädї,
каіта тартып келдї деіт.
Анда аітты Ак Саікал:

«Кырк ежäкä тура тур!
«атың башын бура тур!
«атты чӱдöп баралы!
«Жорғо сынап алалы!»
Ат ӱстӱндö кырк кыс,
тіскäн мöнчактаі тісілді,
чӱ! деп келіп жӱрдӱ деіт,
Саікал мінгäн бос жорғо
кырк аттан чыкты деіт.
Жолоідӱн аты Ач будан
öстӱктӱ тіштäді,
канча Саікал тарссада,
атты токтотолбодӱ,
көк ала булут тутӱлдӱ,
Саікал ала качып кутӱлдӱ,
Кан Жолоідӱн кашына
алып барып бір тӱштӱ,
Кысты көрдӱ Кан Жолоі,
башын көтöрӱп алды,
Аттан тӱшӱрдӱ Саікалды,
тамағынан жыттады:
«Жакшы тӱған Ак Саікал,
«кыстын сулӯ сен екäн,
«кырмысы кызыл чыражың
«кылығыңа кантіп чыдаін?»
Жергä тартты Саікалды,
Саікалды жылаңаштады,
коінына кірді Кан Жолоі,
екі бутӱн каірыды,
Ак Саікалдын кыстығы,
кыл арканча бар екäн,
карағаідаі корду баіды.
Ак Саікал чыдаі албаі,
акырып жібäрädі,

Саікалдын акырҕанҕа,
коркулдаҕан кас уштў,
куркулдаҕан ку уштў,
Саікал коркмā ілады.
Анан турдў Кан Јолоі,
Ач-буданҕа міндї деіт,
ўідў көстөп јўрдў деіт,
Саікалды алып барды деіт.
Төбөлдөн баітал соідўрдў,
төгөрөк јуртўн јїдырды,
аладан баітал соідўрдў,
ашырҕы јуртўн јїдырды,
Саікалҕа некä кыідырды.
Ак ордодо Кан Јолоі
екі катындў јўрдў деіт.
Көп ас кўнў јўргөндө,
карындашы Кардыҕач
Јолоіҕо јўгўрўп келдї:
«Е аҕäкä Кан Јолоі,
«Ач-будан атың берсäңчї!
«ак олпок тонўң бдрсäңчї!
«өзўң көргөн кара тō
«чіäсї бышып калыптыр,
«чіäсї келїп терäін!
«сеілдїккä чыҕаін!
«оіноп кўлўп каітаін!»
Јолоі аітты бу кептї:
«Ата јарым Кардыҕач,
«мінäін десäң ат мына!
«ак чуңкарды колҕо алҕын!
«ак таіҕанды еріткїн!
«Ач-Буданды мінїп ал!
«Көк белäскä чыкпаҕын!
«Јелмоҕус соҕўп кетпäсїн!»

Карындашы Кардыҕач
Ач-буданҕа міндї деіт,
талаҕа чыҕып барды деіт,
сапралӯ кӧlгӧ чуңkарды шіlтӓдї,
тӱктӱ̄ аңга іттї jӱгӱрттӱ̆,
kанцыҕасын Кардыҕач
kас-мїнӓн kӯҕа біlдїрдї,
кечкӓ jӯk болҕондо,
кӧк беlӓскӓ чыkты деіт.
Еңкӓjїп kарап алса kыс,
аічыҕы алтын тӯ jатыр,
алты сан kара kол jатыр,
jеlбірӓгӓн тӯ jатыр,
jер маішkан kол jатыр,
ошо kолдӯн ічїндӓ,
kанаттӯ kара бедӓ ат мінгӓн,
Калмаkтын kаны Рӱстӓм,
Рӱстӓм ӯлӯ Карача,
аідары адыр тоkмоkтоі,
jӧрыны адыр kаkпаkтаі,
Карача салып кеlдї деіт.
Кардыҕач турӯп аітты деіт:
«Канцыҕаң kандаі kатkан kул!
«кетӓмӓ kандаі кеткӓн kул!
«мыны алсам болбоібӯ?
«Аңгычалдын Аk Саіkал,
«Кан Jолоіҕо тарттырдым,
«мыны мен алсам болбоібӯ?»
Jолоідӯн kарындашы Кардыҕач
моіндӯ бурӯп алды деїт,
аk алkымы арkардын
аk таңындаі kамаіды,
Колоң kара чаштары
kара jеңдӓі болоідӯ,

Бу јігіттің кашына
сала берді Кардыңач,
ары тартты бу јігіт,
тамаңынан мен тутсам,
такылдатып јыттаін!
берї тартты Кардыңач,
кӧнӱ аіланып кетті дä
бедäгä мінгän Карача,
борос болңон Кардыңач,
аттан ӧдарышып оінодӱ,
кас-мінän кӱды кактап тоілодӱ.
Карача-мінän Кардыңач,
ӱч кӱн јатып оінодӱ,
төртӱнчӱ кӱндӧр болңондо,
Кардыңач башын кӧтӧрдӱ:
«Јакшы тӱңан Карача, төрöм,
«менї кантіп аласын, төрöм,
«ӱідö Јолоі акäм бар,
«бербäс менї Јолоі Кан».
Анда аітты Карача:
«Јолоі-мінän кӱрöшсöм,
«менін кӱчӱм јетпäіді,
«Сен Јолоідӱ öлтӱрсöң,
«сенї өзӱм алаін!» деіт.
Анда аітты Кардыңач:
«Екі кӱн өтӱп кеткändä,
«ӱчӱнчӱ кӱндӧр болңондо,
«аічыңы алтын тӱ келгін!
«алты сан кара кол келгін!
«мен емді ӱігö бараін,
«ӱ арак тартып алаін,
«Јокомдӱ мас кылып салаін,
«Јоком мас болӱп јатканда,
«ӱч аі баш кӧтӧрбöі јатычы,

«ӱ̆ч аіҕа јетӓлӓшӣп,
«башын алсаk болбоібӯ,
«Саіkал-мӣнӓн Аk Каныш,
«кӱ̆ң kылып біскӓ берӣңӣс!
«бістӣн еlӣн чабыңыс!
«бӣскӓ kасыл ilӓчӓк салыңыс!
«kалk баштатӯ алыңыс!
«араkы јӣп алыңыс!
«араkы-мӣнӓн некӓ kыјыңыс!»
Кӱ̆н болңошӯп салды деіт,
атkа міндӣ Кардыҕач,
ӱ̆ідӱ̆ köстöп салды деіт:
«Карындашым Кардыҕач,
«кечіктӣ» деп Кан Јолоі,
ӱ̆јӱ̆нöн чыҕып кеlд'істӓп.
Андан кеlдӣ Кардыҕач,
акӓ-мӣнӓн беттӓштӣ,
турӯп аітты Кардыҕач:
«Е Јоkо акӓм не болдӯ?
«Ач-будан атың kурусӯн!
«аk таіҕан ӣтӣң kурусӯн!
«аk чумkарың kурусӯн!
«Ач-буданың ilӓ албаіт,
«аk таіҕаның чала албаіт,
«аk чумkарың ал' албаіт,
«кечкӓ јӯk боlд'еlӓ,
«Ач-буданды kуруҕӯр!
«Каk башыма баіладым,
«таңдар атып кеlӓдӣ,
«Ач-буданды мен турӯп,
«аҕытып kојо мен бердӣм.
«Ач-буданҕа јӱ̆гӱ̆рӱ̆п,
«алдан јетӣп мен бардым,
«Ач-будан мā kарматпаіт,

«ӱ́ч кӱ́ндӧн бері lештӣм деіт,
«ант-мӣнӓн шерткӓ kыстадым,
«араңдап kармап алдым,
«ачӯланба Кан Jоkо».
Jолоі-мӣнӓн Кардыҕач
jол ортосӯна кеlгӓндӓ,
Ач-буданҕа тіl баіда болдӯ,
Ач-будан турӯп аітты деіт:
«Бал'екӓн сырдашым Jолоі,
«тырмаkтаідан kурдашым Jолоі,
«Менӣ біlбӓіт деіт п'екӓн,
«сенӣң kарындашың kара бет,
«kас-мӣнӓн kӯны kаkтап тоілодӯ,
«ӱ́ч кӱ́ндӧн бері оінодӯ.
«Емді ӱ́ч кӱ́н болҕон соң,
«аічыk алтын тӯ кеl деіт,
«алты сан kара kол кеl деіт,
«Сенӣң kарындашың kара бет,
«kылбаҕан іші барб'екӓн,
«сенӣ ӧlтӱ́рмӧн болдӯ деіт».
Сорҕоk тӯҕан Кан Jолоі
уkса ачӯланды деіт:
«Jаңгыс kарындашымны,
«уjалттың» деп аітты деіт.
Ач будандын башына
kамчы-мӣнӓн чапты деіт,
kамчы чапkан ӯсына
Ач-буданы чыдабаі,
башты булҕап алды деіт,
бірдӓ сӧсӱ́н аітпады.
Уідӧ jаткан бу Саіkал,
керӓтӣндӓ біlдӣ деіт,
олтурҕан jердӓн турдӯ деіт,
ешіккӓ чыҕып kараса,

Jолоі Кан калä jатыр.
Jолоідў көрсö Ak Caiкал,
еңкäjїп атын алды деіт,
еңäлїп ешік ашты деіт,
Кан Jолоіңо тілätпäі,
тамak алып бердї деіт.
Ешіккä чыңып karaca,
Кардыңач келä jатkан,
Caiкал аны karап алса,
jаны кўjўп калбады,
Кардыңаштын атын алды деіт,
Кардыңач аттан тўштў деіт,
ачўланңан Ak Caiкал,
мушту-мїнän тўп алды,
дал ортодон кўрс коідў,
аттын төрт ajaңына
kара бет köстöі jыңылды,
Ач-будан чала тäп салды:
«Немä кўрсўlдögön?» деп
сурап алды Кан Jолоі.
Андан аітты Ak Caiкал:
«Кўрсўlдögön немä jok,
«ат каңышып калды деіт,
«Кардыңач бікäч аттан
«каттўрak тўшўп калды».
Уігö кірдї Ak Caiкал,
Jолоіңо тамak бердї.
Ертän турўп Jолоі Кан
іт аңытып куш салды,
ўідö kалңан Ak Caiкал
немä кылат көрсўн деп,
kара беткä кіші jібärдї,
Jібärгän кіші каітты деіт,
«Jökömö ujат болдўм» деп,

Кара бет арақ тартып жатыры,
Анда айтты Ақ Сайқал:
«Қарындашы қара бет
«жаман қылат екән деіт,
«Жолоідүн атын сұраін!
«көк белäскä чыҕаін!»
Жолоі Кан келä жасса,
Сайқал астынан барды,
анда айтты Ақ Сайқал:
«Атыңдын башын бура тур, төрөм!
«астың жергä тура тур, төрөм!
«мен атамдын төрүндө, төрөм,
«іт аҕыттым, куш салдым, төрөм,
«қырқ қыстарды кошчү алдым,
«Қырҕын чалды башчы алдым.
«Келіндіктін соңу деп,
«кемпірдіктін алды деп,
«бүгүн атың бер, төрөм!
«қыс екäндä қылықты
«бір чыҕарып келäін, төрөм».
Анда айтты Кан Жолоі:
«Атымды мінäм десäң,
«атым мына, мініп ал!
«тонүмдү кіjäм десäң,
«тонүм мыны, кіjіп ал!
«бүгүн барсаң бүгүн кел!
«бүгүн жатмақ кесім сенікі».
Атқа міндї Ақ Сайқал,
чүдөп салып jүрдү деіт,
іт аҕытып куш салды,
чала була ілдірдї,
канцыҕасын Ақ Сайқал
қас-мінän күҕа білдірдї,
Ач-будандын өсын қожо бердї,

кӧк беläскä Ak Саіkал
салып чыҕып кеlдї деіт,
еңкäјїп kарап алса деіт,
аічыҕы алтын тӯ јатыр,
алты сан kара kол јатыр,
kара kолдӯн ічїндä,
kанаттӯ kара бедä ат мінгäн,
Карача Калмаk турӯ деіт,
Карача турӯп мыны аітат:
«Болцолӯңӯс болдӯбӯ, бӯкӧм,
«бері тартып кеlсäңчї, бӯкӧм,
«тамаҕынан јыттаін, бӯкӧм!»
Анда аітты Ak Саіkал:
«Барäкälдї сенїң ердігїң, тӧрӧм,
«батыр болдӯм ӧзӯ̆ңӧ, тӧрӧм,
«kолӯңдӯ чаkтаін деп кеlгäмїн,
«kолдӯ кӧрӯ̆п кӧсӯ̆м тоідӯ да,
«кӧсӯ̆мдӯ̆н kуртӯ ӧlдӯ̆ дӧ,
«атыр таңдын астында, тӧрӧм,
«астыма бачым кеlсäңчї, тӧрӧм,
«мындан ӯ̆ігӧ мен бараін, тӧрӧм,
«таң атkанда сен кеlсäң,
«Јолоі сорҕоk акäмдї
«мас kылып јыҕып салаін, тӧрӧм!
«бачым кеlсäң Карача, тӧрӧм,
«Јолоі Сорҕоk акäмдїн,
«башын алсаң болбоібӯ?
«Саіkал мїнäн Ak Каныш
«kордор kылсаң болбоібӯ?»
Карача турӯп мыны аітат:
«Нары тартып бері тартып,
«тамаҕындын алдынан,
«таkылдатып јыттаін!»
Анда аітты Ak Саіkал:

«Е Карача төрөм-аі
«балурдӯ елä көлӯңӯс,
«балалӯ өрдөк сӯскӯсӯс,
«јалалӯ елä елӣңіс,
«јаңгыс јарым јӯргӯсӯс,
«буӈана јердäн мен бурсам,
«бура тартыш мен турсам,
«біс кечігӣп калырбыс.
«Атар таңдын астынан
«бачым келгӣн Карача, төрөм!»
Ак Саікал турӈан јердäн,
ӯідӯ көстөп сосӯлдӯ,
Карача јакын јердäн
капталап келӣп кошӯлдӯ,
Саікал качып кутӯлдӯ,
Саікал мінгäн Ач-будан
бір чуркап кеткäн јерӣнä
канаттӯ кара бедä кӯлӯгӯ
алты таштап јетпädі.
Саікал ӯігө салып келӣп,
аттан тӯшө калды деіт,
Јолоідӯн Ач-буданӈа,
ак олпоктӯ бөктөрдӯ,
ӯігө кірсä Ак Саікал,
Јолоі ӯідө јок болдӯ:
«Батырым каіда кеттӣ?
«Карындашы кара бет
«өltӯрөін деп чакырды».
Јакшы тӯӈан Ак Саікал
кара беттӣн бос ӯідӯ
көстөп јӯрӯп барды деіт,
ешіктäн барып баш бакты,
карындашы Кардыӈач
ајакчы болӈон екäн,

kашында олтурҕан Јолоіҕо
ајаk сунӯп јӯргӧн екӓн,
Сорҕоk тӯҕан Кан Јолоі
kызымтал мас болӯптӯр.
Јаkшы тӯҕан Аk Саіkал,
бозоҕодон туруп аітты:
«Јаман еlдӣн Кан Јолоі
«бу јоруҕӯн kарачы!
«kырын јӯргӧн kыстары,
«kыстары саҕа не болдӯ,
«ајаkчы саҕа болдӯбӯ?
«Саіkал менӣ ӧзӯҥӧ
«ӧзӯҥ ајаkчы kылдың деіт,
«kеlӓ бікӓ ајаkты,
«мен ајаkчы болдӯм деіт».
Кардыҕач kолӯндаҕы
ајаkты сӯрӯп алды,
ӯ араk-мӣнӓн су араk
аралаштырып салды,
kујӯп салды Аk Саіkал,
јігіт-мӣнӓн kыстарҕа
башынан ајаҕын
ајаk бердӣ Аk Саіkал,
дӯлдап мас болд'еlӓ,
анан турдӯ Аk Саіkал,
бір ајаkты kуідӯ деіт,
Кардыҕачkа сундӯ деіт.
Ајаkты алды Кардыҕач,
ердӣн малып алды деіт,
берӓргӓ кіші табалбаі,
кӧсӯ̆ чанаҕынан чыkты,
kорkkонӯнан kара бет
бір-мӣнӓн ічӣп јібӓрдӣ.
Анда турҕан Аk Саіkал

баса ajak kyidў деіт,
Jokoң мыны бердї деп,
баса бір ajak сундў,
korkkонўнан kara бет
ек'ajak ічїп jібärдї,
мас болўп jыңылды.
Саікал турўп мыны аітат:
«Кечä атамнын төрўндö,
«ajakты сунушўп көрбöдўк,
«бу бікäштїн тоjўнда
«барäкäлдї оінўнда
«ajakты сунушўп көрöлўк,
«батыр төрöм ajak ал!»
Колўна алды ajakты,
Jолоідўн алдына сундў,
Кан Jолоідўн колўна,
ajak тїгідäі болңондо,
Саікал таштап jібärдї ajakты.
Jолоі ачў кылды да:
«Колңо тїгän ajaңын,
«чіркін төгўп саласын!
«бу чіркіндї kara деп!
«kelä берї kамчы деп!»
Камчыны алып Кан Jолоі,
Саікалңа ыкыс kojodў,
korkkонўнан Ak Саікал,
ешіккä чыңа kашты деіт.
Jолоідўн jеі турңан еттärїн
беш алты jігіт колдошўп,
кучактаі kармап келдї деіт,
бу jігіттїн колўнан
табакты алды Ak Саікал,
Саікал ўігö кірдї деіт,
төрдö олтурңан Кан Jолоі

табакты көрӱп куанды,
алдына кojo бердї ajакты,
апылдашып ашады,
еттäрїн барын jегäндä,
еңтäрїп jібäрдї табаҕын.
Тігі jердäн Ак Саікал
туруп келїп ӱн салды:
«Батыр төрöм тыңдап тур!
«аіткан сöзӱмдӱ уҕӱп тур!
«мен атамның төрӱндö
«іт аҕытып куш салдым,
«Jылда барып чалҕанда,
«Оролмо тōнын ак їн,
«куру уjасын басч'елä,
«бӱгӱн барып мен чалсам,
«быjыл уjасында тӱптыр,
«бала куш уjасында,
«учкалы даірып олтур,
«уjасына учурбаі,
«бала кушт'алып берäін!
«Уjадан учӱп келсädä,
«мен токоіҕо кіräін!
«токоідон кендір кьjаін!
«кендірдäн сосӱлҕан ак jібäк,
«ак jібäк тордӱ тӱjöін!
«ач белäстäн кӱjöін!
«кептärдäн тірінї алаін!
«керілїп басып бараін!
«бала куштӱ алып берäін!
«Кӯ белäстїн башына
«кулңуңдаі басып бараін!
«андан келїп торукса,
«маралдан терінї алаін,
«Барча тōнын башына,

«балкыі басып бараін!
«бала куштў алып беräін!
«табытын өзўм тартаін!
«саларына келгändä
«алтындан балак кылаін!
«Карцыцанца баілаін!
«башына кыл томоцо салаін!
«Алып чыцып келгändä
«јўстä кулан көрўнсö,
«асты кojo бербäгїн!
«мында кулан көрўнсö,
«тіптї kojo бербäгїн!
«Сансып jатkан көп кулан
«бу кунанды көргöндö,
«көк белäстäн көрўп ал!
«тоk белäстäн тосўп ал!
«кыл белäскä чыцып ал!
«кыл томоцо тіштäп ал!
«качырып келїп kojo бер!
«мын куланды карачы!
«сан куланды jojучў!
«ічїндä бардыр бір булан,
«буланды басып алычы!
«ak їнін ошонтўп салып оіно!»
Кан Jолоі куанып аітты:
«Көстö! Саikал! көстö!» деіт.
Саikал ашты ешіктї,
ешіккä көстöі чыкты,
Ач-буданды бура тартты,
Ач-буданца мінді Кан Jолоі,
тор аіцырца мінді Ak Саikал,
Кан Jолоідў jетäläп,
Саikал jönölö берді.
Jолоі аткa jўрö албады,

бу јаҕына олҷуп кеттї,
їнінӓн тартты Ак Саікал,
ол јаҕына јыҕылды,
сӱјӧп алды Ак Саікал,
аттын јалын кучактап,
олтура калды Кан Јолоі,
атка јӱрӧ албаса,
аттан Саікал Јолоідӯ
јыҕа тӱртӱ̈п јібӓрдї.
Саікал карап олтурдӯ.
Таӊ атып кеlгӓндӓ,
кӱндӱ̈н кӧсӱ̈ тїгӓндӓ,
аічыҕы алтын тӯ кеlдї,
алты сан ала кол кеlдї,
Јолоідӯн еlїн камады,
ӱ̈ч кӱнӱ̈ јатып атышты,
тӧртӱ̈нчӱ̈ кӱндӧр болдӯ да,
Јолоідӯн еlїн бустӯ деіт,
бусӯп ала кӧчӱ̈рдӱ̈.
Саікал Јолоідӯ оіҕоттӯ,
Јолоі тіптї оіҕонбоіт.
Кашында турҕан Ак Саікал
кар'устаҕа кылдырҕан
кара болот кестіктї
кармаі алды сабынан,
Сӯрӯп алды кабынан,
ӱ̈ч еlігӓ ченӓдї,
мындаі кармап алды деіт,
уктап јаткан Јолоідӯн
јӱрӧгӱ̈нӱ̈н башына салды.
Јолоі чочӯп оіҕондӯ,
јӱрӧгӱ̈н сїпалап турдӯ:
«Оібоі Саікал не болдӯ?
«чыбын тіштӓп алдыбы?

«чым етїп калдыбы?»
Анда аітты Ак Саікал:
«Ак їн ылдыі кашты деіт,
«сабылап учўп кеттї,
«Ноҕоі баі атäкäнїң
«шамҕараҕына кондў деіт,
«бӱрӧ кармап алам деп,
«чыркырап куштў албадым,
«бат аттан Јолоі! тес јӱр!
«ак їндї алып берäін!»
Кан Јолоідўн масы
емдї талаҕан екäн,
ордўнан тура јӱгӱрдӱ,
Ач-буданды Ак Саікал
тура тарта бердї деіт,
караҕаідаі Кан Јолоі
темір таман ӱзӧңгӱ
тӓп чуркап міндї деіт,
Кӧстӧп салды Ак Саікал,
терс колот-мїнäн тӱшӱрдӱ,
оң колот-мїнäн чыҕарды,
кӧк беläскä кеlгäндä
кӧрӱп ылдыі болдў деіт,
ток беläскä кеlгäндä,
тосўп ылдыі болдў,
кыр беläскä кеlгäндä,
кол турасына кеlдї,
Анда аітты ак Саікал:
«Батыр тӧрӧм бат јӱр!
«Оролмо тӧдын ак їнї
«ак їндї каідан табаін?
«ак їн бӱркӱт сен едїң,
«тар тамак кіші мен едім,
«кӧк беläстäн кӧрсӧттӱм,

«тоk белäстäн тостўрдўм,
«кыр белäскä келдĭм-дä,
«кыл томоҕо тіштäін-дä!
«качырып келгäн шіltäін-дä!
«карындашың кара беттĭн
«кылҕан ішĭ бу едĭ,
«табытыңа келтĭрдім,
«бу сан кулан дегäнĭм,
«колдўн өзў бу елä,
«ak ĭн бўркўт дегäнĭм,
«чын өзўң сен Јолоі,
«сан куландын ічіндä
«бардыр бір булан дегäнĭм,
«Карача калмак өз'елä».
Анда аітты Кан Јолоі:
«Канча бардыр карōң
«камчыдан бөлөк карō јok,
«кантĭп колҕо кіраін?»
Ak Саікал аітты бу кептĭ:
«Ер кішінĭн јаптыҕы,
«kak колўнда болбоібў?
«ер јаптыҕың емäспĭ?
«калың кара токоідон
«чокмор кыісak болбоібў?
«мен Јолоі деп акырсам,
«сен Саікалдап бакырсаң,
«кутулар јерĭң јokп'елä?
«катынча бір каіратың јokп'елä?»
Јолоі-мĭнäн Ak Саікал
јōны көстөп чакырды,
бір арāн көп колдў
Саікал кірĭп чыкты деіт,
бір арāп көп колдў
Јолоі кірĭп чыкты деіт,

Карачанын көп колҕо
Саікал аралап кірді,
Саікалдын бет астында
тӧдаі кара ат мінгән
казан бактаі кара бӧрӱк кігән,
Чӧчӧктӧі кара көсӱ бар,
карағаідаі кара мылтык асынҕан
бір јігіт чыҕып келді,
Саікал аны көргӧндӧ,
аны көстӧі качырды,
астына кірә бергәндә,
колӱндағы чокмор-мән
бу јігіттї бір салды,
аттан јыҕылып барҕанда,
колӱндағы наісасын
јулӱп алды Ак Саікал,
сансып калҕан көп колдӱ
кырып келәт бу Саікал,
чыңырҕан ӱнӱ басылбаіт,
чыҕырағы јасылбаіт,
астына келгән аіпады,
артына келгән чаікады,
ылачын тігән тӓндаі,
бӧрӱлӧр тігән коідоі,
бӧлӱп алдың Ак Саікал,
ошо көп колҕо Кан Јолоі
аралап кірїп келдїдә,
мінгән аты Ач-будан
ічї кӱјӱп кеттї деіт,
былкылдатып сас келдї,
доңгус башы урундӱ,
ају тӧшӱ сӱрӱндӱ,
ічї кӱігӧн Ач-будан
јыҕылып калды тоңкоідӱ,

ўстўнө мінгän Кан Jолоі
jўjө̄ олтўрўп калды соңкоідў.
Урушўп турған Ак Саікал
чыңырған ўнў̆ басылбаіт,
чығырығы jасылбаіт,
ітälгідäі капылдаіт,
турунтаідаі чыпылдаіт.
Кан Jолоідўн jығынғаның,
Карачаның бір jігіт,
Көкўлдөш көргön екäн,
Карачаға бакырды:
«Е Карача төрöм не болдў?
«он екі көрмöт көтöргön
«очағор кара уруму
«он екі салаш дары салдым мен,
«он екі чарадаі октў урдўм мен,
«Jолоі jетïп келдïдä,
«тартып турўп тарс коідўм,
«аты маты мïнäн jағылды».
Карача «jабы! jабы!» деідї.
«Көкўлдөш jігітïм кет!
«Jолоідўн башын кесіп кет!»
Көкўлдөш кырк jігіт алды,
терс колот-мïнäн салды,
Jолоідў төгöрöктöп алды.
Кылчajып карап турдў Ак Саікал,
кырк jігіттї качырды,
кыркын кырып jібäрдї,
сан колдў аралап качырды,
кол как jарыла бердї,
Карача Кан Саікалды
тартып турўп бір атты,
Саікал еңкäjïп кеттї дä,
аттын башын бурдў да,

наісапы келĭп салдыда,
астына салып кудўда,
«jакы! jакы!» депті деіт,
Карача Кан кашты деіт.
Саікалдан качкан Карача
тō тўбўнö кірĭп келді,
кўп салған Саікалдын,
туш тушўна ок келді,
урғачылык кылды Ак Саікал,
бура тартып чыкты деіт.
Аттан калған Jолоі Кан,
арбаңдап да сарбаңдап,
jўjō jўгўрўп жетті:
«Оібöі Саікал, Ак Саікал,
«атыңды берчі Ак Саікал!»
Ак Саікал сöсўн албады:
«Атымдан калбаімын деіт,
«атымды бербäімĭн деіт,
«колўмнўн куртў ölсўн! деіт,
«мындан кĭн мындаі оін каіда?
«мындан кĭн мындаі тоі каіда?»
Мінгän атын бербäді,
Калмак астына сала кўдў,
каіта тартып келдідä,
Ач-будан jаткан екän тоңкojўп,
Ач-будандын кашында,
Саікал ілап турдў башына:
«Калмактын Каны Карача,
«Карачаны jаман деімĭн,
«карадан тўған Jолоі Кан,
«Кан Jолоідў jакшы деімĭн.
«Менĭн мĭнгän тор аіғыр
«jелĭп кессä jel жетпäс,
«jебäläі салған ок жетпäс,

«Тор аіңырды мен мінін,
«қолдў аралаі қачып четәрмін,
«Күдүн үлү Қуалдаі,
«Қуалдаіңа јетәрмін,
«қыстаі көрүп қучучў,
«қызыңыма батучы,
«қызық қылып јатучы,
«Кан Јолоідүн Ач-будан,
«қадауда сен јатқанда,
«ат башындаі қуранда,
«көрүрөкөн уруштүқ,
«ант-мінән шерткә турүштүқ,
«турбаі турүп сен болсоң,
«антты шерттї бдарып,
«сендән қачып кетпәсәм,
«Қуалдаіңа јетпәсәм!»
Аны уңүп Ач-будан,
тарқ етіп осурдў,
сасық туман түштү деіт,
тарқ етіп ырңып турдў.
Јанында турған Кан Јолоі
үстүнө карңып міндї деіт.
Ач-будан күлүгүнүн
ачү јаман келдї деіт,
тебінбрдүн тушүнда,
тең өпкөнүң тушүнда
қырқ қанаты бар екән,
қырқ қанатын јаіды деіт.
Күштү түған Јолоідў
күлүк түған тор аіңырды
сулү түған Саікалды
көктөн көк ала булут тутулдў,
үчөүн аіманды көстөп
ала қачып қутүлдў.

Канаты талып кеттїдä,
Келäтäі шäр кашында,
даірä барып тўштўдä.
Аттан тўшўп алҕанда,
Јолоі бу шäрды көрўп,
тамда көстөп басып кеттї.
Тамда турҕан көп кіші,
басып келгäн Јолоідў
јеткäн тезäк мінäн урдў,
јетпäгäн кезäк мінäн урдў,
Јолоідўн ачў келдї деіт,
анда турҕан тамының
бір јаҕын нурата мыштады,
бір јаҕын кулата мыштады,
Еркäктäрін бу шäрдын
бутўнан кармап алды,
бірмінäн бірін урдў деіт,
шäрын кырып салды деіт,
шäрда болҕон катындар
чыңырып чыҕа кашты ддіт.
Шäрҕа кірдї Јолоі Кан,
сўзўп коіҕон бозосўн
сўскўсў-мінäн іштї деіт,
топко салҕан тамаҕын
тобў-мінäн јуттў деіт,
капка коіҕон тамаҕын
кабы-мінäн јуттў деіт,
Сорҕок тўҕан Кан Јолоі
ічі толўп јыҕылды,
уктап калып јатты деіт.
Саікал јўгўрўп келсä,
јатканын көрўп салса,
«Јата-туҕан јерің ошо!» деп,
екі атының јанына

каітып басып барды деіт,
Ач-будан-мінән тор аіңырды
отко кojo бердї Ак Саікал,
андан келїп Ак Саікал
тамак jеп олтурдў.
Саікал анда олтурса,
ат ырңаідаі болңон кул,
біт торңоідоі болңон кул,
кызыл чікыл jаш jігіт
кес ўстўнön чыкты деіт:
«Келін бері келіңіс!
«кімдікї бу шарыңыс?
«Карача-мінән Кан Jолоі
«кармашып өкö jатканда,
«Кан Jолоідўн Ак Саікал
«качып кутўлўн кеттї деіт,
«Карачадан тіl келгän.
«Калмактын каны Урум Кан,
«Урум Кандын Коңур Баі,
«Коңур Баі елчі мен едім,
«Саікалды істäп jўрömўн?
«Саікалдан немä көрдўңбў?»
Анда аітты Ак Саікал:
«Урум Каның уіпалсын!
«Карачаң тўбўмän сölсын!
«Саікалың кутўлўп кессін!
«андаі немä көрбödўм».
Jўрö бердї Коңур-Баі,
анда калңан Ак Саікал
корңондў köстöп jўгўрдў,
тамакка тоjўп алды деіт:
«Менї істäп jўргöндö,
«менї карап jўргöндö,
«мен кантїп кутулаін? деідї».

Каіта jўгўрдў Ak Caiкал,
екі атка келдї деіт,
екі атты алды деіт,
терäккä аса баілады.
Екі атты токудў,
суҕа jўгўрўп барды,
кырk кулач чачын jаіды деіт,
көlгö салды чаштарын,
ертäн тараҕан Caiкал,
кечкä jетä тарады,
кечкä jўk болҕондо,
екі чекä чашты
екі чокодоі кылып ородў,
Андан турўп Ak Caiкал
кашатка басып чыkканда,
кызыл чїкыл jаш jігіт
Урум Кандын Коңур Баі
кес ўстўнöн чыkты деіт.
Коңур Баі бір сöс аітпады,
Caiкалды көтöрўп алды,
сўрöп алып кетті деіт,
Уіктап калҕан Кан Jолоі
анда jатып калды деіт.
Ач-будан мїнäн тор аіҕыр
баілöда турўп калды деіт.
Урум Канҕа келгäндä,
Коңур Баі турўп аітты деіт:
«Урум Кан каным дат!» дедї.
««Датың болсо аіт!»» дедї.
«Кан Jолоідўн катыны,
«Ak Caiкалды таптым», деіт».
««Jакшы кылдың Коңур Баі,
««алып келчї көрöін!»»
Төрдö турҕан тактаҕа,

Урум Кан емдї олтурдў,
Ak Саіkал ешік ачып,
ў́ігö кірїп кеlдї деіт,
kалың кіläм ў́стў́нö,
Саіkал кеlїп олтурдў,
Таkтадаҕы Урум Кан
Ak Саіkалды kараса,
еч бір мў́нў́ таппады.
Анда аітты Урум Кан:
«Коңур Баі менї еlчїм,
«тоҕус kатын мен алдым,
«тоҕустў алып кеlчї!
«kатынымды кöрöін!
«jаkшы б'екäн kатыным?
«jаkшы б'екäн Ak Саіkал?»
Коңур Баі ў́ідöн чыkты,
тоҕус kатынды алып кеlдї,
олтуҕустў бір jердä.
Таkтадаҕы Урум Кан
kатынына kарады,
Катындардан Ak Саіkал
артыk тӯҕан кіші екäн.
«Бу Саіkалды албасам,
«kатын kылып турбасам,
«Урум Кан атым jоҕулсўн!»
Анда аітты Ak Саіkал:
«Калмаkтын kаны Урум Кан,
«баш кесмäк дў́нō бар екäн,
«тіl кесмäк дў́нō jоk екäн,
«кесäм десäң баш мына,
«тöгöм десäң kан мына,
«рас менї сен алсаң,
«убал сōп kандаі дыр,
«Мендäн мурун Урум Кан

«тоғус катын алыпсын,
«ондў кылып менї алып,
«он катынға он кўнў
«тўндө барып јатасын,
«өмўрбўс өтўп кетпäібї?
«Рас менї сен алсаң,
«тоғус катындын чашын
«кулағына ченäп кыркып ал!
«андан менї ала көр!»
Анда аітты Урум Кан:
«Коңур Баі еlчїм турсаңчы,
«бу катындын чаштарын,
«кулағына ченäп кыркып ал!»
Турўп калды Коңур Баі,
сўрўп алды бычағын,
чаштарын кулағына
ченäп кыркып јібäрдї,
катындары ујалып
ешікkä чыға кашты,
колў јеткäн јігіттäр
бу катын талап алды.
Калмактын каны Урум Кан
төбөlдөн баітал соідурдў,
төгөрөк јуртўн јїдырды,
Саікалға некä кыідырды,
көшөгөсўн курдурдў,
төрўнө төшөк салдырды,
јакшы тўған Коңур Баі,
баштан ўігө келдї деіт,
кыстар-мїнäн келїндäр
коштоп ўігө келдї деіт,
ешіктäн келїп баш бакты,
ўігө кірдї Ак Саікал,
еңкäјїп салам кылды деіт,

отко келїп Ак Саікал,
отко салам кылды деіт,
катын-мїнän кыстарды
ітäрїп салып јібäрді,
бет астында Коңур Баіды
тўртўп салып јібäрді.
Басып келді Ак Саікал,
чымылдыкты каіра салды,
Урум Канды карап алды:
«Оі Урум Кан, е каным,
«кулда болсо, Урум Кан,
«курған бајым бар еді,
«кулдан тўған болсо-до,
«бешіктä балам бар еді,
«балам ўідö бакырып,
«ілап јаткан окшоідўр,
«кул бајыма бараін,
«мен кандікї болдўм деп,
«сен кўчўңö беіl деп,
«мен сўтўмö беіl деп,
«арсым аітып келäін!
«Іштän чыккан баіталым,
«баламды бір емісїп берäін!
«коңурсўп коінўңа кантїп јатаін?
«коғўм кірімді јуаін,
«арам тўгўмдў јулаін,
«тасаланып келäін,
«мен талтајып берäін,
«кандаі салсаң андаі сал!
«кандаі кылсаң андаі кыл!»
Анда аітты Урум Кан:
«Јакшынын аіткан јакшы сöс,
«мундаі јакшы болорбў?
«јамандын аіткан јаман сöс,

«Турасыңбы Коңур Баі,
«Сулӯ тӯҕан Саікалҕа
«jelбäстäн joрҕo мінгіскін!
«jelбïнбäс тондӯ кïгіскін!
«кашаң кара көкөрдӯ
«канцыҕаңа баілап ал!
«чындырҕалӯ кесä чын чөчөк
«каптырҕаҕа чаілап ал!»
Бу кеп Коңур Баі уҕӯп,
Саікалды алып чыкты,
Jелбäстäн joрҕo мінгïстï,
jелбінбäс тондӯ кïгïстï,
кашаң кара көкөрдӯ
канцыҕаҕа баілады,
чындырҕалӯ кесä чын чөчөк
каптырҕаҕа чаілады,
өкӧ jарышып jібärдï,
el четінä чыкты да,
el четïндä Коңур Баі
тӯшö калды атынан,
канцыҕада торсуктӯ
чечïп алды Коңур Баі,
каптырҕада кесäнï
сӯрӯп алды Коңур Баі,
Саікалҕа бердï ӯч кесä,
ӯч кесänï Коңур Баі
өсӯң ічïп jібärдің,
бір кесänï Саікалҕа
куjӯп бердï Коңур Баі,
анда аітты Ак Саікал:
«Біс кедäідін шӑрында
«мундаі тамак jок едï,
«біскä бергän ajакты
«өсӯң алып өсӯң іч!»

Коңур Баі ічїп јібӓрдї,
ӧкӧ̄ атка міндї деіт,
ӧкӧ̄ јарышып јібӓрдї,
Јердїн кап ортосӯна
јетїп кеlїп токтодӯ,
јер ортодо Коңур Баі
тӱшӧ калды атынан,
канцыҕада торсуктӯ
чечїп алды Коңӯр Баі,
каптырҕада кесӓнї
сӯрӯп алды Коңур Баі,
Саікалҕа бердїң ӱч кесӓ,
Саікал ічїп јібӓрдї,
ӱч кесӓнї Коңур Баі
ӧсӱ̆ң ічїп јібӓрдїң,
бір кесӓнї Саікалҕа
кујӱп бердї Коңур Баі.
Анда аітты Ак Саікал:
«Біс кедӓідїн шӓрында
«мундаі тамак јок едї,
«біскӓ бергӓн ајакты
«ӧсӱ̆ң алып ӧсӱ̆ң іч!»
Коңур Баі тартып јібӓрдї,
Сегістї іштї Коңур Баі,
алты іштї Ак Саікал,
Коңур Баі јолдо мас болдӯ,
ујал сӧстӱ̆ кӧп аітты,
аттын моінӯн Ак Саікал
каҕып каҕып јібӓрдї,
«Е еlчімаі Коңур Баі
«атыңнын башын бурӯп јӱр!
«мундаі тартып турӯп јӱр!
«кедӓінїн шӓры кӧрӱ̆ндӱ̆,
«шӓрдын бері јаҕында,

«чынар терäк тӱбӱндö,
«бӱгӱн мында јаталы».
Аны уҕӱп Коҥур Баі
аттан тӱшö јӱгӱрдӱ,
канҵыҕада торсуктӱ
чечіп алды Коҥур Баі,
каптырҕада кесäнї
сӯрӱп алды Коҥур Баі,
Саікалҕа кујӱп бердїдä,
бергäнїн Саікал ічпäдї,
Коҥур Баідын колӱнан
сӯрӱп алды торсуктӱ,
кујӱп кеlїп бердїдä,
Коҥур Баіҕа кöп бердї,
Коҥур Баі мас болӱп кеттї,
турамын деп туралбаі,
јакы деп јатып калды Коҥур Баі,
аны кöрсö Ак Саікал,
екі атка јӱгӱрдӱ,
екі ат јарап калыптыр,
баілап турҕан терäктїн
екі јаҕын кемірдї,
баілап турҕан чоҥ терäк
јыккыдаі болҕон екäн,
баілап турҕан екі атты
аҕытып бердї Ак Саікал,
Јолоіҕо јӱгӱрӱп кеlдї,
уіктаҕан јердä Кан Јоло,
јаткан екäн тоҥкојӱп,
«Батыр тöрöм тур!» дедї.
Анда јаткан Кан Јолоі
тӱбӱ башын кöтöрбöіт,
Саікал башын кöтöрдӱ,
екі колӱн їнїнä

артып салды Ak Саіkал,
су четїнä Јолоідў
чыҕарып kоідў Ak Саіkал,
екі атын алып кеlдї
Јолоідў атkа мінгїстї,
Јолоідў јетäläп алды,
Мус тōҕа чыҕа kачып,
кетїп јӱрдӱ Ak Саіkал.
Коңур Баіҕа таң атты,
орнўнан турдў Коңур Баі
Саіkалдын kачkаныи кӧрӱп,
Урум Канҕа барды Коңур Баі:
«Е Урум Кан, Урум Кан,
«мен аппарҕан Ak Саіkал
«мендäн kачып кеттї деіт».
Анда аітты Урум Кан:
«Јаман kулсўң Коңур Баі,
«Ak Саіkалды kачырдың,
«менї јаңгыс kалдырдың».
Ачӯланып Урум Кан
Коңур Баідын kулаҕын
бычаk-мїнäн кестї деіт,
kанаттӯ kара бедäсїн
мінä kашты Коңур Баі,
Алып јатkан тоҕус ајымы,
андан аірылды Урум Кан,
алып кеlкäн Ak Саіkал,
андан аірылды Урум Кан,
Коңур Баі дегäн еlчї kул,
андан аірылды Урум Кан,
даттӯ олтурўп kалды Урум Кан,
Ak Саіkал-мїнäн Кан Јолоі
мустаk тōдын башында
аттан тӱшӱп олтўрдў.

Анда аітты Ач-будан:
«Сорҕок чала болдўң деіт,
«карындашың јакшы деп,
«Ач-будан менї јаман деп,
«башка чапкыдаі не кылдым?
«ölгön јаның тіргїстїм,
«öчкön отўң тамыстым,
«качкан јōдан куткардым,
«кўҕан јōҕа јеткїрдїм,
«бу сорҕок чала болдў».
Анда аітты Ак Саікал:
«Јолоі адам болобў?
«ја ада болобў,
«кара ташка ант аітты,
«как јарылып кеттї таш,
«кара суҕа ант аітты,
«кара су сōлып кеттї,
«кеlгän шāрды сен кырдың,
«кімгä болдў бу убал,
«карындашың јакшы деп,
«Ак Саікалды јаман деп,
«менїн сöзўм албадың,
«арац кутулўп кеттїк,
«емдї турўп Кан Јолоі
«ат куіруҕун шўі дедї!
«ат кökўlўн бў дедї!
«Карачаны кў дедї!»
Саікал-мїнän Кан Јолоі
Карачаны köстöі чўдöдў,
Карача еlїн чапты деіт,
іңірдän чапкан Кан Јолоі
анда јаткан Калмакты
таң аткыча кырышты,
тор' аіҕырҕа мінгän Ак Саікал

бу четĭнән елгä кірĭптĭ,
о четінән чыҕа чапты.
Ертän таң атканда
тор аіҕырҕа тіl баіда болдў:
«Качкан jōды, Ак Саікал,
«катын сајат дöчўдö,
«көрўнўп турҕан көктöн
«көк ала булут тутўлдў,
«Карача-мĭнän Кардыҕач
«кара бедä мінгічä качып кутўлдў,
«аны кўп jібäраін!
«сенĭн колўңа jеткізäін!»
Аны уҕўп Ак Саікал
аттын башын бурдў деіт,
Карачаны кўдў деіт,
төтöсўнö салды деіт,
еңкäjĭп карап алды деіт,
Карача-мĭнän Кардыҕач
астынан кетĭп бара jатқан екän,
Саікал кўп jеттĭдä,
еңкäішідän еңкäідĭ,
канаттў кара бедäнĭн
кара куіруҕўн кармады,
Карача бура тартып кеттĭ,
Саікалдын колўнан чыҕып кеттĭ,
Саікал каіта тартып келгĭчä,
канаттў кара бедä кўlўгў
көк көгўрчкöн болдў деіт,
көтöрўlўп уча бердĭ деіт,
андан келĭп тор'аіҕыр,
көк ылачын болдў деіт,
көттöн тіттäп бердĭ деіт,
асмандан келĭп ілдĭ деіт,
Карача кан колўнан

чыңа качып кетті деіт,
Ак аркар болўп сосулдў,
ак таіңан болдў тор аіңыр,
каптал јактан кошулдў,
ачўңа чыңа бергändä,
екі такымның ек'ајактаі етті,
ўзўп алып ак таіңан
андан качып кутўлдў,
кызыл тўлкў болдўда,
токоідў көстöп сосулдў,
кара барчым болдў тор аіңыр,
ўстўртўн келіп кошулдў,
токоі келіп шіltädі,
јўнў учула калды,
андан качып кутулдў,
ак чабак болўп мöңкўдў,
суңа тўшö кашты деіт,
тор аіңыр кундус болдў деіт,
су тўбўн кошўп јоілодў,
су тўбўнöн тіштädі,
анда турңан Ак Саікал
Карачаны кармады,
кара беттї кармады,
öкбнўн екі колўн
аркасына баілады,
Канаттў кара бедä кўлўктў
јакын коштоп алды деіт,
Карача-мінän Кардыңашты
артып салып кўлўккö,
моінўна баілап салды деіт,
Кан Јолоідў көстödў,
Елдä калңан Кан Јолоі
Калмакты кырып салңан екän,
дöнгö чыңып ілап турңан екän:

«Көкүрөгүң корҕонүм, Саікал,
«көчөгүң салҕан шөшөгүм, Саікал,
«кaіран канышым, Саікал,
«кандаі сендән аірылдым,
«күlсө күрөктөі тіші кашкаіҕан,
«күімөсө јышар јыттанҕан,
«кaіран канышым, Саікал,
«кандаі сендән аірылдым?»
Кабак јердән кашкајыш,
Саікал күlүп чыҕыш келді деіт,
Карача-мінән кара беттї,
Јолоі көрүп аітты деіт:
«Е алҕаным Ак Саікал,
«Карача-мінән кара бет
«сөҕа Саікал сөҕа бер!»
Анда аітты Ак Саікал:
«Сөҕа десәң Кан Јолоі,
«сөҕа беräін Карачаны,
«Кара беттї тіläсәң,
«тіläсәндә бербäімін».
Андан турүп Ак Саікал
кара беттї моінунан
баілап алды Ак Саікал,
алып барды Ak Саікал,
терәң саідын ічінä,
кірің барды Ak Саікал,
моінүна таккан чылбырды
бек тартып јібärді,
карындашы кара бет
јердї тіштäі јыҕылды,
көдөнгө мінді Ak Саікал,
көчүктү сабап олтурду,
көчүккө мінді Ak Саікал,
көдөндү сабап олтурду,

Ak Саіkалдын kолўндан
чыҕа kашты kара бет,
Јолоідў köстöн јўҕўрдў:
«Аіналаін Кан Јökö!
«терäң еläң чöгöрсöң,
«теңіс еläң öткöрсöң,
«öрттў јалҕыр öчўп öт,
«теңіс Јököм кечірäт,
«бу Саіkалдан тарссаңчы!»
Анда аітты Ak Саіkал:
«Карачаны сурадың,
«Карачаны мен бердїм,
«kара беттї сурасаң,
«kара беттї бербäімїн!»
Аны уҕуп Јолоі Кан
арасына кірдї деіт.
Кара беттї Саіkалдан
тартып алды Кан Јолоі,
Карача-мїнäн kара бет
kојо бердї Кан Јолоі,
бу kалмаkтын еlдäрїн
Карачаҕа бердї деіт,
бу Ноҕоідўн еlдäрїн
Јолоі öсў алды деіт,
дўнō kандаі öткöнўн
öкō біlбäі kалды деіт,
бўрō kаін-аҕа болдў деіт,
бўрō kўјō болдў деіт.
Бір кўн араkы ічїп,
Јолоі мас болўп аітты:
«Кара суда кемä јоk,
«бу јалҕанчы дўнōдö
«öсўмнöн бölöк немä јоk».
Анда аітты Ak Саіkал:

«Ердїң чӯрӯп ḳоідӯң сен,
«мурдӯң бӯрӯп ḳоідӯң сен,
«ḳара суда кемä бар,
«бу јалҕанчы дӯнӧдӧ
«сендäн бӧlӧк немä бар,
«кӧшӧгӧсӯн ḳурдурҕан,
«тӧрӯнӧ тӧшӧк салдырҕан,
«Саіḳалҕа некä ḳыідырҕан,
«Урум Кандан бӧlӧк немä јоḳ».
Орӯндан турду Кан Јолоі,
Ер Чечäндї чаḳырды,
Ер Чечäндї јібäрїп,
Карачаны кеlтїрдї:
«Ер кӯјӧм Карача,
«Урум Канҕа барсаңчы,
«Урум Канды чап бер! деп,
«Кызыл Кысын алып бер!»
Анда аітты Карача:
«Е ḳаін аҕам Кан Јолоі,
«Урум Кан јаḳын тӯҕаным,
«ḳантїп чāп берäін?
«Урум Кандын Кызыл Кыс,
«ḳантїп алып берäін?
«Е батырым Кан Јолоі,
«Урум Канҕа ӧсӯң бар!
«Кызыл Кысты ӧсӯң ал!
«мындаҕы еlгä баш болоін!»
Јолоі баḳырып аітты:
«Карачаны ур! Чечäн!»
Андан турӯп Ер Чечäн
Карачаны урдӯ деіт,
бутӯ-мїнäн тепкäläп,
ешіккä сӯрӧп чыҕарды,
Ач-буданды тоḳудӯ,

андан келїп Кан Јолоі
буттаі темір kурчанды,
мустаі темір кїндї,
Калмактын Урум Канды
көстөп јўрўп бердї деіт.
Урум Кандын јылkычы
оттор чыҕып келдї деіт,
алтымыш јолум ўјў бар,
алтымыш чатыр бар екän,
алтымыш саба kымыс,
бу чатырда бар екän,
алты таідын терäсїндä
бір араkы бар екän.
Јолдо келгän Кан Јолоі,
kабактан чыҕа тўштў,
Јылkычынын kасысы
kачып барҕан екän деіт,
kарап турдў Кан Јолоі,
јолўм ўідў сынады,
алтымыш екän јолум ўі,
алтымыш сабаны көрдў,
алты таі терäсїндä
араҕын көрдў Кан Јолоі,
бір сусунҕа јаkшы деп,
аттан тўштў Кан Јолоі,
оі отўн төҕа јїдї,
төотўн оіҕа јїдї,
јылkыны аідап келдї,
тў бесїнän kармады,
тukур атынан kармады,
алтымыш ат алып келїп,
отko салып јібäрдї,
көкўрөгўн бу аттын
бір өсына салды деіт,

көчүгүн бу аттын
бір өсына салды деіт,
алтымыш саба кымысты
бір-мінән іштї Кан Joloi,
алты таі терәсіндәгї аракты
бір-мінән іштї Кан Joloi,
јатып уікā болдў деіт.
Урум Кандын јылкычы,
Кара Көбөн калмак кул,
ўјўнө барды јўгўрўп,
Урум Канҕа кабар салды:
«Е Урум Кан дат, дедї,
«јетїп келдї бір батыр,
«аты бардыр бір төдаі,
«өсў бардыр бір төдаі,
«јылкыңды отко салып
«кактап јеп јібәрдї,
«алтымыш саба кымыс
«бір-мінән ічїп јібәрдї,
«алты таі терәсї аракты
«бір-мінән ічїп јібәрдї,
«төдаі болўп бір адам
«јердә јатып калды деіт».
Анда аітты Урум Кан:
«Бу адам јаңгыс болсо,
«көптөн болўп алалы!»
Алты сан кара кол алды,
аічыҕы алтын тў алды.
Јаткан Јолоідў камады,
анда јаткан Кан Јолоі
былк етпäі јатып алды,
самбäрäк-мінән атсада,
асты Јолоі былк етпäіт.
Јакын келсä аламан

ордўнан турдў Кан Јолоі,
ölгön кішінї Кан Јолоі
бутўнан кармап алды,
аламанды аралата урдў,
он кішінї Кан Јолоі
оірото урўп салды,
кырк кішінї Кан Јолоі
кыірата урўп салды,
Калмак качып бергändä,
Кан Јолоі каітып келїп,
јата калды бу јердä.
Уч мертäм Урум Кан
кара кол-мїнän келдї,
ўч мертäм Кан Јолоі
калмактарды кырды деіт.
Андан келїп Урум Кан
сасык амал болдў деіт,
јїн кылды Урум Кан,
јїңан елдї сурады:
«Еркäктän адам бар болсо,
«ургачыдан адам бар болсо,
«бу адам кім екänїн,
«білїп келїп бер дедї,
«кім екänїн білгängä,
«көп јакшылык кылаін».
Елдän чыкты кў кемпір,
кандын астында турдў деіт:
«Каным бегїм Урум Кан,
«кім екänїн біläін!
«кім екänїн мен білсäм,
«не берäсїн мā?» дедї.
Анда аітты Урум Кан:
«кім екänїн білїп келсäң,
«Кандын ўлўн алып берäін!

«кім екäнін білін келсäң,
«бектін ӯлӯн алып берäін!»
Андан турӯп кӯ кемпір,
кырк кысты сурады,
кырк келін сурады,
Кызыл Кысты сурады,
кырк jігіттї сурады,
сеп jӯктӧгӧн сексäн тӧ,
тон jӯктӧгӧн токсон тӧ,
арак jӯктӧгӧн алтымыш тӧ,
барын кемпір сурады,
барын кӯ кемпір алып,
Кан Jолоіңо jӧнӧлдӯ.
Jолоідӯн бері jаңына,
jатып калды бу кемпір,
оропоі тептї отус кыс,
ojун салды кырк кыс,
ертäлä кештін екі уак,
Кызыл Кысты jакатып,
кӧрсӧтӯп коідӯ кӯ кемпір.
Анда аітты Jолоі Кан:
«Кысы-мінäн курӯп кал!
«ушундаі сулӯ болсоң,
«бері келчї кашыма!»
Аны уңӯп кӯ кемпір,
Jолоідӯн турбаі-туңанын,
білді емді кӯ кемпір,
Jолоідӯн келбäі-туңанын,
білді емді кӯ кемпір,
ороіпоңӯн аіра салынды,
касабасын калкылдатты,
басып барды Jолоіңо:
«Елдäі келгäн елб'едäң?
«jӧлоі келгäн jӧб'едäң?

«jō бӧрӱсӱ̆ сенб'едӓӊ?»
Анда аітты Кан Јолоі:
«Канҕа кӱјӧ̄ болом деп,
«kандын сӣн кӧрӧм деп,
«беккӓ кӱјӧ̄ болом деп,
«бектӣн сӣн кӧрӧм деп,
«kыіkырыk кетпӓіт kашымдан,
«дӱбӱрт кетпӓіт башымдан,
«менӣн тегӣмдӣ сурасаӊ,
«он сан Ноҕоі јуртӯм бар,
«он сан Ноҕоі ічӣндӓ
«Ноҕоі Баі дегӓн чоӊ атам,
«kоі kаітарып kоібоҕон,
«kоі етӣнӓ тоібоҕон,
«Јолоі сорҕоk ӧзӱ̆ммӱ̆н».
Кӯ кемпір јӱгӱрӱ̆п чыkты:
«Кырk kыс берӣ јӱгӱр! деіт,
«кӱјӧ̄ талада јатыптыр,
«сусап чӧlдӧп kалыптыр,
«ермӓксӣс болӯп ергіптӣр!»
Кыстар јӱгӱрӱ̆п кеlдӣ,
кеlӣн kошо кеlдӣ деіт,
јігітӣ даҕы кеlдӣ деіт,
Јолоідӯн kолтуҕӯна кірдӣ.
Кан кӱјӧ̄ kантӣп јер бассын?
астына кӣс тӧшӧп салды,
бек кӱјӧ̄ kантӣп јер бассын?
астына кіlӓм тӧшӧдӱ̆,
Кызыл Кыстын ешігӣн ашты,
Јолоі еӊкӓјӣп кірӣп кеlдӣ.
Таkтанын ӱстӱ̆ндӧ,
Кызыл Кыс олтурҕан екӓн.
Олтурҕан Кызыл Кыстын
оӊ тісӓсӣн kол-мӣнӓн

басып олтурдў Кан Јолоі,
арақ ічїп мас болдў,
төшөккө јатты Кан Јолоі,
Кызыл Кыс коінўна јатты.
Кў кемпір канҕа јўгўрдў,
канҕа кірїп аітты деіт:
«Келгän адамды сурасаң,
«Сорҕоқ Јолоі өзў екän,
«башы јаман бір чоң кул,
«бу Јолоі мас болҕондо,
«ўч аі башын көтөрбөс,
«ў аракты көп тартқын,
«сан тӧгө јўктөп бер!
«Јолоіҕо арақ берäін!
«мас қылып јыҕып салаін!
«сексän батман чї темір
«Јолоідўн моінўна салаін!
«токсон батман чї темір
«Јолоідўн бутўна салаін!
«јетміш батман чї темір
«Јолоідўн колўна салаін!
«қырқ кулаш оро кас!
«Јолоідў ороҕо таштаін!
«Корҕошундў ерітїп
«јатқан ороҕо куjаін!
«елдїн јаны тынсын деп!»
Макул деп Урум Кан аітты,
сан тӧгө арақ јўктөдў,
Јолоіҕо алып келдї кў кемпір,
Јолоі-мїнän Кызыл Кыс
јатқан екän төшөктө,
анда аітты кў кемпір:
«Баіҕа тунўп калҕансың,
«малҕа баштар болҕонсўп,

«ергä тунӯп калҕансып,
«elгä баштар болҕонсӯп,
«башыңысты е келін,
«көтөрсөңӯс болбоібӯ,
«кӯjӧнӯ турҕуссак болбоібӯ,
«өкӧң ӧіносок болбоібӯ?»
Кызыл Кыс турӯп келдї,
бетїн чӯмкӧнӯн алды,
чатырҕа кірїп кеттї:
«Кан кӯjӧ турсаңчы!
«кыс кучактап jаткансып,
«кысыҕына баткансып,
«турсаңыс болбоібу?»
Jолоі орнӯнан турдӯ,
тактаҕа олтурдӯ.
Анда турҕан кӯ кемпір,
тамак алып бердї деіт,
меіштӯ аракты бердї,
jутӯп jібärдї сорҕок,
кӯнӯ тӯнӯ іштї деіт,
канча сорҕок ішсäчä,
тіптї мас болбодӯ,
ӱч кӯнӯ іштї Кан Jолоі,
ӱч кӯндӧн кїн мас болдӯ,
мас болӯп Jолоі jыҕылды,
арак аҕат ӧсынан,
анда келїп кӯ кемпір
токсон батман чї темір
Jолоідӯн моінӯна салды,
сексän батман чї темір
Jолоідӯн колӯна салды,
jетіміш батман чї темір
Jолоідӯн бутӯна салды,
кырк jігіт сӯрӧсӧдӧ,

былk еттір'алмадылар,
öгӱстӱ̆ алды еlїнӓн,
тӧнӱ̆ алды еlїнӓн,
кӱштӱ̆ ат алды еlїнӓн,
Јолоідӯн біткӓн бојӯнда
арkан баілап салды деіт.
Кан Јолоідӯ сӱрӧдӱ̆,
Кызыл Кыс чочӯп оіҕундӯ,
сӱрӧп јатkанын кӧрдӱ̆ деіт:
«Е kӯ кемпір не болдӯң?
«упалаҕан бетїмдї,
«ултаң kылдың кӧтӱ̆мдӱ̆,
«kалаілаҕан бетїмдї,
«орошон kылдың кӧтӱ̆мдӱ̆,
«е kӯ кемпір не болдӯң?»
Анда аіттың kӯ кемпір:
«Атаңнын кӧрӱ̆ kара бет,
«баіҕа тунӯп kалҕансып,
«малҕа баштар болҕонсӯп,
«ергӓ тунӯп kалҕансып,
«еlгӓ баштар болҕонсӯп,
«башыңды таштап kылбасам,
«чамыңды тал талымӓн јулбасам!»
Анда аіттың Кызыл Кыс:
«Атакӓм бергӓн аk тінтӓ,
«аш јӱрӧккӧ салбасам,
«kӯ кемпір са̄ kылбасам!»
Алача мојун чап бычаk,
kармаі алды kабынан,
сурӯп алды сабынан,
ала кеlїп јӱгӱрдӱ̆,
аk тінтӓ таштап урдӯ,
kӯ кемпірдїн бір јаkkа
бутӯн ӱзӱ̆п алды деіт,

Кызыл Кыс баса калҕыча,
емгәктәі кашты кӯ кемпір,
сӯрӧп алҕан Јолоідӯ
Кызыл Кыска бербәдї.
Кан Јолоідӯ сӯрӧдӯ,
орҕо јандап барҕанда,
туруп калды сан Калмак,
ороҕо салып јібәрдї,
көмӯрдӯ төгӯп јатыр,
көрӯктӯ басып јатыр.
Кызыл Кыс каіта басты,
Ач-буданды алып келїц,
темір ӱігӧ кіргістї,
чӱмкөнӯп басып келдї,
ордӯн ӧсына олтурдӯ,
Кызыл Кыс їлады:
«Сан калмак келїп јок кылды аі, төрӧм,
«дамбалың босӯн чок кылды аі, төрӧм,
«асылыңды ас көрдӯм аі, төрӧм,
«асабыңды сор тарттым аі, төрӧм,
«тӱlкӯ кара серәгїм, төрӧм,
«тӱптӯ кара терәгїм, төрӧм,
«јапраҕы јасы терәгїм, төрӧм,
«јасы јуртка керәгїм, төрӧм,
«наісаҕа такkан јелägїм, төрӧм,
«kудаіҕа сӯп берген белägїм, төрӧм,
«сенїң көсӯң өткӧн соң, төрӧм,
«шӧ терәк өчӯп кӱl болдӯ, төрӧм,
«ішәнгән кішім кім болд'аі, төрӧм?»
Кызыл Кыс їлаҕанын
Урум Кан уҕӯп аітты деіт:
«Аі оңбоссун кӯ кемпір!
«Јакшы ергä Кызыл Кыс
«көңӱl аткан екән деіт,

«јакшы баіҕа Кызыл Кыс
«бојӯн кошкон екӓн деіт,
«кӧрӯ́гӯ́ңдӯ́ алып каіт,
«кӧмӯ́рӯ́ңдӯ́ тӧгӯ́п каіт,
«кысымнын кӧ̄нӯ́ келсӓ,
«Кан Јолоідӯ чыҕарсын!
«кысымнын кӧ̄нӯ́ келсӓ,
«кірӣп коінӯна јатсын!»
Ордо јаткан Јолоідӯ,
тарсса кӧтӧр'алмады,
Јолоі јатып калды деіт.
Ілап, ӣлап Кызыл Кыс
Јолоідӯн јанында јатты,
кӯ́ндӯ́с Ач-буданҕа тамак берӓт,
тӯ́ндӧ Јолоідӯн коінӯна кірӓт.

Јолоі барып кеткӓн сон,
ӯ́ідӧ калды Ак Саікал,
Јолоідӯн јігіт' Ер Чекӓн
ел четӣндӓ турдӯ деіт,
Кеткӓн Јолоі ӧлдӯ́ деп,
Карача кол курады,
атты тартты Карача,
топтӯ тартты Карача,
Кан Јолоідӯн елдӓрӣн
баҕылтып ӧсӯ́нӧ алды,
Саікал аны білбӓдӣ,
Чечӓн јігіт білбӓдӣ.
Кӯ́ндӧр бір кӯ́нӯ́ болдӯ,
Чечӓн јігіт турдӯ деіт,
Калмакча кӣм кӣдӣ деіт,
кула баітал міндӣ деіт,
Карачаны кӧстӧі салды деіт.

Ер Чечän jол барҕанда,
көп kол бара jатыр деіт,
көп jаҕында jўрдў Ер Чечän,
кеч кірїп кеткändä,
кўн батып кіргändä,
Карачаның алына
jетїп келдї Ер Чечän,
Карача анда jін кылды.
Анда аітты Карача:
«Калмактың kаны jаман деп,
«karадан тўҕан Кан Jолоі,
«Кан Jолоідў jакшы деп,
«ер тандаҕан kара бет
«Саікалҕа барып jўрўңөр!
«атар таңдың астында
«kолўм чабўл kojўңар!
«Саікалды kармап берїңär!
«Чечändї kармап берїңär!
«білгän санатты кылаін!
«өкбнў кескілäп салаін!»
Чечän уҕўп алды деіт,
ўідў көстöі салды деіт,
kула баіталды аҕыта бердї,
кыл jеран кўлўктў kармап міндї,
башын jбрын-мїнän бўп алды,
екі етägїн белїнä кыстарып алды,
karaҕai наіса kармап алды,
белїнä чадакты чалып алды,
kара болот аі балта
белїнä кыстарып алды,
Саікалды көстöі салды,
ешікkä келїп аітты деіт:
«Е Канышым Ak Саікал,
«ердін чыраҕы екі көс

«jумулуңкӱ көрӱнөт,
«ол не болот канышым?
«ердін көркӱ екі кол
«чалдajыңкы көрӱнөт,
«ол не болот канышым?
«ер jабдығы екі бут
«суналыңкы көрӱнөт,
«ол не болот канышым?
«терäк тӱптөн теңсäлдї,
«ол не болот канышым?
«теңіс тӱптөн чаіпалды,
«ол не болот канышып?»
Апда аітты Ак Саікал:
«Ер чырағы екі көс
«jумулуңкӱ көрӱнсö,
«токсон батман чї темір
«моінӱна тӱшкөн турбаібы?
«ердін көркӱ екі кол
«чалдajыңкы көрӱнсö,
«jетміш батман чї темір
«колғо тӱшкөн турбаібы?
«ер jабдығы екі бут
«суналыңкы көрӱнсö,
«сексäн батман чї темір
«бутӱна тӱшкөн турбаібы?
«терäк тӱптөн теңсäлсä,
«теңіс тӱптөн чаіпалса,
«кечкä jӱk болғондо
«Чечäнїм кула баіталды
«мінїп алған турбаібы?
«Калмакты аралаған турбаібы?
«Карача jін кылған турбаібы?
«атар таңдын астында
«чабӱл келä турбаібы?

«Карача-мінән кара бет
«аідап jўргön бу колўм,
«чылбырымны моінўна
«баілап jўргön бу колўм,
«асылым болсо көрöін!
«ajалым jетсä ölöін!
«тўды тўға урўңар!
«каін атамның калғаным,
«төрöм Jолоі алғаным,
«кара башы алтын тў,
«асмандатта jajыңар!
«ак бос бе сojўңар!
«тў көтöрўп kojўңар!»
Тор аіғырды токудў,
андан келїп Ak Caikал
темір таман ўзöңгў
теп чурап міндї деіт,
карағаі наіза колғ'алды,
кырк кулач чачын астына
бокчодоі кылып бöктöрдў,
кырк кулач чачын артына
бокчодоі кылып бöктöрдў,
jағындағы самаі чач
екі jеңгä салды деіт,
белінä jеңдäрїн
бек кыстарып алды деіт,
аі тїгändäі балкаітып,
кўн тїгändäі jарkаітып,
Caikал чығып келдї деіт,
дöңгö чығып карады,
кўнў мурдў тїгändä,
аічығы алтын тў келдї,
алты сан кара кол келдї,
бу колдон коркўп Ak Caikал

кача-туҕан болдў деіт,
Ер чечän мыны аілты деіт:
«Атыңнын башын буратыр Саікал!
«менің тегім сураітыр Саікал!
«менің тегімді сурасаң,
«Нур Коңодўн баласымын,
«елімдің бір ер өлтўрўп,
«өс елімдän качкамын,
«Јолоі нөкөргө кіргämің.
«Јолоіҕо кірің келгändä,
«ат баҕычы мыракыр кылды,
«атты јакшы бакkан соң,
«топ башчы кылып коідў,
«топтў јакшы бакkан соң,
«мың башы кылып коідў,
«мың башыны бакkан соң,
«екі каіш бір тіскін
«ендї колҕо бердїä.
«Јолоі төрöм јок болдў,
«өлö-туҕан бістің јан,
«өксөбөсўн сістің јан,
«кетä-туҕан бістің јан,
«кеjäбäсін сістің јан,
«өнөрўмдў көрўп тўр!»
Ер Чечän мыны аітып,
калмактардын колўна
чабылап кірің келдїдä,
алда деп капырды качырды,
бір арāп колҕо кірдї,
тў тўбўнö чыkkалы
каіта тартып чыкты'lä.
Кыскалактаі кыландап,
Саікал колҕо кірдї деіт,
тў тўбўнö чыkkалы

kaiта тартып кеlдїlä,
Саiкал-мїнäн Ер Чечäн
дöңдö турўп кеңäштї,
Чечäнгä Саiкал аiтты деiт:
«Урушалы Ер Чечäн!
«соҕўшалы Ер Чечäн!
«екi четїнäн кiрälї!
«öкō качкан кiшi бололў!»
Саiкал-мїнäн Ер Чечäн,
екi четїнäн уруштў,
калмакты качырып бердї,
кöп калмакты кырҕанда,
Саiкал чölгö кашты деiт,
Чечäн тōҕа кашты деiт,
Тōҕа чыҕып барҕанда,
капырды каiта качырды,
сансып jаткан капырды,
ўiтўгўндöi jапырды.
Чölдöн кеlїп Ак Саiкал
капырды каiта качырды,
урушўп турҕан Саiкалдын
ўстўндö чаң тōдаi болдў,
Саiкал мiнгäн тор аiҕыр
баҕалчаҕын маjышып
баспаi jўргöн екäн деiт,
сōҕанчаҕым каjышып
баспаi турҕан екäн деiт,
Чечäн Саiкал ўстўнö,
колдў аiдап барды деiт,
Чечäн колдў качырып,
Ак Саiкалҕа чакырды:
«Канышым Саiкал не болдў,
«калмакты каiта качырчы!»
Анда аiтты Ак Саiкал:

«Оібоі Чечän нары тарт,
«Jаңгыс jолӯм бар едї,
«бӧдä ӧлӯп калармын,
«мен кара бет беібакмын,
«алтын сӧгӯм бар едї,
«бу калмактан ӧлӧрмӯн,
«бір кескїлäп кеткäн соң,
«сӧгӯмдӯ чоӈӯлтӯп ала кӧр,
«улу jолдӯн ӱстӯнӧ,
«алып барып кömö сал!
«jол кӧрбӧгӧн jаманӈа
«jол кӧрсӧтӯп jатарӈа,
«jолмäн ӧткӧн jолӧчы
«бата кылып ӧтӧргӧ.
«Ер Чечäнїм мындан кет!
«мында ӧлӯп каларсын».
Ер Чечän турӯп мыны аітkан:
«Сен jаныңдан Ak Саікал,
«менїн jаным артыкпы?
«сенї ӧлтӯргӧн капырдан
«мендä ӧlсӧм болбоібӯ?»
Колӈо кірїп Ер Чечän
сансып jаткан капырды
камышталі беттäр jапырды,
Саікал мінгän тор аіӈыр
баспаі турса Ер Чечän,
кыл jеränїн бердїдä,
Кыл jеräн бу Саікалды
кӧтӧр'албаі jыӈылды,
андан тӯшӯп Ak Саікал
тор'аіӈырӈа міндїдä,
колӯн кӧтӧрӯп Саікал,
камчы-мїнäн салды деіт.
Тор'аіӈыр башын булӈады:

«Баҕалчаҕын бір тутам,
«баітал мал калҕан тор аіҕыр
«jўрбöі турўп не кылдың?»
Тор'аіҕыр тіl баіда болдў:
«Урҕачылык кылдың сен,
«Jолоі мындан кеткäлї,
«керт етїп чöптў ўспöдўм,
«кылт етїп судў jутпадым,
«етім калды кök jашык,
«каным калды бір кашык,
«екі тöдаі бір адам,
«учкашып алыпсын».
Саіkал екі jаҕын карады,
бojўнда бала екäнїн
көрўп алды Ак Саіkал:
Чўлдап келїп көп калмак
Саіkалды камап турдў деіт,
Саіkал аітты Чечäнгä:
«Jўрö берчї сен Чечän!
«бöдöн öлўп каласын,
«асылым болсо көроін!
«ajалым jессä öлöін!»
Ер Чечän турўп мыны аітат:
«Jолоі тірў jаткан соң,
«мендä тірў кеткän соң,
«öлтўрсўн капыр көрöін?
«аман болҕўн канышым!
«есän болҕўн Ак Саїkал!»
Чечän jўрö бердї деіт,
Саіkал мінгän тор'аіҕыр
баспаі тура кылды деіт,
тор аіҕырдаҕы Ak Саіkал
сусап öлгўдöі болдў деіт:
«Бу jергä турўп öлгўнчö,

«апäкäм Ак Каныш
«кашына барып ölöін!»
Ак Саікал каітып бастырды,
суҕа кірӣп кеlдӣдä,
калмак качырды Саікалды,
Саікал мундаі карап алдыда,
ӱрккӧн коідоі іркіläп,
тӧшкӧ чыҕа кашты бу калмак,
тор'аіҕырды суҕарды,
бу калмактын ічӣнäн
чӧчӧктӧі кара кӧсӱ̆ бар,
казан бактаі кара бӧрӱ̆гӱ̆ бар,
бір батыр јӱ̆гӱ̆рӱ̆п кеlді,
аттан тартты Саікалды,
дамбалын талҕа іlдӣ деіт,
јаідак аттаі міндӣ деіт,
кӧс тӣмäгäн Саікалҕа
кӧтӱ̆ тӣгäн калмак калбады.
Ак Саікалдын моінӱнан
ӧс чачы-мӣнäн баілады,
атка сӱ̆рӧтӱ̆п аідады,
Јолоідӱн еlӣн чапты деіт,
Карачанын ӱ̆јӱ̆нӧ
Саікалды аідап кеттӣ деіт,
Емдӣ кан болҕон Карача
Кан Јолоідӱн Ак Каныш
коі кӧтӱ̆нӧ салды деіт,
Саікалды чечӣп коідӱ деіт,
Ак Канышка коштӱ деіт.
Саікал јыл аіланып кеттӣ,
Саікал бојӱндаҕы баласы
тӯа-туҕан ајына јеттӣ,
«бӧрым, менӣн бӧрым!» деп,
Саікал чыҥырып јатты,

Саікалдын бӧрын Ак Каныш
ушалаін десä болбодў.
Ертäгїдä Ак Саікал
jўрöін десä бас'албады,
анда аітты Ак Саікал:
«Е еңäкäм Ак Каныш,
«коі астына барсаңчы!
«карышкыр басып калбасын!
«кара кан тутўп jатпасын!
«карышкыр басын алҕалса,
«кара кан тутўлўп jасса,
«бўрӧ көрўп аітып берсä,
«тajак кетпäс далыдан,
«камчы кетпäс мojўндан,
«андан өлўп боломўн,
«ертäгї jеткäн Jолоідон
«бojўма біттїрїп калыптыр,
«ajы кўнў jетїпмїн».
Ак Каныш коідўн астына jўгўрдў,
Саікал jата калып ыjылды,
тіптä бала тўшпödў,
тура калып ыjылды,
тіптä бала тўшпödў,
еңгäчäі боілў кең арык
аттап өтўп кетäдї,
баласынын башы
борт етїп чыҕа тўштў,
катў чыркап кеттї деіт,
малт етїп тўшўп калды,
Саікал ырҕып кеттї деіт,
дамбалы-мїнäн белїн бекäн бўды,
каіта jўгўрўп келдї,
мында jаткан баланы,
өltўрўп салаін! дедї,

kіндігїнäн kармады,
бір бутў-мїнäн кӧдӧнӱ̆н басты,
бір бутў-мїнäн кӧчӱ̆гӱ̆н басты,
кіндіктї тартып алды деіт,
кіндіктін тӱ̆бӱ̆ ӱ̆зӱ̆lӱ̆п кеттї.
«Мындан тӯҕан балаҕа,
«аjал салбаіт екäн», деіт,
«кӧlгӧ салып jібäрäін!»
Етäгїнä чулҕап алды,
кӧlдӱ̆ кӧстӧі ала jӱ̆гӱ̆рдӱ̆.
Ертäн кеткäн Ak Каныш,
kоідў kаірып алыпты,
Ak Каныш тӯрасына кеlä jатыр,
Ak Каныш кеlїп аітты деіт:
«Бір kурсаkkа бір jатkан, Саіkал,
«бір емшäктї бір емгäн, Саіkал,
«kолўңдаҕы балаңды, Саіkал,
«еркäк болсо бір кӧрсӧт, Саіkал».
Анда аітады Саіkал:
«Jаңы тӯҕан баланы,
«кӧрбӧlӱ̆ дä кӱ̆ібӧlӱ̆!
«кер асабын тартпаілы!»
Бутўнан баланы kарбады,
булҕалап кӧlгӧ салды деіт,
Jӱ̆гӱ̆рӱ̆п кеlдї Ak Каныш,
кӧlдӱ̆н тӱ̆бӱ̆нӧ кірдї,
баланы kучаkтап алып,
кӧlдӧн чыkты Ak Каныш.
Баланын ічї кӧ̄п kалҕан екäн,
баланын башын ылдыі kылды,
kолтуҕўна kол салды,
аkрын былkылдап kаkты,
барылдап бала ӣлады.
Анда аітты Ak Каныш:

«Арам сӱтӱ̆ ајаба Саікал!
«бір емісіп бергїн Ак Саікал!»
Саікал турӱп аітты деіт:
«Еміспäімїн баланы,
«бір ölмöктöн мың ölсӱ̆ң!»
Барылдап бала чыдабаіт,
Ак Каныш коіҕо јӱгӱрдӱ̆,
сӱттӱ̆ коідӱ кармады,
коідӱ баса калды деіт,
тöрт ајаҕын бöктöдӱ̆,
тосураіҕан емчäгїн,
баланын ōсына салды?
Бала коідӱ сордӱ деіт,
коі сӱтӱ̆нö тоібодӱ,
бакырҕанын коібодӱ,
ошо кӱндöн ошо кӱн
тӯбаі јӱргöн Ак Каныш
кудаіҕа јалына бердї:
«Аіналаін Ер Кудаі!
«тіläгїмдї бер Кудаі!
«алтмыш тамыр ісäң не еттї,
«емчäгїмä сӱт бӱссöң не еттї».
Тіläгäн Ак Каныштын
бӱткöн бојӱ дӱркӱрöіт,
емчäктäн сӱтӱ̆ діркіräіт,
баланын ōсына емчäк салды,
бала токӱлдата сордӱ деіт,
Ак Каныштын кöкрöгӱн,
кӯшура сорӱп коідӱ деіт:
Андан кеlїп Ак Каныш,
Саікалды кöстöі јӱгӱрдӱ̆:
«Мен Кудаідан тіläдїм,
«емчäгїмä сӱт толдӱ,
«балам чала тојут болдӱ,

«арам сӱтӱң аjаба,
«баламды емісіп берчі!»
Анда аітты Ак Саікал:
«аіссам тілді албадың,
«алып келчі балаңды!»
Алып келді Ак Каныш,
Саікалдын колӱна берді,
емчägін берді Ак Саікал,
бала емчäктї сордӱ,
көкрögӱн кӯшура сордӱ.
«Е ецäкä кан чычкыр!
«емгäнї не катӯ болдӱ,
«көкрögӱмнӱ кӯшурдӱ,
«көнӱм кылыңкылап кеттї,
«кан чычкырды тар'саңчы!»
Андан келіп Ак Каныш
баланы тартып алды,
коідон коідӱ аралап,
коідон семіс салалап,
беш алты коідӱ кармады,
коідӱ сојӱп алдыда,
етін бішірін алды,
Саікалды көстöі алып келді.
«Ак Саікал jеп коі! деді.
Саікал беш алты коідӱ
өсына салып чаінады.
Өкө ертäн турдӱ деіт,
өкө коідӱ көстöі jӱгӱрдӱ,
коідӱн jӱнӱн сірып алды деіт,
баланы jӱн-мінäн ородӱ,
кумдан кундак кылды деіт,
кумңа баланы бöлöдӱ,
кунан коідӱн куіруңӱн
кесіп алды Ак Каныш,

чічмәдән тура соідў куіруктў,
отко таптады куіруктў,
баланын өсына емісіп бердї,
Коідў аідап jўрдўлөр.
Кечкä ўігө каітты деіт,
таң аткыча ўідө jатты.
Таң аткан соң коідў jаіды,
тўндө баланы асрады,
Бір кўн ўjўнө каісса,
Ак Каныш баланы караса,
бу бала кундағынан
сўрулўп чыҕып калҕан екән,
топроктў башына чачкан екән,
балтылдап оіноп jатkан екән.
Ак Каныш ала коідў,
коінўна сала коідў,
емчäкті емісä коідў,
Саікалҕа берä коідў,
Саікал баланы ала коідў,
емчäктї өсына сала коідў.
Коідон семіс коі соідў,
бір дөбөдөі ет кылды,
jалбыраktан табак кылды,
еттї jалбыракka jасады.
Андан турўп Ак Саікал,
баланы кучактап алды,
еткä jакшы тоіҕон соң,
Ак Канышка аітты деіт:
«Е апäкä Ак Каныш,
«баланын атын коісоңчў,
«атын аттап jўрөлў,
«jө колўнда jўрөбўс,
«алдағандаі болобўс,
«баланын атын коісоңўс!»

Анда аітты Ақ Каныш:
«Тұған кіші сен болсоң,
«тутұлған кіші мен едім,
«көргөн кіші сен болсоң,
«көтұргөн кіші мен едім,
«ақылың артық сен едің,
«баланын атын өсұң қоі Саікал!»
Анда аітты Ақ Саікал:
«Тұндө јатып тұш көрсөм,
«тұшұмө ајал берұптір,
«јорткондо јолұ јол болған,
«јолдөчы Кыдыр мол болған,
«қоңо бырым оңдоған,
«қоңо сені оңдоған,
«јаны болоттоі берк болсұн!
«батыр Болот ер болсұн!
«Болотұмнұн ұстұнөн
«кұ құркулдап учпасын!
«кас қаркылдап учпасын!
«батыр Болот ер болсұн!
«бістän қоіған ат емäс,
«Кудаідан қоіған ат болсұн!»
Қа-қа деп кұлұп қоідұ,
Ақ Саікал мындаі басты:
«Келä қоічұ!» деді «Болот јан!
«аінägім-аі Болот Јан!»
Ақ Каныш тігіндäі басты:
«Келä қоічұ! деді, Болот Јан!
«қарägім-аі Болот Јан!»
Қоі екі сап болұп јаілып кетті,
Саікал қоідұ көстöп јұгұрдұ,
Ақ Каныш қоідұ көстöп јұгұрдұ,
јаш бала олтурұп калды,
Ақ Саікал бölödұ деп,

Ak Каныш jўгўрўп кеттї,
Ak Каныш бөлөдў деп,
Caiкал jўгўрўп кеттї,
бала талада олтурўп калды.
Екі енäсїнä баланын көсў
ўрөнўп калҕан екäн,
бала тура калды деіт,
ўстў-мїнäн jыҕылды,
даҕы бала турдў деіт,
чалкасынан кеттї деіт.
Андан турдў Болот Jан,
басып кеттї Болот Jан,
el көсўнө көрўнбöіт,
Карачаның төдаі ak ўігө,
jетїп келдї бу бала,
ешігїн тajанып алып
ўігө кірдї бу бала,
оттўн башына jеткäндä,
оттўн јанында олтурҕан,
Карачаның інїнä
тajаныш алды бу бала,
Карача аны чыдабаі,
Jакы деп jыҕылыш кеттї,
Кардыҕач тура калды,
баланы ала коідў,
коінўна сала коідў:
«Jердäн Jелмоҕус чыктыбы?»
Каілап Карача турдў.
Анда аітты Кардыҕач:
«Көтўбўстöн бербäсä, төрöм,
«көктöн тўшўп келдї аі, төрöм,
«бу баланы көрсöҥўс, төрöм!
Карача баланы чакырды:
«Аіналаін карäгїм,

«атасына кеläбідäм,
«кеlä kоічў kарäгім».
Карачанын јӱрӧгӱ̆нӧ
муштў-мїнäн ныӈырды,
јӱрӧгӱ̆ маі тарылып кеттї,
кӧ̄нӱ̆ kаітарылып кеттї.
Андан чаkырды Кардыӈач:
«Аіналаін аінäгїм,
«енäсїнä кеläбідäм,
«кеlä kоічў аінäгїм».
Кардыӈаштын јӱрӧгӱ̆нӧ
муштў-мїнäн ныӈырды,
kан јӱрӧгӱ̆ kалk еттї,
бӱткӧн бојў јеlт еттї,
Кара беттäн јӱгӱрӱ̆п,
мундаі басты бу бала.
Саіkал kоідон kаітkанда,
баіkуш баланы таппады,
Карачанын ӱ̆јӱ̆нӧ
кірїп олтурдў Аk Саіkал,
kазанды тӱшӱрӱ̆п турӈан екäн,
мундаі баскан бу бала,
Саіkалдын їнїн тајанды.
Аk Саіkал біlїнбäі турўп
чыkанаk басып kоідў,
бала чалkасынан кеттї,
отkо башы јеттї деіт,
Кардыӈач ачӯланып,
керäгäдä іlгäн kамчыны
сурўп алды Кардыӈач,
Саіkалды кеірїп салды,
Саіkалдын булаіӈан аk етї,
јік јігїнäн бӧlӱ̆ндӱ̆,
kојондоі kолў сӧгӱ̆lдӱ̆,

jердä jатkан Саіkалды,
kоромнун ічїнä сӱрӧдӱ̆,
jергä тӧрт kасыk kакты,
Саіkалды кеірїп салды,
ӱстӱ̆нӧ kоі аідады,
дамбалын талҕа ілдї,
Саіkалды jаідаk аттаі міндї,
kамчылады Саіkалды,
кӱн батып кеч кіргäндä,
jеlдäттäр kаітып кеткäндä,
Аk Каныш бу Саіkалды,
чечїп алды kасыkтан,
Саіkал jердäн тур'албаі,
Саіkал олтурӱп kалды,
ертäн таң атkан соң,
Аk Каныш kоідӱ аідады,
kоідӱн кӧтӱ̆нӧн jӱргӧн
Аk Каныш їлады:
«Оібоі болот kарäгїм,
«kандаі сендäн аірылдым,
«кӧсӱмдїн сен kарасы,
«тішімдїн сен сарасы,
«аты jаkшы аі jарkын ботом,
«кӧсӱ̆ jаkшы кӱlӱстӧн ботом,
«kандаі сендäн аірылдым».
Jердä jатkан Аk Саіkал,
jашын тӧгӱ̆п їлады:
«Тулkу бојӱм тунуҕӱм,
«Болот kазылаk kулунӱм,
«тар kурсаҕым кеңїткäн,
«таш емчäгїм бошотkон,
«он аі кӧтӧргӧн омуртkа
«сыстатkан Болот kулунӱм,
«е еңäкä Аk Каныш,

«аіссам тіlдї албаісын,
«kоі дегӓн тіlгӓ болбоісӯн,
«Болот ботом асылым
«kандаі сендӓн аірылдым».
Саіkал ӣлап јатkанда,
Болоттӯн ӯ́нӯ́ аk ӯ́ідӧ,
быркырап ӣлап јатkан,
Саіkал аны уkkанда,
олтӯра kалып kан сӣді,
Саіkал башын кӧтӧрдӯ́,
Болоттӯн ӯ́нӯ́н тыңдады.
Карачадын ӯ́јӯ́нӧн,
чыҕып кеlдї Болот Јан,
јӯ́гӯ́рӯ́п кеlӓ јатты,
Саіkал ордӯнан турӯп,
јер kучаkтаі јыҕылды.
Каітып кеlїп Аk Каныш,
Саіkалдын kашына кеlдї,
тӧгӧрӧтӧ kараса,
kылчајып Болоттӯ кӧрдӯ́ деіт,
Јӯ́гӯ́рӯ́п кеlдї Аk Каныш,
Болоттӯ ала kоіды,
kоінӯна сала kоіды.
Анда аітты Аk Саіkал:
«Болоттӯ мā берӓ тур!
«емчӓгїм ӣп кетӓдї,
«емісїп берӓін!»
Аk Каныш тура kалды,
Болоттӯ Аk Саіkал алды,
емчӓктї ōсына салды,
емчӓгїнӓн емістї,
Аk Каныш баланы алды:
«Е Аk Саіkал еңӓкӓм,
«Болот біскӓ мал болбоіт,

«асрап jўрсөк ол болбоіт,
«Болотту ала качалы!»
Ак Каныш коідў сајыптыр,
еттї бөлөк кылыптыр,
маіды бөлөк кылыптыр,
очоктў касып кojўптўр,
отўндў алып кojўптўр,
Саікал казан асты деіт,
оттў jаңып коідў деіт,
кўрдак емдї кўрдў деіт,
чаначына салдыда,
еттї салып алды да,
Саікал-мїнän Ак Каныш
кол кармашып тоідўда,
Саікал коіңо jўгўрдў,
ак сар башын бір коідў,
jетäлäп алып келдї,
Ак Капыштын аркасына
чанач таңды Ак Саікал,
Ак Каныштын бөрына
Болоттў таңды Ак Саікал,
Ак Каныштын колўна
ўлкөн коідў карматты,
Саікал Ак Канышты узатты.
Анда аітты Ак Саікал:
«Е апäкäм Ak Каныш!
«кўндўс баспа тўндö бас!
«ўч аі тўндö басып кет!
«ўч аі öтўп кеткändä,
«ўч кўн кўндўс басып кет!
«коңолор конңон саја бар,
«мечін тўнögön мечіт бар,
«ол сајада конўп ал!
«ол мечіткä тўнöп ал!

«ӱч кӱн јатып уктап ал!
«кеl ордӱңдан турӱп ал!
«бетї колӱң јӱп ал!
«белдї кылдаі бӱп ал!
«андаі кудаі дегäісїң!
«андан баса бергäісїң!
«аідын тӱбӱ алты бурч,
«алты аілана басып кет,
«јердїн тӱбӱ јетї бурч,
«јеттї аілана басып кет,
«јермїнän судӱн јelпініш,
«јelпінішкä барҕанда,
«Кӧчпӧс Баі бар дегän,
«кечäгї Јолоі барында
«карҕанын канаты кат келгän,
«каттан тілї бул екän,
«Кӧчпӧс баідын тоҕус улӱ бар,
«Ең ак сакалы Тӧлӧк деіт,
«Тӧлӧктӧн кічӱ Алікä,
«Алікädän кічӱ Јalікä,
«Јalікädän кічӱ Јам Пос,
«Јам Постон кічӱ Тым Пос,
«Тым Постон кічӱ Бастал,
«Басталдан кічӱ Актал,
«Актадан кічӱ Шајыр,
«Шајырдан кічӱ Бајыр.
«Кӧчпӧс Баіҕа сен барсаң,
«Јакшылыкка кысыҕып,
«сенї бӱрӧ алып коісо,
«ергä кӧсӱң тоіҕондо,
«јердä јес оімок јасса албаңыс!
«Саікалдын кӧнӱн салбаңыс!
«кӱндӱ ӧсӱң біläсїң,
«кӱндӱ мендä біläмїн,

«бістін балабыс Болот Јан,
«он ўчкө чыңып келгічä,
«кўндў мыктап езäптä,
«он ўчкө чыңып болңон соң,
«Болот атка мінгän соң,
«ошо јердän öсўң кач,
«кўндўс качпа тўндö кач!
«öсўң көргön јол-мінän,
«өзön булак су-мінän!
«аман болңўн апäкä!»
Анда аітты Ак Каныш:
«Е еңäкäм Ак Саікал,
«јаңгыс каіда бараін!
«каракчы алып кетпäібі?
«карышкыр басып јебäібі?
«öр јергä келгändä,
«белімдän бек карматып алаін,
«ылдыі јерläр келгändä,
«інімдän бек тајантып алаін,
«јўрölбöі бала турңанда,
«так көтöрўп алаін!
«јўрölбöі бала јатканда,
«ічімä бычак катаін!
«кучакташып јатаін!»

Ак Каныш Алда Кудаі деп,
бу Болоттў көтöрўп,
коідў јетäläп јўрö берді,
кўндўс баспаі тўндö басты,
ўч аіда тўндö басты,
ўч кўнў кўндўс басты,
ўч кўнў öтўп кеткändä,
коңо конңон сајаңа,

сајалап јатты Ак Каныш,
мечіттä тўнöп јатты,
ўч кўнў јатып уктады,
ўч кўнў öтўп кеткäндä,
ордўнан тура калды,
коідў бір колдо кармады,
бöрыны Болоттў кучактап турдў,
коідў јыҕып салды деіт,
бутўн бўп алды деіт,
Коідў јатып сојўп алды,
етінä тојўп алды,
калҕанды салды чаначка,
чанашты көтöрўп алды,
Болоттў бöрына таңды,
Алда Кудаі-тāла деп,
аітып кojўп баса бердї,
аідын тўбў алты бурч,
алт' аілана јўгўрдў,
јердін тўбў јеті бурч,
јеті аілана јўгўрдў,
јер-мінäн судўн јелпініш,
јелпінішкä келдї Ак Каныш,
олтўра калды Ак Каныш,
чанашты алды аркасынан,
чаначка колўн салды деіт,
бір тілім маі калҕан екäн,
бір тілім ет калҕан екäн,
еттї алып öсына салды,
маіды алып балаҕа бердї,
јатып уктап калды деіт,
таң атты ордўнан турдў,
екі јаҕын карады,
јоҕорў јаҕын караса,
канаттў кара бедä ат мінгäн,

kызыл чīkыл јаш јігіт
kарчаҕасын алып кеlдї,
kаcka kачырып шіlтäдї,
kарчыҕа kасты ал'албаі,
Аk Каныштын kашына kондў.
Чāп кеlдї бу јігіт,
Аk Каныштыkарады.
«Сен kаідан кеlдїң?» дедї.
Башын īкäдї Аk Каныш,
кöсў̆н kысты Аk Каныш,
аітӯҕа тіlї кеlбäдї.
Јоҕору јаҕын kараса,
алтымыш јеlä бар екäн,
сан бе баідап јатkан екäн,
атын аілантып kојўп,
балдар јарышып кеlдї.
Кызыл чīkыл јаш јігіт,
Тölök дегäн öсў̆ екäн.
«Е балдар-аі дептї деіт,
«шумдуkтӯ немä јатыр,
«омуртkасын арҕајып јатыр,
«kабырҕасын kарҕајып јатыр,
«kуба јў̆lў̆н јаш кеlїн јатыр,
«балтыр етї батäläк,
«бала јетї кетäläк,
«бала мында јатыры!»
Аттан тў̆штў̆ бу јігіт,
Болоттў öңöртö бердї,
Аk Каныштыak кīскä салды,
таk кöтöрў̆п алды деіт,
јылkынын јанына алып кеlдї.
Аk чатырнын ōсына
Аk Каныштыолтурҕўстў,
бір кесä kымыс бердї,

Ак Каныш іч'албаі коідў,
баласы тамак ічärб'екän деп,
көнөк-мінän сўт алып келді,
Болот jутўп jібärді,
Болот, Болот көп ічіп,
сан бенің сўтўнö тоідў,
каітып келді бу балдар,
Ак Каныштын кашына,
Ак Каныш кымыс ічіп,
jергä jыңылып калңан,
Төлөк башын көтөрдў,
кучактап алып туру:
«Е Алікä атка мін!
«Кочпöс Баіңа кабар бер!»
Алікä атка мінді деіт,
Кочпöс баіңа келді деіт:
«Е Кочөкö, Кочөкö,
«көп jылкыңның кашында,
«омуртқасын оркojўп,
«кабырңасы каркajып,
«куа jўлўн jаш келіп
«келіп баіда болдў деіт,
«батыр етті батäläк,
«бала jетті кетäläк,
«бір болун бар екän,
«бір баідаңыс тісін деіт,
«бір jакшылык кылсын деіт!»
Кочпöс Баі турўп келді,
Кўітў кўндў чакырды,
бедäн сўтўн бішіртті,
тojўр торсукка куідурдў,
атты бері тарттырды,
Кочпöс баі атка мінді,
Ак Каныштын кашына келді,

Көчпөс Баі аттан тұштұ̆,
сұ̆ттұ̆ көнөккө куідұ̆,
көнөккө бақта салды деіт,
бақтаны сұ̆ткө малып алды деіт,
Ақ Каныштын ӧсына,
бу бақтаны салды деіт,
Ақ Каныш есінә келдї.
Болоттұ̆ өңөрдұ̆ Көчпөс Баі,
Ақ Каныш атқа мінгістї,
ұ̆jұ̆нө алып jұ̆рдұ̆ деіт.
Ешігінін астына,
келіп Көчпөс Баі аітты:
«Е баібічә, баібічә,
«Кудаі бала бердї коі,
«бір ешіккә чыксаңчы».
Анда аітты баібічә:
«Ердїмдә сӧлұ̆м бар едї,
«таңдаіда мӧрұ̆м бар едї,
«карҕа каным каітпаҕан,
«карҕышып катұ̄ кіші елäм,
«көсұ̆м тіп калабы?»
Баібічә ешіккә чыҕып келдї,
Болоттұ̆ кучақтап алды,
Баібічә төргө алдыда,
төшөккө алып jатты да,
бу баланын ыссыҕы,
баібічәнін бӧрына өттұ̆,
баібічәнін емчәгї,
сұ̆ткө толұ̆п ін кеттї,
баланын ӧсына салды,
бала тоідұ̆ емчәктін сұ̆тұ̆нө.
Ақ Каныштьі аттан тұшұ̆рдұ̆,
көкрөгұ̆н аска бӧлӧдұ̆,
көчұ̆гұ̆н кішкә jӧлӧдұ̆,

Ертäгї кӱп таң атты,
Ак Каныш ешіккä чыҕып кеттї.
Анда аітты Кӧчпӧс Баі:
«Баібічäң башыңды кӧтӧр!
«кечä колӯңдаҕы баланы
«бері jakka чыҕар деіт,
«біс баланы көрӧлӯ,
«jакшы бала екäнбї?»
Бајына аітты баібічä:
«Бу бір jакшы бала екäн,
«емчäгім їп кеттї деіт,
«бу баланы ӧсӯм тӯп алаін!»
Анда jаткан баібічäнїн,
курсаҕы емдї бӧс екäн,
башын кӧтӧрӯп олтӯрдӯ:
«О Кӧчпӧс Баі не болдӯ,
«оінобоім десäм болбоісӯн,
«оібојӯма коібоісӯн,
«картаіҕанда кемпір тӯдӯ дегäндä,
«кантїп караін елдїн бетїн?
«кантїп көрӧін балдардын jӯсӯн?
«алтындан бакан коісоңор,
«ачы толҕӧ кірдї деіт,
«кӯмӯштӧн бакан коісоңор!
«кӯштӯ толҕӧ кірдї деіт,
«келіндärдї чакыр деіт!»
Келіндäргä бір jасӧл:
«Бат келä коі! дедї деіт,
«енäңär тӯҕалы jатыр».
Келіндäр келдї ӱјӯнӧ,
баі бічä чын-мїнäн толҕоттӯ.
Толҕотӯп аітты баібічä:
«Е келіндäр елімдä
«кара бакчы бар едї,

«кара баскан катындын,
«ōлījасы бар едї,
«аны чакырып кеlїңäр!»
Кара бакчы кеlдї jӱ́гӱ́рӱ́п,
баібічäнїн маңдаjында олтӱрдӱ,
бакчы jінїн чакырды:
«Тінтӱ́чї кара падышам,
«абадан тінтїп карачы,
«кырк кабырҕа саначы
«jатышына баібічä
«jармаша біткäн jанб'екäн?
«кудāі тāла баібічä
«ічїнä бергäн малб'екäн?
«о баібічä оңбосӱн!
«jатышыңа баібічä
«jармаша біткäн jан емäс,
«кудаі бергäн мал емäс,
«алыстан кеlгäн албы деімїн,
«рактан кеlгäн jанбы деімїн,
«īläчäк-мїнäн бōрыңа,
«тартып тартып алыпсын,
«кыjаматка барҕанда,
«кӧрӱ́ңӧ кантїп батасын?»
Анда аітты баібічä:
«Кара бакчы jуртӱна
«рысы бӱ́ткӧн екäсїн,
«таса jінїң бар екäн,
«бакысын сен біläсїн,
«бакчыҕа чапан jабыңар!
«бакчыны атка міңҕізäр!»
Бакчыҕа чапан кīгістї,
бакчыны атка мінгїстї,
бакчы кеттї jаjына,
баібічä толҕотӱп jатыры,

Ак Каныш келді қашына:
«Баібічә бат бол!» деді.
Баланы чештї баібічә,
бала тўшө калды деіт,
етәгін ашты Ак Каныш,
сўрўп алды Болоттў,
Көчпөс Баіға jўгўрдў:
«Көчпөс Баі сўjўнчў,
«еркәк тўдў баібічә!»
Көчпөс Баі jурттў jідї,
казанчә кабар салды,
Казанчы малды кырды,
jуртўна тоі таркатты,
Ак Каныштын колўнан
jаңы тўған баланы
карман алды Көчпөс Баі,
баланы ерчітїп алды:
«Jуртум атты коjўп бер!»
««Өсўңўс атын коjўңўс!»»
«Өсўм атын мен коісом,
«ojўмдў бердім Ак Канышка,
«баланын атын ол коісўн!»
Анда келїп Ак Каныш,
Болот деп атын коідў деіт.
Болотўм екі jаш болдў,
jылкычыға баш болдў,
кўндў jылкыға jўрдў,
он екі jыл мында болдў,
Болот бір сеңірдәі ер болдў,
Ак Каныш Болоттўн чакырды:
«Бала коінўма jат! деді,
«бір сөс аітаін сә!» деді.
Андан келїп бу Болот,
анын коінўна jатты:

«Балам елїбїс бу емäс,
«елїбїс бар Болотўм,
«енäбїс бар Болотўм,
«атабыс бар Болотўм,
«Он сан Ноҕоі елїбїс,
«коі каітарып коібоҕон,
«коі етїнä тоібоҕон,
«Јолоі сорҕок атаң бар,
«кўлсö кўрöктöі тішїн кашкаіткан,
«кўімöнсö јыпар јыттанҕан,
«Ак Саікал деґäн енäң бар.
«Баштаҕы аідын башында,
«öткöн аідын öсўндö,
«јума кадыр тўнўндö,
«төрт ат алыш кел! дедї,
«ошо тўнў качалы!»
Болот јылкыҕа кеттї,
Болот он төрт јаш болдў,
Јылкычыҕа баш болдў.
Болҕоҕон тўнў келдї,
төрт ат алып келдї,
Ел уктаҕан тўнўндö,
Ак Каныш турдў орўндан,
төрт атты токўдў,
бір атка азык артты,
бір атка ок дары артты,
керäгäсїндä тоҕус мылтык,
ічїндäгї уруму мылтык,
öҕöрўп алды Болот,
Болот-мїнäн Ак Каныш,
екі атка мінїп алды,
екі атты коштоп алды,
тўндö качып кетїп калды.
Таң атты, кўн чыкты,

Кӧчпӧс Бмі башын кӧтӧрдӱ̆,
Тӧр јаҕын караса,
Ак Каныш јок болдӯ,
Баібічӓнӣн коінӯн караса,
Ер Болот јок болдӯ:
«Е баібічӓ, баібічӓ,
«Тӧрдӧ јаткан Каныш јок,
«коінӯңда јаткан Болот јок,
«сенӣн тіlӣң тӣдӣбӣ,
«мэнӣн тіlӣм тӣдӣбӣ».
Анда аітты баібічӓ:
«Каңкылдаба Кӧчпӧс Баі!
«кечӓ атка чапкан кулунӯм,
«ызыкка не атка чап кеlгӓндӣр,
«ашмачы кулуҕур адашып,
«сӱ̆т са̄мал бергӓндӣр,
«кара чыбар ак јолборс
«чакырып ӧттӱ̆ тосӯңар!
«карӓгӣм менӣн Болот јан,
«качып кеттӣ кошӯңар!
«кызыл чыбар ак јолборс
«кыікырып ӧттӱ̆ тосӯңар!
«карӓгӣм менӣн Болот јан,
«качып кеттӣ кошӯңар».
Тоҕус ӯлӯп Кӧчпӧс Баі,
чакырып алып аітты деіт:
«Е балдарым, балдарым,
«тӯбаҕандын тӱ̆бӱ̆чӣ,
«тӯбаҕандык кылды коі,
«мал малыңа асыр бол,
«тоҕус ӯлӯм уҕӯңар!
«тоҕус сан колдӯ куруңар!
«тоҕус ашӯ бар едӣ,
«тоҕус ашӯ тосӯңар!

«Ак Каныш кармасаңар,
«апäкäм деп аіссаңар!
«ал Болоттў көрсöңöр,
«Болот јан-аі десäңäр!
«алып мында келсäңäр!
«тўбўн јајын сураін!
«кім екäнін біläін!
«кіші кошўп беräін!»
Тоғус ўлў турады,
какырға кардаі курады,
тоғус ашўдў тостў,
ешäмäні табалбаі
асыктарын тўгötўп,
аттарын самсытып,
ўлдар каітты ўјўнö.
Кöчпöс баідын балдары
кіші ölгöндöі öкўрдў.
Кöчпöс Баідын ўјўнö
тоғус сан кол келдідä,
тоғус курчап турдўдä,
Кöчпöс Баідын ак ўјў
чылта бўтўп калыптыр,
Кöчпöс Баі турўп мыны аітты:
«Е балдарым, балдарым,
«Тоғус сан колдў токтотўп турўңар!
«Чоң сабада кымыс бар,
«тоғус сан колдў тоіғусўп алаін!»
Тоғус сан колдў токтоттў,
баібічä басып саба куідў,
Кöчпöс Баі ајакчы болдў,
тоғус сан колдў тоіғустў,
тоғус ўлын тоіғустў,
чоң сабаны сарктырды,
Кöчпöс Баі-мінäн баібічä

окӧ ӧсӯ тоідӯ-дä,
Кӧчпӧс Баі мыны аітты деіт:
«Е балдарым, балдарым,
«Аі коӆомнӯн баласы,
«Кӧчпӧс Баі еläм дедї,
«Кӯн Коӆомнӯн баласы,
«Кӧчпӧс Баі еläм дедї,
«малдын кутӯ боскосӯ,
«баштын кутӯ боскосӯ,
«алып берїп келїӊär!
«кудаіӆа кӧтӧрӯп алаін,
«Болоттоін ботомдӯ
«усатпаі тіläп алаін!»
Боскосӯн алып келдї,
кӧтӧрӯп која бердї:
«Болоттӯ кудаі бер! дедї,
«е балдарым, балдарым,
«Болотӯм каітып келгїчä,
«уіку бетїн көрбӧін!
«јантајып јергä јатпаін!
«бӯӆан белім чечпäін!
«Алда-кудаі Болоттӯ мā бер!»

Ак Каныш көргӧн јол-мїнäн,
качыш јӯрӯп кеттїдä,
ат ырӆаідаі болӆондо,
біт торӆоідоі болӆондо,
кара кыја тапты да,
капталда бастырды да,
кара ӯӊкӯргӧ келдї дä,
Болот атты карматты,
Ак Каныш тӯшӧ јӯӆӯрдӯ.
Ертäн келгäн Ак Каныш

кечкä jетä ӱн тартып,
Ілап олтӱрдӱ Ак Каныш.
Кечкä jӱк болҕондо,
Болот тӱшӧ jӱгӱрдӱ:
«Е енäкä ӱнӱң тарт!
«карап турҕан кара тӧ,
«елӣңб'едä енäкä,
«калың кара токojӱң,
«малыңб'едä енäкä,
«карарып турҕан кар'ӱңкӱр,
«ӱjӱңб'едä енäкä?»
Анда аітты Ак Каныш:
«Е баламаі Болотӱм,
«аттарың сӱдӱбы?»
««Судӱ»» дедї ер Болот.
«Алып кеl аттарыңды!»
Тӧрт атты алып келдї,
тӧрт атты сojӱп алды,
Ак Саікал баштаҕы кӱн
кар'ӱңкӱргӧ келгän екäн,
кар ӱңкӱрдӧ бу Ак Каныш
Саікалдын ісӣн көргӧн екäн,
ісӣн көрӱп ілаҕан екäн.
Тӧрт атты сojӱп алҕан соң,
касысына бӧлӧндӱ,
картасына jӧлӧндӱ,
тӱндӧ jатып уктады.
Ертäн Ак Каныш турдӱ,
Болот турӱп от jакты,
ертäн куіҕан октӱ,
кечкä jетä ок куідӱ.
Кечä мал болҕондо,
аілабатал урумӱ,
чанаштап дары куідӱ,

чарадаі ок куідў,
Болот турўп бу јакта,
еңкäјїп кїк карады,
бір буҕу турҕан астында,
урумунў сундўрдў,
јатып јатыр тарс коідў,
буҕу јатып јыҕылды,
Болот јўгўрўп барды,
бір колўнан бу Болот
буҕунў кармап алды,
буҕунў сојўп алды,
аттын етїнä кошўп,
тоідў Болот бу кечä.
Таңдар атып кўн чыкты,
Болот даҕы чыкты деіт,
тоҕус атты бу Болот,
тоҕус буҕу јыҕылды,
тоҕус буҕунў көтөрдў,
«тоҕус буҕунў соідў,
етїнä мыктап тоідў деіт,
Ертäң-мїнäн Болот јан
кїктї көстöі јўгўрсö,
көтўнөн келдї Ак Каныш:
«Е Болот јан, Болот јан,
«ошо тōнын ўстўндö,
«јеті текä јатыры,
јетї текäнїн ічїндä,
«ак текäнї атпа! дедї».
Ер Болот јўрўп кеттї,
кызыл курбу таш екäн,
кыркасы-мїнäн јўгўрдў,
атпа! деґäн текäнї,
атпаі кеттї Болот јан,
андан келїп Болот јан,

еңкäјїп карап алды,
јатkан екäн ak текä,
аны кöрӱ̆п Болот јан,
уруму-мїнäн сундурдӱ̆,
јатып алып тарс koідӱ̆,
ak текä kулап јатып kалды,
kызыkkанын kызыkты,
тō тӱ̆бӱ̆нö тӱ̆шӱ̆рдӱ̆,
текäнї kӯп kelä јасса,
сан јылkы јатыптыр,
сан јылkыны аралап,
ak текäнї kӯп kelдї,
кöткӱ̆ буттан kармады,
кöтöрӱ̆п урдӱ̆ текäнї,
kырk јылkычы чоҕӱ̆лдӱ̆,
етїн бölӱ̆п алды деіт,
Болотkо јаңгыс терä тїдї.
Ak текäнїн терäсїн,
Болот кöтöрӱ̆п алды,
тӯрасынан тор аіҕыр,
чыҕып kelдї јӱ̆гӱ̆рӱ̆п,
Болотkо моінӱ̆н арта салды,
текäнїн терäсї-мїнäн
Болот чапты аіҕырды,
аіҕырды чапса бу Болот,
kаітып kelїп јыттады.
Болот аіҕырҕа міндї,
чӱ̆дöп кеттї аіҕырды,
бу Болоттӱ̆н астына,
ӱ̆ч ат баіда болдӱ̆ деіт,
аттарды kӯалады,
турасынан чыkты Ak Саіkал:
«Тор'аіҕыр мінгäн тоkточӱ̆, Болот,
«енäкäң Ak Саіkалды јоkточӱ̆, Болот,

«kуттў болсўн аіҕырың, Болот,
«нары тартып берї бак, Болот,
«тамаҕыңдан балам-аі, Болот,
«такылдатып јыттаін, Болот,
«тӯҕан енäң мен едїм, Болот,
«тутўлҕан енäң Ак Каныш, Болот,
«кöргöн енäң мен едїм, Болот,
«кöтöргöн енäң Ак Каныш, Болот,
«Аңгычалдын kыс едїк, Болот,
«Кан Јолоідўн kатыны біс едік, Болот,
«kарындашы Кардыҕач, Болот,
«Кардыҕач доло јō чыkт'аі, Болот,
«kан атäкäң Кан Јолоі, Болот,
«ӯ арак берїп öлтӱрд'аі, Болот,
«kан атäкäң öлгöндö, Болот,
«Карача kапыр јō чыkт'аі, Болот,
«бістїн еlдї чаптырд'аі, Болот,
«Саіkал-мїнäн Ак Каныш, Болот,
«бістї kоі кöтӱнö салдырд'аі, Болот,
»кöрбöгöнӱ кöр болд'аі, Болот,
«јебäгäнї бок болд'аі, Болот,
«нары тартып берї тарт, Болот!
«енäкäңдäн муң кессїн, Болот,
«муңдӯ адам їласын, Болот,
«кöкӱрöктöн дерт кессїн, Болот,
«дерттӱ адам їласын, Болот,
«буҕунўн етї ток болд'аі, Болот,
«енäкäң мунтўп јӱрӱп јок болд'аі, Болот,
«аркардын етї ток болд'аі, Болот,
«енäкäң kоі kаітарып јок болд'аі, Болот,
«тіlдїн учў бес болд'аі, Болот,
«тіштїн учў кес болд'аі, Болот».
Анда аітты Болот јан:
«Кандаі kакылдаҕан кіші едїң?

«аідын тӱбӱ алты бурч,
«алт'аілана көтөргөн,
«Ак Каныштаі енäм бар,
«јердің тӱбӱ јеті бурч,
«јет'аілана көтөргөн,
«Ак Каныштаі енäм бар,
«kакылдаба нары тур!»
Болот сала бердї деіт.
Бїктäн көрдӱ Ак Каныш,
асты јаӈын kараса,
Болот келät булајып,
Тор'аіӈыр келät кылајып,
Болот келїп јеткändä,
тура калды Ak Каныш:
«Аіналаін Болот јан,
«астыңдаӈы тор'аіӈыр,
«јelмоӈустӱн аты едї,
«балакäттїн мал едї».
Анда аітты Болот јан:
«Мунуңдӱ kаідан біläін!
«мен бу кїккä чыkkамын,
«бајаӈы текä кес болдӱ,
«урумӱна сундурдӱм,
«јатып јатып тарс коідӱм,
«текäнїн колӱн сындырдым,
«јер чыбырӈа тӱшӱрдӱм,
«көткӱ буттан kармадым,
«текäнї сојӱп мен јассам,
«kырk јылkычы чоӈӱлдӱ,
«kырk јіліктän ет алды,
«јаңгыс терä тїдї дä,
«көтөрӱп келїп мен јассам,
«бу тор'аіӈыр кес болд'аі,
«аідасам тіптї кетпäд'аі,

«чапсам тіштї болбод'аі,
«тор'аіңырды міндім мен,
«ўч ат баіда болдў koi,
«тор'аіңыр аідап келдї koi,
«андан келä мен jассам,
«кызыл чаппан кіjіптір,
«кызыл чікыл jаш келін,
«бір ўнў көктö болўптўр,
«бір ўнў jердä болўптўр,
«Болот деп мол ілады,
«ботолоп турўп көп какшады,
«аны немäнї болўчў?»
Анда аітты Ак Каныш:
«Аіналаін Болот jан,
«тўңан енäң Ак Саікал,
«тутўлңан енäң мен едім,
«көргön енäң Ак Саікал,
«кötöргön беібак мен едім,
«емдї jатчы Болот jан!
«ертäн туруп jўрölў!
«Саікалды алып келіп,
«бір көрсötчў көсўмö!»
Кар'ўңкўргö келдїда,
jатып уктап калдыда,
таң атканда турдўда,
токўп аіңырды міндї,
енäкäсін Ак Каныш,
бір кўлўктў мінгїстї,
бір кўлўктў коштоттў,
Болот сала jўрö бердї.
Ертäн туруп Ак Саікал
коідў jајып чыкты деіт,
чыңырңан ўнў басылбаіт:
«Тўаіт! тўаіт! баі тöбöт!

«Болот јанымнан кеткäндä,
«іттäр јаман тӯҕанда,
«іт емчäгӣн емӣспäі,
«Болот емгäн ак емчäк,
«баі тöбöт саҕа емістӣм!
«Јаныма паіда болсӯн деп,
«бала окундӯм баі тöбöт,
«тӯаіт! тӯаіт! баі тöбöт,
«барсында öлӯ̆п барсаӊчы,
«коідӯ каірып салсаӊчы,
«кабактан кеӣп Болотӯм,
«кашкајып чыҕа тӯ̆шсöчӯ̆!
«дōлмасын какcачы!
«баіталмаштын кöп којӯ
«іркіӣп кеӣп јассачы!
«тӯаіт тӯаіт баі тöбöт!»
Болот еӊкäјӣп карады,
Болоттӯн егӣ емшӣдӣ,
Болоттӯн јаҕы јамшӣды,
öбöктöн ӣлап турдӯ,
камчысын бӯ̆ктöі кармады,
аттын башын бурдӯ деіт,
дōлмасын камчы-мӣнäн
даӊ атып урдӯ деіт,
коі іркіӣп јатты деіт.
Кабактан чыкты Ак Саікал,
атын бура тарткыча
Болоттӯ Саікал кучактап,
аттан тартып тӯ̆шӯ̆рдӯ̆,
кöрӯ̆шöргö дарман јок,
аітарына алы јок,
кара башын Ак Саікал
какыл какыл тырмаіт деіт,
ырҕып чочӯп Ак Саікал

јергä јыҕылып јатыр,
Бīктäн кöрдӱ̆ Ак Каныш,
тōлар учарын біlбäдї,
аттын ōсын тарталбаі,
ӱ̆н чыҕарҕа карӯ јок,
салып јетїп кеlдї деіт,
атынын дӱ̆бӱ̆ртӱ̆нöн
есі чыккан Саікалҕа
кöсӱ̆н ачып карады,
ордӯна тура јӱ̆гӱ̆рдӱ̆,
арбајып јеткäн Ак Каныш
аттан тӱ̆шö јӱ̆гӱ̆рдӱ̆,
кучакташып јыҕылды,
екі енäсїнїн муңӯна
чыдап тур'албаі Болот
тор' аіҕырга міндїдä,
беläскä чыҕып бардыдä.
Бу беläстäн караса,
аічыҕы алтын тӯ кеläт,
алты сан кара кол кеläт,
ошо колдӯн ічїндä
канаттӯ кара бедä ат мінгäн,
мурдӯ тōнын сеңірдäі,
мурутӯ чölдӱ̆н камыштаі,
аідары бардыр токмоктоі,
јōрыны бардыр какпактаі,
Карача Калмак кеlдї деіт,
«мöндӱ̆! мöндӱ̆!» деп аітып,
«јабы! јабы!» деп аітып,
«солон! солон!» деп аітып,
јалкылдап чыҕып кеlдї,
Аны кöргöн ер Болот
Саікалды кöстöп кеlдї деіт:
«Е енäкä ӱ̆нӱ̆ң тарт,

«аіҷыңы алтын тӯ келдї,
«алты сан кара кол келдї,
«jелбірäгän тӯ келдї,
«jер маішкан кол келдї».
Аны уҕӯп Ак Каныш,
коідӯ көстöп салдыдä,
ак сары башыл бір коідӯ,
алып келдї Ак Каныш,
кудаіҕа аітыш чалдыдä,
колӯн jаіпты ер Болот,
Саікал-мїнän Ак Каныш
асыл бата бердїдä.
Андан турдӯ Ер Болот,
тор аіҕырҕа мінді деіт,
Саікал-мїнän Ак Каныш,
атка мінїп келдї деіт,
колдӯ көстöі jӯргöндö,
капталдан чыкты Ер Чечän,
кашына келдї Ер Чечän:
«Амамбы Саікал? амамбы?
«амандашкалы келдїм, jамамбы?»
Колҕо jакын келгändä,
уруму мылтыкты
колӯна алды ер Болот,
чанаштаі дары куідӯ деіт,
чарадаі октӯ урдӯ деіт,
уруму мылтык сундурдӯ,
канаттӯ кара бедä кӯlӯктӯн
моінӯн jон тӯптöн сындырды,
Карачаны кармады,
как моінӯнан баілады,
екі енägä ап келдї,
Карачаны Ак Каныш
сҕалап алды Болоттон,

Ak Каныштан Ak Саікал
сōҕалап алды Карачаны,
Карачанын кӧп kолӯн
Чечӓн kaktап саіп кеттї,
Болот ak ӱ́ігӧ салды,
Карачанын kапkасын,
албарс-мїнӓн бустӯ деіт,
тӱ́ндӱ́гӱ́нӱ́н тӱ́ркӧгӱ́н,
аіса-мїнӓн атты деіт,
ӱ́ідӧ болҕон Кардыҕач
чачынан kармап алды,
сӱ́рӧп чыҕып кеlдї деіт,
Кардыҕашты Ak Каныш
сōҕалап алды Болоттон,
Ak Каныштан Ak Саікал
сōҕалап алды Кардыҕашты,
Андан туруп Ak Саікал
Карача-мїнӓн Кардыҕач
моінӯнан баілап салды,
kырk kызыраktын kуіруҕӯна
баілап салды ӧкō̄нӱ́,
сӱ́рӧтӱ́п алып ӧlтӱ́рдӱ́,
сō̄гӱ́н ӧрттӧп салды,
кӱ́lӱ́н сапырып салды.
Он сан Ноҕоі кӧп јурттӯ
јырҕап јатты деіт,
улу тӱ́lō̄ kылды деіт.
Анда аітты Ер Болот:
«Ak Саікал-мїнӓн Ak Каныш,
«муңдӯ болҕон ек'енӓм,
«kан атам Јолоі барында,
«еlдї кім біlӓт?» дедї.
Саікал аітты ӯлӯна:
«Кан атаң Јолоі барында

«сенің елің журтұңдұ
«Ер Чечän білің салды».
Анда турдұ ер Болот,
кол көтөрұп салды деіт:
«Чечänäкä äкäм-аі,
«мінгän атымды біläін!
«кігän тонұмдұ біläін!
«журттұ елді сен білсäң!»
Атасының ұјұндö
емді турдұ ер Болот,
іт аңытып куш салды,
кас-мінän тұлкұ алды,
алты кұн Чечän јұгұрдұ,
алты сан кол јіп алды,
јеті кұн Чечän јұгұрдұ,
јеті сан кол јіп салды,
бір кұндö Болоттұн ұјұнö
бастырып келді Ер Чечän,
от кашында олтұрұп,
ырдап берді Ер Чечän:
«Он сан Ноңоі журтум бар,
«он сан Ноңоі ічіндä
«Ноңоі Баідаі каны бар,
«Ноңоі Баідын баласы
«Кан Јолоідоі каны бар,
«Урум Кандын Кызыл Кыс,
«Кызыл Кысты алам деп,
«орңо тұшұп калдыдä,
«Ач-будандаі аты бар,
«ак олбоктоі тонұ бар,
«атаң тірұ болұчұ,
«аічыңы алтын тұ алдым,
«алты сан кара кол алдым,
«јелпірäгän тұ алдым,

«jер маішкан кол алдым,
«jўрўчў болсоң jўрсöңчў,
«атыңды алып берäін!»
Болот бу көстў уҕўп,
«Барäкäлдї Чечäнäкä!» дедї.
Чечäн ем jўрö бердї,
көтўнöн Болот чāп барды,
Урум Кандын елдäрїп
чāп берїп öлтўрдўлöр,
көп кішінї олңо алды,
каркыралў кыс алды,
келгäн колдў саіды деіт,
кўндöн кўндö атышып,
ўч мертäм кол келдї,
ўч мертäм колдў качырды.
Кабар алҕан Урум Кан
не кыларын білбäдї,
ўч кўнў ўідö jїн кылды,
еркäк урҕачы чакырды.
Анда аіттьі Урум Кан:
«Елібїскä jō келдї,
«аічыҕы алтын тў келдї,
«алты сан кара кол келдї,
«бістїн колдў качырды,
«елібїстї ол алар,
«малды аідап чыҕар,
«ошо jōды качырарҕа,
«еркäктäн адам барб'екäн,
«урҕачыдан адам барб'екäн?»
Еркäктäн адам чыкпады,
Jолоідў орҕо салычы
кў кемпір чыҕып келдї,
даҕы jаш баіҕа тіjäм деп,
көтў-мїнäн jердї ыікады.

Андан аітты кӯ кемпір:
«Кызыл чоктӯ көп Калмак,
«темір кӯрӧк алып кел!
«тешä чоттӯ алып кел!
«Jолоідӯн jатkан орӯп kас!
«тепкіч kыл бу орнӯ,
«Jолоідун белїнä аркан сал!
«бері kарата тартып ал!
«Jолоідӯн аты Ач-будан,
«темір ӱідӧ турӯптӯр,
«kазысынын калыңдыӊы,
«kол серäдäі болдӯ деіт,
«jалынын калыңдыӊы
«керäгädäі болдӯ деіт,
«Ач-буданды алып кел!
«сексän тӧгӧ сеп jӱktӧ!
«тоkсон тӧгӧ тон jӱktӧ!
«Jолоіӊо Кызыл Кысты емї бер!
«атkа мінгіс Jолоідӯ,
«Ач-буданӊа мінсä Кан Jолоі,
«ошо kолӊо кірїп берät,
«jакшы ердїн аідыңы-мїнän,
«jан сактап jӱрӧрбӱс,
«Каным тапkан акылым кандаі?»
Кӯ кемпірдїн jонӯн
kаӊып коідӯ Урум Кан,
аітkанындаі кылды деіт.
Jолоі атkа міндї деіт,
Калмак көтӱнӧн jӱгӱрдӱ,
jолоілоп Jолоі jӱрдӱ.
Ер Чечändїн колӱна
аралап кірдї Кан Jолоі,
кырып jібärдї Кан Jолоі,
тӱрасынан келдї Ер Чечän:

«Амамбы төрөм? амамбы?
«Чечәндәін чороң тұраңдан
«чыңып келдім, јамамбы?
«батыр төрөм амамбы?
«ордон сұрұп алдым, јамамбы?
«сак саламат болдұңбұ?
«саңынбаі есән болдұңбұ?»
Јолоі бу сөс уксада,
кылчајып карап алды деіт,
кыірат јұрұп берді деіт,
Ер Чечәнді таныбаіт.
Ач-будандын јанына
Ер Чечән келіп аітты деіт:
«Аіналаін Ач-будан,
«сені бакkан муракыр,
«Чечән јаңгыс мен едім,
«јаіңа чілдә келгәндә,
«ак јамынча јапкамын,
«өзұң күштұ болсұн деп,
«кунан коідұ соіңомұн,
«кунан коідұн сұр куірук,
«белән белән кылңамын,
«таңдајыңа салңамын,
«Јұнұң јакшы болсұн деп,
«күндө сылап турңамын,
«аіналаін Ач-будан,
«өсұң-мінән бір тұңан,
«тор'аігырды міндідә,
«Саікал тұңан бал'еді,
«атын Болот коіңонбұс,
«атары тап алам деп,
«Ач-будан тап мінәм деп,
«колдұ курап келдік біс,
«Јолоі өс елін білбәіт,

«аіналаін Ач-будан,
«öс еlӣңдӣ kырбачы!
«аkырын јӱргӱ̆н ач будан!
«семістäгäн болсоңчы!
«мен Болотkо барсамчы!
«аkырын јӱргӱ̆н Ач-будан!»
Ач-будан баспаі турӱп kалды,
јаш Болотkо Ер Чечäн
салып јӱрӱ̆п барды деіт,
Болоттӱ кöрӱ̆п аітты деіт:
«Атаң Јолоі кеlдӣ деіт,
«еlӣңдӣ kырып јібäрдӣ,
«бат' аттанҕын Болотӱм!
«атkа мінӣп тес бол!» деіт.
Бу Болотkо Ер Чечäн
томоҕодоі тон кӣгӣстӣ,
тор' аіҕырды мінгістӣ,
Караҕаі наіса kолҕо бердӣ,
Чечäн Болот öкӧ̄
Јолоідӱ кöстöп јӱрдӱ̆ деіт,
беläскä чыҕып кеlгäндä,
еңкäјӣп kарап турдӱ,
тӧдаі болҕон Кан Јолоі
кеlä јатыр сајышып.
Анда аітты Ер Чечäн:
«Ошо кеlгäн чоң кіші
«сенӣң атаң болбоібӱ?
«ајабаі атаңды саіҕын!
«бӱткöн бојӱ чылk темір,
«темір кӣгäн кіші едӣ,
«ајабаі саіҕын атаңды,
«мен арт јаҕына чыҕаін!
«сā kараҕаі наісасы
«тӣгідäі болӱп кеlгäндä,

«қара булут аі ботом,
«қақ төмөгө салаін!
«қолұндаұы наісасын
«қолтұқтан сұрұп алаін,
«мында атаңа азыр бол!»
Андан турұп Ер Болот,
қолұна тұқұрұп алды,
қолтұқтап қармады наісаны,
тор'аіұырды чұдөдұ,
Өқұрұп Јолоі бақырат,
өрұқ башын јапырат,
Кан Јолоідұн артына
чыұып кеттї Ер Чечән,
јетїп келгән Болоттұ
Јолоі көрұп бақырат:
«Қызыл чыраі нұр беттұ,
«јајым өс јар қабақ,
«оңқоұоі мурун чуңқур көс,
«бері келчі јігітім!
«сом балқадаі јұрөктұ,
«соұұштұрұп алалы!
«ач балқадаі білäктұ,
«бір сынашып салалы!
«таі букадаі сұрұшұп,
«баұалақты тұрұшұп,
«кумардан чыұып алалы!»
Болот құлұп јібärдї:
«Атама наіса шіltärмїн», деп,
наісаны таштап јібärдї,
андан турұп Кан Јолоі,
наісаны құläп алды,
Болотқо наіса салды,
јаныңдаұы аі балта
кармап алды Ер Чечän,

Јолоідўн наісасы Болотко
тігїдäі болўп келгäндä,
Ер Чечäн бу наісаны
быркырата салдыдä,
Јолоі Чечäндї карап алдыдä,
Чечäндїн астына Јолоі салдыдä,
Ер Чечäн качаін десä,
мінгäн аты чарчады,
Болотко Чечäн јалынды:
«Оібоі Болот не болдў,
«öсў̆ңдöн сорлор көрў̆нсö,
«ў̆ңкў̆јў̆п турўп аласын,
«öсў̆ңдöн корлор көрў̆нсö,
«ўксўндöп баса каласын,
«ол атаңа азыр бол!»
Тор'аіңыр-мїнäн Ач-будан
öкȫ көрў̆шў̆п турса,
Ач-будандын моінўна
моінўн арта салды тор'аіңыр,
Ач-будандын чылбырын
кармап алды Ер Болот,
Тор'аіңыр анда ўн салды:
«Е Ач-будан амамбы,
«Тор'аіңырдаі іниңіс,
«есїн міңгісїп келдї, јамамбы?
«сак саламат болдўңбў,
«саңынбаі есäн јўрдў̆ңбў̆?
«амамбы Ач-будан? амамбы?
«Болоттў ўстўмö міңгізїп
«алып келсäм, јамамбы?»
Анда турўп Кан Јолоі,
тор'аіңырды таныды,
аны көрў̆п Ер Чечäн
тўрасынан турўп аітты:

«Амамбы төрөм? амамбы?
«Кан Јолоідў Ер Чечän,
«ордон сўрўп алды, јамамбы?»
««Чечänім»», дедї Кан Јолоі.
«Төрөм», дедї Ер Чечän.
Андан аітты Кан Јолоі:
«Тор' аіӈыр мінгän јаш бала,
«ошо бала кімдікї?»
Ер Чечän турўп мыны аітат:
«Тор'аіӈыр мінгän јаш бала,
«Саікал тўӈан бу бала,
«Ак Каныш асрап алды,
«батыр Болот балаӈыс,
«атамды тāп алам деп,
«Ач-буданды мінäм деп,
«муна Болот балаӈыс».
Андан келїп Кан Јолоі,
ат ўстўнөн Болоттў
чеӈгäлдäп алып аітты деіт:
«Аіналаін Болот Јан,
«рас мендän тўдў бу,
«садак-мїнän белїн бўдў бу,
«менїн јолўмдў кўдў бу.
«Чечän јакшы кылдың сен,
«Кара Кандын Каныш-пäк,
«аны саӈа бујурдўм,
«Кара-Дöт кысы Кўн Јаркын,
«аны Болотко бујурдўм».
Мінгän атты Ер Чечän
тегäрäнтїп алды деіт,
сансып јаткан капырды
камыштаі беттäр јапырды,
таштан кылӈан каласын
тап такырчак чапты деіт,

кумдан кылҕан каласын
кӯ такырчак чапты деіт,
Урум Кандын Кызыл Кыс
кырк кыс-мӥнӓн качырды,
Урум Кандын Кызыл Кыс
ач бiлӓктӓн алды деіт,
ат көтӯнӧ салды деіт,
Јолоідӯ көстӧп јӯгӯрдӯ,
Јолоідӯн көт јаҕынан,
салып өттӯ ер Чечӓн.
Јолоі кылчајып карады:
«Чечӓнӥм не кыласын,
«бістї асраҕан Кызыл Кыс
«көтӯ јӧрап калбасын!
«Урум Кандын Кызыл Кыс
«бiскӓ сӧҕа бер!» дедї.
Сӧҕа бердї бу кысты,
андан келӯп Кан Јолоі
Болоттӯ атка мінгїстї,
Кызыл катынды алды,
даіра сунӯн кашында
Урум Кандын көп јуртӯн
кондӯрӯп салды деіт.
Андан кіші јібӓрдї,
ӱідӧ турҕан катына
Саікал-мӥнӓн Ак Каныш
ертӓн азыр болсӯн деп.
Бу сӧс уктӯ Ак Каныш,
ачӯ келдї сорҕокко.
Андан туруп Ак Саікал,
Ак Каныштка аітты деіт:
«Ачӯланба Ак Каныш!
«сенӥн кылҕан ішӥндї
«катка јасып берӓін!»

Каҕас алды колўна,
каҕаска кат јасты,
Болоттўн тўҕанын јасты,
Кöчпöс Баіҕа барҕанын јасты,
Карачаны öлтўргöнўн јасты,
Кара беттї кескілägäнїн јасты,
Ак Канышка бердї деіт:
«Кан Јолоі мында келгändä,
«тескäрä карап їла! дедї,
«етäктäн тарсса Кан Јолоі,
«етägїңдї јїп ал деіт,
«бу каҕасты кармаса,
«Кан Јолоі їлап турсўн!
«Јолоідўн егї емшїсїн!
«Јолоідўн јаҕы јамшїсын!
«Карача öлтўргöнўн
«окуп турса Кан Јолоі,
«каҕасты колўма алаін,
«таштап отко салаін,
«сен батырдын коінўна јат!»
Таң атты кўн чыкты,
Ач-будан мінгän Кан Јолоі
јетїп келдї ак ўігö,
андан турўп Ак Саікал
ўідöн чыкты, їлады,
аттан тўштў Кан Јолоі,
көрўшкöндö Ак Саікал
ешіктї ача бердї,
Јолоі ўігö кірдї деіт.
Уідö олтўрҕан Ак Каныш
тескäрä карап їлады:
«Мен Ак Кандын тушўнда,
«јырҕап јўрдўм ошўнда,
«аракты аштаі ічкämїн,

«jibäktï jўndöi tytkamyn,
«torkonў tondoi jyrtkamyn,
«jorɣonў taidai mingämïn,
«bu sorɣok menï taštady,
«bu sorɣoktў körböimўn!»
Kašyna keldï Kan Jolloi,
etägінän tartty deit,
etäktï jïdï Ak Kanyš,
kolўndaɣy kaɣasty
taštan jaidy Jolloiɣo,
Jolloi katty okўdў
Jolloi ïlan jatyry,
Karačanyn öltўrgön jerïnä
okup kelgändä Kan Jolloi,
Saikal Jolloidўn kolўnan
bu kaɣas sўrўp aldy,
otko kötörўp saldy,
otko jibärdï kaɣasty,
Jolloi jajynda jatyš aldy,
Ak Kanyšty kučaktan aldy.

Jerindä jatkan Kočpös Bai,
Bolotўm dep jўrdў deit,
ičïnä tamak ičpädï,
bўɣan belïn čečpädï,
jantajyš jergä jatpady,
bir Bolotўm dep jўrў̆p,
karaɣan kösў̆n jumbady,
töšögў̆nö bў̆ktöšў̆p
jatyp kalды Kočpös Bai.
Kočpös Baidy jō basty,
Kočpös Baidyn toɣus ўlы
toɣus san koldў kurady,

бу jō-мĭнән атышты,
тоғус ӯлдын ічĭндä,
Jаныкäгä ок тīдĭ,
jарадар болўп калды деіт.
Уруштан калды бу Төлөк,
Jаныкäнĭ каітарды,
ўідö jатып Көчпöс Баі
кара сакал ак болдў,
īлаі турған чак болдў.
Коідў бакkан Коіту кўң
алакандаі ак кағас
алып jajып олтўрдў,
ду'а ічĭнä салд'elä,
асмандата учўрдў,
асман-мĭнән бу кағас
учўп кеттĭ Болотko,
алты jылдык jол екän,
бір тўндö jетĭп келдĭ,
Ак Каныш ертän турғанда,
атар таңдын алдында,
тўндўктў jаңы тартканда,
Ак Каныштын алдында,
кағас шарт деп тўштў деіт,
Ак Каныш чочўп кеттĭ деіт,
кағасты колўна алды деіт,
көстўн jашы көl болўп,
īлап jібärдĭ Ak Каныш:
«Атäкäм-мĭнän енäкäм,
«ічĭнä тамак ічпäгän,
«көсў уіку көрбögон,
«бўған белĭн чечпäгän,
«бўктöшўп jатыш калғаны,
«Көчökömдў jō баскан,
«Төлөкöм колдў курап,

«капыр-мӥнӓн кармашкан,
«Јаныкӓмӓ ок тигӓн,
«јарадар болӯп калҕаны».
Чыңырыш кojo бард'елӓ,
Ак Каныштын ӱнӱнӧ
јӱгӱрӱп келдӥ Ак Саікал,
көстӱн јашы көл болӯп,
екі катын ӥлашты,
Кан Јолоіҕо барды деіт:
«Алыстан бір тіl келдӥ,
«Көчпӧс Баідан кат келдӥ,
«Тура кал, аі батырым».
Јолоі каҕасты окӱдӱ,
ачӯ јаман келдӥ деіт,
јабаҕынын јалындаі
јалбајып јалы чыкты деіт,
Ер Чечӓндӥ чакырды,
«Чечӓн Болот каіда?» деіт.
««Јакшы ӯлӯң бу Болот
««куш салып кечӓ кеттӥ деіт»».
Чечӓн атка мінді деіт,
дӧңгӧ чыҕып барды деіт,
«Болотӱм!» деп чакырды,
«ӱігӧ кel!» деп бакырды,
коно кеткӓн Ер Болот
кулаҕына уҕӯлдӱ,
«Чечӓнім менӥ чакырат!» деп,
атка міндӥ Ер Болот,
ошо јердӓн чӱдӧдӱ,
ӱігӧ барып келгӓн сон,
Ачӯ келдӥ Јолоіҕо:
«Е Болотӱм кантӓсін,
«елдӥ бакпаі турдӯң сен!
«менӥ бакпаі турдӯң сен!

«іт болўп калыпсын».
Сырды ајак бал кымыс
ер Болотко бердїлä,
Болот кымыс ічкäн сон,
ак каҕасты јаіҕан сон,
окуп алды каҕасты.
«Кан атäкäм чоң Јолоі,
«Ач-буданды берїңїс!
«ак олпоктў берїңїс!
«јарак јаптык берїңїс!
«каінатма кара дары берїңїс!
«Азўларын аркаітып,
«аттар јатар ар јердä,
«муруттарын чычаітып,
«ерläр јатар ар јердä,
«ölбöі турҕан јан барбы?
«öчпöі турҕан от барбы?
«Ач-буданды берїңїс!
«ölсäм сеіт кечäін,
«öлтўрсöм касы болоін».
Анда аіттың Кан Јолоі:
«Атаң-мінäн тең едї,
«Ач-буданды кантїп мінäсїн,
«олпок менїн тондорўм,
«ок токтотўп тон едї;
«олпоктў кантїп кіjäсїн?
«кара баш jā сыр jебä,
«тōдаі алыптар келгäндä,
«тамандап турўп тартамын,
«тōдаіды jыҕа атамын.
«Тапкан атың мінä бер!
«тапкан тонўң кіjä бер!
«есäн болсоң сō болсоң,
«jеңіl барып ōр кel!

«аман бол Болотўм».
Андан турўп Ер Болот,
ешіктї көстöі jўгўрдў,
Тор'аіңырға мінді деіт,
Болот jўрö берді деіт.
Уідö калған Ак Каныш
Кан Jолоіңо аітты деіт:
«Балам jöға барат деіт,
«Ач-буданды берїңіс!
«öлгöн jаның тіргїссін!
«öчкöн отўн тамыссын!
«качкан jöға jеткірсін!
«кўған jöдан куткарсын!
«білбäгäнін білгäссін!
«тоібоңонўн тоіңоссўн!
«уктаған оіңоссўн!
«ілаған сöрассын!
«jаңыс балам Болотко,
«Ач-буданды берїңіс!
«ошо балам Ер Болот,
«есäн бакkан елїндї,
«аман бакkан jуртўндў».
Анда аіттың Кан Jолоі:
«Ач-буданды бербäімін,
«тапkан атын мінсін! деіт,
«ак олпоктў бербäімін,
«тапkан тонўн кісін!» деіт.
Ілап jібärдї Ак Каныш:
«Jаңгыс балаң Болотко
«Ач-буданды бербäсäң,
«jебäläгäн Ач-будан,
«jебäнін башын сактасын,
«саратан jаідын ысыңы,
«кабырғасын kара чымын kактасын,

«Төрөм Јолоі өлдӯ деп,
«Ак Каныштаі қатының,
«тулдӯн тӯбӯн сақтасын!
«оңбоҕон Јолоі оңбоі қал!
«оңотӯңа јетпäі қал!
«аі мандаілӯ Ач-будан
«аі тӯбӯн көстөп қаҕынсын!
«төрөм Јолоі өлдӯ деп,
«Ак Каныштың саҕынсын!»
Анда Јолоі тарындың,
Ер Чечäндї чақырдың,
Ач-буданды тоқуттӯң.
Андан турӯп Ер Чечäн
буттаі темір курчанды,
мустаі темір кіјїндї,
атқа міндї Ер Чечäн,
салып јӯрө бердї деіт.
Анда аітты Кан Јолоі:
«Балабыс ачқа нетäбä,
«керäт јеңгä бїскä баралы,
«азықтын јаjы барб'екäн?»
Өкӧ салды јеңгäгä,
јетїп келїп аітты деіт:
«Болот батыр ӯлӯбӯс,
«аттанып сапар барат деіт,
«асықтын јаjы барбы деіт?»
Анда аіттың сен келін:
«Былтырҕы өткөн јылында
«мың бе соідӯм Кан Јолоі,
«мың бедїн еттäрїн
«қанцықҕадаі тілдїм деіт,
«алты кӯндӯ туска бӧлӧдӯм,
«дӯм јеміштї талқалап турӯп,
«ет ӯстӯнө септїм мен,

«кӱнгӧ kak kурҕаттым,
«тегірмӓнгӓ салдым мен,
«черi чары болот деп,
«торkо еlӓккӓ еlӓдїм,
«кеlӓ соkу kылдырдым,
«кеlїн kыс чоҕултӯп,
«соkулатып алдым мен,
«kорџунӯна салдым мен,
«kапчыk ічїнӓ салдым,
«јанајаҕын јалына баіладым,
«kазаннын kашына баіладым,
«ала барып берїңїс,
«кӧпчӱгӱстӱ кӧтӧрӱңӱс!»
Аны уҕӯп Кан Јолоі,
кӧпчӱгӱн кӧтӧрӧ бердї,
kорџунӯн салҕанда.
Кеlїн турӯп ӱн салды:
«О јаш ӯл балаңыс,
«талаҕа барып чыkkанда,
«тамаk керӓк болҕондо,
«јер очоkтӯ kассын де!
«kазанҕа орнӯ суссын де!
«аста оттӯ јаkсын де!
«ченӓп ӱч kолдӯн башы-мїнӓн,
«чымчып мындан алсын де!
«kазанҕа аkырын сеп kоісӯн де,
«kашыk-мїнӓн аілантып,
«саkтап олтӯрсӯн де!
«kашыҕы тоkтоп кеlгӓндӓ,
«ајаkта дӓмїн алсын де!»
Андан барып Кан Јолоі
салып кеттї саңkылып,
јӱрӱп кеттї сӱңкӱтӱп,
Болотkо кеlдї чоң Јолоі:

«Е Болот јан, Болот јан,
«атыңның башын буратыр!
«ајандап саман тура тур!
«Ач-буданды мінїп ал!
«ак олбоктў кїјїп ал!
«Ач-буданды мінгәндә,
«чўчўлөп аны камчылап,
«тергә чомўлўп алса,
«темїнөрдўн тушўнда
«тең өпкөнўп тушўнан
«кырк канат јајычы,
«асманҕа болџоп учўчў,
«тўшөтўгөн јерїнә келгәндә,
«даіран келїп тўшўчў,
«екі сунўн ортоҕо
«сўтў калып алҕанда,
«калатты ічїнә бўктө салычы,
«јетәләп јўрўп суҕарҕан,
«јетәктән јўрўп чалдырҕан,
«ысык јылў ічїп ал,
«даіра судан кечїп ал!»
Атасы бергән Ач-буданҕа
Болот аттаныр јўрдў,
јўрўп ағын чўдөптўр,
өсын кojo берїптїр,
анда аты Ач-будан
даладаі казы јаіды деіт,
курушўп калҕан тујаҕын
аі табактаі јасты деіт,
ујушўп калҕан јалды
ет јібәктәі јасты деіт,
кырк канатын јасты деіт,
асман-мінән уштў деіт,
тўшөтўгөн јерїнә келгәндә,

ботодоі моінўн состў деіт,
боткоктоі тісäсін бўктў деіт,
алҕа тўштў Ач-будан,
екі колотўн Ач-Будан,
екі суҕа салды деіт,
јергä јатты Ер Болот,
јатып уктап калды деіт,
Алты кўнў Ач-будан
сўтўп калды деіт,
уктап јаткан Болоттў
башка чабысын коідў,
јетäлäп јўрўп чалды деіт,
ыссык јылў іштї деіт,
даіра көлдөн кештї деіт,
Көл кыласына чыкканда,
Болот јердї таныды,
јол-мінän јўрўп бердї,
јылкä јетїп келдї,
јылкыны јакшы таныды,
дөҥгө чыкты Ер Болот,
Көчпöс Баідын чоҥ ўјўн
көрўп алды Ер Болот,
ат баілатыҕан акырына
атын баілады Ер Болот,
ўігö басып келгäндä,
ешіктї ачып карады,
төшöктö јаткан баібічä,
јанында јаткан Көчпöс Баі,
Баібічä ыілап јаткан екän:
«Е Болот јан, Болот јан,
«елїҥ ен калды коі,
«јуртўҥ каран болдў коі,
«е Болот јан келсін аі!»
Јанындаҕы Көчпöс Баі:

«Е Баібічä не болдў?
«ошо кўндöн ошо кўн
«уктабаҕан бу көсўм,
«уктап енді кетіп мен,
«бајаҕы тўшўм келіптір,
«тöдаі болҕон ак ўјўм,
«олутўна конўптўр,
«оңолўп барып тігілді,
«ал төрўмдўн астында
«екі бірдäі баі терäк
«сорkўлдап чыҕып алыптыр,
«чамҕараktан чыkkанда,
«башы аікамын калыптыр,
«бутак-мінäн бўчўрö
«алтын кўмўш болўптўр,
«отўмдўн башында
«солkўлдап чыkты он терäк,
«он терäктін ічіндä
«чыбыktаі болҕон јаш чынар,
«чыkkылаптыр солkўлдап,
«башы көккö тіптір,
«бутаҕы јер аламды алыптыр,
«ошо не болот баібічä?
«ошо тўшўм јоручў!»
Анда аітты баібічä:
«Тўшўң тўш болўптўр,
«тöдаі болҕон ак ўјўң,
«олутўна конўп калҕан турбаібы?
«ал төрўңдўн астында
«екі бірдäі баі терäк
«солkўлдап чыҕып ал-ҕалса,
«чамҕараktан ол чыkса,
«бутаҕы-мінäн бўчўрö
«алтын кўмўш ол болсо,

«ол өкӧбӱс турбаібы?
«отӱңдӱ курчаі он терӓк
«чыккылап солкӱлдаса,
«башы көккӧ тїсӓ,
«он ботоң турбаібы?
«ічїндӓ болҕон јаш чынар,
«Болот ботоң турбаібы?
«кеткӓнїм каідан о келсїн?
«кемтігїм каідан о келсїн?
«елїң ен калды коі,
«јуртӱң каран калды коі».
Кірїп аітты Ер Болот:
«Е баібічӓ не болду?
«Болот ботоң мен мында,
«е енӓкӓ ыілабачы!»
Анда аітты Баібічӓ:
«Болоттӱн ӱнӱ чыркыраіт,
«алтымыш тамыр зыркыраіт,
«кулаҕым кесїп алаін!
«чунак кемпір болоін!»
Енӓсї турӱп келїп,
бу капшытка јӧлӧндӱ,
бу капшытка таjанды,
енӓсї бу баланы
кучактаі келїп јыҕылды,
баібічӓ емчӓгї їп кеттї,
Болот емчӓкї ӧм кеттї,
Анда аітты Кӧчпӧс Баі:
«Карӓгїм ӱнӱ чыркыраіт,
«карӓгїм јыты буркураіт,
«карӓктӓн кабар келдїбӓ?»
««Е Кӧчпӧс Баі берi бол!
««Карӓк Болот келдї коі»».
Кӧчпӧс Баі берi болдӱдӓ,

Болоттў бетїнӓн сӱ́ідӱ̆дӓ,
чалкасынан Кӧчпӧс Баі
терӓјїп јыҕылып калды.
Анда аітты Баібічӓ:
«Коідӱҥ ічїндӓ Болот
«бос козўсу бар едї,
«Болот мындан кеткӓндӓ,
«кӧтӧрӱ̆п коідўк аны деіт,
«бос козўнў алып кеl,
«етїнӓн дāм кылалы!»
Болот турўп ешіккӓ,
јӱ́гӱ́рӱ̆п чыҕыш кеlдї деіт,
Ач-буданды міндї деіт,
кашат астына кеlдїдӓ,
коі јӱ́ргӧн јердї кӧрдӱ̆ дӓ,
анда кеlсӓ Ер Болот,
ыілап турҕан адамнын
чыҥырҕан ӱ́нӱ̆ басылбаіт,
чыҕылыҕы јасылбаіт,
Болот тыҥдап турдў дӓ,
тыҥдап турўп кӧрдӱ̆дӧ,
коідў баккан Коіту-кӱ́ҥ
анда турўп ыілады:
«Болот мындан кеткӓндӓ,
«бусулмаҕан чāр јок,
«муҥканбаҕан адам јок,
«кеlтӓібӓгӓн чāр јок,
«кемібӓгӓн адам јок,
«атты семіс сактаҕан
«Ер Болот сендӓн калдым меп,
«ашты таптап кармаҕан,
«Коіту мендӓн кеттїҥ сен!»
Болот ыілап јібӓрдї,
Болот аттан јыҕылды,

Коіту jўгўрўп келд'елä,
бетïнän сўjўп коідў:
«Алыскы jōҕа барасын,
«кўштў̄ jōҕа кетäсïн,
«көп ыілабы нетäсïн?»
Болоттўн башын көтөрсö,
тіптän Болот турбады,
чатқы ajaктан кармады,
көтөрўп атқа мінгïстï.
Анда аітты Ер Болот:
«Апäкä Коіту сен'аітам,
«мен кеткändä көтөрўп коіҕон,
«боскосў ошо козў каісы екäн,
«бір көрсötчў̄ көсў̄мö!»
««Ана Болот боскосў,
««ана коідўн ічïндä,
««дōлмасын как! дедï,
««коі еркілäп jат!»» дедï.
Коіҕо Болот келдïдä,
капталынча боскосў
коідон чыҕып турган екäндäі.
Боскосўнў Ер Болот
капталынан кармады,
көтөрўп тартып алса,
турҕан боскосўнўн
төрт ajaҕы солк етпäіт,
бўткön бojў былк етпäіт,
аны көрўп Коіту-кўң,
jўгўрўп jетïп келдïдä,
капталынан кармады,
көтөрö тартып алдыда,
Ач-будан ўстў̄нö салды да,
Ач-буданда Болот jан
булкулдата öңöрдў̄,

солкулдата өңөрдүү,
Көчпөс Баідын үјүүнө
алып јетїп келдідä,
Аттан түштү Болот јан,
коід'алып кірїп келдї.
Көчпөс Баі аітты деіт:
«Алда бак бер!» деідї деіт,
анда турўп Болот јан
коідў көтөрўп урдў,
коідўн башын кестї деіт,
коідў сојўп алды деіт,
казанға етїн салды деіт,
етїн алып турады,
Көчпөс Баідын баібічä
ортосўна коідў деіт,
бір тікäнї јегäндä,
коіколоп барып олтўрдў,
Болоттўн астына коідў,
Болот чыпырып алып тоідў,
түгөт'албаі коідў деіт,
Коіту кірїп келдї деіт,
астына јылдырып коідў,
еттїн барын Коіту кўн
чыпырып јеп түгөттү.
Колулў кумған колғо алып,
колўна су куідў деіт.
Јағын тајанып турўп,
Коіту-кўң аітты деіт:
«Төрдö олтўрған Көчпöс Баі,
«төмöктöгў баібічä,
«кашындағы карäғїм,
«карäк Болот чырағым,
«менїн кім екäнїн білдіңбї?
«менїн тегім сурасаң,

«каіптан бұткөн бал'едім,
«саңымдан бұткөн јан едім,
«Саңымға садак ілгәмін,
«јаңғысымды білгәмін,
«ол атәкәм ак каіп,
«ол енәкәм ал саңым,
«асманға алып јүрөлбөі,
«чалкандап таштап кеттідә,
«Аідын тұбұ алты бурч,
«алт'аілана кыдырған,
«јердін тұбұ јеті бурч,
«јеті аілана кыдырған,
«јеті өлүккө јан бергән,
«Ер Бабәдін келдідә,
«ұјұнө алып келдідә,
«төбөлдөн баітал соідұда,
«төгөрұп јуртұн јідыда,
«атым Карачач Сулұ коідұ да,
«Јаңғыс менін атәкәм,
«менї јер астында сактаған,
«сулұлұғұм јетіптір,
«так кабағым кетіп тір,
«Капырдын каны Міс Кара,
«Міс Кара капыр сор болдұ,
«јаңғыс кысың Карачач,
«Карачашты бер! дегән,
«атам менї бербәгән,
«ұч курдаі кіші келдідә,
«атам менї бербәгән,
«Капыр каны Міс Кара
«аічығы алтын тұ келгән,
«алты сан кара кол келгән,
«Јелбірәгән ту келгән,
«јер мајышып кол келгән,

«атäкäмдї kамаҕан,
«оk атыша чыkтыда,
«атäкäмдäн бу kапыр
«тыш kорҕонӯн алды да,
«ічкї kорҕонӯ kалды да,
«анда kорkтӯ атäкäм,
«kорkонӯнан дос болдӯ,
«Капыр kаны Міс Кара
«kапырчылыk kылды да,
«јаңгыс атам ölöт деп,
«јарыҕым атам ölöт деп,
«он бірдäгї мен беібаk
«оідолоі басып барҕамын,
«мен беібаkты кöргöндö,
«бос ӱ́јӱ́нö кіргїстї,
«таңдар атып кеlдїдä,
«kуімаkkа kуімаk коіҕонсӯп,
«kалмаkkа некä kыіҕансып,
«арak јајып ал! дедї,
«арak-мїнäн некä kыіды да,
«кöшöнöгӱ́н kурдӯ да,
«тöрӱ́нö тöшöк салды да,
«чымындыҕын kурдӯ да,
«чындап тöшöк салды да,
«коңурсуган арамдын
«коінӯна kантїп јатам деп,
«бōры тӱ́ктӱ̄ арамҕа
«бојӯмдӯ kантїп kошом деп,
«дō̄ перігä јалындым,
«атäкäмїн дінї кеlдї дä,
«бос kарчыҕа kылды да,
«мен асманга учkамын,
«јер аілана учkамын,
«јан саkтар јаkшы барбы? деп,

«бу кеткäндäн кеткäмïн,
«ер бабаның баласы
«Ер Чöікöгö jеткäмïн,
«ўjўнö коно каламын,
«Ер Чöікöнў сынадым,
«Ер Чöікöдöі шіктір кул
«булҕам тамак көп ічкäн,
«бузук тўҕан Ер Чöікö,
«Ер Чöікöдöн кеткäмïн.
«Андан ары мен барсам,
«алышкандан алпы екäн,
«алтаі Мамат öс екäн,
«Паі Манатты сынадым,
«тілї jаман кул екäн,
«Паі Манаттан кеткäмïн,
«андан нары мен барсам,
«кара ўңкўрўн сактаҕан,
«jöш келïн мактаҕан,
«Аҕыш, Коңош, екі кул,
«öкöн мен сынадым,
«Тўlкў батырдын кысы,
«Тўмöн Сулўдў jакшы деп,
«Каіп батырдын кысы
«Кара Бöрўктў jаман деп,
«Катынын бöс jўргöн чаҕында
«jара тартып öltўргöн,
«катынҕа каршы кул екäн,
«о чіркіндäн кеткäнмïн.
«Андан нары мен барсам,
«Кан Jўгöрў арам кул,
«ölўк-мïнäн дос болҕон,
«ölўктўн сöсўн көп аіткан,
«тіріктïн сöсўн аітпаҕан,
«о чіркіндäн кеткäнмïн,

«андан нары мен барсам,
«Еlämандын баласы,
«Ер Тöштӱ̆ктӱ̆ сынадым,
«Канцäкäдäі kатыны
«керäт тӯҕан кіші екäн.
«Андан нары мен барсам,
«Боk Мурундӯ сынадым,
«Кырkыранын kалың сас,
«kалың саckа kонгонсӯп,
«kапыр-мĭнäн бусурман
«бір чоҕӯлтӯп алҕансып,
«баілыҕына маkтанып,
«атасына ашты бергäнсĭп,
«кӧ̄п јатkан ӯл екäн,
«öсӱ̆ јаман kул екäн,
«о чіркіндäн кеттĭм мен.
«Андан нары мен барсам,
«бекіп kалҕан беіштĭн
«ешігĭн ачkан Ер Кошоі,
«Кан Кошоідӯн алҕаны,
«Ölӱ̆рбöктöі сулӯсӯ,
«сулӯлыҕы бар екäн,
«о чіркіндäн кеткäнмĭн.
«Андан ары барҕанмын,
«Аk Кыјастын астында
«Аідар Кандын баласы
«Кан Кöчкöнӱ̆ сынадым,
«Кöкчö Кандын kатыны
«Аk Еркäштäі сулӯсӯ
«етäгĭ сујуk кіші екäн,
«Алман Беттäі ер мĭнäн,
«оінош болҕон кіші екäн,
«Алман Беттĭ kоkчоҕон,
«ölтӱ̆рӱ̆дöі болҕондо,

«Алман Бет Кылыч канҕа
«кірä качкан кул екän,
«Кылыч кандан Манаска
«тартып алҕан ол екän,
«Алман Беттї көрбөдӱм.
«Андан нары мен барсам,
«тӱп атасы Кара Кан,
«Кара Кандын Тара Кан,
«Јакып Баідын баласы,
«јаш Манасты сынадым,
«атадан јакшы ер екän,
«ӱјӱнө коно мен калдым,
«Темір Кандын баласы,
«Каныкäідäі сулӯсӯ,
«керäтї менчä бар екän,
«мен келгäндä білгän деіт,
«ердїн чӱрӱп коіҕон деіт,
«мурдӱн бӱрӱп коіҕон деіт,
«тӱбӱ јаман кылат деп,
«Каныкäідän качкамын.
«Андан келä мен јассам,
«ала тӧ көрсö аіланҕан,
«чочконӱн санын алҕансып,
«кесіп белїнä баіланҕан,
«кыр мурундӯ Коңур Баі,
«кытаілардын Коңур Баі,
«о чіркіндї сынадым,
«ашы бар дыр јылымчы,
«јыты бардыр кӱлӱмчӱ,
«кїгäнї бардыр сӱрӱк деп,
«чөкölӯ бардыр бӧрӱк деп,
«о чіркіндän кеткämїн.
«Андан келä мен јассам,
«јер-мїнän судан јелшініш,

«Көчпөс Баіңа туш болдўм,
«Төшөгўндө салдым мен,
«анда јајым білбәдім,
«Чаі каінатып бердім мен,
«анда јајым білбәдім,
«тўнўңдў күндў кылдым мен,
«анда јајым білбәдім,
«күнўңдў түндў кылдым мен,
«анда јајым білбәдім,
«Јанықәгә ок тідї,
«Јарадар болўп келәдї,
«Көчпөс Баідын Төлөгў
«какырықты кардаі бураттың,
«калың кара көп јурттан
«ок атар адам сураттың,
«андан кіші чықпады,
«Алакандаі каңаска
«катты бітіп алңамын,
«атан төдөі акырдым,
«качып кеткән Болоттў
«как кашыңа чакырдым,
«расы болңўн Көчпөс Баі!
«мен кетәмін елімә,
«аман болгўн Көчөкө!
«мен барамын јерімә».
Андан турўп Карачач
јес буіданы колңо алып,
такіаны колтўңўна кысып,
ешіккә чықты Карачач,
ачылңаны көрўнбөіт,
көстөн каім болдў деіт.
Јер түбўндө Jel-маја,
Jel-мајә јеттї деіт,
Jel-мајаны мінгәндә,

ешік астынан öттў деіт.
Андан турўп Ер Болот
ешіккä чыӈа jўгўрдў,
ешіктä турӈан Ач-будан
темір таман ўзöӈгў
теппäі чурап мінді деіт,
аі тігändäі jарk еткän,
кўн тігändäі jарk еткän,
jалпаk таман тöгö
jетпäі турӈан Ач-будан.
Анда аітты Ач-будан:
«Е Болотўм, Болот jан,
«ат арытып мінбäгän,
«тон тоітўрўп кібäгän,
«алыска jолӈо jўрбöгöн,
«камчы салбас кара сан,
«камчыны катў каіра сал!
«коідоі етім бöлўнсўн,
«кojондоі колўм сögўlсўн!»
Камчыны кötördў Болот jан,
оӈдоп солдоп салды деіт,
камчы салбас кара сан
коідоі етї бöлўндў,
кojондоі колў сögўldў,
аӈардаі бсын аштыдеіт,
аk кöбöсўн чашты деіт,
баладаі касы jаіды деіт,
белäстäі jалды ідї деіт,
курушўп калӈан туjакты,
аі табактаі jасты деіт,
Болот jўрўп бердї деіт,
Jel маjа мінгän Карачач,
Карачачка jеттї деіт,
Jel маjа башын бурдў деіт,

бура тартыш турдў деіт:
«Ата Болот тура тур!
«астыңда келät сан кіші,
«артыңда келät көп кіші,
«бу карарып көрўнгön,
«Төлöктўн колў бу екäн,
«бу тўнöрўп көрўнгön,
«капырдын колў бу екäн,
«Ер Кудаіға jалыныш,
«öсўң көргön jол-мĭнäн,
«öзöндў булак су-мĭнäн,
«ашўға чыга чаба көр!
«jердäн чыккан караға
«башынан кармап jулкўп ал,
«албарсыңды каңкылба,
«карағаідын бутағы
«бутағы-мĭнäн кырарсын,
«Мен карчыға болоін, Болот,
«асманда учўп бағаін, Болот,
«канат-мĭнäн кағаін, Болот,
«куірук-мĭнäн кўаін, Болот,
«саңōр-мĭнäн сабаін, Болот,
«текōр-мĭнäн iläін, Болот!
«оң колўңдў көтöрч'аі, Болот».
Андан барып Ер Болот
кыікырап jōға тīдї,
алты кўндў урўштў,
алты сан колдў кырд'elä,
jеті кўндў урўштў,
jеті сан колдў кырд'elä,
Jердĭн jўсўн алд'elä,
кўндўн көсўн алд'elä,
Болоттўн кўчў бўтт'elä,
андан келĭп көп капыр,

Болот астына келд'елä,
Болот ат сорысын салд'елä:
каіта качып алд'елä,
екі көсў алаңдаіт,
екі буту салаңдаіт.
Тўбөсўндö чыркыраіт,
кылчаjып карап алса деіт,
тўбөсўндö Карачач,
бөлў бос карчыға болўптўр,
капырдын jонўн кўат деіт,
астына салып аідаіт деіт.

Көчпöс Баідын балдары,
ўркköн коідоі чоғулўп,
ең кенjäсі Баjыр аітты:
«Бу jö біскä келät деіт,
«бістї кырып салат деіт,
«качып мындан кессäкпä?
«ölгöндöрдöн калғандар,
«ölгöндў кошўп öкрöп ыілап jўрсөкпö?»
Анда аітты Jанықäі:
«Баікуш качып каіда баралы?
«тоғусўбўс тосўп турсак болбоібў?
«jетїп біскä келгändä,
«туш тушўнан алалы!
«jарылышып калалы!
«ölбöі турған jан барбы?
«öчпöі турған от барбы?
«бöрў асыксыс болобў?
«ер jастыксыс болобў?
«Tölökö колдў башта!»
Jанықä колдў аідады,
Tölökö колдў баштады,

ƙача бергӓн кішінӣ,
Јаныкӓ башын ƙаҕып јібӓрдӣ,
Јеl-маја мінгӓн Карачач
беlӓстӓн чыҕып кӧрӱ̆ндӱ̆,
беlӓстӓн тӱ̆шӱ̆п кеlгӓндӓ,
јеlбірӓтӣп кеlӓ јатыр деіт,
Тӧlӧкӧ аны кӧрдӱ̆ деіт:
«Е балдар, балдар уҕыңар,
«атӓкӓмдӣн ƙојӯн баƙƙан
«Коіту кӱ̆ң кеlӓ јатыр,
«сӱ̆јӱ̆нчӱ̆lӧп сӧс аітар,
«сӱ̆јӱ̆нчӱ̆lӧп кеп аітар».
Карачач јетӣп аітты деіт:
«Бӧlӧгӱ̆м кеткӓнӣң кеlдӣ,
«Тӧlӧгӱ̆м кемтігӣң толдӯ,
«ертӓ кеткӓн Болот јан,
«бу јергӓ ƙаітып кеlд'еlӓ,
«ƙапырды ƙырып салд'еlӓ,
«Караҕаі наіза бōлады,
«ƙапырды ƙатӯ јōлады,
«кӧрӱ̆шӧргӧ ƙалҕанда,
«чыҕа турҕан јан турӯ,
«тӧгӱ̆lӧ турҕан ƙан турӯ,
«кӧрӱ̆шӧргӧ сен кеlсӓң,
«аƙырын кӧрӱ̆шӱ̆п турсаң,
«болмосо чыдаі алмаіт деіт».
Тӧlӧк јӱ̆рӱ̆п бердӣ деіт,
Болоттӯ кӧрӱ̆п баƙырды,
јолборстоі аƙырды:
«Карӓгӣм менӣн Болот јан».
Тӧlӧк-мӣнӓн Болот јан,
ӧкō ƙучаƙташып јыҕылды,
баƙысы јатып кӧрӱ̆штӱ̆,
балдар кӧрӱ̆шӱ̆п јатƙанда,

Ер Болоттўн кӱчӱ̆ бӱтӱ̆п,
чыҕа турҕан јан турў,
тӧгӱ̆lӧ турҕан kан турў.
Баібічä-мїнäн Кӧчпӧс Баі,
атkа мінїп кеlдїlä,
балдардын kашына барып,
Кӧчпӧс Баі тура kалд'еlä,
балдарын тыңдап алдыда,
Болоттўн ӱнӱ̆ чыkпады,
Болот ӧlгӧнӱ̆н біlгäн сон,
Кӧчпӧс Баі саkалын јулўп ыілады,
Баібічä тӧбӧ чачын јулўп ыілады.
Анда аітты Карачач:
«Ä баібічä̆ ыілаба,
«саҕымдан бӱткӧн бал'едїм,
«kаіптан бӱткӧн јан едїм,
«kудаідан тіläп алаін!
«kудаі тіläгїмдї берч'еlä!»
Кӧчпӧс Баіды Баібічäнї,
ӧкӧ̄н аідап јібäрдї,
баkмачы болдў баkт'еlä,
Јел-мајаны јара тартт'еlä,
ӧкпӧсӱ̆н сӯрўп алд'еlä,
Болоттўн башына kаkт'еlä,
kолтўҕўна kол салды,
kолтўҕўна kаkт'еlä,
Болот башын кӧтӧрдӱ̆,
kыбла јаkkа kарады,
дāрат алды Болот јан,
ыманын аітты Болот јан:
«Карачач апа јаным!
«јаkшы апа тыңдачы!
«јаkшы Болот кеlдї деп,
«тус кӧмгӧндӧі kылбаңар!

«jajымды терәң kасыңар!
«сураkчылар kелгәндә,
«jajымды сурап алҕанда,
«kамчы саптаі бір jылан,
«марҷан баштӯ сыр jылан,
«алkымымды алҕанда,
«аіры тілін салҕанда,
«jajымды аітып берәргә,
«суп кігәндә сурау jok,
«сурабаі егәм koіҕон jok,
«jakшы Болот өлдӯ деп,
«аіҕа bakkан ak сараі,
«ak сараілап kojӯҷар!
«кӯнгө bakkан kөk сараі,
«kөk сараілап kojӯҷар!
«бір семістә бір арыk
«атан сojӯп кетіңәр!
«бір семістә бір арыk
«аіҕыр баілап кетіңәр!
«Tölөkөmө салам де!
«тӯҕанҕа jанын тарссын де!
«тушманҕа оҕӯн ассын де!
«Kөчөkөmө салам де!
«ojӯҷ мыktап оіло де!
«Jанykәmә салам де!
«белің бекәм баіла де!
«мендән калҕан Ач-буданды
«башыма баілап kojӯҷар!
«өстыҕын чыҕарыш алыш,
«тіскіндї jakka тӯрӯҷөр!
«чылбырды kаіра кыстаҷар!
«ӯзөңгөнӯ kаіра баілаҷар!
«алакандаі kаҕаska,
«katӯ мыktап бітіңәр,

5090 5095 5100 5105 5110 5115 5120

«кӱмкӧр іäр ӱстӱ̆нӧ,
«кӧпчӱ̆гӱ̆нӱ̆н астына
«каӈасты каттап салыӈар,
«басмаіл-мӣнäн бастырып,
«бар-екäлді тартырып,
«Ач-буданда аӈытып коjо берїӈäр!
«Ач-будан кессӣн Jолоіӈо,
«Jолоіӈо барып турсӱ̆нда!
«каӈасты алып көрсӱ̆ндӧ!
«кӧнӱ̆ аны-мӣнäн толсӱн да!
«Ak Caікал-мӣнäн Ak Каныш
«асылымды ас көрдӱ̆,
«асабымды көп тартты,
«кӧнчымды ас көрдӱ̆,
«корлӱӈӱмдӱ көп тартты!
«енäкäм Caікал аман де!»
Болот бу сӧсӱ̆н аітканда,
jыӈылып калып ӧлдӱ̆ деіт.
Аны көрӱ̆п Карачач,
кудаіӈа мыктап jалынды,
Кӧчпӧс Баі-мӣнäн баібічä,
Кудаідын шері ол екäн,
кудаіӈа мыктап jалынды,
ыілап jаткан баібічä,
екі емчäктäн аккан сӱт,
балтадаі болӱп дірілдäіт:
«Е Карачач беішім,
«е Карачач теӈісім,
«кӧкӱрӧктӧ ak емчäк
«ӣп кетті көрдӱ̆ӈбӱ̆?
«Болот jандын ӧсына,
«сӣп коісом епп'екäн,
«салып коісом jӧнб'екäн?»
Ӧсӱна емчäк салды,

ōсына сӱтӱ̆ кірдї,
kудаідын апы болдӱ деіт,
сӱт аk дары болдӱ деіт,
јердӓ јаткан Болотkо
чындап ајал кеlгӓндӓ,
Карачач-мїнӓн баібічӓ
kудаідан чындап тіlӓгӓндӓ,
kудаідын бōры ōрыды,
јанын kаітып kојо бердї,
Болоттӱн јаны кірдї дӓ,
Болот тірїlдї турдӱ да,
Кӧчпӧс Баідын ӱ̆јӱ̆нӧ,
баkысы kаітып јӱ̆рдӱ̆ дӓ,
ӱ̆ідӧ јырҕап јатты дӓ.
Бір уаkыттан сон бу Болот:
«Енӓм бар деп атам бар,
«еlїм бар деп јуртӱм бар,
«kаітып кессӓм ојӱм бар».
Кӧчпӧс Баі бу сӧс уҕуп:
«Каітарбаімын» дедї деіт,
«ӓ Карачач болӱшсаң,
«Болот kаітмаk болдӱ деіт,
«тоkтотор аіла барба деіт».
Анда аітты Карачач:
«Бӧрӱ̆ баласы, Кӧчпӧс Баі,
«іт болобӱ? Кӧчпӧс Баі,
«кішінїн баласы, Кӧчпӧс Баі,
«јурт болобӱ, Кӧчпӧс Баі,
«тең туш kатын сен тапсаң,
«Болотkо алып берсӓң,
«турар Болот бу јердӓ,
«тең туш kысты мен табаін!
«ӱ̆јӱ̆ңӧ барып јат! дедї,
«сегіс кӱн болҕон сон,

«менің ўйўмө кел! деді».
Карачач алаканын карс урдў,
таң аткыча чар курдў,
таң атканда Карачач
бблы бос карчыға болдў,
асманға болцоп уштў деіт,
Кара Дббөт катў алп
ўйўнўн ўстўнө кондў,
Кўн Јаркын деген кысы бар,
аны сынап көрдў деіт:
«Кўн јаркын бу Болотко,
«ўч јыл катын Болот деіт».
Андан ары уштьі деіт
Аітаі деген алпка,
Аітаідын кызы Аі-јаркын,
кысын көрдў Карачач,
алты јашар бала екән,
өсў јаш ол екән.
Карачач анан учўп,
Јетәр алпка барды деіт,
Јетәрдің кысы Јес-біләк,
Јес-біләктї көрдў деіт,
сегістәгї бал' еді.
Андан кетті Карачач,
су ајағына көстөп,
Јорту деген јаман јө,
Бука деген кьін јө,
Буканын кысы Аі-јаркын
аны көрдў Карачач,
Асманда болцоп уштў деіт,
јылдыска чыкты Карачач,
Медінәнің чөл екән,
ортосўнда даіра көл екән,
калың токоі бар екән,

калың чāр бар екäн,
чāрнын ӱстӱ̆-мĭнäн Карачач
калкылдап уштӯ деіт,
Чынар терäк тӱбӱ̆ндö,
бір бос ордо бар екäн,
кырк кыс анын ічĭндä,
кырк јігіт-мĭнäн оіподӯ,
анын ічĭндä бір кыс,
аі тīгäндäі балкылдаіт,
кӱн тīгäндäі јаркылдаіт,
карчыҕа болҕон Карачач
чамҕаракка кондӯ деіт,
арак берсä бу кыска,
алкымынан кöрӱ̆нöт,
алма јесä бу кыс,
бакынан кöрӱ̆нöт,
андаі сулӯ кыс екäн.
Бал ічкäндä мактанат,
мā̆сäкä кылып оіноіт:
«Јер ӱстӱ̆ндö караңар!
«бістäн сулӯ барб'екäн?
«бістäн нурдӯ барб'екäн?
«бістäн сӱрдӱ̆ барб'екäн?
«бістäн четін барб'екäн?
«бістäн чебäр барб'екäн?»
Чамҕаракта олтӯрӯп,
Карачач аітты деіт:
«Бірдäн сулӯ Болот Кан,
«бірдäн балбан Болот Кан,
«бірдäн батыр Болот Кан,
«бірдäн чебäр Болот Кан,
«бірдäн четĭн Болот Кан,
«бірдäн сӱрдӱ̆ Болот Кан».
Кыс ердĭн чӱ̆рӱ̆п коідӯ,

Кыс мурдўн бўрўп коідў:
«Бу јалҕанчы дўнödö,
«мен көргömўн, көргömўн,
«Болоттўн атасы Јолоідў,
«коі каітарып коібоҕон сорҕок,
«коі етїнä тоібоҕон сорҕок,
«анча деісїн мактадың!
«чамҕаракта олтўрҕан,
«Карачач апа амамбы?
«атäкäм кан Анҕычал,
«Коџо Кыдыр дарыҕан,
«Көчпöс Баідын коjўн баҕып,
«апäкä Карачач jўргöндö,
«көтўңгў jарҕак ыштан карыҕан».
Анда аітты Карачач:
«Атаң налат кара бет,
«карҕышымды бiläсїн,
«бара бет сенї карҕармын,
«моло таш кылып кетäрмїн,
«аңдаісыңбы кара бет,
«кысыҕымды көрўп-тўр!»
Анда корктў Ак Төтöі,
Карачачка jалынды,
Кулаҕындан Карачач
сырҕасын тартып алды,
бу сырҕасын таштады,
Ак Төтöі корккоңўнан,
сырҕаны ала коідў,
кулаҕына сала коідў:
«Кан Болоттўн болдўңбў?
«кандаісың дōло кандаісың?
«Карачашты аңдаісын».
Андан кетїп Карачач,
ўjўн көстöі уштў деіт,

ӱ́јӱ́нӧ кеlдї Карачач,
Кӧчпӧс Баі чоҕулӯп кеlдї.
«Балам Карачач не кӧрдӱ́ң».
Анда аітты Карачач:
«Тең туш kысы бар екӓн,
«барда болсо јоk екӓн».
Кӧчпӧс Баі Болоттӯ чаkырды:
«Е Болот јан, Болот јан,
«сен kаітсан мен kалбаімын,
«Јолоі kашына сен барсаң,
«бістӓ kашына баралы!
«бір јердӓн кӧчӱ́п туралы!»
Андан турдӯ Карачач,
алты буттӯ араба kылды,
тетігін ічӣнӓ kылды,
дуа-мӣнӓн учурдӯ.
Араба јӱ́рӱ́п кеттї,
Кӧчпӧс Баі бу арабада
баібічӓ бӣlӓн кӧштӱ́ деіт,
Кан Јолоіҕо јеттї деіт,
Ер Чечӓн, Саіkал, Аk Каныш,
чоҕулӯп јӣн kылды,
екі kаіш бір тіскін,
Кӧчпӧс Баідын kолӯна бӓрдї,
таңдын атkанын біlбӓдї,
кӱ́ндӱ́н батkанын біlбӓдї,
Кумар оіноп уттӯ деіт,
јуртӯн барысын Кӧчпӧс Баі,
ӧс kолӯ-мӣнӓн туттӯ деіт.

III. ЕР ТӨШТҮК.

Пäман Баі бар екäн,
сегіс ӯлӯ бар екäн,
Сарбан бір кулӯ бар екäн,
Пäманӈа Сарбан кул
кышта кызылын бербäдї,
јајында ағын бербäдї,
малын отор аідады,
Пäман Баіӈа көк өгӯс бердї,
бір азрак аірандык коі бердї.
Андан турӯп Пäман,
көк өгӯстӯ міндї деіт,
коідӯ јајыш јӯрдӯ деіт.
Соӈончоӈӯ чор болдӯ,
тізäсї сары су болдӯ,
ыілап јӯрдӯ Пäман:
«Малдан кемчїл болбодӯм,
«баштан кемчїл болбодӯм,
«аттан кемчїл болбодӯм,
«аштан кемчїл болбодӯм,

«Е кудаjым, кудаjым!
«сансып jаткан мал бердің,
«сегіс ӯл ол бердің,
«Сарбан деген кул бердің.
«Сегіс ӯлӯм кор болдӯ,
«Сарбан кулӯм сар болдӯ,
«мен кудаіға не кылдым?»
Асмандан кара дӧл jел келді,
Jел Пäманға аітады:
«Малдан кемчіл болдӯңбӯ?
«баштан кемчіл болдӯңбӯ?
«сен jаман баі екäсің,
«малыңды сojӯп тӯлӧ кыл,
«кудаідан сурап jассаңчы!»
Пäман ӱігӧ келді,
тӯлӧ кылды кудаіға,
гӯндӧ jатты ӱjӱндӧ,
кудаідын апы болдӯ,
баібічäнін бojӯна бӯттӯ,
баібічäнін jак jеткändä,
бір еркäк бала тӯдӯ.
Jаңа тӯған бу бала
екі конбоі енä деді,
алты конбоі ата деді,
Пäман кoі jаіғанда,
jаңа тӯған бу бала,
jӱрмӧлӧп турдӯ ордӯнан,
атасына келді дä:
«Ä атам, атам деді,
«ӱігӧ каітып jат деді,
«мен бу коідӯ каітараін».
Ошо уактан бу бала,
jаіған коідӯ каітарды.
Ӱідӧ jаткан Пäман

баібічäгä аітты деіт:
«Бу баланы јібäрїп,
«малды аідатып алаін!»
Баібїчä ā кöнбöдӯ̆:
«Каk баш екäнсїн Пäман,
«бу баланын аты јоk,
«аны kантїп јібäрäсїн?
«баланын атын kоісоkчӯ!»
Андан турӯп Пäман,
kоілорӯнан бір kоідӯ,
сојӯп салды Пäман,
еlї јуртӯн чаkырды,
еlїнä ет тартты деіт,
еlї еткä тоіҕон соң,
баланы kолӯнан алып,
јетäläп чыkты Пäман,
«балама ат kоі!» дедї,
анда турҕан еlдäрдїн,
аk саkалы kара саkалды kарада,
kара саkалы кер муруттӯ kарады,
кер муруттӯ бос ӯлдӯ kарады,
бос ӯл јердä kарады,
ат kојорҕо біlбäдї.
Аk саkалдӯ бір адам
кеlїп тура kалды деіт:
«Башты јегäн акäіläр,
«башыңды је, дедї деіт,
«тöштӯ̆ јегäн акäіläр,
«тöшӯ̆ңдӯ̆ је дедї деіт,
«мынын атын мен kоісом,
«kудаідын раімы тїгäн,
«Ер Тöштӯ̆к ат болсӯн!»
Тöштӯ̆к kоідӯ kаітарды,
ӯ̆ідö јатkан Пäман

баібічäгä аітты деіт:
«Ер Тöштӳктӳ јібäрїп,
«малды аідашып алаін».
Анда аітты баібічä:
«Сен kojo тур Пäман!
«јаскы кӳнӳ болсӯн де!
«малда бе тӯсын де!
«ӯс ічäр уакта,
«малды аідап алаін!»
Баі koідӯ, јас болдӯ,
бе тӯа-туҕан уак болдӯ,
ӯс ічä-туган уак болдӯ,
анда аітты Пäман:
«Ем аідатып алалы!»
Баібічä сöсӳп албады:
«Е kӯраҕан kak баш,
«малың анда kалсын деіт,
«бе баілаі-туҕан уак болсӯн!»
Бе баілаі-туҕан уак болдӯ:
«Аідатып алаін!» дедї.
««Kojo тур!»» дедї баібічä,
««kыш болсӯн аідаілы,
«соҕӯш јеі-туҕан уакта»».
Kыш јетїп kelгäндä,
соҕӯш уак јеткäндä,
Ер Тöштӳктӳ чакырды:
«Ер Тöштӳк, баламаі,
«Алма-булак башында,
«алты сан јылkым бар,
«санды тӳмöн kojӯм бар,
«Сарбан дегäн kулӯм бар,
«сегіс менїн ӯлӯм бар,
«аідап kel бу малымны!»
Андан турӯп Ер Тöштӳк

ек' етағін белінә қыстырды,
Алма-булақты көстөп
жүгүрүп барды Ер Төштүк,
жылқына жетіп келді,
ешік ачып кіріп келді,
Анда аітты Ер Төштүк:
«Пәмандын баласы
«Ер Төштүк мен келдім,
«атамды ачқа сен қоідүң,
«енәмді ачқа сен қоідүң,
«қышта қызылын бербәдің,
«жажында аңын бербәдің,
«аідап кел бу жылқымды,
«жылқымды аідап келбәсәң,
«сегіс ұл дос өлтүрөм,
«Сарбан қулдү өлтүрөм,
«аідап кел бу жылқымды,
«оі чуқурдү толтүрүп;
«қыр чуқурдү толтүрүп,
«үч чуқур жылқымды аідап қоі!»
Анда қорқтү сегіс ұл,
анда қорқтү Сарбан қул,
көп жылқыңа бардылар,
чуқурңа жылқыны аідады,
екі чукурү толүп чықты,
бір чуқурү толбоі калды,
бу жаш бала Ер Төштүк,
Сарбан қулдү қыінады:
«Жылқыны аідап кел!» деп.
Сарбан қул қорқүп чықты,
жылқычыңа келд'елә:
«Аідап келгән жылқыңа
«үч чуқурү толбодү,
«жылқыбыс каіда?» дедү деіт.

Андан аітты јылкычы:
«Бу јылкыны мен кӧрдӱ̆м,
«тōдаі кара ат мінгӓн,
«казанбактаі кара бӧрӱ̆к кīгӓн
«бір јігіт аідап кеттї».
Уігӧ каітты Сарбан кул,
Ер Тӧштӱ̆ккӧ аітты деіт:
«Е Тӧштӱ̆гӱ̆м аіналаін,
«јылкыңды мен таппадым,
«Тōдаі кара ат мінгӓн,
«кара бӧрӱ̆к кīгӓн
«бір јігіт аідап кеттї».
Анда турдӱ Ер Тӧштӱ̆к,
«Бу јылкымды мен куаін,
«кӯп јылкымды ап кеlӓін,
«атымды алып кеl!» деіт.
Чыҕып барды Сарбан кул,
алты ајактӯ ал' атты,
алып кеlдї Сарбан кул,
јеті ајактӯ јерӓн ат,
аідап кеlдї Сарбан кул,
атына міндї Ер Тӧштӱ̆к,
јылкыҕа јӱ̆рӧ бердї,
јар башына јеттї деіт,
јар башындын ӱ̆стӱ̆ндӧ
јарт алачык бар екӓн,
јарт алачыктын кашында
јаңгыс кара бе турҕан,
бір самаідан біт аккан,
бір самаідан сіркӓ аккан,
мурнӱ̆нан чымкырык аккан
јап јаман кара кыс
Тӧштӱ̆ктӱ̆н бет астынан чыкты деіт:
«Алт'ајактӯ ала јорго арыткан јігіт,

«тӧрт ајаҕын kоі маkмал-мӣнӓн чалытkан јігіт,
«јет'ајаkтӯ јердӓ јорго арытkан јігіт,
«тӧрт ајаҕын kоі маkмал-мӣнӓн чалытkан јігіт,
«алыстан kеlгӓн јолōга јігіт,
«аты јӧнӱ̆ң кім екӓн јігіт?»
Тӧштӱ̆к турӱ̆п аітты деіт:
«Алты ајаkтӯ ала јорго арыттым, адам,
«тӧрт ајаҕын kоі маkмал-мӣнӓн чалыттым, адам,
«јет' ајаkтӯ јердӓ јорго арыттым, адам,
«тӧрт ајаҕын kоі маkмал-мӣнӓн чалыттым, адам,
«јерсӣп кеттӣ јет' атан,
«јет атаннын соңӱ̆нда
«јес буідалӯ нар таілаk,
«андаі немӓ кӧрдӱ̆̆ңбӧ?
«јеlінӣ сӱ̆ттӱ̆̆ kӯ інгӓн,
«андаі немӓ кӧрдӱ̆̆ңбӧ?
«Кӧп јылkынын ічӣндӓ,
«kарkыралӯ kар ат јоk,
«томоҕолӯ тор' ат јоk,
«kуіруҕӱ̆н шӱ̆̆гӧн kул ат јоk,
«мен јоkчӱ̆мӱ̆н, јоkчӱ̆мӱ̆н,
«јоkтӱ̆ істӓп kеlӓмӣн,
«андаі немӓ кӧрдӱ̆̆ңбӧ?»
Јаман kыс аітады деіт:
«Јоҕӱ̆ң болсо табылар јігіт,
«абуірӱ̆ң болсо јабылар јігіт,
«јарт алачыk дебӓсӓң,
«бос ордонӱ̆н кӧlӧкӧсӱ̆̆н берӱ̆̆чӣ,
«јаңгыс kара бе дебӓсӓң,
«сан бенӣн сусӱ̆н берӱ̆̆чӣ,
«бістігӣндӓ kонӱ̆п кет јігіт!»
Тӧштӱ̆ктӱ̆̆н кӧ̄нӱ̆̆ аілып турдӱ̆,
Тӧштӱ̆ктӱ̆̆ јетӓlӓп алды,
ӱ̆јӱ̆̆нӧ тӱ̆шӱ̆̆рӱ̆̆п алды.

Тӧштӱ́к ӱ́ідӱ̆ kараса,
біт, сіркä, боk, саk
ӱ́інӱ̆н ічӥп толдӱ деіт.
Ер Тӧштӱ́ктӱ̆н астына
јаман kормӱшӱ таштады,
етäгӥн бӱ̄рӧ kармап
Тӧштӱ́к олтӱрӱп алды.
Кыс сабасын бышkанда,
сабасынын ӧсына
чыҕып турҕан kымысы,
Арkар тујаҕын алды,
тујаkkа kымысын kуідӱ,
арkар тујаk толбодӱ,
сабаны салыkтырып
кӧтӧрӱ́п алды бу kыс,
арkардын тујаҕы толдӱ.
Тӧштӱ́ккӧ алып kеlӥп
kымысын сундӱ јаман kыс,
Тӧштӱ́к бір kолӱ-мӥнäн алса,
салмаkтап кеттӥ бу kолӱ,
бір kолӱ-мӥнäн сӱ́јӧдӱ̆,
kымысты ічӥп јібäрдӥ,
тӱ́јӧт' албаі kалды деіт.
Казанды асты бу kыс,
тӧштӱ̆н јаңыс сӱ́мӱ́lчӧгӱ̆н
kазанҕа салды бу kыс,
андан kеlдӥ Тӧштӱ́ккӧ,
kолӱна су kуідӱ деіт,
табаkkа етӥн салды деіт,
kыја кесӥп олтӱрдӱ,
kурсаҕы андан тоідӱ деіт.
Тӧштӱ́к тамаk јегäндä
беlӥн бошотӱп алды,
kалҕанын ітäрӥп kоідӱ.

Јаман кормушў алып
астына салды бу кыс,
јантајык чыкалактап јатты,
Төштўк ујуктап калды,
тўн ортосў болҕондо
Төштўк башын көтөрдў̈,
ўідў̈н ічї јылтраҕан
алтын кўмўш болдў деіт,
јаткан јерїн караса,
алтын кўмўш болдў деіт,
Мындаі Төштўк карады,
толу аідаі балкыҕан,
јарык кўндöі толкўҕан
бір кыс јатыры ўідö,
Ер Төштўк карап турдў:
«Ошо кыска кол салсам».
От јакалаі шіш кебäк
Төштўк бурўп једї деіт,
ајаҕында сары бал
Төштўк аҥтара тептї,
баш јаҕында сук бал
Төштўк сусунҕа јуттў.
Кыска барды Ер Төштўк,
колўн салды Ер Төштўк,
калың кара чачына
колўн артты Ер Төштўк,
он екі тў̈мö он топчў
чечїп алды Ер Төштўк,
кökўрöктö ак емчäк
колўна алды Төштўк,
емчäктї кармаін десä,
Бек Торо деґän бу кыс
уікусўнан ојондў,
ак білägїн кармады,

кӧкӱ̆рӧгӱ̆н кӧтӧрдӱ̆:
«Ајаҕымдаҕы сары бал
«алып тӧккӧн кім едї?
«баш јаҕымда суk бал
«сусунҕа јутkан кім едї?
«он екі тӱ̄мӧ он топчу
«чыҕарып kоіҕон кім едї?
«сенїн јајыңды біlӓмїн,
«Кан атӓкӓң Пӓман
«кӧк ӧгӱ̆стӱ̆ мінгӓндӓ,
«kоідӱ̆ јајып јӱ̆ргӧндӧ,
«соҕончоҕӱ̆ чор болҕон,
«тісӓсї сары су болҕон,
«kаkылдап ыілап јӱ̆ргӧндӧ,
«мен алтын јāk кӱ̆мӱ̆ш тіl
«kомусӱ̆мдӱ̆ kаkkамын,
«kудаідын kулаҕына јаkkамын,
«kудаідан сенї сурап алҕамын,
«Сен kолӱ̆ңдӱ̆ тарта тур Тӧштӱ̆к!
«јаманда јерїң даҕы бар Тӧштӱ̆к,
«чочоҕӱ̆ңда кесӓlӓк Тӧштӱ̆к,
«арамдӯ јерїң даҕы бар, Тӧштӱ̆к,
«кеl kолӱ̆ңдӱ̆ тарта тур, Тӧштӱ̆к!»
Кыстын сӧзӱ̆н уkkанда
Тӧштӱ̆к тарынып кеттї,
јердӓ атkа аттанды.
Бек Торо дегӓн kыс аітты:
«Алтын јāk, кӱ̆мӱ̆ш тіl
«kомусӱ̆мдӱ̆ kаkkамын,
«kудаідын kулаҕына јаkkамын,
«Тӧштӱ̆к сенї ӧсӱ̆мӧ
«ылаіkтап јасап алҕамын,
«бу дӱ̄нӧдӧ боk екӓн,
«kыјаматта Тӧштӱ̆к менїкї,

«аідап кет Төштүк јылкыңды!»
Төштүк јылкысын аідады,
Пäман баіға каітарды,
Тоғус ӯлӯ, Сарбан кул
Пäман баінын кашында
јылкысы-мӣнäн турдӯлар.
Бір күндö аітты Ер Төштүк:
«Е атäкäм Пäман,
«балдарың ысқатын алалақ!
«Тоғус ӯлӯң ӱідö бар,
«сеғіс ағамда катын јок,
«мен ең күчӱ Ер Төштүк,
«менӣн катыным да јок».
Анда турдӯ Пäман,
ала атын келтӣрдӣ,
јердä атын келтӣрдӣ,
Пäман-мӣнäн Сарбан кул
өкӧ атка мӣндӣ деіт,
өкӧ кыс істäп јӱрдӱ деіт,
Пäман атка мінгäндä
Ер Төштүк кашына келӣп,
бу сöс аітып јібärдӣ:
«Е атäкäм Пäман,
«јолдо барып сен јӱрсöң,
«јар башына сен јетсäң,
«јарт алачык ӱі тіккän,
«ошо ӱідӱн кашында
«јаңғыс кара бесӣ бар,
«јаңғыс кара кыс бар,
«бу јоғӱңдӱ аітар деіт,
«ошо јӧлык алып бар,
«кара кыска јӧлыкты бер!»
Јӧлыкты алып Пäман
јолдӱ јӱрӱп кеттӣ деіт,

jap башына келді деіт,
jap башында jарт алачык
Кан Пäман көрдў деіт,
бір jап jаман кара кыс
астынан чыққып аітты деіт:
«Алт' ajактў ала jорққо арыткан,
«төрт ajаққын макмал-мінäн чалыткан,
«jет' ajактў jердä jорго арыткан,
«төрт ajаққын темір-мінäн чалыткан,
«Садактарың чычаіткан, бajым,
«Сакалдарың сербäіткäн, бajым,
«ерді мурун томсорткон, бajым,
«етäк jеңін тўгöткöн, бajым,
«алыстан келгäн jолочы, бajым,
«jолққўла болсўн öсўңö, бajым».
Анда аіттї Пäман:
«Белгїлўдäн бешö jok, балам,
«бел алача öсў jok, балам,
«мен jокчўмўн, jокчўмўн, балам,
«jоктў істäп келämін, балам».
Анда аітты кара кыс:
«Jарт алачык дебäсäң,
«бос ордонўн кölöкöсўн берўчї,
«jаңгыс кара бе дебäсäң,
«сан бенін сусўн берўчї,
«бістїкіндä сусун іч бajым».
Анда аітты Пäман:
«Сусундў біс ічпäібїс,
«ўjўңö біс кірбäібїс».
Jўрўп кеттї Пäман,
ўшкўрўп кеттї Бек Торо,
сасык туман болдў деіт,
ары берї jўргöндö,
Пäман Баі jол таппаі

Бек Торонўн ешіккä
каітып чыкты Ілäман.
Андан туруп Бек Торо
ешіккä чыҕып калды деіт,
Конўп калды Ілäман,
сабасын бышты кара кыс,
аркардын туjаҕына
кымыс куідў кара кыс,
Ілäман ічін jібärді,
ічін тўгöт' албады,
Сарбан кулҕа бердї деіт,
Сарбан кул тўгöт' албаі
Бек Торого бердї деіт,
Бек Торо сабасына
кымысты куjўп jібärді,
сабасы толўп чыкты.
Ошо тўндö кондўлар,
таң атканда турдўлар,
аткa барып міндїläр,
jолҕо jўрўп кеттїläр.
Анда аітты Бек Торо:
«Алт' ajактў ала jорго ашырдың,
«Төштўктöн бергäн белäгїн
«мендäн кандаі jашырдың?»
Бек Торо бу сöс аітып,
аткa мінгäн Ілäманды
аттан jыҕа тартты деіт:
«Е тарынба балам аі!
«унучак болчў едäм».
Jолыкты кыскa бергändä
jўрўп кеттї Ілäман.
Jолдо jўрўп Ілäман
Аҕаі Кандын ўjўнö
jетїп келдї Ілäман,

Аҕаі Кандын баібічä
jeläсїнїн бамында
чатырынын ічїндä
олтӯрҕан екäн деіт.
Пäмандын астына
чыҕып кеlдї баібїчä:
«Алт' аjактӯ ала jорго арыттың,
«тöрт аjаҕын макмал-мїнäн чалыттың,
«jет' аjактӯ jердä jорго арыттың,
«тöрт аjаҕын темїр-мїнäн чалыттын,
«алыстан кеlгäн jолōчы!»
Анда аітты Пäман:
«Беlгіlӯ̈дäн бешō̆ jок,
«беl алача öсӯ̆ jок,
«аітылӯдан алты jок,
«ал алача öсӯ̆ jок,
«андаі немä кöрдӯ̆ңбӯ̆?»
Анда аітты баібічä:
«Баілык негä jараткан?
«арыҕанҕа ат болсӯн деп
«кудаі малды jараткан,
«ачкаҕа тамак болсӯн деп
«кудаі тамакты jараткан,
«jалаңачка тон болсӯн деп
«кудаі малды jараткан,
«бісїкїнäн сусӯн іч!»
Jетäläп алды бу катын,
ӯ̆jӯ̆нö алып кеlдї,
Сырдӯ чарадаҕы кымысты
Пäманҕа бердї деіт,
Сарбан кулҕа бердї деіт,
öкō̆ ічїп jібäрдї,
керäгäсїн карады Пäман,
керäгäнїн башында

сегіс сӧ̄кӧ бір боҕоk турган ікӓн,
Пӓман аны кӧрӳ̆п
бурс кӳ̆lӳ̆п kоідӳ̆ деіт,
кӳ̆lӳ̆п kоідӳ̆ чімкірӣп,
бу аjакты баібічӓ
kолӳ̆нан jулӳ̆п алды,
Пӓмынын чалkасынан
баібічӓ басып алды,
kысып, kысып kоідӳ̆,
kымысы ӧсынан чыҕып кеттӣ.
Баібічӓ башын кӧтӧрдӳ̆:
«Аітар кебӣң бар болор,
«аіт кебӣңдӣ дедӣ деіт».
Анда аітты Пӓман:
«Аітар кебӣм бар болор,
«мен бу кебӣмдӣ аітаін!
«тоҕус ӯлӳ̆м бар дедӣ,
«тоҕус ӳлда kатын jоk,
«ошо тоҕус ӯлыма,
«тоҕус kысты істӓмӣн,
«тоҕус kыстӯ бір баіны
«істӓп таппаі jӳ̆рӧмӳ̆н».
Баібічӓ jӳ̆гӳ̆рӳ̆п кеlдӣ,
аjаkkа kымыс kуідӳ̆ деіт,
Пӓмандын kолӳ̆на kоідӳ̆,
ешіккӓ jӳ̆гӳ̆рдӳ̆ баібічӓ:
«Е Аҕаі Кан сӳ̆jӳ̆нчӳ̆!
«тоҕус ӯлдӯ баі кеlдӣ».
Аҕаі Кан ӳ̆ігӧ кірдӣ деіт,
Пӓман-мӣнӓн кӧрӳ̆штӳ̆:
«Е Аҕаі Кан, Аҕаі Кан,
«kуда болӳ̆п кеlдӣм мен».
Сӳ̆jӳ̆нӳ̆п аітты Аҕаі Кан:
«Куда болсоң, бол!» дедӣ.

Төштӱктӱн атасы Пäман
куда болӱп калды деіт.
Кечкä уак болҕондо
короҕо келді Аҕаі Кан,
кенҷä балаҕа аітты деіт:
«Малымдан куттӯ кенҷäкä балам,
«башымдан куттӯ кенҷäкä балам,
«алыстан келгäн екі меіман,
«чоңдӯ кojор кул емäс,
«кӱ̄чӱ̄гä тojор кул емäс,
«алты сан ала кojӱңдӱ
«алты аралап чыксаңчы!
«jетї сан jеран кojӱңдӱ
«jеті аралап чыксаңчы!
«сojо-туҕан епт̄ӱдї
«етägї-мїнäн сыласаң,
«jеңї-мїнäн сыіпасаң,
«алып келїп сojоін!»
Андан турӱп кенҷäкä
коідӱ аралып келді,
алты сан ала коідӱ
алты аралап чыкты,
сojо туҕан епт̄ӱдї
асранды бір бос токту
етägї-мїнäн сылады,
jеңї-мїмäн сыіпады,
алып келїп соідӱ деіт.
Таң атып келгäндä,
конок каітаін деідї деіт,
атын алып келгäндä,
атасына аітты кенҷäкä:
«Атäкäм акмак болҕомбӯ?
«енäкäм босоі болҕомбӯ?
«алыстан келгäн сыі меіман

«kудаҕа кӣт бердӣңбӣ?»
Аҕаі Кан бу сӧс уkтӯ деіт,
Пӓманды чаkырды,
ӯ́ігӧ кіргӣзӣп алды,
бір боkчо оромол таштады,
ічӣнӣ Пӓмам аkтырды,
тоҕус јаkалӯ тон чыkты,
болсо менӣн баҕым деп
kаттап кӣдӣ Пӓман,
андан атkа міндӣ деіт,
бастыра берӣп кеттӣ деіт.
Аҕаі Канҕа кенцӓ kыс
јӯ́гӯ́рӯ́п кеlӣп аітты деіт:
«Атӓкӓм аkмаk болдӯ,
«енӓкӓм босоі болдӯ,
«Чал-kуіруk берсӓң кӧчӧм,
«Чар' інгӓн берсӓң чечӓм,
«kара бе берсӓң кӧчӧм,
«Куіту кӯ́ң берсӓң чечӓм,
«башындаҕы мандӓlі берсӓң!
«ӣнӣңдӓгӣ kыл торkо берсӓң!»
Аҕаі Кан анда аіттӣ деіт:
«Ӧңгӧ мал болсо ал! дедӣ,
«ӧңгӧ малымны берӓін!
«бу малымды бербӓімӣн».
Баібічӓ анда аітты деіт:
«Кечӓ kуда кеlгӓндӓ,
«сӯ́јӯ́нчӯ́lӧп кеlгӓндӓ,
«Чал-kуіруkтӯ берӓм мен,
«дебӓдӣңбӣ Аҕаі Кан?
«мыны kалп аітасыңбы?
«Чал-kуіруkтӯ бер!» дедӣ,
«не сураса бер!» дедӣ.
Андан турӯп Аҕаі Кан

бакысын берїп калды,
бакысын алып кенџäкä
Чал-куіруктў мінді деіт,
чар інгändї jетäлäп
кара бегä кош тартты,
Куіту кўңдў мінгістї,
кенџäм андан jўрдў деіт,
елї бары ерчідї,
малы дағы ерчідї,
сол карап кеттї кенџäкä,
елдін барысы турўп калды,
оң карап кеттї кенџäкä,
малдын барысы турўп калды,
Андан jўрдў кенџäкä,
Аіғаі Кан баібічä өкө
кыстарын узатып кеттї,
көп jергä барғанда
каіта тартып келä jатыр,
Кенџädän кес ўстўнö чыкты,
Кенџäнї Аіғаі Кан jетäлäп алды,
баібічä аідап алды:
«Малындан куттў кенџäкäм,
«башымдан куттў кенџäкä,
«öңгö кысымды берсäм,
«асты кенџäм бербäімін!»
Анда аітты кенџäкä:
«Атäкäм акмак болўрбў?
«енäкäм босоі болўрбў?
«öс елїндä бар екän,
«Ер Төштўк деген ўл екän,
«аічығы алтын ту алып,
«алты сан кара кол алып,
«jелбїрäгän тў алып,
«jер каішкан кол алып,

«Аҕаі канды чаппаібы?
«Таштан кылҕан каласын,
«тап такырчак кылбаібы?
«кумдан кылҕан корҕонӯн,
«кум такырчак калбаібы?
«тіlätїп бербäсбї кенцäңдї?
«ач біläктäн албаібы?
«олцо јесäр кылбаібы?
«кенцäң корлӯк болбоібӯ?»
Аҕаі Кан аны уҕӯп
кенцäнї којо бердї:
«Е кенцäкä, аінäгїм,
«е кенцäкä, јаркыным,
«сак саламат, аман бол!
«саҕынбаі есäн дä бол!»
Аіҕаі Кан јӯрö бердї,
кенцäкä јӯрö бердї,
орто јолдо јеткäндä,
кара јердїн астынан
Бек Торо кыс чыкты деіт,
Кенцäкäгä аітты деіт:
«Аҕаі Кан кызы кенцäкäі, јаным,
«астындаҕы Чал-куірук, јаным,
«ал öсӯ̆ңö кут болсӯн, јаным!
«алтындаҕы чар інгäн, јаным,
«ал öсӯ̆ңö кут болсӯн, јаным!
«кош тартканың кара бе, јаным,
«ол öсӯ̆ңö кут болсӯн, јаным!
«еріткäнїң Куіту кӯ̆ң, јаным,
«ал öсӯ̆ңö кут болсӯн, јаным!
«башыңдаҕы мандäläң, јаным,
«ал öсӯ̆ңö кут болсӯн, јаным!
«їнїңдäгї кыл торко, јаным,
«ол öсӯ̆ңö кут болсӯн, јаным!

«коінӯңдаӷы Ер Төштӯк, јаным,
«ал өсӯңө кут болсӯн, јаным!»
Аны уӷӯп кенҷäкä аітты:
«Астымдаӷы Чал-куірук, еjä аі,
«атäкä бердї, мен алдым, еjä аі,
«сенікің тартып алдымбы? еjä аі,
«артымдаӷы кар' інгän, еjä аі,
«енäкäм бердї, мен алдым, еjä аі,
«сенїкїң тартып алдымбы? еjä аі,
«кош тартканым кара бе, еjä аі,
«атакäм бердї, мен алдым, еjä аі,
«сенїкїң тартып алдымбы? еjä аі,
«еріткäнїш Куіту кӯң, еjä аі,
«енäкäм бердї, мен алдым, еjä аі,
«сенїкїң тартып алдымбы? еjä аі,
«башымдаӷы мандäлä, еjä аі,
«атäкäм бердї, мен алдым, еjä аі,
«сенїкїң тартып алдымбы? еjä аі,
«інїмдäгї кыл торко, еjä аі,
«енäкäм бердї мен, алдым, еjä аі,
«сенїкїң тартып алдымбы? еjä аі,
«коінӯмдаӷы Ер Төштӯк, еjä аі,
«кудаjым кошту мен алдым, еjä аі,
«сенїкїң тартып алдымбы? еjä аі,
«jол jолбчы jол алам, еjä аі,
«jолӯмдан мындаі тур! еjä аі».
Кенҷäкä бу сöс аітканда,
jолӯн jӯрö бердї деіт,
Бек Торо турӯп калды деіт.
Jолӡо чыккан кенҷäкä
барäны ӯзӯлӯп барӷанда,
турӯп калӷан Бек Торо,
бір колӯна ӯ алды,
бір колӯна бал алды,

оҕоло јаман кӱ́ідӱ̆,
таkымы јаба сīдї.
Кенцäнї чаkырып аітты деіт:
«Атыңдын башын бура тур! кенцäм,
«бура тартып тура тур! кенцäм,
«бір кебїм бар аітаін! кенцäм,
«алыстан берї кеläсїн, кенцäм,
«сусап бір чӧlдӧп кеläсїн, кенцäм,
«сусунӯмдаі јутӯп кет! ненцäм,
«аттын башын бура тур! кенцäм,
«бура тартып тура тур! кенцäм».
Јолдо јӱ́ргӧн кенцäкä,
бу јердä тура kалды,
бергäн балын ічтї деіт,
ӯнӯ біlїп турҕанда
тӧгӱ̆п бердї кенцäкä,
Јӱ́рӱ̆п кеттї кенцäкä,
кенцäкā̆ Бек Торо
оҕоло јаман кӱ́ідӱ̆ деіт,
Бек Торо кӧтӱ̆нӧн јӱ́гӱ́рӱ̆п
таҕы јеттї кенцäкā̆:
«Атыңдын башын бура тур! кенцäм,
«бура тартып тура тур! кенцäм,
«kӱ́штӱ̄ болӯп сен алдың, кенцäм,
«кӱ́чӱ̆ јоk болдӯм мен kалдым, кенцäм,
«талаілӯ болӯп сен алдың, кенцäм,
«талаісыс болдӯм мен kалдым, кенцäм,
«бу дӱ̄нӧдӧ сенїк'аі, кенцäм,
«kыјаматта менїк'аі, кенцäм».
Анда аітты кенцäкä:
«Каkылдаҕан кіш'едїң, ејä аі,
«таkылдаҕан кіш'едїң, ејä аі,
«kудајым kоштӯ, мен алдым, ејä аі,
«сенїкїң тартып алдымбы? ејä аі,

«jол jолӧчы jол алам, ejä ai,
«Jолӳмдан мындаі турсаӈч'аі, ejä ai!»
Бу сӧс аітып кенӌäкä,
таӷы jӳрӳп кеттї деіт,
турӳп kалӷан Бек Торо
оӷоло jаман кӳідӳ деіт,
Бек Торо jӳгӳрӳп келӳп,
таӷы jеттї кӧтӳнӧн:
«Атыӈдын башын бура тур! кенӌäм,
«бура тартып тура тур! кенӌäм,
«біс jар алтына тӳшкӧндӧі, кенӌäм,
«jеті kыс болӳп jӳргӧндӧі, кенӌäм,
«Кырым Кандын Ak Ченäм, кенӌäм,
«оӷоло бісчä барб'екäн, кенӌäм,
«Урум Кандын кенӌä kыс, кенӌäм,
«оӷоло бісчä барб'екäн, кенӌäм,
«Аӷаі Кандын кенӌä kыс, кенӌäм,
«оӷоло бісчä барб'екäн, кенӌäм.
«кӳнчӳлӳк саіӷан ішімä, кенӌäм,
«аічылык сајып jетпäгäн, кенӌäм,
«аічылык саіӷан ішімä, кенӌäм,
«jылчылык сајып jетпäгäн, кенӌäм,
«кӳштӳ болдӱӈ сен алдың, кенӌäм,
«кӳчӳ jok болдӱм мен kалдым, кенӌäм,
«талаілӯ болдӱӈ сен алдың, кенӌäм,
«талаісыс болдӱм мен kалдым, кенӌäм,
«кӳштӳ-мінän кӳрӧшпӧ! кенӌäм,
«танаілӯ-мінän талашпа! кенӌäм,
«Нары тартып берї тарт, кенӌäм,
«Төштӳккӧ beläk беräін! кенӌäм,
«алыска сапар jӳргӧндӧ! кенӌäм,
«jӳсӳ kолӳн арчысын, кенӌäм,
«kытаі jӧлык беräін! кенӌäм,
«Төштӳгӳм ет jегäндä, кенӌäм,

«устуҕан мӱlҷӱп јӱрсӱн! кенҷäм,
«болот кестік берäін, кенҷäм,
«бу дӱнӧдӧ сен алдың, кенҷäм,
«kыјаматта талашпа, кенҷäм!»
Анда аітты кенҷäкä:
«Бу дӱнӧдӧ мен алдым, ејä аі,
«kыјаматта бербäімĭн, ејä аі!»
Ічі кӱігӧн Бек Торо
ошо јердäн kаітты деіт,
kоштон kалҕан кенҷäкä
чал kуіруkтӱн башына
kамчы бĭläн салды деіт,
јамандарҕа јеттĭ деіт.
Јетĭп кеlĭп kараса,
чолоk терäк тӱбӱнӧ
ӱјӱн тігіп kоіҕон екäн.
Анда аітты кенҷäкä:
«Акäм аітkан сӧстӧрӱн
«негä уkпаі kалдың сен
«бу јергä kонбосӱн! деіт,
«ӯрусӱ kалың еlä,
«kараkчысы мол еlä».
Анда аітты Пäман:
«Кеlбäі јатып баштаҕан
«керäт кеlĭн екäсĭн,
«барбаі јатып баштаҕан,
«баіkуш кеlін екäсĭн,
«Консӱн бу јергä», дедĭ.
Кенҷäкä бу сӧстӱ уkkанда,
атын аҕытпады деіт,
тӧсӱн тӱшӱрбӧдӱ деіт,
јатып алды кенҷäкä.
Пäман ертä турдӱ,
аттарды суҕа аідады,

кеңäкäгä келдї деіт:
«Атты аҕыта бер!» деіт,
«тӧнӯ тӯшӯрӧ бер!» деіт.
Іäман аітсада, кеңäкä
бӯктӯшӯп јата калды.
Аттарды суҕа аідаса,
аттар суҕа кірбädї,
дыркырып ныҕа кашты,
Іäман еңкäјїп карады,
казандаі кара аір өпкӧ
суҕа аҕып келä јатыр,
аны көрӯп јылкысы
ӯркӯп чыҕа кашты деіт,
өпкӧнӯ көрдӯ Іäман,
өс өсӯнӧ аітты деіт,
јоҕорҕ'el малын кырҕанбы?
өкпӧнӯ суҕа салҕанбы?
Іäман темїнїп кірдї,
судан алып таштаін деіт,
укрук-мїнän бір саіды,
өкпӧ јарылып кеттї,
даҕы өкпӧнӯ саіҕанда
кармаі алды укруктӯ,
укруктан тартты бу өкпӧ,
чалкасынан кеттї Іäман,
өпкӧ болҕон Jelmoҕус
Іämандын кӧдӧндӯ мїндї,
кысып, кысып коідӯ деіт,
чыҕар чыкпас јан-мїнän
јердä калды Іäман,
Анда аітты Іäман:
«Аҕаі капыр Jelmoҕус
«өлтӯрбӧсӧң өзӯмдӯ,
«ак төбӧдӧі ӯјӯмдӯ берäін!

«ак чарбактаі малымды берäін!»
Кӱ̆lӱ̆п аітты Jelмоҕус:
«Сенӣ ӧlтӱ̆рсӧм Пäман,
«менӣкӣ емäі кімдӣкӣ?
«кебӣңдӣ аіт Пäман!»
Андан аітты Пäман:
«Аҕаі капыр Jelмоҕус
«сегіс ӯлӱ̆мдӱ̆ берäін!
«сегіс кеlінӣмдӣ берäін!»
Кӱ̆lӱ̆п аітты Jelмоҕус:
«Сенӣ мынд'ӧlтӱ̆ргӧн соң,
«сеҕіс ӯлуң, сегіс кеlінӣң
«менӣкӣ емäі кімдӣкӣ?
«аіт кебӣңдӣ Пäман!»
Анда аітты Пäман:
«Аҕаі капыр Jelмоҕус
«Ер Тӧштӱ̆к ӯлӱ̆мдӱ̆ берäін!
«кенцäкä керäт кеlінӣмдӣ берäін!
«Ер Тӧштӱ̆ктӱ̆н јаны
«кара болот ӧгӧ̄
«таш тулҕанын тӱ̆бӱ̆нӧ
«јанын коjӱ̆п кетäін!
«алың јессä Jelмоҕус,
«анын јанын ал дедӣ!
«ӱ̆ідӧ турҕан Тӧштӱ̆ктӱ̆
«ӱ̆ідӧн јібäрäін!» дедӣ.
Jelмоҕус јакшы болор деп,
Пäманды бошоттӱ̆,
Пäман кӧчӱ̆н кӧчӱ̆рдӱ̆,
јуртта олтӱ̆рӱ̆п калды,
ӧгӧ̄нӱ̆ алып Пäман
тулҕаҕа јӧlӧп кеттӣ.
Андан туруп Пäман
ӧс ӱ̆јӱ̆нӧ барды деіт,

балдарын еlїндä kалдырды,
јаңгыс баласы Ер Тöштӳк
Пäман јанында kалды,
Ер Тöштӳк тӳн кіргäндä,
кенцäнїн kоінӳна барды,
керäт тӯҕан кенцäкä
ешіктїн астына турдӳ,
Тöшӳктӳ̆ ітäрä тӳрттӳ̆:
«Бу kандаі немä?» деп,
андан басып Ер Тöштӳк
апасыныkына кеlдї,
отӳнӳн јаkасын
јантајып јатты Ер Тöштӳк,
kарт атасы Пäман
кöзӧ̄нӳ̆ алды kолӳна,
јердä јатkан Тöшӳктӳ̆
kаk тöбöгö салды деіт
Чычаласы јарk деп kалды,
Тöштӳ̆к башын сӣпалап,
чыҕа kашты ӳјӳ̆нöн
јӳгӳрӳ̆п кенцäкā̄ кеlдї
Кенцäкä ӳігö кіргїспäі
ітäрä салды Тöштӳктӳ̆,
дöнгö барды Ер Тöштӳ̆к,
чоҕоінодон чӧр kылды,
чыңыртып тартты чӧрды.
Чӧрдын ӳнӳ̆н уkkанда
kашына кеlдї кенцäкä:
«Ер Тöштӳк-аі, Ер Тöштӳк,
«ызылдатпаі нары тарт,
«кöрбöімӳн дä, кӳібöімӳ̆н,
«кöр азабын тартпаімын,
«асылыңды кöрбöімӳ̆н,
«асабыңды тартпаімын,

Ер Тӧштӯ́к кебӣн уҕӯп,
немӓнӓсӣ бу? ледӣ,
дӧнгӧ чыҕып барды деіт,
чапанын јаја салды деіт,
јатып уікā болдӯ деіт.
Таӊда сӯk болҕондо,
ерігӣп kалҕан Ер Тӧштӯ́к
јӯ́гӯ́рӯ́п кеlдӣ кенӊӓкā̄,
тӧшӧккӧ јатты Ер Тӧштӯ́к,
Кенӊӓкӓ тӯ́ртӧ салды,
Ер Тӧштӯ́к тӯ́ртӧ салды,
ӧкō̄ бір сӧс сӯ́lӧшпӧі,
екі јаkkа јатт'еlӓ.
Таӊ атып кеlгӓндӓ.
Кенӊӓкӓ турӯп аітты деіт:
«Е Тӧштӯ́гӯ́м, Тӧштӯ́гӯ́м,
«менӣн ерӣм сен болсоӊ,
«мендӓ kатыныӊ болсом,
«Пӓмалдын kолӯнда
«kара болот ӧгō̄ бар,
«ошонӯ алып кеlӣп
«менӣн kолӯма берсӓӊ,
«менӣн ерӣм сен бол! деіт,
«мен kатыныӊ болоін!» деіт.
Анда аітты Ер Тӧштӯ́к:
«Атам kолӯнда бу ӧгō̄,
«ӧсӯ́мдӯ́н ӧгō̄м бу,
«алып бараін кенӊӓкӓ».
Андан турӯп Ер Тӧштӯ́к,
атасына јӯ́гӯ́рдӯ́,
Пӓманҕа кірдӣ деіт:
«Е атам-аі Пӓман,
«kара болот ӧгō̄мдӯ́,
«менӣн kолӯма берсӓӊ!»

Анда аітты Пäман:
«Е балам-аі Ер Тöштӳк,
«сен кісäмдї ача koi!
«кісäмдäн öгӧ̄нӳ̆ ала koi!»
Тöштӳк ашты кісäсїн,
кісäдä öгӧ̄ jok екäн.
«Атам öгӧ̄ jok екäн,
«атам öгӧ̄ kaiда?» деіт.
««Абдараны ача koi,
««абдараны kара!»» деіт.
Абдарада jok болдӯ.
Андан аітты Пäман:
«Е баламаі Ер Тöштӳк,
«чолok терäк тӳбӳ̆ндö,
«таш тулҕā сӳjöп koiдӯм мен,
«анда öгӧ̄ kалыптыр,
«барып ала koi балам!»
Аны уҕӯп Ер Тöштӳк
ӳідöн чыҕа басты деіт,
алт'аjaktӯ ал'атын
мінїп алды Ер Тöштӳк,
jет'аjaktӯ jерд'атын
мінїп салды Ер Тöштӳк,
кенцäкäнїн ешігїнїн,
алдынан öттӳ̆ Ер Тöштӳк.
Анда аітты кенцäкä:
«Е ерїм-аі Ер Тöштӳк!
«нары тартып бері тарт!
«атыңды сынап берäін!
«нары тартып бері тарт!
«тонӯңдӯ сынап берäін!
«алт'аjaktӯ ал'атың
«таманы jyka таш öтöт,
«маңдаjы jyka кӳн öтöт,

«јајын јаілап кетäсӣн, Тöштӱ́к,
«јаі ысыkkа kаласын, Тöштӱ́к,
«kышын kыштап кетäсӣн, Тöштӱ́к,
«kыш сӯkkа kаласын, Тöштӱ́к,
«бӧ̄дö ölӱ̆́п kаласын, Тöштӱ́к,
«ӱ́стӱ́ңдöгӱ̆́ kыл торkо, Тöштӱ́к,
«баkтасы јуkа тон екäн, Тöштӱ́к,
«kатындын аты демäсäң, Тöштӱ́к,
«Чал-kуіруkтӱ мінӣн ал, Тöштӱ́к!
«kатындын тонӱ демäнäң, Тöштӱ́к,
«kыл торkомдӱ кіјӣп ал, Тöштӱ́к!»
Анда аітты Ер Тöштӱ́к:
«Катыны менӣкӣ емäі кімдӣкӣ?
«ат менӣкӣ емäі кімдӣкӣ?
«тон менӣкӣ емäі кімдӣкӣ?»
Чал-kуіруkтӱ міндӣ деіт,
kыл торkонӱ кӣдӣ деіт.
Анда аітты кенцäкä:
«Е ерӣмаі, Ер Тöштӱ́к,
«нары тартып бері тарт! Тöштӱ́к,
«атыңды сынап берäін! Тöштӱ́к,
«нары тартып бері тарт! Тöштӱ́к,
«тонӱңдӱ сынап берäін, Тöштӱ́к,
«ат іäсӣн таптыр-аі, Тöштӱ́к,
«тон іäсӣн таптыр-аі, Тöштӱ́к!»
Тöштӱ́к бастыра бердӣ,
аны кöрӱ̆́п кенцäкä
кöтӱ̆́нöн јӱгӱ́рö бердӣ:
«Е ерӣмаі Ер Тöштӱ́к,
«атыңдын бамын бура тур, Тöштӱ́к!
«аідап kалың кöп бергäн, Тöштӱ́к,
«аманат баібаk мен мында, Тöштӱ́к,
«сӱ́рӱ̆́п kалың кöп бергäн, Тöштӱ́к,
«сӱ́ігӱ́нчöк баібаk мен мында, Тöштӱ́к,

«бістікінä конўп кет, Төштўк!
«сўjўнчўгўң алып кет, Төштўк!»
Төштўк келді ўjўнö,
белдän төшöк салды деіт,
көшögöсўн курдў деіт,
кенцäкä-мінän Төштўк
бел алышып jатты деіт,
кучакташын jатты деіт,
аманатын алғанда,
таң атып күн чыккanда,
Төштўк ўідöн чыкты деіт,
Чал-куірукка мінді деіт,
анда аітты Кенцäкä:
«Е ерімаі Ер Төштўк,
«бері тартып тура тур! Төштўк,
«бір кебім бар аітаін! Төштўк,
«сен келгічä ерім аі, Төштўк,
«кара бе-мінän Чар інгän, Төштўк,
«öкö тўп ал коіco, Төштўк,
«ант-мінän черттäр моінўма, Төштўк,
«сен келгічä ерім-аі, Төштўк,
«буға белім мен чешсäм, Төштўк,
«муң кылған ўнўм мен jассам, Төштўк,
«ант-мінän черттäр моінўма, Төштўк.
«Аіналаін Чал-куірук!
«Ер Төштўгўм ерімді
«уктағанда оіғоткўн!
«ыілағанда сōлаткын!
«білбäгämін білгіскін!
«тоібоғонўн тоіғускўн!
«өлгöн jаның тіргіскін!
«өчкöн отўн тамыскын!
«Е Төштўгўм, ерім-аі,
«аман барып сō келсäң!

«сақ саламат аман бол!»
Бу кеп аітып кеңäкä
ыілап турўп калды деіт,
Јакшы тўҕан Ер Төштўк
салып кеттї саңкытып,
јўрўп кеттї сўңкўтўп,
Чал-куірук тура калды:
«Батыр іäм Ер Төштўк,
«мен көргöндў көрдўңбў?
«мен білгändї білдіңбї?
«чолок терäк тўбўндö,
«Јелмоҕус кемпір олтурў,
«Төштўк колоп каіссын деп,
«темір ірäк курсаҕын
«ірäктäп јатпаібы?
«камчы салбас кара сан,
«камчы салсаң Ер Төштўк!»
«коідоі етім бöлўнсўн!
«кojондоі колўм сöгўлсўн!
«булуттў көктўн астынан,
«бўндў чöптўн ўстўнöн
«аркырап алып учаін!
«Јелмоҕустаі кемпірдін,
«јанына так тўлўп тўшöін!
«асалау мälікім ена! деп аіт,
«aläкі салам, деп кемпір аітар,
«Öгömдў алып берчї деп сен аіт!
«Олтурсам мен туралбаім,
«турсам олтуралбаім,
«деп аітар анда кемпір.
«Көт јаҕында көп кішің,
«немäнä болдў? сен деп аіт!
«Кылчајып карар бу кемпір
«Ол уакыт сен Ер Төштўк,

«ƙырҕыідан сен ilгӣр бол!
«ӧгӧ̄нӯ̆ ала ƙач деіт!
«сенӣ ƙӯар бу кемпір,
«ӧзымды ач! кӧзӯ̆ң јум!»
Андан кеlӣп Ер Тӧштӯ̆к,
чӯ̆дӧп ƙамчы салд'еlä,
булуттӯ кӧктӯ̆н астынан,
бӯндӯ чӧптӯ̆н ӯ̆стӯ̆нӧн
алып уштӯ Чал-ƙуіруƙ,
бу кемпірдӣн јанына
таƙ тӯ̄lӯ̆п тӯ̆штӯ̆ Чал-ƙуіруƙ:
«Асалау маlікäм енä кіші!»
««Аlікä салам бала кіші!»»
«Ӧгӧ̄мдӯ̆ алып бер енä кіші!»
««Олтурсам балам туралбаім,
««турсам балам олтуралбаім»».
«Кӧт јаҕыңда кӧп кіші,
«немäнä енä кіші?»
Кемпір ƙылчајып ƙарады,
Чал-ƙуіруƙ ƙојондон јабыс болдӯ,
Тӧштӯ̆к ƙырҕаідан ilгӣр болдӯ,
ӧгӧ̄нӯ̆ ала ƙашты деіт,
кемпір тура ƙалды деіт,
«Ур! ӣрäгӣм ур!» дедӣ,
ырҕытып урӯп салды деіт,
Чал-ƙуіруƙтӯң ƙуіруҕӯн
чала мӯ̆чӯ̆п тӯ̆штӯ̆ деіт,
бӯ̆ңӯ̆ңдӧп кеlіп бу кемпір
ӣрäктӣ алып турдӯ деіт,
даҕы ырҕытып урдӯ деіт,
јетпäі тӯ̆штӯ̆ ӣрäгӣ,
Кемпір андан ƙашты деіт,
Ер Тӧштӯ̆ккӧ біlгӣспäі
Чал-ƙуіруƙ бу кемпірдӣ

астына алып санынан,
екі аjактаі еттї
Чал-куірук ўзўп алды,
Кемпір чычып jібärдї:
«Аіналаін астыңдан, Төштўк,
«мендäі енäң jокп'елä, Төштўк,
«мендäі карың jокп'елä, Төштўк,
«ал алғаның кенцäкä, Төштўк,
«казан асып берäін, Төштўк,
«атын алып берäін, Төштўк,
«атың-мінän кіräін,
«кўлўң-мінän чығаін,
«кал куірук кўлўк ōзын, Төштўк,
«аіналаін тарссаңчы, Төштўк!»
Бу сöс уғўп Ер Төштўк
Чал-куіруктаі кўлўктўн
ōзын тартып алды деіт,
астындағы кў кемпір
көстöн каім болдў деіт.
Чал-куірук ыілап jібärдї:
«Сöс аіссаң, сöс албас,
«аңкауға башым не коштўм?
«сўілöп аіссаң, сöс албас,
«тўшмўккö башым не коштўм?»
Кемпір олтура калып
ўідöі кара таштьі тептї'lä,
jердін астына тўшўп кеттї'lä,
Чал-куіруктаі бу кўлўк
ōстыңын тіштädї деіт,
jер астына кірдї деіт.
Төштўк jергä тўшкöндö,
jердін асты сылк еттї,
кемпірдін ісін кўдў деіт,
бöрўнўн ісіндäі болдў,

андан нары кӯп барды,
jолборстӯн iсiндäi болдӯ.
Андан нары ол барса,
бiр кулаӈын тӯшöнгöн,
бiр кулаӈын jамыӈан,
астыӈгы ердi сасыӈан,
ӱстӯнгӯ ердi мустаӈан,
колӯ Кокон кеткäн деiт,
бутӯ Букар кеткäн деiт,
бiр алп анда jаткан екäн.
Тöштӯк жанына келдi:
«Колӯӈ Кокон jетiп тiр,
«бутӯӈ Букар кетiп-тiр,
«астыӈгы ердiӈ сасыӈан,
«ӱстӯӈгӯ ердiӈ мустаӈан,
«кандаi jаткан адамсын?
«мен jолöчы jол алам,
«jолӯмдан мындаi турсаӈчы!»
Анда аiтты jаткан алп:
«Аiналаiн jаш jiгiт,
«атым менiн Аi Кулак,
«jер ӱстӯндö Ер Тöштӯк,
«ешiтiп келä jатканын,
«ерiккäндä ермäк кылаiн!»
Тöштӯк бу сöс укканда,
аттан тӯшö jӱгӱрдӯ,
jердä jаткан Аi Кулак,
ордӯнан тура jӱгӱрдӯ,
öкö алыша кеттi,
екi кулаӈын бӱктöп
кармап алды Ер Тöштӯк,
кырк кырдан алыпты
ырӈытып jiбäрдi Тöштӯк.
Башын кесiп алӈанда,

jўрўп кеттї Ер Төштўк.
Андан барып Ер Төштўк
Кўн Кулакты өлтўрдў,
Чоін Кулакты өлтўрдў,
Чал куіруңўна мінїп,
jолўн jўрўп кеттї деіт.
Чал-куірук тура калды:
«Батыр іäм Ер Төштўк
«мен көргöндў көрдўңбў?
«мен білгäндї білдіңбї?
«баjаңы качкан кў кемпір
«Кырым Кандын чāрында
«jетїп барып калды деіт».
Кырым Кандын ўjўнö
барып jеттї Ер Төштўк,
ешіктї ачып кірдї деіт,
тепкäнїн тāп jібäрдї,
муштаңанын муштап jібäрдї,
басканын басып öттў деіт,
аны көрўп Кырым Кан
тактасынан jылып олтурдў,
Кырым кандын тактасына
Төштўк чыңып олтурдў.
Анда аітты Кырым Кан:
«Сен кандаі адамсын?» дедї.
««Кымысың болсо, Кырым Кан,
««ічäін! дегäн адаммын,
««кысың болсо, Кырым Кан,
««кучаін! дегäн адаммын,
««el дäсäң eldäп аламын,
««jōласаң jōлап аламын,
««берсäң кысынды аламын,
««бербäсäң башынды аламын»».
Коркўп аітты Кырым Кан:

«Кысымды сā берäін!
«кӱjō кылып алаін!»
Отус кӱнӱ оін кылды,
кырк кӱнӱ тоі кылды,
кысын алып бердї кан,
jыл аіланып jыл öттӱ,
Кырым Кан кӱjōнӱ чакырды:
«Е Төштӱк балам дедї,
«Jантакчы дегäн jō чыкты,
«jылда елїмдї чабат,
«jылда jылкымды алат,
«jердїн асты-мїнäн кеткäнїн,
«jердїн ӱстӱ-мїнäн кеткäнїн,
«бїлбäімїн, кӱjōм, бїлбäімїн,
«ошонӱ барып jōлап кел!
«келäрї мескілї болдӱ,
«jōлап кел аны балам!»
Чал-куірукка мїндї деіт,
jӱрö бердї Ер Төштӱк.
Каін атасы Кырым Кан
Төштӱктӱ узатып кеттї.
Анда нечі кӱн болдӱ,
Чал-куірук ырҕаідаі болдӱ,
Төштӱктӱн бітї торҕоідоі болдӱ,
Төштӱк барып jатты деіт,
Чал-куірук дöңгö чыҕып
карап турӱп jӱрдӱ деіт,
Кечкä jӱк Чал-кӱірӱк
басып келдї Төштӱккö:
«Jантакчыдаі jōң
«тō кылып көтөрӱп jатпаібы?
«сан аттын дӱбӱртӱн салып баҕаін!
«сан ердїн кыпкырыҕын салып баҕа көр!
«аңрајып карап турҕанда

«болот кестік-мїнäн чāп кетä кöр!
«баш ӱ̆зӱ̆lӱ̆п кетäрдä,
«kokyi jасып сен салсаӊ,
«мен ӱ̄рӱ̆мдӱ̆ кöрбöсмӱ̆н,
«сен ӱ̆jӱ̆ӊдӱ̆ кöрбöссӱ̆н,
«аk кенӊäмдї кöрбöсмӱ̆н,
«атакäӊдї кöрбöссӱ̆н,
«чӱ̆чӱ̆рöп салып kамчы сал!
«koiдoi етїм бölӱ̆нсӱ̆н!
«kojондoi kолӱ̆м сöгӱ̆lсӱ̆н!
«даладаi kасы jajaiн!
«беlістäi jалды ijäiн!
«kурушӱ̆п kалӈан тujaӈым
«аi табаkтаi jасаiн!
«ujушӱ̆п kалӈан jалымды
«ет jiбäктäi jасаiн!»
Андан кеlїп Чал-kyiрyk
сан аттын дӱ̆бӱ̆ртӱ̆н салды,
ат ӱ̆стӱ̆ндö Ер Тöштӱ̆к
сан ердїн kыiкырыӈын салды.
Jантаkчы аӊkō тас екäн,
аӊраjып kарап турдӱ̆,
болот кестїк-мїнäн Ер Тöштӱ̆к
моiнӈа салып чапты деiт,
башы бölöк ырӈып кеттї,
тамаkтан kармап алды деiт,
сilкäп kojӱ̆п jiбäрдї,
сō̄гӱ̆ kалдырып тӱ̆штӱ̆,
тас кебїн кїп алды,
Jантаkчыны тōдаi kылып
кöтöрӱ̆п алды Ер Тöштӱ̆к,
еl четїнїн кемпір ӱ̆jӱ̆нö
Jантаkчыны таштап jiбäрдї,
Урум Капдын ӱ̆jӱ̆нö

jўгўрўп кеттї бу кемпір,
канҕа барып аітты деіт:
«Jер ўстўндө Ер Төштўк
«Jантакчы балам өлтўрўп,
«Jантакчы төдаі кылып,
«көтөрўп келїп олтурў.
Анда аітты Урум Кан:
«Коркco кетäр бу адам,
«коркпосо келäр бу адам,
«бірїң ешік ачпа! дедї,
«бірїң төшөк салба! дедї,
«бірїң сусун бербä!» дедї.
Ер Төштўк тыңдап турдў,
Jантакчынын тас кебїн
аіра тартып таштады,
кандыкына бастырып
келїп тўштў Ер Төштўк,
белїндägї садаҕын
чечїп алды Ер Төштўк,
ўігö келä коідў деіт,
көтөр албаі садаҕын
бу ўі чачырап кеттї:
«Бу кандаі jаман ўі екäн?
«ак кураідан кылҕан ўі».
Бір кесїн сўрўп алды,
ўідөн jөлөп коідў деіт,
ўігö Төштўк кіргändä
ешіктї бір дä ачпады,
Төштўк тäп jібärдї,
тäп jібärгäн кішінїн
көкрögў бір бөлөк болдў,
Төштўк муштап jібärдї,
муштап jібärгäн кішінїн
көкрögў быркырап кеттї,

Тӧштӱ́к басып јібӓрдї,
басып јібӓргӓн кішінїн
кӧкрӧгӱ̆ балчык болӱп калды.
Урум Кан аны кӧрӱ̆п,
тактасынан тӱ́шӱ̆п олтурдӱ,
Урум Кандын тактасына
чыҕып олтурдӱ Ер Тӧштӱ́к.
Коркӱп сурады Урум Кан:
«Сен кандаі адамсын?» дедї.
««Кымысың болсо Урум Кан,
««кымысыңды ічӓін деп кеlдїм,
««кысың болсо Урум Кан,
««кысыңды кучаін деп кеlдїм,
««еlдӓсӓң еlдӓп алам,
««јӧласаң јӧлап алам»».
«Кысымды берӓін!» дедї.
Тӧбӧlдӧн баітал соідӱ,
тӧгӧрӧк јуртӱн јїдї,
кысын алып бердї.
Јыл аіланып јыл болдӱ,
Урум Кан аітты Тӧштӱ́ккӧ:
«Кашаң Кара алп јӧм бар,
«аны јӧлап кеl!» дедї.
Јӱ́рӱ̆п кеттї Ер Тӧштӱ̆к,
јӱ́рӱ̆п, јӱ́рӱ̆п кеткӓндӓ,
Чал-куірук ырҕаідаі болдӱ,
бітї торҕоідоі болдӱ,
Чал-куіруҕӱ арыды,
јӱ́рбӧі турҕан болдӱ, деіт,
Чалкасынан кеттї Чал-куірук,
ӧсын ачып калды деіт,
кӧсӱ̆ јашылданып кеттї деіт,
Аттан тӱ́шӱ̆п Ер Тӧштӱ̆к,
башын кучактап алды:

«Ата jokto Чал-kyipyk
«ата болҕон кўлўгўм,
«анам jokto Чал-kyipyk
«анам болҕон кўлўгўм,
«елїм jokto Чал-kyipyk
«елїм болҕон кўлўгўм,
«ölбöчў! кўлўк ölбöчў!
«менї карап салбачы!»
Чал-kyipyk башын көтөрдў:
«Ä іämaі Ер Төштўк,
«кандаі jашык кіші едїң,
«он аідан он аі көтөргөн
«мен енäңчä барб'едäм?
«сылап сакал чыҕарҕан,
«сыіпап бojўң öскöргөн
«мен атаңча барб'едäм?
«бір kypcakka бір jаткан,
«бірігїп емчäк бір емгän
«сегіс аҕан сегісäк
«сегісäкчä барб'едäм?
«аідап калың көп бергän
«аманатың кет кудаі
«кенҷäкäчä барб'едäм?»
Чіранїп öсын аштelä,
Төштўк башын кучактап,
jылаілап kojo бердelä,
сегіс jанды Чал-kyipyктўн
ўчök jаны öлdelä,
беш'äк jаны тірїлдї,
сілкінїп тура калдыла,
андан аітты Чал-kyipyk:
«Капыр Кашаң Кара алп,
«төбөсўнö капырдын
«төрт jўс кіші мініптір,

«екі kулаҕына kапырдын
«екі jӱс кіші мінїптїр,
«екі їнїнä kапырдын
«екі мің кіші мінїптїр,
«öсӱ̆ мылтыkтап кеlä jатпаібы?
«öсӱ̆ наізалап кеlä jатпаібы?
«емі kандаі kылабыс Тöштӱ̆гӱ̆м?»
Салып кеlдї Ер Тöштӱ̆к,
öкō маңдаілашып кеlдї,
Кашаң Кара алп аітты:
«Тöштӱ̆к кеlät дедї деіт,
«Тöштӱ̆ктӱ̆ кöрдӱ̆ңбӱ̆?» деіт.
Анда аіттың Ер Тöштӱ̆к:
«О Тöштӱ̆к мен öсӱ̆ммӱ̆н».
Капыр Кашаң Кара алп
jаkасынан kармады,
öкō алыша кеттї,
оі jер анда дöң болдӱ,
дöң jер анда оі болдӱ,
анда нечä кӱ̆н kармашты,
Чал-kуірук jӱ̆гӱ̆рӱ̆п кеlдї,
Капыр Кашаң Кара алпты
Тöштӱ̆к кöтöрӱ̆п урдӱ,
башын кесїп алд'еlä,
еlїн-дä чāп салд'еlä,
Урум Канҕа кöчӱ̆рдӱ̆,
Урум Кандын kысын Аk Ченäм
алып кеттї Ер Тöштӱ̆к,
ӱ̆jӱ̆нö кöстöп kаітты,
jер астында бір адам,
чыңылдап ӱ̆нӱ̆ чыkт'еlä:
«Тоkто, тоkто Ер Тöштӱ̆к!
«кöчкöндö тӱ̆öң аідаін,
«ölӱ̄дö біäң баілаін,

«отӱ̆ӊ-мӣнӓн кіраӓін,
«кӱlӱ̆ӊ-мӣнӓн чыҕаін!»
Тӧштӱ̆к еӊкӓјӣп kарады,
Ор тӱ̆бӱ̆ндӧ бір адам,
јылтрап kарап јатыр,
Тӧштӱ̆к сӯрӱп алды:
«Атыӊ кім?» деп сурады,
«Атым Чоін kулаk» дедӣ.
Анда турӱп Чоін Кулаk,
Тӧштӱ̆ктӱ̆н отӱ-мӣнӓн кірдӣ,
кӱlӱ̆-мӣнӓн чыkты,
kазанын асып јібӓрдӣ,
атын тоkуп бердӣ.
Ачkа јатkан Чоін Кулаk
тојӱнӱп алды, семірдӣ.
Бір кӱн аітты Ер Тӧштӱ̆к:
«Чоін Кулаk ат алып кеl!»
Анда аітты Чоін Кулаk:
«Кӧтӧнӱ̆ӊ тӱ̆шкӧн Тӧштӱ̆к аі,
«атты сен алып кеl! дедӣ,
«тоkӱп бер мен мінӓмӣн!
«Аk Ченӓмнӣн kоінӱна,
«кірӣп мен јатамын!»
Ер Тӧштӱ̆к тура јӱ̆гӱ̆рдӱ̆,
Чоін Кулаk утуру јӱ̆гӱ̆рдӱ̆,
ӧкӧ̄ kармаша кеттӣ,
Тӧштӱ̆ктӱ̆ кӧтӧрӧ урдӱ,
Тӧштӱ̆ктӱ̆н башын кесӣп алды,
Сӱ̆рӧп таштады ӧlтӱ̆рӱ̆п,
Чал-kуіруkтӱ-мінӣп алды,
Тӧштӱ̆ктӱ̆н еlӣн кӧчӱ̆рӱ̆п алды,
бір сӯн ӧрдӧп kонӱп алды,
Аk Ченӓмдӣ kучаkтап
јатып алды Чоін Кулаk,

Таң атты, күн чықты,
Чал-қуіруқтұ мініп алды,
отус буғу атып алды,
артылып келді ұйұнө,
Чал-қуіруқтұ ағытпаі қоідұ.
Чоін Кулактан Ак Ченäм
бір еркäк бала тұп алды.
Чал-қуіруқтұ Чоін Кулак
оідұ оідоі йұгұрттұ,
қырды қырдаі йұгұрттұ,
кечкä йұк болғондо
Чал-қуірук йұрö албаі
йығылып калды Чал-қуірук,
башка, көскö чапқылап
Чоін Кулак йõ йетäлäп келді,
ұігö йетіп келгäндä
етті тұшұрұп алды,
Чал-қуірук йығылып калды:
«О қуіту-күң ат суғар!»
Анда аітты Куіту күң:
«Баланы алып олтурмұн».
««Олтурғұса қоі!»» деді.
Баланы олтурғұса қоідұ,
атты йетäлäп йұрö берді,
Бала чыңкрап ыілады,
ұідöн чакырды Чоін Кулак:
«Куіту күң-аі, Куіту күң,
«бала отко тұштұ деіт,
«ала қоі бу баланы».
««Атты кантäін Чоін Кулак?»»
«Соілғұр йұрбöіт қojo бер!»
Куіту күң қojo берді,
Чал-қуірук бош карап турдұ,
Чоін Куілак ұігö кірді.

Анда турҕан Чал-kуіруk
kуіруҕӯн сыртына салды,
Тӧштӯктӯн ӧlгӧн јерӣнӓ кеlдӣ,
Тӧштӯктӯ̆н ӧlӯ̆гӯ̆н таппады,
Чал-kуіруk сал таіҕан болдӯ,
чімчӣlӓп јыталады,
Тӧштӯктӯ̆н бір томуҕӯн та̄п алдӯ,
Чал-kуіруk јутӯп јібӓрдӣ,
андан чычып јібӓрдӣ,
тірілӣп тӯштӯ̆ Ер Тӧштӯк:
«Мындаі уkтап kалдым» деп.
Чал-kуіруkkа мінӣп алды,
ӯідӯ̆ кӧстӧі јӯрӯ̆п салды,
Чоін Кулаkтын ӯјӯ̆нӧн
суалчы јергӓ кеlдӣ,
Ер Тӧштӯк тыңдап турдӯ,
Куіту кӯ̆ң ыілап кеlдӣ:
«Атты семіс саkтаҕан
«Ер Тӧштӯк сендӓн аірылдым,
«ашты таптап kармаҕан
«Куіту кӯ̆ң мендӓн аірылдың».
Анда турдӯ Ер Тӧштӯк:
«Куітӓкӓ мен мында» деп.
Куіту кӯ̆ң ыілап јӯгӯрӯ̆п кеlдӣ:
«Куітӓкӓ ыілаба! дедӣ,
«Аk Ченӓмгӓ сен јӯгӯр!»
Куіту кӯ̆ң јӯгӯрӯ̆п барды,
Аk Ченӓмдӣ чаkырды.
Ӧкӧ̄ кӧрӯшӯ̆п ыілады:
«Аk Ченӓм-аі Аk Ченӓм,
«мендӓ кӧ̄нӯ̆ң барбы? дедӣ,
«арҕам јоk јӯрӯ̆п кеlдӣм,
«емі kандаі kылаін?»
Анда аіттың Аk Ченӓм:

«Бўгўн сен талаҕа јат,
«Чоін Кулак кїккä чыҕат,
«ертäң ошунда ўігö кел!
«амалын öсўм табаін!»
Төштўк талаҕа јатты,
таң атты, кўн чыкты,
Чоін Кулак јō кїккä чыкты,
Төштўк ўігö кірїп келдї.
Баланын бешіктїн астында
Ордў касты Ер Төштўк,
андан келїп Ак Ченäм
Төштўктў јатысын коідў,
колўна шібäгä бердї.
Тўндö јаткан уакытта
бешіктä јаткан баланы
шібäгä-мїнäн саіды,
бешіктä бала ыілады,
Чоін Кулак оіҕондў:
«Ак Ченäм бала не ыілаї?»
Анда аіттың Ак Ченäм:
«Ыілап јаткан балаҕа
«коідун кочкорўн сојўп бер!
«јылкынын аіҕырып сојўп бер!
«уідў̆н букасын сојўп бер!
«тōнў̆н бўрасын сојўп бер!»
««Төштўк малы барында,
««Чоін Кулактын јаны барында,
««малдан кылып берä бер!»»
Кылып бердї Ак Ченäм,
бешіктäгї балаҕа
кылҕан ашын бербädї,
ордо јаткан Төштўккö,
кылҕан ашын бердї деіт,
Ер Төштўк јеп семірдї,

андан тұндө Ер Төштүк
шібäгä-мінäн баланы саіды.
Анда сурады Чоін Кулак:
«Емі балам не ыілаіт,
«јанымды кошомүн јаныңа,
«сен ыілаба баікуш-аі!
«менің јаным мындан ары,
«Ал-таікы јер бар дедї,
«алтын башат бар дедї,
«алтын башат ічіндä
«јајын сары балык бар,
«сары балыктын ічіндä
«алтын сандык бар,
«алтын сандыктын ічіндä
«күмүш сандык бар,
«күмүш сандыктын ічіндä
«кырк кара кушкач јаным бар,
«аны тāп кошомүн!»
Бала ыілағанын коідү,
Төштүк саіғанын коідү,
ертäң-мінäн Чоін Кулак
кік атарға чығып кеттї.
Төштүк ордон чығып келдї,
Чал-куіруктү мініп алды,
Салып келдї Ал-таікыға,
алтын башатты тапты,
балыкты сүруп алды,
колтұғұна кол салды,
сандыкты сүрүп алды,
сандыкты аіра муштады,
кырк кара кушкашты алды,
отус тоғус кушкаштын
башын ұзұп алды,
бір кушкашты калдырып

коінӯна катып алды,
Чоін Кулактын ӱјӱнӧ
каіта јӱгӱрдӱ Тӧштӱк,
Чоін Кулактын јанын
Ер Тӧштӱк кармап алды,
кысып коідӯ кушкашты,
јаны ӧсын ашты деіт,
Уідӧн чыкты Чоін кулак:
«Аіналаін атыңдан Тӧштӱк,
«ӱрӱlӧін ӧсӱңдӧн Тӧштӱк,
«бармак таідан баккан бул,
«тырмактаідан јīҕан бул,
«таш тӧбӧгӧ кујӱп салҕан,
«алтын кӱмӱш берäін!
«јанымды бер! Ер Тӧштӱк!»
Кӧстӱ ачып јумҕӱча
алтын кӱмӱш алып кеlдї,
јаным бер! деп сурады,
аны кӧрӱп Ер Тӧштӱк
мä деп башын ӱсӱп алды,
Чоін Кулак ӧlӱп калды.
Ак Ченäмдї Ер Тӧштӱк,
ак тӧнӱн сӱтӱ-мїнäн кірінтїп алды,
каітадан некä кыіды,
Ак Ченäмдї алып јатты.
Ертä кӧштӱ Ер Тӧштӱк:
«Ак Ченäм-аі, Ак Ченäм,
«балаңды ӧlтӱрӱп кеl!» деп.
Тӧштӱк кӧч алды кеттї.
Кӧтӱндӧн кӧч кеlгäндä,
Ак Ченäмдї кӧргӧндӧ,
сурап кеlдї Ер Тӧштӱк:
«Ак Ченäм-аі, Ак Ченäм,
«капырдын бу баласын

«кантїп öлтўрўп салдың».
Анда аіттың Ак Ченäм:
«Іштäн чыккан баіталым,
«öлтўрö албадым Төштўк,
«аркан-мїнäн сыңсыс кылыш,
«таңып салдым Ер Төштўк».
Аны уҕўп Ер Төштўк,
каіта салды балаҕа,
Таңып салҕан бу бала
арканды ўзўп алыштыр,
јердä олтурўп ыілады:
«Алты кўндö олтурўп,
«атамдын јоҕўн јоктўрмўн,
«екі кўндö олтурўп,
«енäмдїн јоҕўн јоктўрмўн,
«Төштўк саҕа кылармын,
«кактабаі каның ічäрмїн,
«тешпäі терїң сорормўн».
Бу сöс уҕўп Ер Төштўк,
аттан тўшö јўгўрдў,
болот кестїктї сўрўп алды.
Бала ордўнан тура калды,
Төштўк-мїнäн кўрöшö кеттї,
бала Ер Төштўк öкö,
іт јыҕылыш болдў,
бала Төштўктўн ўстўнö
бір бутўн арта салды.
Ак Ченäм салып келдї,
јібäктäн кылҕан аркандыў
оімок бöч кылды,
баланын моінўна салды,
Чал-куіруктўн куіруҕўна
бу арканды баілады,
Ак Ченäм Төштўктў

беlӣнӓн kучаkтаі алды,
Чал-kуіруk баланы
тартып алып јӯрӧ бердӣ,
kыјырчаkтын kызыл таш
kыдрата сӯрӧп алды,
kаkырчаkтын kара таш
kаңрата сӯрӧп алды,
Чал-kуіруk бу баланы,
Ер Тӧштӯктӯ̆н јанына
алып кеlӣп таштады,
Анда турӯп Ер Тӧштӯ̆к
болот кестік сӯрӯп алды,
баланын башын кесӓ салды,
сӧ̄гӯн отkо ӧртӧп салды.
Аk Ченӓмдӣ алып јӯрттӯ̆,
Саірап kалып јатты јырҕап,
Аk Ченӓмдӣн бојӯна бӯттӯ̆,
јыл аіланып Аk Ченӓм
еркӓк бала тӯдӯ деіт,
атын Бір Біlӓк kоідӯ.
Кӧштӯ̆ мындан Ер Тӧштӯк.
Буттаі темір kурчанҕан,
мустаі темір кӣнгӓн,
Колӯ Коkонҕо кеткӓн,
бутӯ Буkарҕа кеткӓн,
јолдо бір алп јатыр екӓн.
Ер Тӧштӯктӯ̆ кӧргӧндӧ,
турӯп аітты бу алп:
«Аіналаін kудаі-аі,
«Тӧштӯк саҕа kылбасам!
«башыңды kоідоі кеспӓсӓм!
«kаныңды судаі тӧкпӧсӧм!
«Чоін Кулаk јан досӯмнӯ,
«ӧlтӯрӯ̆п салдың сӓн, Тӧштӯк!»

Бу сöс аітып Темір Кулак
ордўнан тура jўгўрдў,
Төштўк тўшö jўгўрдў,
Төштўктў чеңгäлдäп алды,
орҕо салды Төштўктў.
Андан келïп Темір Кулак,
Ак Ченämдï алды деіт,
öзöндў булак кашка су
öрдöі конўп алды деіт.
Төштўктўн баласы Бір Бiläк,
екі конбоі енä деіт,
алты конбоі ата деіт,
ўігö кірдï Бір Бiläк,
балдар кашына келдï,
от jанына оіноп келдï,
Бір Бiläк олтўра калды,
кўl jelптäп сабырлап кеттï.
Темір Кулак ачў кылды:
«Тігі чіркіндï көрдўңбў?»
Анда аітты Бір Бiläк:
«Ешіктäн келïп төр менікі,
«jандан келïп jўрkан менікі,
«олтурсам öс ўjўмдö олтурдўм,
«турсам öс ўjўмдö турдўм».
Темір Кулак алп аітты:
«Атакан кускурдў көрдўңбў?»
Оттўн jанындаҕы көсöнў,
Темір Кулак кармап алды,
бу балаҕа тап бердï,
Темір Кулактын колўндаҕы,
көсöнў бала сўрўп алды,
көсö-мïнäн Темір Кулакты,
башка сабап кўркрöтўп,
jыҕып öлтўрўп салды.

Енäдäн бала сурады:
«Енäмаі атам каіда?» деп.
Атасына Ак Ченäм
баштап алып келдї деіт,
атасын Ер Төштўктў,
ордон бала сўрўп алды.
Ордо јаткан Төштўктўн
сакалы кўдаі болдў,
көсў кускундаі болдў,
өсў ак јарҕактаі болдў.
Чал-куірукка Ер Төштўктў
мінгізїп алды Бір Біläк,
Төштўккö аркасына
Бір Біläк учкашып алып,
ўјўн көстöп келä јатыр.
Аркасында Бір Біläк
Төштўктў келäкä кылды:
«Атäкä јöлаҕан јöң курусўн!
«дöлаҕан дöң курусўн!»
Балаҕа тарынды Ер Төштўк:
«Баіры чакта, јаш чакта,
«Аі Кулакты öлтўрдўм,
«Кўн Кулакты öлтўрдўм,
«Чоін Кулакты öлтўрдўм,
«Јантакчыны öлтўрдўм,
«Кашаң Кара алпты öлтўрдўм,
«Чоін Кулакты öлтўрдўм,
«белїм мекчїп кеткäндä,
«көсўм чекчїк кеткäндä,
«карылык каршы келгäндä,
«емі бістї кеміттїң».
Анда аіттың Бір Біläк:
«Аіналаін атäкäм,
«оіноп аітам атäкäм».

Аны аітып Бір Біläк
атасының моінұн кучактаіт.
Тарынғанын коідұ Ер Төштұк,
каітып ұjұнö келді,
тамакка тоідұ Ер Төштұк,
Чалкасынан jатты деіт,
Бір Біläк оінап jұрдұ:
«Käлä коі!» деп Ер Төштұк,
Бір Біläктї чакырды,
кödönұnö міңгістї,
еркäлätїп сұідұ деіт:
«Алдäі балам Бір Біläк,
«таңдajы тарман körұnöт,
«ченäн болот Бір Біläк,
«балтыры jön körұnöт,
«балбан болот Бір Біläк,
«бармағы каікач körұnöт,
«чебäр болот Бір Біläк,
«алдä балам Бір Біläк!»
Kötörұп коісо баланы,
тілї öттұ балағa,
Бір Біläктїн öсынан
кан кетті, ölұп кетті.
Төштұкökұrұп бакырды,
Ак Ченäм ыілады.
Ölұп калған Бір Біläктї
ак сараілап коідұ,
кök сараілап коідұ,
Төштұк андан köчұп алып,
Кырым канға jетїп келді,
ölгön тірілгäндäі болдұ,
öчкön тамғандаі болдұ,
Чал-куірук jұшап турдұ,
Чал-куірук тұш körдұ.

Töштӱккö јӱгӱрӱп кеlдї:
«Іäмаі Ер Töштӱк,
«еlїн саҕынбас ер болбос,
«ӱ̄рӱ̄н саҕынбас ат болбос,
«сен еlїңдї саҕындың,
«мен ӱ̄рӱ̄мдӱ̄ саҕындым,
«сен ӱјӱ̄ңдӱ̄ саҕындың,
«мен кенцäмдї саҕындым,
«Töштӱк еlгä кетälї!»
Töштӱк Кырым Канҕа барды,
Кырым Канҕа аітты деіт:
«Каным јуртӱмдӱ саҕындым,
«kаным еlімдї саҕындым,
«кетäін, дедї, ӱјӱ̄мö!»
Анда аіттың Кырым Кан:
«Е балам-аі Ер Töштӱк,
«немäнї аласын?» дедї.
Анда аітты Ер Töштӱк:
«Кырk кербäн Сарт алам,
«екі kатынымды алам,
«андан бölök керäгї јоk».
Кырk кербäн Сарт алды,
екі kатынын алды,
ӱјӱ̄н köстöі јӱрдӱ̄ деіт.
Јер kап ортосӱна кеlдї,
бір чынар турат екäн,
башы кöккö тїјасып,
чынарҕа бір аңїдар
чыҕып бара тыр екäн,
башындаҕы kара kуш
екі баласы бар екäн,
чырkырап јатыр екі бала,
Töштӱк јӱгӱрӱ̄п кеlдї,
аңїдарды кестїк мїнäн,

беlӣн кесӓ чапты деіт,
аџӣдардын кӧкрӧгӱ̆н,
бір етӓгӣнӓ салды,
аџӣдардын кӧчӱ̆гӱ̆н,
бір етӓгӣнӓ салды,
Терӓккӓ чыҕып барды,
Аџӣдардын кӧчӱ̆гӱ̆н
kара kуштӱн баласына
бӧlӱ̆п бердӣ Ер Тӧштӱ̆к,
Куштан сурады Тӧштӱ̆к:
«Jakшылыkkа не kыласын?
«jамандыkkа не kыласын?»
Екі kара kуш аітты:
«Каным kашыk болҕӱча,
«башым тоkпоk болҕӱча,
«jakшылыk kыламын! дедӣ,
«кечӣндӓ кеlӓт енӓбӣс,
«kабаҕына kар jāп,
«муртӱна мус jāп,
«ыілап кеlӓт енӓбӣс,
«аџалыбыстын jеткӓн кӱ̆н,
«о самандан бу саман,
«туkумӱбӱсты аџӣдар
«jеп jӱ̆рч' екӓн дедӣ,
«енӓбӣс ертӓн кеткӓндӓ,
«керӓсӣн аітып кетт'еlӓ,
«емӣ кечӣндӓ кеlгӓндӓ,
«кӧсӱ̆нӱ̆н jашы kоідоі,
«таідаі мӧндӱ̆р болӱчӱ,
«сен тіптӣ kоркпоҕӱн!»
Бӱ̆рō̄ кеlгӓн Тӧштӱ̆ктӱ̆
бōрына басып jатты,
бӱ̆рō̄ аџӣдардын кӧкрӧгӱ̆н
бōрына басып jатты.

Кеч кірді мөндўр келді тарсылдап,
балдар «мінä! мінä! деді,
«енäбістін көсўнўн jашы».
Кара добул jel кірді,
балдар «мінä! мінä!» деді,
«енäбістін канатынын кўсы».
Енäсі келіп аітты деіт:
«Кўндö турбас кулунўм,
«кўндö мындаі турарбы?
«аіда турбас кулунўм,
«аіда мындаі турарбы?
«тукумўм öсöрўнö келдібі?
«башымды jушарына келдібі?»
Кўрўлдöп келді енäсі,
Чынар башына конолбоі
ўідöі болҕон кара таш,
ол ўстўнö кондўда,
ачў келіп кара куш
таштьі кармап коід'elä,
ўідöі болҕон кара таш
быркырап кетіп калд'elä,
кўлäніп учўп алд'elä,
терäккä келіп конд'elä,
терäктї сілкіп коід'elä.
«Енä!» деді балдары,
«Jакшылыкка не кыласын?
«Jамандыкка не кыласын?»
Анда аітты Кара куш:
«Башым токмок болҕўча,
«Jамандыкка, балдарым,
«Jамандык кыламын деді,
«Башым токмок болҕўча,
«jакшылыкка, балдарым,
«jакшылык кыламын», деді.

Балдар кӱлӱп аітты деіт:
«Јамандыкты көрсөтөінбӱ?
«јакшылыкты көрсөтөінбӱ?»
««Јамандыкты көрсөт!»» деді.
Аңідардын көкрөгӱн,
куш балдары көрсөттӱ,
енäläрі аңідарды
бітірін јутӱп јібärді:
««Емі јакшылыкты көрсөт!»»
«Енä јутӱп јібäräсін».
««Балаш ошонӱ јуссам,
««маға калған екі балам,
««өкөндӱн бөрын јутаін!»»
«Чындап аітчы енäкä».
««Јаркыраған јас урсӱн!
««кӱркӱрögön кӱс урсӱн!»»
Ер Төштӱктӱ көрсөттӱ,
аны көрӱп Кара куш
кармап јутӱп јібärді,
екі бала ачӱланды,
«сал какпаш!» деп кычкырды.
Кара куш таштап јібärді,
Төштӱк јашарып калды.
Анда аітты Ер Төштӱк:
«Кара куш-аі, енäкä,
«јер ӱстӱндö елім бар,
«јер ӱстӱндö енäm бар,
«јер ӱстӱндö атам бар,
«јер ӱстӱндö ағам бар,
«алған катынымда бар,
«јердä öскön малым бар,
«алп кара куш енäкä
«менің чығарсаңчы емі».
Анда аітты Кара куш:

«Балам чыҕарып бараін!
«кырк еркäш емі соі!
«етін бір јаҕына тең сал!
«терäсінä су куі!
«бір јаҕына тең кыл!
«öсүң моінүма мін!
«кырк еркäштін етін,
«сунү моінүма арт!
«алып чыҕып баҕаін!»
Теракäтän түштү Ер Төштүк,
кырк еркäш соідү,
кырк чанач су куідү,
моінүна артты,
кырк кербäн Сартты
екі катыны-мінän
үстүнö артты.
Алп Кара куш далбыңдап,
алып учүп кетті деіт,
көп јергä барҕанда,
кылчајып моінүн бурдү,
кырк еркäштін етін
терäсіндägі су-мінän
кара куштүң öсына салды,
кырк тегäränіп
чыҕып келді кара куш.
«Е баламаі Ер Төштүк,
«јер кандаі көрүнöт?»
««Јер үзүктöі көрүнöт»»
«Емі кандаі көрүнöт».
««Јер токумдаі көрүнöт»».
Кырк еркäштін еті түгöндү,
учүп барҕан кара куш,
кылчајып моінүн бурдү,
Төштүк бір көсүн чукүп алды,

санынан аjактаі еттї кесїп салды,
кара куштўн ōсына
көсўн, етїн салды деіт:
Jер ўстўнö алып чыкты,
Төштўк кошколоңўн,
кырk кербäн Сарт-мїнäн,
jергä тўшўрўп алды.
Анда аіттьі Кара куш:
«Төштўк, балам, башыңа
«jамандык кўн тўса,
«ошо такkан jўнўмдў,
«тўтötўп koi Ер Төштўк,
«kаідан болсо jетäін!
«Аман бол Төштўк!» дедї.
Төштўктў jутўп jібärдї,
турўп кусўп jібärдї,
Ер Төштўктўн чукўп алған
көсў толо тўштў деіт,
Ер Төштўктўн кесїп алған
сан етї толо тўштў,
Андан учўп кара куш,
jер астына кірїп кетті,
Jер ўстўнö чыkkанда,
барысы кошўн артты,
Ер Төштўк башына
казандаі селдä чалды деіт,
бастырып көч алды болдў,
jерїн таныды Төштўк,
келä jасса бір оіколдо
кара бе тўп турў,
чар інгäн тўп турў,
бастырып келä jасса,
бўған бojўн чечпäгäн,
муң калған ўнўн jаспаған,

етäгї еläк болўптўр,
јеңї јеläк болўптўр,
kурҕан кенцäкä kатыны
јўгўрўп кеlä јатыр.
Кенцäкä ыілап аітты деіт:
«kырk кербäн башы чал саkал молдо,
«алыстан кеlгäн јолōчы молдо,
«мындан ары kара бе кöрдўңбў молдо,
«чар інгäндї кöрдўңбў молдо».
««Кара бең kара kулун тӯптыр,
««чар інгäнїң сары бото тӯптыр,
««теlчік тірäп турўптўр»».
«Кырk кербäн башы чал саkал молдо,
«Тöштўгўмдöн kабар біlдїңбї молдо?
«Чал-kуіруkтан kабар уkтўңбў молдо?»
««Карҕаның kанатына kат кеlгäн,
««Тöштўгўң јер астына тўштў деп,
««Кашан Кара алптан јыҕылып,
«салбаіҕа чекіт болдў деіт,
««Чал-kуіруҕўң іä ölгöндö,
««арабачы Сартkа ат болўп,
««арабасын тарталбаі,
««kуіруҕў чолоk болдў деіт,
««kулаҕы чунаk болдў деіт,
««беlї јōр болдў деіт»».
«Кырk кербäн башы чал саkал молдо,
«Тöштўгўм ölсö ölўп kаларда,
«ölбöсō анттан чыkkан ер емäс,
«Чал-kуіругўм ölсö, ölўп kаларда,
«ölбöсö анттан чыkkан ат емäс».
««Каkылдаҕан kандаі баіkушсўн?
««јол јолōчы јол алам баіkуш,
««јолўмдан мындаі турсаңчы баіkуш»».
Тöштўk јўрўп кеттї деіт,

Кеңӓм карап турўп калды,
Ер Төштўктўн барāны,
ўзўлўп бара jатканда
кеңӓ jўгўрўп jетт:
«Бір ўнў көктӧ болот,
«бір ўнў jердӓ болот,
«Кырk кербӓн башы чал сакал молдо,
«Төштўгўм мындан кеткӓндӓ молдо,
«кара мурут бал'ед'аі молдо,
«Чал-куірук мындан кеткӓнд'аі молдо,
«чычкан сур атым ӧс ед'аі молдо,
«Төштўгўм мындан кеткӓнд'аі молдо,
«сексӓн сегіс jыл болд'аі молдо,
«нары карап бастырсаң молдо,
«Төштўгўмӧ кеткӓн сындаш ер едӓң,
«нары тартып бастырсаң молдо,
«Чал-куірукка кеткӓн сындаш ат едӓ».
««Төштўгўң андан курусўн!
««Чал-куіругўң чірісін!
««біс сōдігӓр кіш'едік,
««асты андаі дебāгін!»»
Төштўк бастырып салды,
кеңӓ тіктӓп тура калды,
көтўнӧн jўгўрўп келіп,
кеңӓ дағы jеттї деіт:
«Астыңдын башын буратыр молдо!
«бура тартып туратыр молдо!
«біс jетім jесір болўппўс молдо,
«ак кімдӓн алаштык молдо,
«ak сарбашыл коідоі молдо,
«асырдаі кармап сатабыс молдо,
«ak кім алып калабыс молдо.
«ilгӓр jакта бір таптыр аіл бар,
«аіл jалында былдаған сасы бар,

«қаркылдап учкан қасы бар,
«ошоло аіл қашында
«бо̄чы jok бос ордо,
«ошо бос ордонӯн артына
«тарта коно көр! молдо,
«сојӯштаі берäін! молдо,
«ақ сарбашыл коілордон, молдо,
«асыр кармап сатаін, молдо,
«јалаңач јабыр болӯппӯс, молдо».
««Сендäі јетім кішігä баікуш,
««қаіран қылып берäбіс, баікуш,
««бекäр берĭп кетäбіс, баікуш,
««қара бең алып кел, баікуш,
««чар інгändĭ алып кел, баікуш»».
Кеңцäкä қаіта чуркады,
Төштӯк бастырып кеттĭ,
бір топ аіл көрӯндӯ,
бу аілдын јанында,
бо̄чы jok бос ордо,
бос ордонӯн артына
Төштӯк келĭп коштӯ тӯшӯрдӯ.
Кеңцä чар інгäнгä мінĭп алып,
ботосӯн öңöрӯп алып,
қара бедĭ аідап алып,
ӱјӱнö келдĭ кеңцäкä.
Бе-мĭнäн то̄нӯ сā̆ды,
бір ӯс чықты,
бышырды, сӱтты кеңцäкä,
коноктордӯ чақырды,
атäканĭ Пäманды,
сегіс ӯлӯн чақырды.
Андан турӯп кеңцäкä,
кујӱп берĭп сундӯ деіт:
«Төштӯк ерім öлӱптӱр,

«тіjä берсін деп ічіңäр!»
««Балама тіjä берсін!»» деп.
Атасы Пäман іштї,
сегіс jаман аіталбаі іштї.
Андан турўп кенџäкä,
ешіктäн koi алып келдї:
««Кырk кербäн башы чал сакал молдо
«Төштўк ерїмä тіjä берсін деп,
«бата кылып берсäңчї молдо».
Төштўк аны укканда,
ōсы кыбыр кабыр етт'елä:
«Төштўккö тіjä берсін деп».
Алдырџан koідў мўстады,
көсўнўн jашын тута алмас,
«Кошўбўska біс баралы!» деіт.
Ешік аштy кенџäкä,
Төштўк ешіккä тўштў,
Төштўк баса бергändä,
кенџäкä ешіктї катў таштады.
Пämандын ўjўндö
отў чоң көрўндў,
Төштўк ошо jakka басты,
атасынын ўjўнö кірдї,
от jанында олтўрдў,
көінögўн jаіды бітін карады,
чапанын сала koідў,
аркасын отko кактады,
тігі jакта олтўрџан енäсї
бытаңдап ыілап kojo бердї.
«Енäкäң не ыілаісын?» дедї.
««Баірџа кеткän Төштўгўм
««аркасында ajактаі кызыл меңі бар,
««сенін меңің оџо окшоідў»».
«Ошо Төштўк балаң мен едім».

««Баламаі баіры ölў̆п kалҕан»».
«Јоk енäкäң мен едїм,
«енäкäң емчäгїң сā!
«балаң болсом енäкä,
«емчäгїң ӣп кетäр».
Емчäгїн kарады кемпір,
ӣп кеттї, сāп бердї,
Тöштў̆к ōсын јаба бердї
Енäсї Тöштў̆ктў̆ баса kалды,
атасы kучаkтап ыілады,
сегіс јаман ў̆јў̆ јаkын екäн,
баkысы kеlїп басып кöрў̆шў̆п kалды,
кенцäкä јў̆гў̆рў̆п kеlдї,
Тöштў̆ктў̆н kолў̆ сыҕып јатkан екäн,
Ер Тöштў̆ктў̆н о kолў̆н
кенцäкä kучаkтап јатыр,
kорҕошун болў̆п кöікölдў̆,
Темір болў̆п дырkырап,
шірäп кеттї *Ер Тöштў̆к,*
екї чанач су алып kеlдї,
баkысын ортосў̆на kујў̆п јібäрдї,
ölгöнў̆ тірilгäндäі болдў̆,
кеткäнї kеlгäндäі болдў̆,
кемтїгї толў̆п kеlдї,
Ер Тöштў̆ктў̆ кенцäкä,
kолў̆нан kармап алды,
јетäläп ў̆јў̆нä алып барды,
кенцäм ешік ачып турҕанда,
Чал-kуірук kеlїп моінў̆на
моінў̆н арта салды деіт,
Чал-kуіруkтў̆н тіlїнäн
кенцäкä kармап алды,
ōсын сіlкіп јібäрдї:
«Ата! сојў̆лҕў̆р Чал-kуірук,

«Ер Тöштӳк тушмандык кылды,
«са̄ не болдӯ Чал-куірук,
«кечäгї кӳн какшап кеlїп,
«кöтӳ̄ңö јӳгӳрӳ̆п јӳргöндö
«бір сырыңды аіссаңчы!
«бу дӳ̄нöдö Чал-куірук
«öңӳ̆ңдӳ̆ кöрбöімӳ̆н,
«кӧ̄нӳ̆м калды Чал-куірук».
Сіlкіп, сіlкіп јібäрдї,
анда турҕан Чал-куіруктӯн
јаман јајы аірылып кеттї,
Таң атканча Чал-куірук
ыілап турдӯ ешіктä,
кенцäкä тöшöк салды.
«Ер Тöштӳк јатаін!» дедї.
Кенцäнїн коінӯна јатты,
учӯп јӳргöн бос болдӯ,
кенцä-мїнäн Ер Тöштӳк,
кыјаматтык дос болдӯ.

IV. КОШОКТОР.

1) Јантаі ölгöндö.

Јеті судан јем јегäн,
јетälӯ Јантаі ер дегäн,
Коӈо Канаі теӈ дегäн,
Теӈ дегäндä *Јантаі батыр кеl дегäн,*
тӱпöктӯ наіса kопшоҕон,
тӱбӱнöн бері оkшоҕон,
kараҕаі наіза kопшоҕон,
kалkынан бері оkшоҕон,
алты öрӱктӱн данасы,
Кан-Јантаі аітулӯ,
Кара Беk батыр баласы.
Кан Јантаіны біс аіссаk,
не јерїндä чаласы?
алаkан јаіса батасы,
Кан Кара Бек атасы,
Тöмöнгӱсӱ Коkонҕо
öкӱм аітып јатчы екäн,
Кан Јантаінын барында
Оруска еlчї кірчї екäн,

оі акылды білчі екән,
Кан Јантаінын барында,
Калмакка елчі кірчі екән,
былдыраған калмактын,
тілін јуда білчі екән,
аітулу Кан Јантаідын
мінгән аты бос екән,
Калмактын каны Коңтоіцу,
батыр Коңтоічу-мінән
Кара Бек өкө дос екән,
Каранын каны Кан-Јантаі
беішкä өсу кірбäібі?
емдігілäр білбäсä,
ілгäркі өлгөн білбäібі?
Бегläрбäгі тушунда
белсäніп чыккан Кан Јантаі,
Куш Бегінін тушунда
кутра чыккан Кан Јантаі,
ондо білäр кор елä,
Кан Јантаі өзу зар елä,
Кан Јантаіны біс аіссак,
абуірду ак јуздү
аіры сакал кіш мурут,
алакан таіпа, кол ачык,
кыјаматта јол ачык.
Імана кеткäн өзүнө,
ырысы калған улуна,
келмäсі кеткäн өзүнө,
кеңäші кеткäн улуна,
мінгäн аты кер болған,
тукумү четтäн ер болған,
көтөргөнү тү болған,
тукумү четтäн у болған,
ак кыјадан тун каткан,

ak јолборско ӱн каткан,
ak кыјанын астынан,
ak јолборс кашты тосолӱк,
ak јолборстоі чамдалып,
ak чумкардаі чаңрып,
Кан Јантаі öldӱ кошӱлӱк,
Кан Јантаі болӱп јӱргöндö,
тӯҕанын тōдоі кöтöргöн,
душмапын кара коідоі бöктöргöн,
кечпäі сӯны толкӱткан,
чаппаі јōны коркӱткан.
Кан Јантаінын ерlігї
Сары Баҕыш, Солтодон ilгäрї.
Кан Јантаіны сурасаң,
шilбäдäн шіргä кыідырҕан,
шiläктä кымыс кылдырҕан,
шімшімä кöінöк ak тамак
јолдо некä кыідырҕан,
кызыл куірук нарб'екäн,
Кырҕыста сістäі барб'екäн,
кара куірук нарб'екäн,
Казакта сістäі барб'екäн?
кара макпал тердігїң,
Казактан чыккан ердігїң,
кызыл макпал тердігїң,
Кырҕыстан чыккан ердігїң,
Кан Јантаі болӱп јӱргöндö,
Јō дегäндä јатпаҕан,
мылтыктӯ кішā батпаҕан,
јō дегäндä сӱ̄нгöн,
ат ӱстӱ̄ндö кїнгäн.
Кан Јантаі болӱп јӱргöндö,
Чамҕараҕын мадаткан,
сары јес-мїнäн кадаткан,

ӯҕынын учӯн уштатkан,
аk ӱјӱ̈нö kурдатkан,
тöрöнӱ̈ тöргö кӱ̈зöткöн,
тушӯна туіҕун тӱ̈löткöн.
Беккä барса беlгälӱ̈,
беlä кіläм салӯлӯ,
бек ӯлӯна танӯлӯ,
беlгälӱ̈ Јантаі атӯлӯ,
бек астына олтӯрҕан,
беlбäӱ̈н зарҕа толтӯрҕан,
Кан астына олтӯрҕан,
kалпаҕын зарҕа толтӯрҕан,
kазҕалдаk боінӯн kаірҕан,
kандан јемӣн аірҕан,
безбälдäк боінӯн kаірҕан,
бектäн јемӣн аірҕан,
Кара саkал јаіпаҕан,
Кан Јантаі сӱ̈іlöп бергäндä
kандар башын чаіkаҕан,
аҕ'ала саkал јаіпаҕан,
Кан Јантаі сӱ̈іlöп бергäндä
астынан јӣн таркаҕан.
Кан Јантаі öзӱ̈ ölгöн сон,
јуртkа аітkан сöс екäн,
кöр алҕанда не бергäн?
јаптыk салып ат бергäн,
азат kылып kат бергäн,
Аk болотӯн kынаҕан,
Шір-Алӣ kан сынаҕан,
сынаҕанда не дегäн?
«бӓ̄рікälдӣ ер» дегäн.
Корҕон-бек-мӣнäн теӊ дегäн,
Кара Бек ӯлӯ Кан Јантаі,
улуkтар-мӣнäн јанашkан,

jурт талашын талашкан,
аітышып келгän душманын
заманасын кӯрҕан,
елїн дӧдан сӯрҕан,
Кан Jантаі сен ӧлгӧн сон,
ак топрок сен болдӯң,
адашкан елїң біс болдӯк,
бос топрок сен болдӯң,
бостоҕон елїң біс болдӯк,
караҕан сенїң кӯмбӧзӯң
караң калдык біс елїң.

2) Чокчолоі чечäктäн ӧлгӧндӧ кысы кошок аіткан:

Атäкäм батыр Чокчолоі
ак jорҕоҕо мінсä jаікалҕан,
сакалы аласын чӧптӧі jаікалҕан,
кер jорҕоҕо мінїп jол jӯргӧн,
керінäі тартып кол jӯргӧн,
кер jорҕо коркӯп таі болдӯ,
керінäі коркӯп наі болдӯ,
атäкäм коркӯп jаі болдӯ,
Сур jорҕо-мінїп jол jӯрдӯң,
сурнаі тартып кол jӯрдӯң,
сур jорҕо коркӯп таі болдӯ,
сурнаі коркӯп наі болдӯ,
атäкäм коркӯп jаі болдӯ,
Jаска чыккан бӯлдӯркӧн,
jалмап jесäм тоіҕоібӯ?
jасында кеткäн атäкäм
jарӧса мінсäң jеткäібї?
Кӯскӯ чыккан бӯлдӯркӧн,
кӧбӯн jесäм тоіҕоібӯ?

кўсўндö кеткäн атäкäм
кўлўктў мінсäң jеткäібї?
Ітälгї чумкар екі куш,
куш салыша кеткäнбї?
беіш тосок екі jол,
jол чалыша кеткäнбї?
атäкäм беіш тосок ötö бар,
андан jаіды таппасаң,
супралў кöлдö суксур бар,
чумкар шіltäп ötö бар!
Андан jадды таппасаң,
казандў кöлдö сасам бар,
карчыңа шіltäп ötö бар!
Андан jаіды таппасаң,
ешілмä толо текä бар,
el таппасаң Мекä бар,
Мекäдін беш ешігї ачылсын!
jолўңа кўlў чачылсын!
Кополў кöлдўн сар'ölöң,
атäкäм Бостоңончо бар eläң,
алтындў курдўн сар'eläң,
аіткanымча бар eläң,
кў лачын теппäгäн
кўда бўтўн барб'екäн?
ата кämдін саібаңан
jöда бўтўн барб'екäн?
кара лачын теппäгäн
каста бўтўн барб'екäн?
кан атäкäм албаңан
jöда бўтўн барб'екäн?
ўч Кошоі-мінäн Таластаі,
атäкäм ўрбў-мінäн Манастаі,
jес ічіндä колўдаі,
атäкäм ötўп кеткäн Jолоідоі,

атäкäм кеlінӣң кетä кӣгäндä,
атäкäм кеңäшӣң јуртkа тӣгäндä,
атäкäм босоҕоң болот болҕондо,
атäкäм бокчоңо манат толҕондо,
не kарартың дӯ̄нӧдӧн.
Чӯ̄дӯ̄н сусӯн боілоттӯң,
чӯ̄іlӯ̄ салып оіноттӯң,
Іläнӣн сусӯн боілоттӯң,
ітälгі салып оіноттӯң,
тіlӣмä тішӣм kаіраімын,
біlгäнӣмчä саіраімын,
Тӧбӧl тору kуіруҕӯн
тӧрттӧн чалҕан kан атам,
тӧрӧнӯ̄н ӯлӯн kошчӯ алып,
јернӣ јалҕан kан атам,
јӯlдӯ̄сӯ̄нӧ јӯ̄стӯ̄ алҕан,
беlгäсӣнä беттӣ алҕан,
беш кӧкӯ̄l талдап kыс алҕан,
Казаkтардын ӧтӯ̄гӯ̄н
тӯ̄ндӯ̄гӯ̄нӧн кӧтӧргӧн,
тӧрӯ̄ндӧгӯ̄ аk сандыk
алып јара тептӣргäн,
алтындарын алдырҕан,
атына таkа салдырҕан,
кӯ̄мӯ̄штӧрӯ̄н алдырҕан,
кӯ̄рӧң таі таkа салдырҕан,
табылҕынын чоҕундаі
јаінаіт едӣң kан атам,
јаckы чыkkан торҕоідоі
саіраіт едӣң kан атам,
ердіккä тӯҕан кіші екäн,
ердігӣ атäкäмчä барб'екäн?
кӯ̄нгӧі-мӣнäн тескäідäі,
кӯ̄н алышып јатарҕа,

кӱрӱк-мїнӓн сенӓктӓі
ӱн алышып јатарҕа,
аітканымды тыңдарҕа,
ол дегӓнім уҕарҕа,
алыстан адам барб'екӓн,
аіта кессїн еlїнӓ!
ырдап јӱрсӱн јерїнӓ!

3) Кыстарнын kошоҕы.

Керӓдӓгї ышkылдаі
кептӱңдӱ аітамын,
кеп сӱіlӧшӱп кеlгӓндӓ
ептӱңдӱ аітамын.

Тоkоідоҕӱ kоростоі
kызылыңды аітамын,
суҕа ӧткӧн чыбыkтаі
узунӱңдӱ аітамын.

Кабаkта бардыр, kыстар-аі,
kара барчын ујасы,
kаkырда бардыр, kыстар-аі,
кескӓн таштын kыјасы.

Аіда менїн аk нарым,
чачы kыска кӱl нарым,
kоkондӱkта чіlгірїм,
kоңо тіккӓн мӧрӱм,
Марҕаланда басарым,
барса kумар јасарым.

Аіда менїн ак нарым,
чачы кыска кӱl нарым,
кулпусӯ кӯш мӧшӱрӱм,
Чачы кыска кӱl нарым.

4) Кул Мырса.

Бір аіҕырнын ӱ̈рӱ̈ баітал јоҕолҕон екӓн, Кул Мырса істӓгӓн екӓн. Кул Мырса баідыҕына конҕон екӓн, бу баідын сулӯ кысынын коінӯна Кул Мырса кіргӓн екӓн. Кыстын атасы бычакмїнӓн Кул Мырсаны јӱрӧккӧ салыптыр, Кул Мырса чалкасынан кетїп ӧlӱ̈п калыптыр. Кул Мырса ӱ̈јӱ̈нӧ каітпаҕанда Кыл Мырсанын атасы Кубат ӯлӯн куат істӓп. Баідын ӱ̈јӱ̈нӧ кеlсӓ, баідан сурады. Баі «јок, кӧрбӧдӱ̈м» дедї. Оінош болҕон сулӯ кыс турдӯ, ешіккӓ чыкты суҕа барды Кубаттын јолӯн тостӯ ырдады:

Кубаттын ул'аі Кул Мырса, досӯм,
чӧнтӧгӱ̈н толҕон бул Мырса, досӯм,
јатыр едїң јес бурап, досӯм,
јетїп кеlдїң јок сурап, досӯм,
аламын дедїң алдадың, досӯм,
ак дамбалым калдадың, досӯм,
албаі салбаі карҕылдың, досӯм,
сулӯ кысты саркылдың, досӯм,
атӓкӓм сојӯп коідӯ біlӓкӓі, досӯм,
тајып кеттї кара јӱрӧк-аі, досӯм,
саіҕан бір јердӓн кан чыкт'аі, досӯм,
чірӓнїп јатып јан чыкт'аі, досӯм,
ешіктїн асты кӱ̈рӧнд'аі, досӯм,
Кул Мырсаны сӱ̈рӧнд'аі, досӯм,
кӱ̈н маңдаілӯ кӱ̈рӧң ат, досӯм,
кӱ̈ндӱ̈ кӧстӧп каңтарсын, досӯм!
кӱ̈јӧр атаң Кубат-аі, досӯм,

кӱрӧндӱнӱ аңтарсын, досӱм!
аі маңдаілӯ кӱрӧң ат, досӱм,
аі тӱбӱн көстӧп каңтарсын, досӱм!
ал атäкäң, ал Кубат, досӱм,
кӱрӧндӱнӱ аңтарсын, досӱм!
сенї ӧлтӱргӧн атäкäм, досӱм,
тӱбӱнӧ кемä калбаі курусӱн, досӱм!
сенї ӧлтӱргӧн атäкäм, досӱм,
атäкäм јатып курусӱн, досӱм!

Атасы уктӯ, ӱјӱнӧ барды, колдӯ курады, келдї баіды чапты, сулӯ кысты алды. Кул Мурсанын кунӯн алды. Кул Мырсанын сӧгӱн кӱрӧндӱдӧн сӱрӱп алды.